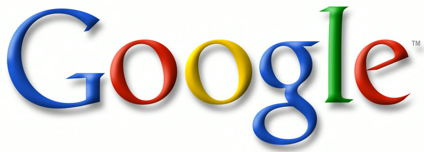
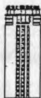

Google

JOANNIS CLERICI EPISTOLÆ CRITICÆ, ET ECCLESIASTICÆ,

In quibus ostenditur usus
ARTIS CRITICÆ,
Cujus possunt haberi
VOLUMEN TERTIUM.
Accessere Epistola de Hammondo *&* Critica; *ac Dissertatio, in qua quæritur,* an sit semper respondendum Calumniis Theologorum.

AMSTELÆDAMI,
Apud G. GALLET, Præfectum Typographiæ HUGUETANORUM.

M. DCC.

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

STatueram, LECTOR, rationem aliquam reddere cur ab alio genere Studiorum & Scriptorum, aliquantisper transierim ad hæc Eristica; sed postea satius duxi te amandare ad Dissertationem, quæ calci hujus Operis addita est, ex qua colligas licet cur à malevolis lacessitus respondeam, aut taceam. Hominibus quibusdam notæ acerbitatis

respondit nuper Gallicè *Theodorus Parrhasius*, quorum etiam nonnullis hîc aliquid reposui; sed quæ multùm absunt ab eorum contumeliis, ut legenti ac contendenti utraque Scripta liquebit. Non debui tamen adversùs tantam iniquitatem ac malignitatem adeò insolitam, præsertim lacessitus, frigidè caussam agere; ne putarent nonnulli me, præ timore & prava conscientia, non audere loqui, sicut innocentes & Veritatis amantes solent. Verùm non recuso damnari ab omnibus eruditis ac bonis viris, si ratio quâ me tueor similem judicent Adversariorum iracundis Scriptis.

Te præterea, LECTOR, de nulla alia re monitum velim, nisi quod dixi pag. 71. de Interprete Anglico Operis mei *de Incredulitate*, oportere intelligi de uno tantùm (nam postea accepi duos fuisse qui id Opus verterint) cui, nisi fallor, prior pars debetur, & qui nomine amicitiæ, quæ numquam arctior ulla inter nos fuit, apud Anglos amicos meos abusus est. Antequàm hoc rescirem, non poteram vitare invidiam quam mihi, malis artibus, homo Hibernus creabat; nunc rem palam prædico, ne fides illi de me ulla habeatur. Eum quidem non aversatus sum, cùm nihil mali antea in eo cognovissem,

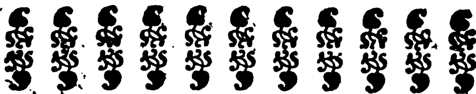
AD LECTOREM.

quando anno CIↃ IↃC XCIII paucis hebdomadibus, in hac urbe esset; sed cum homine nullam arctiorem contraxi amicitiam. Vale.

Dabam Amstelodami Idibus Decembribus anni CIↃ IↃC XCIX.

INDEX

INDEX

Eorum quæ hoc Volumine continentur.

obscu-

Con-

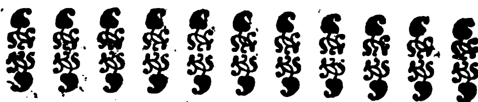
A

quando anno CIↃ IↃC XCIII paucis hebdomadibus, in hac urbe eſſet; ſed cum homine nullam arctiorem contraxi amicitiam. Vale.

Dabam Amſtelodami Idibus Decembribus anni cIↃ IↃc xcix.

INDEX

INDEX

Eorum quæ hoc Volumine continentur.

Con-

Vi-

Po-

stica

FINIS.

JOANNIS CLERICI EPISTOLÆ CRITICÆ ET ECCLESIATICÆ.

EPISTOLA I.

De Injuria Joanni Clerico *à* Guil. Caveo *illata. Locus ex Vita Gallica* Eusebii, *quo se læsum perperam queritur* Caveus. *Potuisse verè dici eum Encomiastæ, potiùs quàm Historici, munere esse functum, quamvis antea dictum non fuisset. Quod probatur ex Censura* Photii, *in Hypotyposes* Clementis *Alexandrini, quæ non possunt censeri corruptæ, quia quæ in iis castigantur alibi etiam apud* Clementem *occurrunt, suntque constanti ejus doctrinæ consentanea. Tria præterea in eo castigantur à* Caveo *dissimulata. Ex quibus omnibus liquet Virum Doctum laudatorem egisse, non fidum Historicum.*

Reverendiss. atque Illustrissimo Præsuli

THOMÆ ARCHIEPISCOPO

Cantuariensi

Totius Angliæ Primati & Metropolitæ

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

EX quo Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, fratrum *Huguetanorum* nomine, consecravi non nolenti *Patrum Apostolicorum* volumina, occupatum maximis negotiis interpellare non sustinui. Ipse etiam in varia distractus vix potui aliis de rebus cogitare; cùm nec ingenium, nec vitæ ratio præterea patiantur, ut crebris litteris eorum, quos ceteroqui summopere revereor, gratiam ambire videar. At tandem nactus aliquantò plus otii, nec Te usque adeò impeditum ratus, manum calamo admovendam existimavi; ut, apud Te & apud alios aliquot Reverendiss. Præsules Anglos, querelas justissimas depone-

nerem, de violata adversùm me graviter æquitate, à Viro Erudito *Guil. Caveo*, in Dissertatione *de Eusebii Cæsariensis Arianismo*, alteri volumini *Historiæ Litterariæ* Tibi dicato subjecta.

Si mihi injuria à Pontificio Scriptore imposita fuisset, minimè confugerem ad Episcopos Regni aut Diœceseos, in quibus viveret; cùm ab iis nihil æqui soleant impetrare quicumque ab eorum communione secesserunt; imò verò pia ac justa omnia judicentur, quæ fiunt in eos quos invidioso *Hæreticorum* nomine vulgò infamant. Quærunt, nimirum, illi non quid verum & æquum sit, sed quid rebus, rationibúsque suis expediat; útque avidè amplectuntur quidquid ad dignitatem, auctoritatémque suam amplificandam conducere posse existimant: ita quæcumque ad alia spectant aut negligunt, aut etiam aspernantur. At Anglorum Præsulum, qui nullo fuco, nec ullis malis artibus indigent, ut dignitatem suam tueantur; aliud est ingenium, alia sunt instituta. Tantùm abest ut Veritatem sibi timendam censeant, útque iniquum factum ullum, utilitatis causâ, defendendum sibi putent; ut nullâ re magis florere se, & suas Ecclesias meritò

judicent, quàm si Veritas omnibus innotescat, & accuratissimè omnes æquitatis leges erga quoscumque à suis observentur.

Hisce ergo fretus, & non dubia justitia causæ, quàm apud Te alióſque sum acturus, non dubitavi judicium litis, quæ mihi est cum Erudito Viro, Windesoriensi Canonico, ad vos deferre. Quod profectò à vobis ferri cupio, non ut ulli noceam, aut adversario ipsi, apud vos, invidiam creem; sed ut famam meam tuear, adversùs iniquum ejus judicium, similésque contumelias, in posterum fortè in me intorquendas ab iniquis hominibus, si fieri queat, antevertam; sin minùs, æquiore animo patiar, postquàm hanc ita arcuero, nemo ut ampliùs dubitare possit an sit mihi immeritò illata. Nec exspecto, aut expeto ullum ab adversario ipso responsum, cùm res dubia non agatur; sed ut secum rem reputet, & videat quomodo facti sui apud Deum & homines rationem sit redditurus.

Ab initio Dissertationis, gravem hanc censuram in me stringit: *Utrum cum nostri temporis Arianis, vel potiùs Photinianis facit, mihi est inexploratum.* Nescire se ait Vir Doctus, utrum faciam cum Arianis, an

an verò cum Photinianis hodiernis; quibus verbis innuit me alterutris favere, sed non satis constare utris. Quod judicium absurdum simul ac iniquum esse ostendam, si priùs originem tantæ acerbitatis aperuero. Tum etiam cetera minoris momenti, quæ mihi objicit, ita, uti spero, diluam; ut apud æquos omnes judices me causam obtinere necesse sit.

Profert *Guil. Caveus* ex *Bibliothecæ Universalis* T. x. p. 479. judicium hoc meum, de *Eusebio* Cæsariensi: *Stetit semper à partibus Arianorum, insimulatúsque est ab* Athanasio *&* Hieronymo, *quasi eadem cum illis senserit. Ac sanè vix intelligi queat hominem rectè sentientem usque adeò fauturum fuisse Arianismo, atque de exauctorando* Athanasio *consensurum. Attamen* Socrates *Lib.* II. c. 4. *purgare eum aggressus est, prolatis aliquot locis, in quibus haud aliter loquitur, ac rectè sentientes; quod etiam aliquot hodierni Scriptores fecerunt, inter quos* Guil. Caveus, *in vita Eusebii, quam cùm Latinè tum Anglicè edidit. Is existimavit hoc à se postulasse caritatem Christianam; at alii credent caritatem Christianam, hoc est, amorem quem Christianis omnibus debemus, postulare ab omnibus Historicis, ut vera in lucem proferant, quibus nulla mutatio affertur* eorum

eorum conditioni, qui vita functi ſunt, & quæ multum proſunt iis qui ſunt etiamnum in vivis, ut ſana de rebus judicia ferre diſcant. Caritate illâ, quæ hîc prætexitur, & quæ ad eos dumtaxat Patres pertinet, qui rectè ſenſiſſe de Religione cenſentur, factum eſt ut nihil fermè habeamus, præter laudationes Veterum, in quibus conſtanter prætermiſſa ſunt eorum vitia, quando virtutis cujuſpiam larvâ tegi non potuere. Vir Doctus ita hæc verba interpretatur, quaſi innuere voluerim vitas Patrum ad id exemplum ab eo fuiſſe ſcriptas. Qua de re, ſi rectè memini, tunc temporis non cogitabam; nec certè ad eum magis ſpectant, quàm ad alios multos, qui laudes Vetuſtatis Eccleſiaſticæ, potiùs quàm Hiſtorias, ſcripſerunt. Imò verò, niſi reus eſſet hujuſce erga Veteres adulationis, nihil hîc erat quod ad ſe pertinere poſſe exiſtimaret. Ratiocinatio enim mea ad eos dumtaxat ſpectat, qui diſſimulant vitia Veterum, ex occaſione eorum quæ dixerat de *Euſebio Caveus*; ſed non ad *Caveum* ipſum. Alibi etiam queſtus ſum ita ſcribi ſolere Eccleſiaſticas Hiſtorias, quaſi eſſent laudationes; in prooemio, nimirum, vitæ *Clementis* Alexandrini. At illic nihil de *Caveo*, nec erat cur propte-

rea

rea mihi indignaretur. Fortè & alius, aut palam, aut certè tacitus apud se mihi gratias egisset; quòd delictum, cujus se reum sensisset, castigassem sine ulla vel minima delinquentis reprehensione; & quam primùm emendasset quod meritò notatum animadvertisset. At pro gratiarum actionibus, convitia à Vitarum Scriptore accepi. Quin etiam, in vitâ *Clementis*, professus sum ingenuè me ejus labore libenter usum, in ea adornanda; nec quidquam de homine aliud dixi, nisi ab eo quædam verba, quæ sunt *Socratis*, *Clementi* esse tributa, quod absque ulla malignitate à me dictum est, ut locus ipse satis ostendit.

Quare ergo mihi ita succensuit, ut æternam famæ meæ notam inurere conatus sit? An moneri noluit, quamvis modestè & sine ulla vel minima insectatione? At æqui hominis non est, nec memoris communis humanitatis. An credidit suam observationem de caritate erga *Eusebium*, quamvis mortuum, confutari molliter non potuisse, sine existimationis suæ detrimento? Sed error ejusmodi non est ex eorum numero, qui famam errantium commaculent; nec pars ulla, ut ita dicam, existimationis est

umquam anteferenda Vero.

Verùm, inquit, *Clericus tectè innuit me Vitas Sanctorum Patrum, Eusebii saltem, ad hunc modum conscripsisse.* Fallitur, eo enim tempore, de nullo scriptore Historiæ Ecclesiasticæ singillatim, quidquam animo meo obversabatur. At nunc, re accuratiùs expensâ, non dissimulabo me in Vitis Patrum ab eo conscriptis diligentiam quidem, elegantiam sermonis, aut eruditionem non desiderare; sed candidam illam Veritatis expositionem, quæ est potissima laus Historici, præsertim Ecclesiastici. Ait ille *priusquàm hæc*, quæ antea protuli ex Vita *Eusebii* à me Gallicè conscripta, *in vulgus projicerem, nisi calumniator haberi vellem, quas veritates silentio suppresserit, quibus nævis fictos fucatósque colores obduxerit, quorumnam Vitas* Panegyricè *potiùs quàm* Historicè *descripserit, me liquidò ostendere debuisse.* Non debui eo tempore, quia nullius rei *Caveum* nominatim insimulavi; at nunc faciam, quoniam ita ei libuit; ut intelligatur bonus vir, non alia de causa excanduisse ob monita generalia, de fide Historicorum; quàm quia sibi ejus violatæ conscius erat. Nec procul argumenta ejus rei petam; ex *Clementis* Alexandrini,

&

& *Eusebii* Cæsariensis Vitis, quas ipse memoravit, haurientur.

In vita *Clementis*, profert Vir Eruditus judicium *Photii*, de libris *Clementis*, qui *Hypotyposes* inscribebantur, parum honorificum *Clementi*; deinde hunc excusare nititur, non tam ex vero, quàm quia dissimulare vitia Patrum statuerat; quod consilium quàm periculosum sit & indignum Veritatis amantibus, aliis in litteris, demonstrabo. Ita autem habet *Photius*: * Ἔν τισι μὲν αὐτῶν ὀρθῶς δοκεῖ λέγειν· ἐν τισι δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους ἐκφέρεται. ὕλην τε γὰρ ἄχρονον καὶ ἰδέας ὡς ἀπό τινων ῥητῶν εἰσαγομένας δοξάζει, καὶ τὸν Υἱὸν εἰς κτίσμα κατάγει. ἔτι δὲ μετεμψυχώσεις καὶ πολλοὺς πρὸ τοῦ Ἀδὰμ κόσμους τερατεύεται, καὶ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ τὴν Εὔαν, οὐχ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχρῶς τε καὶ ἀθέως ἀποφαίνεται. μίγνυσθαι δὲ τοὺς Ἀγγέλους γυναιξὶ καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὀνειροπολεῖ, καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν Λόγον, ἀλλὰ δόξαι. Λόγους τε τοῦ Πατρὸς δύο τερατολογῶν ἀπελέγχεται· ὧν τὸν ἥττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκεῖνον. Φησὶ γὰρ, » λέγεται μὲν καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος, » ὁμωνύμως τῷ πατρικῷ Λόγῳ, ἀλλ' οὐχ » οὗτός ἐστιν ὁ σὰρξ γενόμενος, οὐδὲ μὴν ὁ

. . . . » πα-

* Cod. CIX. p. 286. Ed. Roth.

„ πατρῷος λόγος, ἀλλὰ δύναμίς τις τοῦ „ Θεοῦ, οἷον ἀπόρροια τοῦ Λόγου αὐτοῦ, νοῦς γε- „ νόμενος, τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε. Καὶ ταῦτα πάντα ἀπὸ ῥητῶν τινων πειρᾶται κατασκευάζειν τῆς Γραφῆς, καὶ ἄλλα δὲ μυρία βλασφημεῖ καὶ φλυαρεῖ, εἴτε αὐτὸς, εἴτε τις ἕτερος τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκριθείς: *In nonnullis quidem rectè dicere videtur, in nonnullis verò planè ad impios ac fabulosos sermones delabitur. Contendit enim materiam esse æternam, & ideas quasi à locis quibusdam* (Scripturæ) *inductas. Filium etiam ad creaturæ sortem deprimit. Præterea animorum migrationes, & multos ante Adamum mundos absurdè commemorat. Ex Adamo quoque Evam, non ut Ecclesiæ libri volunt, sed turpiter atque impiè educit. Somniat etiam Angelos cum mulieribus coïvisse, & liberos ex iis suscepisse; nec Rationem carnem esse factam, sed videri. Duas autem esse Rationes Patris absurdè differentem eum deprehendere est; quarum minorem vult hominibus conspicuam esse factam, imò ne hanc quidem, ait enim:* Dicitur & Filius Ratio ambiguè cum paterna Ratione, sed hæc non est caro facta. Non enim paterna Ratio, sed potentia quædam Dei, quasi effluvium Rationis ejus, mens facta, hominum animos pervasit.

vasit. *Quæ quidem omnia nonnullis Scripturæ dictis adstruere nititur. Alia etiam sexcenta blasphemat & blaterat; sive ipse, sive alius quispiam, qui personam ejus agit.*

Quid ad hæc *Caveus* noster? *Photius* inquit, * *innuit talia alienâ manu inserta; ut disertè etiam affirmat Rufinus Scripta Clementis corrupta ab Hæreticis fuisse.* At si hæc similiáque dogmata ostendamus exstare in aliis *Clementis* Scriptis, contextáque & connexa esse cum universa ejus doctrina, philosophicis ejusmodi opinionibus referta; an omnia corrupta esse censebuntur, in quibus occurrent? Non opinor; neque quisquam, quod absurdius esset, supposititicia omnia esse ideò contendat. Itaque inanem *Photii* conjecturam habeamus necesse est; nec dignus est qui audiatur *Rufinus*, manifestarius ipse corruptor Veterum, qui sic *Origenem* etiam excusare frustra conatus est. At audiamus Anglum Vitarum Scriptorem: *Profectò*, inquit, *si hi libri fuissent profanis illis ac venenatis dogmatibus Eusebii ævo infecti, vix credibile est eum obscurè saltem hoc significaturum non fuisse. Dignum etiam observatu est quod Photius animadvertit, hæc aliis ejus libris minimè confirmari, imò etiam* mul-

* *Pag.* 199. *Vol. I. Vit. Anglic. Patrum.*

multa eorum apertè in illis oppugnari. Verùm si nostris oculis ea legamus, quemadmodum dixi, annon his potiùs credemus, quàm *Photio?* An silentii *Eusebii*, cujus graves possunt esse causæ, majus erit pondus, apud nos, quàm disertissimorum *Clementis* locorum, quos in aliis ejus Operibus etiamnum hodie deprehendimus?

Paucis * significavi, & intento dumtaxat ad loca digito, hæc omnia hodiéque in libris *Clementis* legi; sed nunc, à Viro Erudito provocatus, ea proferam.

I. Aggreditur *Clemens* Stromatum Lib. V. † probare unum esse Principium omnium rerum, etiam ex Philosophorum sententia, sibique hanc objectionem proponit: ἀλλὰ ὕλην ὑποτίθενται οἱ φιλόσοφοι ἐν τῶν ἀρχαῖς, οἵ τε Στωϊκοὶ, καὶ Πλάτων, καὶ Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης ὁ Περιπατητικὸς, οὐχὶ δὲ μίαν ἀρχήν: *sed materiam ponunt Philosophi, inter principia, Stoïci & Plato, & Pythagoras, imò & Aristoteles Peripateticus, non verò unum principium.* Ac sanè notum est hosce Philosophos materiam Deo constituisse συναΐδιον. Nec negat *Clemens*, sed respondet, materiam qualitatibus omnibus destitutam statui, ut

* *In Vita Gallica Clementis.* † *Pag. 591.*

ut intelligatur id principium Deo minimè æquiparari posse : ἴσωσαν οὖν τὴν καλουμένην ὕλην ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον λεγομένην πρὸς αὐτῶν καὶ τολμηρότερον ἤδη μὴ ὂν πρὸς τοῦ Πλάτωνος εἰρῆσθαι : *sciant igitur eam, quæ vocatur materia, dici esse sine qualitate & forma; præterea & à Platone audaciùs non exsistentem dictam.* Tum recitatis verbis *Platonis* ex *Timæo* : ἄλλως τε, inquit, ἡ λέξις ἡ προφητικὴ ἐκείνη, ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος, ἀφορμὰς αὐτοῖς ὑλικῆς οὐσίας παρέσχηται: *ceteroqui dictum illud propheticum*, terra erat invisibilis & informis, *occasionem eis præbuit essentiæ materialis.* * In eodem libro, minimè improbat sententiam *Heracliti* Ephesii, quam hisce verbis describit : Σαφέστατα Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης. τὸν μέν τινα κόσμον ἀΐδιον εἶναι δοκιμάσας· τὸν δέ τινα φθειρόμενον, τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν εἰδὼς οὐχ ἕτερον ὄντα ἐκείνου πῶς ἔχοντος· ἀλλ᾽ ὅτι μὲν ἀΐδιον τὸν ἐξ ἁπάσης τῆς οὐσίας ἀϊδίως ποιὸν κόσμον ἤδει φανερὸν ποιεῖ λέγων οὕτως· „ Κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις Θεῶν, οὔτε „ ἀνθρώπων ἐποίησεν, καὶ τὰ ἑξῆς : *Manifestissimè Heraclitus Ephesius in hac est sententia, cùm existimarit mundum quemdam esse æternum, quemdam corrumpi, sciens eum, qui* est

* *Pag.* 199.

est exornatus, non alium esse ab eo qui quomodocumque se habet. Ceterùm à se quidem cognitum fuisse mundum æternum ex universa essentia, qui æternùm qualitate quapiam est ornatus, planum facit sic dicens: Mundum eumdem universorum neque quisquam Deorum, neque hominum fecit, &c.

Si *Photius* similia legit, in eo *Clementis* Opere, mirari non debemus *Clementem*, illi visum esse æternitatem materiæ mundi tribuere; quod ex Philosophiæ Ethnicæ amore nimio facilè, ut alia, ei adhærere potuit. *Origenes* ipse nescio quid simile docuisse videtur, quamvis materiam mundi emanationem quamdam æternam à Deo esse scripserit. Qua de re, legendus vir doctissimus *Pet. Dan. Huëtius*, in Origenianis Lib. II. Quæst. 12.

II. Insimulatur *Clemens* à *Photio*, quòd crediderit esse *Ideas*, *quasi à locis quibusdam*, Scripturæ, nimirum, *inductas*. Sic enim τὰ ῥητὰ intelligenda ostendunt duo alia exempla, quæ sunt in hoc ipso *Photii* judicio; éstque ejus vocis potestas ea frequens, apud Patres. Malè verterat *And. Schottus*, *decreta*, quod nonnullos fefellit. *Clemens* autem cùm * alibi Ideas Platonicas,

* *Lib. IV. & VI.*

nicas, quasi Scripturæ consentaneas, nobis obtrudit, tum etiam Lib. V. * Stromat. ubi de loco, in quo Abrahamus mactare aggressus est Isaacum: μακρόθεν οὖν ἀκολούθως ὁρᾷ τὸν τόπον· δυσάλωτος γὰρ ἡ χώρα τοῦ Θεοῦ· ὃν χώραν ἰδεῶν ὁ Πλάτων κέκληκεν, παρὰ Μωσέως λαβὼν τόπον εἶναι αὐτὸν, ὡς τῶν ἁπάντων καὶ τῶν ὅλων περιεκτικόν: *Eminus ergo consequenter videt locum; est enim Dei regio captu difficilis, quem appellavit Plato* χώραν ἰδεῶν, *hoc est, idearum regionem, cùm à Mose eum accepisset esse locum, ut qui omnia & universa contineat.* † In eodem libro, allatis verbis Mosis de creatione: ἆρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ζώων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολείπειν κόσμῳ καὶ τὰ εἴδη τὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ γένη δημιουργεῖν τὰ νοητά; εἰκότως ἄρα ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει ὁ Μωσῆς, ὃ γήϊνόν φησιν ὁ Πλάτων σκῆνος: *Nonne videtur tibi hinc Plato animalium ideas in intelligibili relinquere mundo, & formas sensiles & intelligibilia fabricare genera? Meritò igitur ex terra quidem corpus formari dicit Moses, quod terrestre tabernaculum vocat Plato, &c.*

III. Si quid fuisse dicatur in libris ὑποτυπώσεων, quod redoleret sententiam, quam

* *Pag.* 583. † *Pag.* 593.

quam postea Arius defendit; id non magis mirum videri poterit, quàm nonnulla loca quæ in Stromatum Opere leguntur. Sic * Lib. V. Sapientiam, quæ omnia permeat, ait esse πρωτόκτιστον τῷ Θεῷ, *primùm à Deo creatam.* Libro verò VII. † sic describit Filii naturam: τελειοτάτη δὲ ἡ ἁγιοτάτη καὶ κυριωτάτη καὶ ἡγεμονικωτάτη, ἡ βασιλικωτάτη, ἡ εὐεργετικωτάτη ἡ Υἱοῦ φύσις, ἡ τῷ μόνῳ παντοκράτορι ΠΡΟΣΕΧΕΣΤΑΤΗ: *perfectissima & sanctissima, & dominio, imperio, regnóque dignissima & beneficentissima Filii natura, quæ est soli omnipotenti* PROPINQUISSIMA. Illa propinquitas naturæ diversitatem saltem numericam, non ταυτότητα ejus, innuere, & ejus distinctio à *solo omnipotente* aliquid eo minus indicare videtur. Quare hîc quoque potuisset *Photius* Arianismum olfacere; quod contigit viro doctissimo *Dionysio Petavio* Dog. Theol. T. 2. Lib. I. c. 4. Scio quæ possint & soleant dici, ut sensus commodus in hisce verbis inveniatur; at satis mihi est ex ejusmodi dictis suspectas Hypotyposes *Photio* fieri potuisse, quamvis *Clementis* genuinum opus fuerint.

IV. Existimabat *Plato*, certis annorum

* *Pag.* 591. † *Pag.* 702.

rum periodis exactis, occidere & renaſci formam hanc mundi adſpectabilis, ſæpiúſque ante nos renovatam fuiſſe; quod multis in *Politico* perſequitur. Similia ſenſiſſe ſi dicatur *Clemens*, nihil ſtatuetur quod non bellè conſentiat cum perpetua ejus conſuetudine exſcribendi dogmata philoſophica, quæ ei cum doctrina Chriſtiana non planè ἀσύςατα videbantur. Quin & hoc ipſum dogma probare videtur Lib. V. Stromatum, * ubi prolatis, Stoïcorum & *Platonis* ſententiis, ſubdit ſe primo Stromate oſtendiſſe Græcorum Philoſophos meritò dici *fures*, qui à Moſe ac Prophetis præcipua dogmata parum grato animo accepiſſent. *Euſebius* etiam *Platonicam*, hac de re, doctrinam, quaſi cum Chriſtiana conſentientem profert Præp. Evang. Lib. XI. c. 34.

Sed & apertè docuit *Origenes*, *Clementis* noſtri diſcipulus, Lib. II. & III. περὶ ἀρχῶν, ab ultima æternitate mundos alios aliis ſucceſſiſſe, & porrò per totam æternitatem ſucceſſuros. Loca ejus, ne quæſtioni ſint, collegit vir eruditiſſimus *P. Dan. Huëtius*, loco laudato. Quid igitur mirum, talia etiam, apud *Clementem Origenis* magiſtrum lecta? Ut nemo propte-

* *Pag. 549. & ſeq.*

rea *Origeni* libros de *Principiis* abjudicarit: ſic nec *Clementis* Hypotypoſes ideò corruptas cenſuerit.

V. Idem *Plato*, in Convivio, fingit homines primos fuiſſe ἀνδρογύνους & quidem duplices, cum geminis capitibus, quatuor manibus & pedibus &c. Deinde eos fuiſſe in duas partes diviſos, & in duos homines diſtinctorum ſexuum ſejunctos. Ut ex *Platone* Rabbini nonnulli hæc deſumſerunt, prout à viris eruditis obſervatum ad Gen. II, 21: ita & *Clemens* ex eodem Philoſopho hauſta, detortâ ſimiliter pro more ſuo Scripturâ, confirmare potuit.

IV. Si damnandus eſt *Clemens*, aut Hypotypoſes ejus corruptæ fuiſſe cenſendæ, quòd in eo Opere dicerentur Angeli amore mulierum capti fuiſſe & liberos ex iis ſuſcepiſſe; idem ferendum erit judicium non de Stromatibus modò, ſed & de multorum aliorum Veterum Scriptis. Quoniam res eſt vulgò nota, loca *Clementis* dumtaxat indicabo. Conſulatur ergo Pædagogi Lib. III. Cap. 2. ſub finem, & Stromat. Lib. III. p. 450. ac Lib. V. p. 550. Similia ſenſerunt *Juſtinus*, *Athenagoras*, *Euſebius*, *Methodius*, *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Lactantius*, *Ambroſius*,

brosius, & alii, quorum verba ſuppeditabit *Dionyſ. Petavius* Theol. Dogmat. T. III. Lib. 3. C. II.

VII. In loco *Clementis*, quem profert *Photius*, ſermo non videtur fuiſſe de incarnatione Chriſti, ſed de Mentibus à ſumma Dei Ratione creatis, quæ corpora humana induunt. Hæc ejus eſt ſententia, tria eſſe quæ vocantur Λόγος ſeu *Ratio*, 1. Patris ipſius æterni proprietatem, quæ non deſcendit in hominum corpora, ut in iis mens humana fieret, quemadmodum ſenſiſſe videntur Stoïci: 2. Filium, qui à Joanne Λόγος etiam vocatur, & qui nec ipſe in hominum corpora eſt diviſus, ut Mentes iis ſuppeditet: 3. *Ratio* humana, ſeu Mens, quæ eſt potentia Dei, & Rationis ejus effluvium, in homines diviſum. Legendus eſt ſecundus Tomus *Origenis* in Joannem, ubi multa de ambiguitate vocis Λόγος.

Erat candidi Scriptoris Photianam Cenſuram diligenter expendere, nec tam facilè concedere interpolatas fuiſſe Hypotypoſes Clementinas; quòd nonnulla in iis occurrerent à *Photio* damnata, aut minùs vera, aut ſpecie tenus falſa. Hinc etiam intelligere potuiſſet Lector, cur

Eusebius non memorarit quæ *Photio* displicuerunt, & quemadmodum intelligendæ sint laudes in *Clementem* congestæ. *Eusebius*, *Origenis* admirator & discipulus, non poterat carpere in *Clemente* quod in Origene minimè improbabat. Quòd si *Clemens* ab aliis laudatus est, laudes illæ pertinent ad ejus mores, & variam lectionem Scriptorum Ethnicorum, non ad judicium, aut singularem rectè ratiocinandi facultatem; quibus, nisi verum dissimulare velimus, fatendum *Clementem* minimè excelluisse.

Hæc potuissent facilè à Viro Docto animadverti, & digna erant quæ Lectoribus pensitanda proponerentur. Debuisset *Clemens* nobis ex ipsius Scriptis pingi, qualis re verâ fuit; non qualis fuisse fingitur, ex testimoniis Veterum non satis rectè intellectis, aut fortasse etiam benignioribus æquo. Quod si factum esset, nemo dixisset * *extollere eximium hunc virum, post tantas laudes à Veteribus in eum congestas, perinde esse ac facem in meridiana luce accendere.* Jam hoc satis constare potest, ex iis quæ dicta sunt, & quæ judice *Photio*, & ipso *Caveo*, vocari queant βλάσφημοι τερατολογίαι. Sed nonnulla alia ad-

* *The life of Clemens p. 197. 3. Edit.*

addam; partim in Vita Gallica *Clementis* observata, partim etiam intacta.

Tria igitur sunt, ex quibus intelligere pleniùs licebit, quæ fuerit indoles *Clementis*. Primum est, eum ex nimiâ lectione Scriptorum Ethnicorum, amiciorem æquo illis esse factum, ita ut eorum placita à Christiana Religione planè aliena, in nostram Theologiam transferre conatus sit. Quod jam animadvertere licuit, in exemplis antea prolatis, sed uno aut altero dilucidiùs à me probabitur. Quamvis Eclecticam Philosophiæ sectam se sequi profiteatur, attamen in Stoïcam, ut in ejus vita dixi, propensior erat; quâ propensione, factum est ut illorum deliriis Theologiam Christianam incrustare aggressus sit, non una in re. Sic quia Stoïci sapientem suum planè ἀπαθῆ esse fingebant, Alexandrinus Catechistes affectibus etiam innocuis caruisse, non modò Christum, sed & Apostolos & quemvis γνωστικὸν, hoc est, Religione Christianâ penitus imbutum, contendit. Quod somnium ita exprimit Strom. * Lib. VI. *Τοιοῦτος γὰρ ὁ Γνωστικὸς, ὡς μόνοις τοῖς διὰ τὴν μονὴν τοῦ σώματος γινομένοις πάθεσι περιπίπτειν, οἷον πείνῃ, δίψῃ καὶ τοῖς ὁμοίοις: ejus-*

* *Pag.* 649.

modi enim est qui est cognitione præditus, ut in eos solos incidat affectus, qui sunt propter conservationem corporis, ut in famem, in sitim & in similes. Sic de omnibus loquitur, quæ absurda sunt; at absurdiora hæc habet de Christo, in proximè sequentibus verbis: ἀλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα ἀπαιτεῖν ὡς σῶμα τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας εἰς διαμονὴν, γέλως ἂν εἴη· ἔφαγε γὰρ οὐ διὰ τὸ σῶμα, δυνάμει συνεχόμενον ἁγίᾳ· ἀλλ' ὡς μὴ τοὺς συνόντας ἄλλως περὶ αὐτοῦ φρονεῖν ὑπεισέλθοι. ὥσπερ ἀμέλει ὕστερον δοκήσει τινὲς αὐτὸν πεφανερῶσθαι ὑπέλαβον. αὐτὸς δὲ ἁπαξαπλῶς ἀπαθὴς ἦν, εἰς ὃν οὐδὲν παρεισδύεται κίνημα παθητικὸν, οὔτε ἡδονὴ, οὔτε λύπη: *Sed in Servatore corpus, ut corpus, necessaria postulasse ministeria, ut conservaretur, ridiculum esset. Comedebat enim, non propter corpus, quod sanctâ virtute continebatur, sed ne iis, qui unà cum eo versabantur, veniret in mentem aliter de eo sentire. Sicut certè postea quidam existimarunt eum specie tenus conspicuum esse factum; ille verò erat omnis prorsus affectûs expers, quem nullus motus affectûs ullius subibat, neque voluptas, neque dolor.*

Nolo hîc ex iis verbis consectaria deducere, quæ sponte suâ cujusvis Theologi hæc legentis animum subeunt; sed pro-

fectò Catechisten hunc nostrum Alexandrinæ juventuti, si talia eam doceret, turpissimè imposuisse nemo non videt. Quæ qui legerit, nequaquam mirabitur eum deliria Stoïca, de Apostolis Christi, Lectoribus suis propinare: Οἱ δὲ Ἀπόστολοι ὀργῆς καὶ φόβου καὶ ἐπιθυμίας διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας γνωστικώτερον κρατήσαντες καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ τῶν παθητικῶν κινημάτων, οἷον θάρσος, ζῆλον, χαρὰν, ἐπιθυμίαν, οὐδὲ αὐτὰ ἀνεδέξαντο, ἐμπέδῳ τινὶ τῆς διανοίας καταστάσει, μηδὲ καθοτιοῦν μεταβαλλόμενοι ἀλλ' ἐν ἕξει ἀσκήσεως ἀεὶ μένοντες ἀναλλοίωτοι, μετά γε τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν: *Apostoli autem, cùm iram & metum & cupiditatem, per Dominicam doctrinam, ex uberiore quadam cognitione superassent, ne eos quidem affectuum motus, qui videntur boni, quales sunt confidentia, zelus, gaudium, cupiditas, susceperunt; quippe qui, propter stabilem quemdam animi statum, nihil penitus mutarentur, sed in habitu ascetico semper manentes, post Domini quidem resurrectionem, immutabiles essent.* Si quis statueret *Clementem* Alexandrinum hominem fuisse acris judicii, & qui secum ipse semper consensisset; hinc propemodum posset colligere eum Evangelia, aliáque Apostolorum Scripta non habuisse, quæ

nunc exstant; cùm quisquis Novum Testamentum non planè oscitanter legerit, sciat contraria omnia in eo perspicuè haberi. Sed benè est, quòd ex ejus Scriptis Novum Testamentum, quale nunc habemus, versatum ab eo fuisse manifestum sit. At certè fatendum est eum, Stoïcorum præjudiciis occæcatum, in Novo Testamento non vidisse id quod pueri ipsi vident.

Alterum subjiciam exemplum ad Vetus Testamentum pertinens, ex quo similia colligere liceret de Veteris Testamenti Libris; nisi nobis constaret *Clementem*, inanes allegorias subinde captantem, proprii & grammatici sensûs parum studiosum fuisse. Certè quisquis allegoricis nugis non prorsus fascinatus leget Vetus Testamentum, intelliget non exiguam partem Idololatriæ Ethnicorum sitam fuisse in Siderum cultu; sed *Clemens* contrà vult Ethnicis proposita fuisse, ut ea colerent, sic enim loquitur Stromat. VI. ἐπειδὴ γὰρ ᾔδει ὁ Θεὸς, ἅτε προγνώστης ὢν, μὴ πιστεύσοντα τοῦτον, οὐδὲν ἧττον ὅπως τήν γε καθ' ἑαυτὸν ἀναδέξηται τελείωσιν, ἔδωκε μὲν φιλοσοφίαν αὐτῷ, ἀλλὰ πρὸ τῆς πίστεως. ἔδωκε δὲ τὸν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην, καὶ τὰ Ἄστρα

εἰς

* Pag. 669.

τὶς θρησκείαν· ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοῖς Ἔθνεσι, φησὶν ὁ νόμος· ἵνα μὴ τέλεον ἄθεοι γενόμενοι τελέως καὶ διαφθαρῶσιν, οἱ δὲ, κἀν ταύτῃ γενόμενοι τῇ ἐντολῇ ἀγνώμονες γλυπτοῖς προσεσχηκότες ἀγάλμασι, κἂν μὴ μετανοήσωσι, κρίνονται: *Cùm sciret Deus, quippe præscius, hunc* (Gentilem) *non crediturum, nihilo minùs ut perfectionem sibi convenientem consequeretur, dedit quidem illi Philosophiam, sed antè fidem. Dedit autem Solem & Lunam & Astra in cultum;* quæ fecit Deus gentibus, *ait Lex, ne prorsus sine Deo essent, funditúsque perirent. At illi etiam in hoc præcepto vecordes sculptis adhæserunt imaginibus, & nisi resipiscant damnantur.* Paullò pòst: ὁδὸς γὰρ ἦν αὕτη δοθεῖσα τοῖς Ἔθνεσιν ἀνακύψαι πρὸς Θεὸν διὰ τῆς ἄστρων θρησκείας: *hæc enim via data fuerat gentibus, ut per Astrorum cultum ad Deum sese erigerent.* Hisce prolatis, non opus est ut *Clementem* benigniùs sensisse de Philosophia, quàm par erat, ostendam. Nunc abs Te quæro, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, annon is qui hæc omisit, in Vita *Clementis*, dixitque laudes in eum congerere esse propemodum φῶς ἡλίῳ δανείζειν, videatur Encomiasten, potiùs quàm Historicum, egisse? Certè si sit hoc fidum Historicum agere, fateor me

me quænam ſint fidi Hiſtorici munera ignorare.

Secundo loco, quamquam, ut dixi, multijugis lectionis laudem *Clementi* nolo eripere; profectò præditus non fuit ulla διακρίσεως πνευμάτων, cùm quaſi *Petri* & *Pauli* genuinos fœtus laudaverit putidiſſimos libros, conſtanti utriúſque, & omnium Judæorum doctrinæ contrarios. Ejuſmodi fuere Κήρυγμα Πέτρου, & Πράξεις Παύλου, * ex quibus nonnulla habet Strom. VI. quæ ſubjiciam, quamvis ſatis nota; ne quærenda ſint, néve Vir Eruditas eâdem fiduciâ, quâ hæc omnia reticuit, mihi objiciat loca à me non eſſe prolata. Ὅτι δὲ, inquit, οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν ἴσασι τὸν Θεὸν ἀλλὰ κατὰ περίφασιν (lego παράφασιν) Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι, Πέτρος ἐν τῷ Κηρύγματι λέγει· „ Γινώσκετε οὖν ὅτι
„ εἷς Θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν,
„ καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων· καὶ ὁ ἀόρατος,
„ ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ· ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα
„ χωρεῖ· ἀνεπιδεὴς, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται,
„ καὶ δι᾽ ὅν ἐστιν· ἀκατάληπτος, ἀέναος,
„ ἄφθαρτος· ἀποίητος, ὃς τὰ πάντα ἐποίησε
„ λόγῳ δυνάμεως αὐτοῦ, τῆς γνωστικῆς γρα-
„ φῆς, τουτέστι τοῦ Υἱοῦ. εἶτα ἐπιφέρει· „ τοῦτον
„ τὸν Θεὸν σέβεσθε, μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας· ὡς δη-

* Pag. 635.

δηλονότι τὸ αὐτὸν ἡμῖν σεβόντων Θεὸν καὶ τῶ παρ' Ἕλλησι δοκίμων, ἀλλ' οὐ καθ' ἐπίγνωσιν παντελῆ τὴν τοῦ Υἱοῦ παράδοσιν μεμαθηκότων. Μὴ τοίνυν, φησὶ, σέβεσθε, οὐκ εἶπεν, Θεὸν ὃν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας· τὸν τρόπον τὸν τῆς σεβήσεως ἐναλλάττων τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ δὲ ἄλλον καταγγέλλων· τί οὖν ἐστι τὸ, μὴ κατὰ τοὺς Ἕλληνας, αὐτὸς διασαφήσει Πέτρος ἐπιφέρων.
„ ὅτι ἀγνοίᾳ φερόμενοι, καὶ μὴ ἐπιστάμενοι
„ τὸν Θεὸν ὡς ἡμεῖς κατὰ τὴν γνῶσιν τὴν τελείαν,
„ ὧν ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν (sic lego, non
„ ἣν & ἐξουσίας) εἰς χρῆσιν, μορφώσαντες
„ ξύλα καὶ λίθους χαλκὸν καὶ σίδηρον, χρυσὸν
„ καὶ ἄργυρον, τῆς ὕλης αὐτῶν καὶ χρήσεως, τὰ
„ δοῦλα τῆς ὑπάρξεως ἀναστήσαντες σέβονται,
„ καὶ τὰ ἑξῆς: *Deum autem nosse, non cognitione clarâ, sed palpatione, Græcorum probatissimos dicit Petrus in Prædicatione:* Cognoscite ergo unum esse Deum, qui omnibus fecit principium, & finis habet potestatem; qui cùm sit inconspicuus, omnia videt; cùm capi non possit, omnia capit; quo, cùm nullius rei indigeat, omnia indigent, & per quem facta sunt; qui comprehendi nequit, æternus, interitui non obnoxius, non factus; qui omnia fecit verbo potentiæ suæ, Scripturæ mysticè intellectæ, hoc est, Filii. *Deinde subjicit:* Hunc Deum colite, non more Græ-

Græcorum ; *quippe virorum probatorum apud Græcos eumdem Deum colentium ac nos, ſed qui doctrinam à Filio datam perfectâ cognitione non acceperant. Non ergo nos vetat colere Deum, quem Græci colunt, ſed more Græcorum ; mutans rationem cultûs divini, non alium adnuntians. Quid ſit igitur*, non more Græcorum, *Petrus ipſe explicabit, addens :* eos inſcitiâ abreptos, nec Deum noſcentes, quemadmodum nos, cognitione perfectâ, eorum quorum poteſtatem illis fecerat, ut iis uterentur, imagines facientes è ligno & lapide, ex ære & ferro, ex auro & argento, ea, quorum materia & uſus ad eis inſerviendum comparata erant, erecta colunt &c. Paullò pòſt, ſic pergit *Clemens :* καὶ ὅτι γε ὡς τὸν αὐτὸν Θεὸν ἡμῶν τε αὐτῶν καὶ Ἑλλήνων ἐγνωκότων φέρεται πλὴν οὐχ ὁμοίως, ἐποίσει πάλιν ὧδέπως· „ Μηδὲ
„ κατὰ Ἰουδαίους σέβεσθε, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μόνον
„ οἰόμενοι τὸν Θεὸν γινώσκειν, οὐκ ἐπίστανται,
„ λατρεύοντες ἀγγέλοις καὶ ἀρχαγγέλοις, μηνὶ
„ καὶ σελήνῃ, καὶ ἐὰν μὴ σελήνη φανῇ, σάββατον οὐκ ἄγουσι τὸ λεγόμενον πρῶτον· οὐδὲ νεομηνίαν ἄγουσι, οὔτε ἄζυμα, οὔτε ἑορτὴν, οὔτε μεγάλην ἡμέραν: *Rem autem ita ſe habere, à nobis ipſis & à Græcis eumdem Deum coli, ſed non ſimiliter, rurſus inferet hoc modo :*

Ne-

Neque more Judaïco colite, etenim illi Deum solum cognoscere se rati nesciunt se colere Angelos & Archangelos, Mensem & Lunam. Nec, nisi Luna conspecta sit, agunt Sabbathum, quod vocant primum, neque neomeniam, neque azyma, neque festum, neque magnum diem. Hæc fictitius ille *Petrus*, quæ meræ sunt calumniæ in Judæos, eæque profectæ ab homine Religionis Judaïcæ prorsus imperito, & alienissimæ ab ingenio Apostolorum. Quod vel pueri intelligant, ita ut minimè necesse sit plura proferre. Qui ejusmodi ridicula Scripta, neque Judaïcæ, neque Christianæ Religionis ingenium redolentia, miscere potuerunt cum genuinis Apostolorum Libris, illi incredibili laborarunt ἀκρισίᾳ, quæ hodie nemini condonaretur.

Eadem imprudentiâ, bonus *Clemens*, veluti ex *Paulo*, sequentia habet haud multò pòst. Δηλώσει πρὸς τῷ Πέτρου Κηρύγματι, ὁ Ἀπόστολος λέγων Παῦλος· „ Λάβετε καὶ
„ τὰς Ἑλληνικὰς βίβλους· ἐπιγνῶτε Σίβυλλαν,
„ ὡς δηλοῖ ἕνα Θεὸν καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι·
„ καὶ τὸν Ὑστάσπην λαβόντες, ἀνάγνωτε, καὶ
„ εὑρήσετε πολλῷ τηλαυγέστερον, καὶ σαφέστε-
„ ρον γεγραμμένον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ κα-
„ θὼς παράταξιν ποιήσουσι τῷ Χριστῷ πολλοὶ
„ βα-

„ βασιλεῖς, μισοῦντες αὐτὸν καὶ τοὺς φοροῦντας „ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ τοὺς πιστοὺς αὐτοῦ, καὶ „ τὰ ἑξῆς. *Præter Petri prædicationem, declarabit Apostolus Paulus dicens: Sumite Græcanicos libros, intelligite quomodo Sibylla unum Deum esse apertè dicat, & quæ futura sunt. Sumto Hystaspe, legite & invenietis multò clariùs & apertiùs descriptum Filium Dei & quâ ratione aciem instruent contra Christum multi Reges, odio eum habentes & eos qui nomen ejus gestant, & fideles ejus,* &c. Hunc locum dudum castigavit *David Blondellus*, vir doctus, Operis Gallici de Sibyllis Lib. I. c. 5. ita ut nihil in gratiam *Clementis* ei reponi posse videatur. *Caveus* præsertim non negabit, quin imperitè *Clemens* Paulo tribuerit Librum, in quo memorantur Sibyllina oracula, circa tempora Hadriani, ut putat, conficta.

Alia etiam παροράματα *Clementi* exprobrat *Blondellus*, Capite sequente; qua in re, ut per omnia judicium ejus non probarim: sic dubium non est quin multa meritò reprehenderit. Quæ cùm ita sint, nemo non intelliget Virum Eruditum, in Vita *Clementis*, dissimulationis minimè laudabilis reum esse; vel ob Censuram Blondellianam, quam nescio an ignorarit.

Ter-

Tertium addam, quod prætermissum non oportuit. *Clemens*, nimirum, Scripturam non modò allegoricè interpretatur, ut in Vetere Testamento inveniat dogmata & eventus Novi, átque Ethica monita eliciat ex locis aliis de rebus agentibus, quod dudum solenne erat Christianis, quibus partim præiverant Judæi; sed, quod propemodum singulare est, ut philosophorum Ethnicorum placita ex invita Scriptura eliciat. Ejusmodi est locus de Ideis à me antea allatus, aliíque similes. Quod genus interpretandi an sit viri multæ lectionis nescio; certè non est viri Scripturæ periti. Condonanda hæc sunt, inquies, Vetustati; nec repugno. At non sunt usque adeò extollendi, qui tam sæpe venia atque indulgentia nostra indigent; nec sunt dissimulanda ea delicta, si Scriptorum illorum Historiam conscribere aggrediamur.

Nunc esset mihi ad *Eusebium* veniendum, ut ostenderem Virum Doctum haud aliter se erga eum gessisse, ac erga *Clementem;* sed jam sat longa est Epistola, satísque tædii Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, jam peperit. Quod quomodo vitarem non videbam, dum enim vulgaria dicuntur creatur peritis tædium, sed

dum

dum vulgaria illa alto silentio dissimulantur à *Caveo*, imperitus Lector fallitur, & Encomia pro Historia, inscius legit. Fuerunt igitur pluribus mihi repetenda, ut liqueret, si *Caveum* apertè insimulassem ejus rei, quam sibi occultè objectam, ut putat, tam ægrè tulit, non fuisse cur quereretur, cúrve modestè monenti indignaretur.

* Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει
Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ εἰς τέλος ἦσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
Ὃς δέ κε μήθ' αὐτῷ νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὁ δ' αὖ ἀχρήϊος ἀνήρ.

Ille quidem ante omnes per se ipse quid utile, quid non
Qui videt & longè fines prospectat agendi;
Qui bene consultis didicit parere, secundus;
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

Viderit ille ad quem ordinem referri malit; ego verò in iis me profiteor esse, qui li-

* *Hesiodus, in Oper.* ℣. 291.

libenter amicas admonitiones audiunt, & præsertim Tuas, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, si quas impertiri mihi digneris. Vale.

Dabam Amstelodami a. d. v. Nonas Julias. A. C. MDCXCIX.

EPISTOLA II.

Eusebium non immeritò insimulatum fuisse Arianismi. Quod omnes facilè ex ejus vita intellexissent, si sine dissimulatione à Caveo *fuisset scripta. Altera ejus dissimulatio, in proferendo Nicæni II. Concilii judicio. Henr. Valesius confutatus. Canon, ex quo intelligere licet quid verè sentiat Scriptor quivis, quid simulet. Calumniæ* Cavei *in* Clericum, *ejusque peroratio confutata.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

POllicitus sum, REVERENDISSIME PRÆSUL, me ostensurum, Vitam *Eusebii* à viro erudito *Guil. Caveo* conscri-

ptam ad idem exemplum, ac Vitam *Clementis*; hoc eſt, diſſimulata nonnulla fuiſſe, quæ minùs honorifica erant Cæſarienſi Epiſcopo, atque ex quibus facilè omnes intelligerent Arianis partibus eum faviſſe. Nunc promiſſis ſtabo, quod cùm fecero, oſtendam, quàm immeritò gravem calumniam mihi Vir Eruditus impegerit. Res agitur uſque adeò manifeſta, ut minimè neceſſe ſit me ad ingenii Tui acumen, & judicii præſtantiam confugere. Sed mihi opus eſt æquitate Tua, quâ Tibi patiaris exponi paullò copioſiùs, quod Adverſarius diſſimulavit; ne fiducia ejus in negando ex bonitate cauſæ, quæ pejor eſſe non poteſt, orta videatur. Notiſſima Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ perito iterum dicam, ſed quando ea negantur, quaſi ignota eſſent, etiam invito ſunt probanda. Interdum animum ſubiit Virum Eruditum, eò deveniſſe confidentiæ, ut negaret, quæ non ignorabat comperta eſſe iis, qui Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ operam dediſſent; quia exiſtimavit me planè ejus eſſe imperitum, nec unquam demonſtraturum quod alius facilè oſtendere poſſet. Alioqui vix intelligébam quî res tam apertæ negari poſſent, quemadmodum fecit, initio Diſſertationis de Arianiſmo *Euſebii*,

bis. Fama etiam est à vestratibus nonnullis vulgò sperni Scripta fermè omnia hominum cis mare viventium. Quod quo jure fieri queat, non quæram, nec negabo mihi perexiguam esse Ecclesiasticarum, juxta ac profanarum litterarum, cognitionem; at quia earum attigisse me spero elementa, & communi illo sensu, quo à brutis distinguimur, etiam esse præditum; aggrediar ostendere id quod neque eruditionem ullam, neque singulare ingenium postulat; ut sciat *Caveus* esse homines etiam cis mare, quibus non tam facilè, quàm fortè credit, fucus fieri possit. Quod si Anglis quoque os oblinere posse se speravit, erit hoc nobis solatio, quòd Windesoriensi Canonico nos incolæ Continentis stipites soli esse non videamur.

In Editione Latina Vitæ *Eusebii*, paucis verbis, describit quod ab eo gestum est, in Synodo Nicæna; ad Symbolum, ejúsque subscriptionem quod attinet. Itaque, ne sibi injuriam fieri queratur, rem petamus ex Anglica, ubi copiosiùs exponitur; cùm præsertim dicta à se, in nupera Dissertatione, repetendo confirmet. Postquàm ergo dixit Symbolum à Patribus conflatum fuisse, ita pergit: * *Hanc formulam*

* *Pag.* 13.

mulam primùm Eusebius *improbavit*, *rem-que subtilissimè discussit*, *& de ea disceptavit; sed cùm reputasset quantò pluris fieri deberet pax Ecclesiæ, privatis omnibus sententiis, verborúmque aucupiis, postridie Symbolum commune subscripsit.* Deinde subjicit ipsam *Eusebii* hac de re Epistolam, quâ recitatâ, negat se quidquam observaturum, nisi *hinc quidem liquere, quidquid contenderent Ariani de novitate vocum Symboli Nicæni, dictionem* ὁμοούσιος, *quâ maximè offendebantur, fuisse antiquiorem & usurpatam à Patribus, superioribus Ecclesiæ sæculis; quotiescumque verò loquitur* Eusebius *de Christo, quasi aliquo sensu creato, ab eo semper intelligi divinam productionem; hoc est, æternam generationem; neque unquam eum negasse Filium esse ejusdem essentiæ ac Patrem, alio sensu, nisi quo in divinam naturam non cadit divisio aut separatio, quemadmodum in res corporeas.* Denique de verbis quibusdam, quæ sub finem Epistolæ Eusebii leguntur, & quibus merus Arianismus perspicuè continetur, ut postea ostendam, ita judicat: *Lector præterea animadvertere potest locum illum, sub finem Epistolæ, de Christo qui fuerit actu aut potentiâ in Patre, confusum esse & obscurum; ac sanè integra Periodus, quam uncinis clausimus, non ex-*

stat

stat in hac Epistola, prout legitur apud Socratem, *neque in translatione veteris collectoris* Tripartitæ Historiæ. *Unde manifestò sequitur alterum horum, aut eum locum esse ab iis prætermissum quòd periculosus esset, nec posset excusari: aut (quod quidem verisimilius mihi videtur) cùm non esset in Autographo hujus Epistolæ, ab aliena manu insertum fuisse. Neque enim impetrare à me possum, ut existimem* Socratem *reum fuisse tantæ simul imprudentiæ & malæ fidei, ut dum integram Epistolam proferre videri vult, resecuerit, aut dissimularit tanti momenti particulam; cùm ex Epistola, quæ omnium manibus terebatur, fraudem brevi innotescere necesse esset.*

Hæc habet de subscriptione, déque Epistola *Eusebii Caveus*, quæ imperitiores, qui ejus judicio, magis quàm suo, uterentur, facilè fallere queant. Itaque rem paullò accuratiùs expendemus. Antè omnia, tenendum est *Eusebium* & ante Synodum Nicænam, & postea, Præsulum Arianorum partibus impensè favisse, quod non diffitetur *Caveus* in vita ejus Anglica; & sæpe instar eorum esse loquutum, quod nec negat noster, & multis probavit *Dionys. Petavius* Dogmat. Theologic. T. 2. Lib. 1. Capp. XI & XII. Quæ cùm

vita sint, facilè intelligemus quid sibi velit, in hac Epistola ad Cæsarienses; quos docere cupit se non alio sensu subscripsisse Symbolum, quàm qui optimè stet cum pristina sua, hoc est, cum Arianorum sententia. Post Epistolæ præfationem, *Eusebius* * profert Confessionem fidei à se conscriptam, in qua nihil est quod Ariani facilè non comprobarent; profitetur enim dumtaxat se credere εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτὸς, ζωὴν ἐκ ζωῆς, υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα: *in unum Dominum Jesum Christum, Rationem Dei, Deum ex Deo; lumen è lumine, vitam ex vita, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Patre genitum, per quem & omnia facta sunt.* Hæc omnia fatebantur Ariani, qui Filium ante omnia sæcula genitum non illibenter dicebant, quòd crederent ante eum à Deo procreatum fuisse, quàm sæculis, hoc est, ætati mundi initium fieret; quod tum demum contigit, cùm à Filio mundus creari cœpit. Quin etiam non desunt viri docti, qui

* *Numm. 2. & 3. in Ed. Athanasiana Anni* 1698. *pag.* 238. *T. I.*

qui velint hanc ipſam Confeſſionem *Euſebii* eam eſſe quæ nomine XVII. Epiſcoporum Arianorum oblata eſt & à ceteris illico exploſa, ut docet *Theodoretus* Lib. I. c. 7. ad quem vide *H. Valeſium.* Quod ſi verum eſſet, oporteret *Euſebium* rem aliter narraſſe, quàm par erat; verùm nihil definio, & aliorum etiam ſententiam, in vita *Euſebii*, ſum ſequutus, qnaſi veriſimiliorem.

Claudit *Euſebius* ſuam hanc Confeſſionem, teſtificatione quâ profitetur ſe ita credere & docere, atque antea credidiſſe & docuiſſe, ne quis eum ſententiam mutaſſe putet: καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομέν τε καὶ ἐκηρύσσομεν: *præteritis etiam temporibus, ſic credidimus & docuimus.* Tum ſubjicit, expoſitâ hac ſuâ fide, οὐδένι παρεῖναι ἀντιλογίας τόπον, *nulli fuiſſe contradicendi locum*, probatam eam fuiſſe Imperatori; qui & poſtea hortatus eſt Epiſcopos, ut eam ſubſcriberent, unâ adjectâ voce ὁμοουσίου, quam ſic ipſe interpretatus eſt: ὅτι μὴ κατὰ τὰ τῶν σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοούσιον, οὔτ' οὖν κατὰ διαίρεσιν, οὔτε κατά τινα ἀποτομὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι· μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν ἄϋλον, καὶ νοερὰν, καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι, θείοις δὲ καὶ ἀπορρήτοις λόγοις προσή-

κεῖν τὰ τοιαῦτα νοεῖν: *non secundùm corporum affectiones dici* consubstantialem, *nempe, neque divisione, neque ullâ abscissione ex Patre eum substitisse; neque enim posse immaterialem, intellectualem, & incorpoream naturam corpoream ullam affectionem subire, sed divinis atque inexplicabilibus rationibus talia esse intelligenda.* Nec Ariani credebant Filium divisione, aut abscissione corporeâ, ex Patre natum esse. Ideóque *negativo*, ut ita loquar, sensu quem hîc habet *Eusebius*, vocem ὁμοούσιος admittere poterant, quatenus illa significabat in generatione Filii nullam divisionem corpoream esse factam. Qua de re, postea pluribus dicam.

Subjicit *Eusebius*, προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης: *prætextu addendi* consubstantialem, à Patribus Symbolum conditum, quod profert. Deinde eos à se interrogatos diligenter interpretatos esse voces, quibus usi essent. Cùm ergo quæsivisset quid intelligerent vocibus, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, *ex essentia Patris*, & ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *consubstantialem Patri*, * τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς εἶναι, οὐ μὲν ὡς μέρος ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς: *consentiebant* illi

* *Num. 5.*

illi voces, ex substantia, *significare ex Patre quidem eum esse, sed non partem esse Patris.* Quod Arianus non negasset; quare est ab *Eusebio* concessum, qui non videbat cur hæc inficiaretur, cùm crederet Filii substantiam natam esse ex substantia Patris; quod unum significabatur, si illi credimus, voce ὁμούσιος. Ταύτῃ δὲ, inquit, ἡμῖν ἐδόκει καλῶς ἔχειν συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας, ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱὸν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν· διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συνετιθέμεθα, οὐδὲ τὴν φωνὴν τοῦ ὁμοουσίου παραιτούμενοι, τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῖν κειμένου, καὶ τοῦ μὴ τῆς ὀρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας: *Visum verò est nobis rectè habere, si adsentiremus huic sensui piæ doctrinæ, statuentis Filium esse ex Patre, non verò partem esse ejus essentiæ. Ideòque huic sensui & ipsi adsensimus, ne repudiantes quidem vocem* Consubstantialis, *scopo pacis nobis præ oculis obversante, & ne à recto sensu excideremus.* Quæ omnia clarè ostendunt *Eusebium* minimè adsensum præbuisse τῷ ὁμουσίῳ, prout eâ voce significatur naturæ perfecta paritas, quæ fuit sententia Nicænorum Patrum, quam minimè commemorat; sed prout tantùm significatur Filius

non ex alia ſubſtantia ortus, quàm ex Patris natura, eíque ſimilis eſſe. Ac ſanè Platonici vocem ὁμοούσιος ita ſolebant aliquando intelligere. Cùm enim ſubſtantiam Mentium humanarum minimè æquarent Deo, attamen aliquando eas ὁμοουσίους Diis eſſe dictitabant, quòd ab iis ortas originem ſuam aliquatenus referre exiſtimarent. *Plotinus* Ennead. IV. Lib. VII. c. 10. de mente humana, ἀνάγκη, inquit, θεῖον τὸ τοιοῦτον εἶναι, ἅτε θείων μεστὸν αὐτὸ, διὰ συγγένειαν, καὶ τὸ ὁμοούσιον: *neceſſe eſt divinam eſſe rem ejuſmodi, quippe quæ facultibus divinis referta ipſa eſt, propter affinitatem, & naturæ communionem.* Hanc etiam, apud Chriſtianos, ei voci poteſtatem interdum ſubjectam oſtendit Scriptor Libri *de Definitionibus*, qui eſt in Tomo II. *Athanaſii*, inter ea quæ falsò ei adſcribuntur; Poſtquàm enim definiit ὁμοούσιον, * *quod eſt ejuſdem ſubſtantiæ atque efficaciæ, ſine diſcrimine*, ſubjicit, πενταχῶς δὲ εἴρηται, ὁμοούσιον, καὶ ὁμογενὲς, καὶ συγγενὲς, καὶ ὁμοφυὲς, καὶ ὁμόφυλον. ὁμοούσιον δέ ἐστι τὸ ὂν ἐν τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ, ἔχον δέ τινα διαφορὰν, οἷον λίθος σαθρὸς, καὶ λίθος σκληρός· εἰσὶ δὲ ὁμοούσιοι, τουτέστι μιᾶς οὐσίας. ἔστι δὲ καὶ ξύλον φοίνικος καὶ ξύλον ἐβένου ὁμοίως καὶ σὰρξ καμήλου

καὶ

* *Cap. VII.*

καὶ ἀὴρ ἰχθύος· ταῦτα δὲ λέγονται ὁμοούσια, ὅτι τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν· ὥσπερ πάντες οἱ ἄνθρωποι τῆς μιᾶς οὐσίας εἰσίν· ἔχουσι δὲ διαφορὰν τὸ εἶναι ἕτερος μακρὸς, καὶ ἕτερος κολοβός· ἄλλος δυνατὸς καὶ ἄλλος ταλαίπωρος. ἀλλ' ὅμως μίας οὐσίας εἰσὶ, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος: *Quintuplici autem ratione dicitur, consubstantiale, ejusdem generis, affine, ejusdem naturæ, ejusdem speciei, Consubstantiale est quod est in eadem substantia,* (genere, vel specie) *etiam habens aliquod discrimen, ut lapis cariosus & lapis durus. Sunt autem consubstantiales, hoc est, unius substantiæ. Est quoque lignum palma & lignum ebeni; similiter caro cameli & caro piscis. Hæc consubstantialia dicuntur, eo quòd sint ejusdem substantiæ* (genere, aut specie.) *Quemadmodum omnes quidem homines sunt unius substantiæ; differunt verò eo quòd sit alius procerus & alius brevis, alius potens & alius miser. Verumtamen unius sunt substantiæ; animi, inquam, & corporis.* Itaque homo Arianus vocem hanc, pacis causâ, & ne in exsilium pelleretur, admittere potuit; quòd rectam, ut putabat, ei posset subjicere potestatem.

Sequentia haud minùs evidenter probant *Eusebium*, in Symbolo Nicæna, Arianam invenisse sententiam. Κατὰ τὰ αὐ-

τὰ

τὰ δὲ, inquit, καὶ τὸ γεννηθέντα καὶ ȣ̓ ποιηθέντα καταδεξάμεθα, ἐπειδὰν τὸ ποιηθὲν κοινὸν ἔφασκον εἶναι πρόσρημα τῶν ΛΟΙΠΩΝ κτισμάτων. τῶν διὰ τȣ̃ Υἱȣ̃ γενομένων, ὧν ȣ̓δὲν ὅμοιον ἔχειν τὸν Υἱόν: *similiter admisimus voces genitum & non factum, quoniam factum commune esse aiebant adjectivum* CETERARUM *creaturarum, quæ per filium factæ sunt, & quibus nihil habet simile Filius.* In hisce verbis, Filius numero *creaturarum* censetur; nec ab iis secernitur, nisi quòd à solo Patre, singulari quadam ratione, sit procreatus; quod Ariani minimè negaverint. Quam in rem, proferam postea eorum verba, ex Epistola ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum.

Similia, in sequentibus, repetuntur, ac tandem in hæc verba * contrahuntur: παραστατικὸν δὲ εἶναι, τὸ ὁμοȣ́σιον τῷ Πατρὶ, τὸ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γενητὰ κτίσματα τὸν Υἱὸν τȣ̃ Θεȣ̃ φέρειν, μόνῳ δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφομοιȣ̃σθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεώς τε καὶ ȣ̓σίας, ἀλλ᾽ ἐκ τȣ̃ Πατρός· ᾧ καὶ αὐτῷ τȣ̃τον ἑρμηνευθέντι τὸν τρόπον καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκαταθέσθαι: *verba vero,* consubstantialem Patri, *significare nullam esse Filio Dei similitudinem cum factis Creaturis,*

† *Num.* 7.

tamis, sed soli Patri, qui eum genuit, per omnia similem esse factum, nec esse ex altera quadam hypostasi & essentia, sed ex Patre. Cui voci ita explicatæ bene habere nobis visum est si assentiremur. Hîc Arianismus, aut certè Semi-arianismus clarè exprimitur, quo non perfecta *paritas*, seu ἰσότης naturæ, sed tantùm maxima *similitudo* ὁμοιότης, inter Patrem & Filium, statuitur. Non dicam ὁμοιότητι non stare cum ταυτότητι ὐσίας vel *unitate numerica substantiæ*; nam una eadémque numero substantia non dicitur sibi esse similis. Qua de re, alias videro; sed certum est *Eusebium* ita interpretari Symbolum Nicænum, ut, si ejus fuisset is sensus, quem dicit, Ariani id subscribere non ægrè potuissent, sententiâ suâ incolumi. Poterant negare Filium esse ἐξ ἑτέρας ὐσίας, quia à solo Patre creatum contendebant, eique ἀφομοιῶσθαι κατὰ πάντα τρόπον, *similem factum omni ratione*; quâ, nimirum, creatura creatori similis esse potest.

Postea sequitur, * omnibus probè expensis & explicatis, Anathematismum etiam, sine noxa, potuisse admitti. Qua in re, suspicari non ineptè quis possit *Eusebio* animum fuisse Nicænam Synodum ir-

* *Num.* 8.

irridere; cùm eam facientem inducas; quæ ab Ario factum anathemate percutit. Certè hoc ita innuit, ut, data operâ, ab eo factum esse omnino videatur: sic enim loquitur: καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν ἐκτεθέντα ἄλυπον εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσθαι φωναῖς, διὸ σχεδὸν ἡ πᾶσα γέγονε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς Ἐκκλησίας. μηδεμιᾶς γοῦν θεοπνεύστου γραφῆς τῷ, ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τῷ, ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τοῖς ἑξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης, οὐκ εὔλογον ἐφάνη ταῦτα λέγειν, καὶ διδάσκειν, ᾧ καὶ αὐτῷ καλῶς δόξαντι συνεθέμεθα: *Anathematismum porrò illum, qui post Fidem ab illis editus est, nihil noxium habere judicavimus; cùm prohibeat ne voces, quæ non exstant in Scripturis, usurpentur; quamobrem fermè tota contigit perturbatio, & dissensio Ecclesiæ. Cùm ergo nulla divinitus inspirata Scriptura usa sit vocibus*, ex non existentibus, &, erat aliquando cùm non esset, *aliisque ibi subjectis; non visum est rationi consentaneum hæc dicere & docere; cui nos, quum rectè esse videretur, adsensi sumus.* Dum damnandas censet voces Arianas, quòd essent ἄγραφοι, aut prorsus desipit, aut eadem de ratione improbat vocem ὁμοούσιος, quæ eodem incommodo laborat. Ac sanè illa

ra-

ratio damnandi loquutiones Arianorum nequaquam legitur in Anathematismo Nicæno, *qualem profert *Athanasius* in Epistola ab Jovianum. Præterea diligenter observandum ab *Eusebio* hîc damnari potiùs loquutiones ἀγράφους, quàm dogma iis expressum; quod tamen potissimùm damnari volebat Synodus, & cujus solius causâ anathema dicebat iis qui ejusmodi loquutionibus utebantur.

Si superiora Arianismum redolent, † sequentia apertè complectuntur, quæ ita habent: ἔτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι τὸ, πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἄτοπον ἐνομίσθη τῷ παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως: *Nec item absurdum judicavimus his vocibus*, non erat antequàm genitus esset, *anathema dicere, cùm omnes fateantur filium Dei fuisse, priusquàm secundùm carnem gigneretur.* Merus hîc est Arianismus, ex quo Anathematismum interpretatur *Eusebius*, non ex doctrina Nicæna. Verùm hæc verba, & sequentia aliquot, de quibus mox agam, Vir Eruditus censet esse ab aliena manu; quia non leguntur apud *Socratem*, neque in *Historia Tripartita.* At primò leguntur apud

* *Vide T. I. p. 782. nupera Edit.*
† *Num. 9 & 10.*

apud *Athanasium*, *Theodoritum*, & *Gelasium*. Secundò, ad ea manifestò alludit *Athanasius*, in Epist. de Decretis Synodi Nicænæ, * non procul ab initio, ubi ita de *Eusebio* loquitur: Καὶ πέπονθέ τι δεινόν, ὡς γὰρ ἀπολογούμενος κατηγόρησε λοιπὸν τῶν Ἀρειανῶν, ὅτι γράψαντες, ΟΥΚ ΗΝ Ο ΥΙΟΣ ΠΡΙΝ ΓΕΝΝΗΘΗΝΑΙ, οὐκ ἤθελον αὐτὸν εἶναι οὐδὲ πρὸ τῆς ΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΓΕΝΕΣΕΩΣ: *Molestum quiddam ei accidit, nam quasi se defendens accusavit in posterum Arianos, quòd scribentes*, non erat Filius, antequàm gigneretur, *noluerunt eum fuisse, ne ante quidem generationem secundùm carnem*. Observaveramus, in vita Gallica *Eusebii* ante decennium edita, *Athanasium*, in hisce verbis, respexisse ad locum *Eusebii* antea prolatum; quod etiam animadverterunt eruditi Monachi Benedictini, qui nuper *Athanasium* ediderunt. An hoc sciverit *Caveus* nescio. Quòd si animadvertisset, hæc esset parum honesta dissimulatio; si verò nescivit, malè profectò fecit, qui tam acriter invectus est in eum, à quo ab insigni errore revocari potuit. Sed quidquid id est, hunc locum νοθείας perperam arguit, ut mox copiosiùs ostendam, postquàm sequentia subjecero *Eusebii* verba.

Ait

* Num. 9. p. 211.

Ait igitur, * religiosissimum Imperatorem probasse Filium fuisse, secundùm divinam ejus generationem, quæ fuit ante omnia sæcula, ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργείᾳ γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρὶ ἀγεννήτως, ὄντος τοῦ Πατρὸς ἀεὶ Πατρὸς, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ, καὶ σωτῆρος ἀεὶ, δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεί τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος: *quandoquidem priusquàm actu fuisset genitus, potentiâ erat in Patre, ratione ingenitâ; cùm Pater semper fuerit Pater, & semper servator, & potentiâ omnia sit, sempérque eodem modo & similiter se habeat.* Hinc intelligere est, quo sensu *Eusebius* posset fateri, incolumi Arianismo, Filium esse æternum; quòd, nempe, potentiâ semper fuerit, si non actu.

Vir quidem Eruditus verba hæc *confusa atque obscura* esse vult, quia ea interpretatur ex vera, quæ nunc obtinet, sententiâ; sed ex Arianismi dogmatibus, ut par est, intellecta minimè sunt obscura. Volebant enim Ariani, non aliter ac ceteri omnes Christiani, in Deo potentiâ fuisse omnes creaturas, antequàm actu exsisterent; sed seorsim ab aliis sentiebant, in eo quòd contendebant inter eas creaturas recensendum esse Filium, cujus sub-

* *Num.* 10.

ſtantiam actu fuiſſe ab omni æternitate ceteri affirmabant. Igitur non erat cur ſuſpectus propterea hic locus *Caveo* eſſet.

Non poteſt à ſe impetrare ut *Socratem* putet tantæ imprudentiæ & uſque adeò malæ fidei, ut reſecuerit hunc locum ex Epiſtola *Euſebii.* Attamen Benedictini Monachi ita de eo cenſent : *Hæc verba* ἔτι μὴν &c. *deſunt, apud* Socratem, *quæ fortè reticuit, ne* Euſebii, *quem ab Ariana Hæreſi, ex hac Epiſtola, purgandum ſuſceperat, cauſam apertè proderet.* Ego verò non dubito, quin ita ſe geſſerit; nec video cur malæ fidei ſuſpectos habere malimus, non modò *Theodoritum* & *Gelaſium*, ſed etiam *Athanaſium*, quàm *Socratem*; qui *Athanaſio* quidem certè, hac in re, æquiparari non poteſt, niſi ab imperitis. Neque ſuſpecti poſſunt eſſe *Gelaſius* & *Theodoritus*, qui Euſebium Arianum fuiſſe negant.

Quæ cùm ita ſint, REVERENDISSIME PRÆSUL, vix quiſquam dubitare poſſit *Euſebium*, in hac Epiſtola, id egiſſe, ut Arianis ſus oſtenderet, ſe ipſorum cauſſam minimè prodidiſſe, quia ſubſcripſerat Symbolum Synodi Nicænæ. Quamobrem vir callidus, in ipſa Synodo, conatus

tus est ab aliter sentientibus eas explicationes exsculpere, quæ cum Arianismo stare possent; quod, ut Arianis satisfaceret, multis exponit. Animadvertit hoc partim *Theodoritus*, qui de hac Epistola ita loquitur, Hist. Eccles. Lib. I. cap. 11. γέγραφε δὲ τὴν Ἐπιστολὴν πρός τινας τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, προδοσίαν, ὡς εἰκὸς, ἐγκαλοῦντας αὐτῷ: *Scripsit hanc Epistolam ad quosdam, qui cum Ario sentiebant, proditionis, ut videtur, eum insimulantes.* Mirum est *Theodoritum* non vidisse *Eusebium* non purgare se, ut par erat, fatendo ingenuè se meliora fuisse edoctum; sed sententiam Arianam Symbolo tribuendo, negandóque se aliud nunc sentire, quàm antea.

Hinc jam liquet, quàm imprudenter Vir Doctus, in Vita Anglica *Eusebii*, scripserit, * *quamvis multi, caritatis immemores, dixerint eum fraudulenio ac doloso animo ita se gessisse, dum loquutiones ex suâ ipsius sententia intelligit; attamen nihil planius esse posse, quàm illum liberè & solemnem in modum testari, in Epistola ad plebem Cæsariensem, se eas interpretatum ex illâ ipsâ potestate atque explicatione, quam ipsi Patres Concilii illis tribuerant.* Nihil contrà manifestius est, quàm *Eusebium*, si res gesta

 est,

* Pag. 31.

ess, prout narrat, magnâ arte ex ore Patrum ea expressisse, quæ cum Arianismo stare possent, iisque fucum fecisse. Quin & ipse satis apertè hoc in clausula Epistolæ significat, in qua Symbolo Nicæno negat quidquam inesse præter id quod antea professus erat in Confessione Fidei, quam nullus non Arianus probarit; ἀφιλονείκως, inquit, τὰ μὴ λυποῦντα κατεδέξαμεθα, ὅθ' ἡμῖν εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν ἐμφανῆ σύμπραξιν ἔχειν ἔδοξε τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις: *Ea quæ nihil offensionis habebant, sine contentione amplexi sumus, postquàm nobis verborum sententiam candidè examinantibus apparuit ea prorsus cum illis convenire, quæ nos ipsi in Fide à nobis primùm exposita confessi fueramus.* Qui artes *Eusebii*, reliquorúmque Arianorum, vocum ambiguitate perpetuò abutentium, non olfaciet hac in re; ei quid aliud optem non video, præter nasum. Quòd si id quod probè olfecit nolit profiteri, ei præterea candidiorem animum precabor. Meritò ergo Monachus Benedictinus, vir eruditus, qui vitam Athanasii ejus Operibus præfixam nuper edidit, ad annum cccxxv. *num.* 12. *Eusebius*, inquit, *Cæsariensis, missâ ad suos Epistolâ causam affert cur ad subscri-*

scribendum appulerit animum; multáque περὶ τῦ ὁμουσίυ edisserit, quæ nedum Arianismi ab eo suspicionem dimoveant, dubiam ejus de Verbi generatione fuisse fidem confirment.

Quisquis superiora expenderit, facilè intelliget loca quæ ex *Eusebio* afferuntur, quasi consentanea doctrinæ Nicænæ, exigui esse ponderis, ad probandum eum cum Synodo sensisse; nam qui potuit, ex Arianorum sententia, interpretari ejus Symbolum, quævis alia verba torquere potuit. Verùm hac de re agam paullò pòst.

Nunc venio ad alteram dissimulationem *Cavei*, qui in Dissertatione de Arianismo *Eusebii*, sic contemtim profert judicium alterius Synodi Nicænæ de Cæsariensi Episcopo, ut absque argumentis ullis hominem Arianismi insimulasse videatur, eò dumtaxat quòd Imaginum sacrarum usum improbasset. Atqui ea Synodus ostendit & ante & post priorem Synodum Nicænam Arianismum esse ab *Eusebio* propugnatum. * *Productus fuerat*, inquit Caveus, *in isthoc Concilio ex Epistola* Eusebii *ad Constantiam Augustam Constantini M. Sororem locus, quo adversùs omnem Christi imaginem faciendam eruditè disputat. Cui*

 cùm

* *Pag.* 63.

cùm nihil quod opponerent haberent Patres, communis statim exortus est clamor, εἰς ἀδόκιμον νοῦν παραδοθεὶς, καὶ σύμφρων τοῖς τὰ Ἀρείου θρησκεύουσιν, homo est in reprobum sensum traditus, ejusdem cum Ario opinionis; eadémque cum ejus sectatoribus sapiens. *Quasi, scilicet, omnes, quas affert* Eusebius, *rationes nullius essent ponderis, nec flocci penitus facienda, in re licèt ad Arianismum parum spectante, si modò ipse esset Arianus.* Planè hac in re adsentior Viro Docto neganti Hæresin pondus rationibus detrahere posse; undecumque enim exoriatur Veritas, excipienda est. Verùm probare non possum quòd omittit objectiones Synodi, quæ profectò leves non sunt. Itaque eas hîc subjiciam integras, ne sint Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, in Conciliorum Voluminibus quærendæ.

Hæc ergo *Eusebii* verba ex Epistola ad Euphrationem proferuntur, Action. V. p. 386. Ed. Regiæ, T. XIX. „ Οὐ γὰρ συ-
„ νυπάρχειν φαμὲν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, προϋ-
„ πάρχειν δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ. ἐὰν γὰρ συνυ-
„ πάρχωσι, πῶς ἔσται ὁ Πατὴρ πατὴρ, καὶ
„ ὁ Υἱὸς υἱός; ἢ πῶς ὁ μὲν πρῶτος, ὁ δὲ
„ δεύτερος; ὁ μὲν ἀγέννητος, ὁ δὲ γεννη-
„ τός; δύο γὰρ ἐξ ἴσου ὁμοίως ἀλλήλοις συνυπάρ-

„ χοντα

„ χόνος ἰσότιμα ἂν νοοῖντο· καὶ ἤτοι ἄμφω, ὡς
„ ἔφην, ἀγέννητα, ἢ ἑκάτερα γεννητά. ἀλλ'
„ οὐδέτερον τούτων ἀληθές· οὔτε γὰρ τὸ ἀγέννη-
„ τον, οὔτε τὸ γεννητὸν ἂν εἴη· ἀλλὰ τὸ μὲν
„ πρῶτον καὶ κρεῖττον καὶ τάξει καὶ τιμῇ τοῦ δευτέ-
„ ρου ἡγεῖται, ὡς ἂν καὶ τοῦ εἶναι, καὶ τοῦ τοιῶσδε
„ εἶναι, τῷ δευτέρῳ αἴτιον γεγενημένον: *non*
„ *enim coëxsistere Filium Patri, sed antè*
„ *fuisse Patrem, quàm Filium, dicimus.*
„ *Nam si coëxsistunt, quomodo erit Pater*
„ *pater & Filius filius? Vel quomodo unus*
„ *quidem primus, alter verò secundus est? &*
„ *alter quidem ingenitus, alter autem geni-*
„ *tus? Duo quippe si ex æquo similiter coëx-*
„ *sistunt, & æqualiter honorantur; intelli-*
„ *gi datur aut utrumque, ut dixi, ingenitum,*
„ *aut utrumque genitum esse. Sed neutrum*
„ *eorum verum. Neque enim essent ingeni-*
„ *tum & genitum; sed unum quidem pri-*
„ *mum & præstantius, & ordine & hono-*
„ *re, secundum antecedit; quippe quod cau-*
„ *sa fuit secundo & exsistendi & ita exsisten-*
„ *di.* Cùm hæc Synodus esset exsecrata,
quasi Ariana, recitata sunt & sequentia
ex eadem Epistola: Τὸν αὐτὸν δὲ καὶ μόνον
„ ἀληθινὸν εἶναι διδάσκει δι' ὧν φησιν· ἵνα γινώ-
„ σκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. οὐχὶ ὡς ἑνὸς
„ ὄντος μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, μετὰ προσθήκης
„ ἀναγκαιοτάτης τοῦ ἀληθινοῦ. ἐπεὶ καὶ αὐτὸς Θεὸς

 „ μὲν

„ μὲν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐκ ἀληθινὸς Θεός· εἷς γὰρ
„ ἐστι καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεὸς, διὰ τὸ μὴ
„ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ τινά. εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς
„ ἀληθινὸς, ἀλλ' ὡς εἰκὼν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εἴη
„ ἂν καὶ Θεός· ἐπεὶ καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, οὐ
„ μὴν ὡς ὁ μόνος ἀληθινὸς Θεός: „ *Eumdem*
„ *autem & solum verum esse docet, per ea*
„ *quæ ait:* ut sciant te solum verum
„ Deum; *non quasi unus solus sit Deus,*
„ *sed quia unus est* verus Deus, *cum ad-*
„ *ditamento pernecessario* veri. *Nam &*
„ *ipse quidem Filius Deus, sed non* verus
„ Deus; *unus enim est & solus*, verus
„ Deus, *eò quòd non habeat ante se quem-*
„ *quam. Quod si & ipse Filius* verus *est*,
„ *at sicut imago veri Dei, erit Deus,*
„ *quandoquidem &* Deus erat Ratio, *non*
„ *tamen ut solus verus Deus.* Hic ipse est
locus, quem Arianismi insimulat non im-
meritò *Athanasius*.

At in Actione VI. ejusdem Synodi, p. 520. prolato *Eusebii* loco contra imagines, hoc judicium de homine recitat ex Scripto Epiphanius Diaconus: Τίς οὐκ ἔγνω τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ γνῶσιν εἰληφότων τῶν ἀληθινῶν δογμάτων, ὅτι Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου εἰς ἀδόκιμον νοῦν παραδοθεὶς, ὁμόδοξος καὶ σύμφρων γέγονε τοῖς τὰ Ἀρείου θρησκεύουσιν ἐν πάσαις ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ βί-

βλοις

ϐλοις ΚΤΙΣΜΑ τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ ἀποκαλῶν, καὶ ΥΠΟΥΡΓΟΝ καὶ ΔΕΥΤΕΡΟΝ προσκυνητέον; *Quis fidelium Ecclesiæ & eorum, qui verorum dogmatum notitiam perceperunt ignorat Eusebium Pamphili, in reprobum sensum traditum, ejusdem sententiæ, & consentientem fuisse cum iis qui Arii dogma sequuntur? In omnibus quippe historicis suis libris,* CREATURAM *Filium & Rationem Dei vocat, &* MINISTRUM *&* SECUNDUM *adorabilem.*

Postea profertur & alius locus, ex Epistola ad *Euphrasionem;* qui fortasse idem est ac qui *Euphration* Act. V. & apud *Athanasium* dicitur, quamvis Epistola non sit eadem, ut liquet ex diversis initiis, quæ in Act. V. & VI. proferuntur. Hæc autem sunt verba *Eusebii*: „ οὐ μὲν συνυπάρχειν φαμὲν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, προϋπάρχειν δὲ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ πλὴν αὐτὸς „ ὁ πάντων μᾶλλον ἀκριβῶς ἐπιστάμενος Υἱὸς „ τοῦ Θεοῦ, ἕτερον ἑαυτὸν εἰδὼς τοῦ Πατρὸς καὶ „ μείω καὶ ὑποβεβηκότα, εὖ μάλα εὐσεβῶς „ τοῦτο καὶ ἡμᾶς διδάσκει λέγων· ὁ Πατὴρ ὁ „ πέμψας με μείζων μου ἐστι. καὶ μεθ' ἕτερα· „ ἐπεὶ καὶ αὐτὸς μὲν Θεὸς ὁ Υἱὸς ἀλλ' οὐκ „ ἀληθινὸς Θεός: *dicimus Filium non coëxistere Patri, sed Patrem priorem esse Filio. Quin & ipse Filius Dei, qui accu-*

„ *ratiùs*

„ *ratiùs omnibus rem novit, alium se à Pa-*
„ *tre, minorémque & inferiorem sciens, ad-*
„ *modum piè hoc etiam nos docet dicens:* Pa-
„ ter, qui me misit, major me est. *Et*
„ *post alia: nam & ipse quidem Filius Deus*
„ *est, sed non verus Deus*

Nequis verò objiceret subscriptionem Symboli Nicæni, ita pergunt: Εἰ δέ τινες τούτων διεκδικοῦντες λέγουσιν ὑπογράψαι ἐν τῇ συνόδῳ, δῶμεν οὕτως εἶναι. ἀλλὰ τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν τετίμηκεν, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόῤῥω ἄπεστιν ἀπ' αὐτῆς, ὡς δεικνύουσι πάντα συγγράμματα καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ πᾶσαι. εἰ δὲ ἄλλοτε ἄλλος κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ κατὰ τὰ πράγματα συνεφύρετο καὶ μετεβάλλετο, ποτὲ μὲν ἐπαινῶν τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας, ποτὲ δὲ τὴν ἀλήθειαν ὑποκρινόμενος, ἀποδείκνυται κατὰ τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον ἀνὴρ ὢν δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ· καὶ μὴ οἰέσθω ὅτι λήψεταί τι παρὰ Κυρίου: *Si qui eum defendentes dicant subscripsisse eum in Synodo, demus ita esse; at labiis veritatem honoravit, animus verò longè ab ea aberat, ut ostendunt Scripta ejus & Epistolæ omnes; licèt aliàs alius, secundùm tempora & res, misceretur ac mutaretur, aliquando laudans sentientes cum Ario, aliquando veritatem simulans, appareat, secundùm fratrem Dei Jacobum, vir duplici ani-*

animo & inconstans in omnibus viis suis; nec existimet se accepturum quidquam à Domino. Hæc est clavis quâ aperitur occulta *Eusebii* sententia, qui ubi loquitur cum vulgo non continuò id dicit quod sentit; ubi verò oppugnat dogmata consecrata, ex animo loqui censendus est, ut postea ostendam.

Rationem ejus rei subjiciunt Patres illi Nicæni, quæ digna est auditu: Εἰ γὰρ καρδίᾳ ἐπίστευσεν εἰς δικαιοσύνην, καὶ στόματι ὡμολόγησεν εἰς σωτηρίαν τὸν ἀληθῆ λόγον, πάντως ὑπὲρ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ συγγνώμην ᾐτήσατο, τούτων τὴν ἐπανόρθωσιν ποιούμενος· καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, λόγον ἀπολογίας ἐποιήσατο ἄν· ἀλλ' οὐδαμῆ οὐδαμῶς τοῦτο πέπραχεν· ἔμεινε γὰρ ὡς Αἰθίοψ μὴ ἀλλάξας τὸ δέρμα αὐτοῦ. ἐν γὰρ τῷ ἑρμηνεύειν αὐτὸν τὸ, Εἶπε τῷ Κυρίῳ, Κύριός μου εἶ σύ· ἔξω τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐκβεβηκὼς, οὕτως φησί. „ νόμοις φύσεως πάντως Υἱοῦ Πατὴρ Κύριος „ ἂν εἴη αὐτοῦ, διὸ καὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ „ Θεοῦ ὁ γεννήσας αὐτὸν Θεὸς εἴη ἂν αὐτοῦ καὶ „ Θεὸς ὁμοῦ, καὶ Κύριος, καὶ Πατήρ: *Si enim corde credidisset ad justitiam, & ore confessus esset in salutem verum sermonem, utique pro Scriptis suis veniam petiisset, hæcce corrigens; & pro Epistolis suis defensionem protulisset. Sed hoc nullâ ratione, nec umquam*

quam fecit, mansit enim, ut Æthiops, minimè mutatâ cute suâ. Cùm enim interpretaretur, dixi Domino, Deus meus es tu, *egressus verâ cognitione sic dicit :* ,, *legibus*
,, *naturæ omnis Filii Pater Dominus ejus sit*
,, *necesse est. Itaque & unigeniti Dei Filii*
,, *Patrem, qui eum generavit, oportet simul*
,, *esse ejus Deum, & Dominum & Pa-*
,, *trem.*

Deinde proferuntur verba ex ejus Epistola ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum, in quibus Arium, ejúsque doctrinam tuetur *Eusebius:* ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον ἐπιστολῇ τοῦ καθηγητὴν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἧς ἡ ἀρχή·
,, μεθ' ὅσης μὲν ἀγωνίας, καὶ μεθ' ὅσης φρον-
,, τίδος ἐπὶ ταῦτα ἦλθον τὰ γράμματα·
τρανώτατα βλασφημῶν οὕτω φησὶ περὶ τοῦ Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ· ,, καὶ κατηγορεῖ αὐτῶν
,, τὰ γράμματα, ὡς λεγόντων, ὅτι ὁ Υἱὸς
,, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γέγονεν ὡς εἷς τῶν πάντων.
,, οἱ δὲ προήνεγκαν ἑαυτῶν γραμματεῖον,
,, ὃ πρός σε πεποιήκασιν· ἐν ᾧ τὴν ἑαυτῶν
,, πίστιν ἐκθέμενοι αὐτοῖς ῥήμασι τάδε ὁμο-
,, λογοῦν· τοῦ νόμου, καὶ προφητῶν καὶ καινῆς
,, διαθήκης Θεὸν γεννήσαντα Υἱὸν μονογενῆ
,, πρὸ χρόνων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας
,, καὶ τὰ πάντα πεποίηκε· γεννήσαντα δὲ οὐ δο-
,, κήσει, ἀλλὰ ἀληθείᾳ ὑποστήσαντα ἰδίῳ θε-

,, λή-

,, λήματι ἄτρεπτον, καὶ ἀναλλοίωτον, ΚΤΙΣ-
,, ΜΑ τοῦ Θεοῦ τέλειον, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισ-
,, μάτων. εἰ δὲ οὖν τὰ παρ' αὐτῶν γράμμα-
,, τα ἀληθεύει, πάντως δὲ τὰ παρὰ σοὶ φέρεται
,, ἐν ᾧ ὁμολογοῦσι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ χρό-
,, νων αἰωνίων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας πεποίηκεν,
,, εἶναι ἄτρεπτον, καὶ κτίσμα τοῦ Θεοῦ τέλειον
,, ἀλλ' οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων. ἡ δὲ σὴ ἐπι-
,, στολὴ κατηγορεῖ αὐτῶν ὡς ἂν λεγόντων ὅτι ὁ
,, Υἱὸς γέγονεν ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· αὐτῶν
,, τοῦτο μὴ λεγόντων, ἀλλὰ σαφῶς διορισα-
,, μένων ὅτι οὐχ ὡς ἓν τῶν κτισμάτων· ὅρα εἰ
,, μὴ εὐθὺς πάλιν αὐτοῖς ἀφορμὴ δίδοται εἰς τὸ
,, ἐπιλαβέσθαι καὶ διαβάλλειν ὁρμᾶσθαι ὅσα καὶ
,, θέλουσι. πάλιν αὐτοὺς ᾐτιῶ λέγοντας ὅτι ὁ
,, ὢν τὸν μὴ ὄντα ἐγέννησε. θαυμάζω δὲ εἰ δύ-
,, ναται τις ἄλλως εἰπεῖν. εἰ γὰρ εἷς ἐστιν ὁ ὤν.
,, δῆλον ὅτι ἐξ αὐτοῦ γέγονε πᾶν ὅ, τι καὶ ἔστι
,, μετ' αὐτόν· εἰ δὲ μὴ μόνος αὐτός ἐστιν ὁ
,, ὤν, ἀλλὰ καὶ Υἱός ἦν ὁ ὤν, καὶ πῶς τὸν ὄντα
,, ὁ ὢν ἐγέννησεν; οὕτως γὰρ ἂν δύο εἴη τὰ ὄντα:

Similiter autem & in Epistola ad Sanctum Alexandrum, præceptorem magni Athanasii cujus est initium, cum quanta anxietate & quanta solicitudine ad has litteras venerim, *apertissimè blasphemans sic loquitur de Ario & iis qui cum illo erant :* ,, *accusant*
,, *eos litteræ tuæ tamquam dicentes* Filium
,, ex non exsistentibus factum esse, sicut
,, unum

„ unum ex omnibus. *At illi protulerunt*
„ *Epistolam quam ad te dederant, in qua*
„ *fidem suam explicantes, ipsis verbis hæc*
„ *confitebantur*, Legis ac Prophetarum &
„ Novi Testamenti Deum genuisse Fi-
„ lium unigenitum, ante tempora mun-
„ di, per quem & omnia & mundum fe-
„ cit; genuisse autem eum non specie
„ tenus sed verè subsistentem., propriâ
„ voluntate, immutabilem & inconver-
„ tibilem, CREATURAM Dei perfe-
„ ctam, sed non sicut unam ex creaturis.
„ *Si ergò litteræ ipsorum vera profitentur,*
„ *scriptum omnino apud te etiam eorum fer-*
„ *tur, in quo confitentur* Filium Dei antè
„ tempora mundi, per quem & mundum
„ fecit, esse immutabilem & creaturam
„ Dei perfectam, sed non ut unam crea-
„ turarum; *tum verò Epistola eos insimulat,*
„ *quasi dicentes Filium factum fuisse* sicut
„ unam creaturarum; *cùm hoc non dixerint,*
„ *sed clarè definierint*, non esse instar unius
„ creaturarum. *Vide an non protinus illis*
„ *occasio detur aggrediendi, reprehendendi &*
„ *calumniandi quæcumque voluerint. Iterum*
„ *eos accusabas dicentes*, ab eò qui erat ge-
„ nitum esse eum qui non erat. *Mirum*
„ *si quis aliter dicere possit. Si enim unus*
„ *est qui erat; manifestum est ex eo fuisse*
„ *quid-*

„ *quidquid est post eum. Si autem ille solus non*
„ *est qui erat, sed & Filius etiam erat, quo-*
„ *modo exsistentem is qui erat genuit? Sic*
„ *fuissent duo quæ erant.*

Antequàm ad *Caveum* redeam, breviter hîc confutabo quæ de hoc judicio Nicæno habet *Henr. Valesius*, vir eruditissimus, in Vita *Eusebii*. Pro more plerorumque omnium, qui Scriptorem quempiam illustrare aggressi sunt, *Eusebii* sui honori vehementer patrocinatur; ne laboris, quem in ejus Historia vertenda & explicanda exantlaverat, ulla in re, minueretur pretium. Itaque non potuit concoquere judicium II. Synodi Nicænæ, quamvis Canones ejus rati in Ecclesia Romana habeantur. *Non agebatur*, inquit, *de Eusebii fide, in illa Synodo, sed de imaginum cultu. Ad quem subvertendum, cùm adversarii paullò antè, in urbe regia, congregati, testimonium ex Eusebii ad Constantiam Epistola protulissent, eòque maximè niterentur; Patres VII. Synodi, ad elevandam hujus testimonii auctoritatem acclamarunt Eusebium Arianum fuisse. Verùm id obiter tantùm, ex occasione & odio illius Epistolæ, ab eis factum est, non autem datâ operâ, aut causâ priùs cognitâ.* At causam satis cognorant, qui parata habuere insi-

gnia illa *Eusebii* loca, quæ recitata sunt, qui sciebant antè à nobis commemorata, legerántque *Eusebii* Scripta. Sensit hoc partim vir summus, quamobrem subjicit: *Proferunt quidem loca quædam ex Eusebio, quibus approbent illum Ariano dogmati adhæsisse.* Sunt loca minimè dubia, & quæ cum Nicænis decretis in concordiam nullâ ratione redigi possunt; nec, ut objectioni ex *Eusebio* petitæ satisfieret, opus fuit omnia ejus Scripta legi. *Sed nullum*, inquit *Valesius*, *discrimen adhibent, inter libros ante Concilium Nicænum, & eos qui post illud Concilium sunt ab Eusebio elaborati; quod tamen fieri omnino debuerat, ut de Eusebii fide certum ac legitimum judicium promeretur. Quæcumque enim ante Nicænam Synodum scripta sunt Eusebio objici & imputari non debent.* Fallitur vir doctissimus, quia *Eusebius*, ut ostendi, constanter negavit se aliud sensisse, ante Synodum, aliud post editum ejus Symbolum; quod tamen statuit *Valesius*. Deinde quamvis Epistola, ad Alexandrum Alexandriæ Episcopum, scripta sit ante Synodum, nullo indicio constat cetera loca deprompta non esse ex Libris post Synodum scriptis.

Hæc integra proferre & contra *Valesium*

sium tueri non piguit, ut liqueret à *Caveo* dissimulatas gravissimas objectiones contra *Eusebium*, adeóque querelas non satis justas effusas, quasi nonnisi falsò dissimulationis incusari posset. Rem Tibi, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, & omnibus veri amantibus expendendam relinquo.

Ex hisce autem colligere mihi posse videor Criticum Canonem, ex quo intelligere licebit inania esse quæcumque afferuntur ad purgandum *Eusebium* à labe Arianismi, ex iis locis, in quibus videtur consentanea doctrinæ Nicænæ docere. Ita autem habet Canon: *Quotiescumque Scriptor quispiam loquitur ex sententia & consuetudine vulgò recepta, non est semper putandus cum vulgo sentire, præsertim si periculosum sit dissensum ullum ea in re testari, aut ambiguæ sint loquutiones; at si ab ea sententia, vel ab usitatis formulis aliquando manifestò recedat, tum verò ex animi sententia loqui censendus erit.* Prior pars Canonis dubia non est, primò quia satis constat homines eruditos, aut prudentiâ, aut timiditate adductos, sæpe malle cum vulgo loqui; quàm sibi molestias, aut etiam graves calamitates creare. Jam autem nemo negabit *Eusebio* non licuisse, tempore

re Synodi, impunè dissentire à Patribus Nicænis, ut ostendit exemplum *Theonæ* & *Secundi*, propterea missorum in exsilium. Secundò, ambiguitatibus passim usos Arianos nemo dubitet, nisi qui Historiam eorum temporum numquam legerit. Legatur hanc in rem liber *Hilarii* de Synodis, ubi plura occurrent exempla, ex quibus constabit verissimum esse judicium quod de Arii discipulis tulit, ad VII. Anathematismum Orientalium: *Confusis, permistísque verbis veritatem frequentissimè Hæretici eludunt, & incautorum aures communium vocabulorum sono capiunt.* Ita se gessisse *Eusebium*, in examine ejus ad Cæsarienses Epistolæ, satis, nisi fallor, ostendi. At potuit tamen, inquies, *Eusebius* ex animo Synodo adsentiri, quamvis dissentientibus propositæ essent graves pœnæ, solerèntque Ariani ambiguitatibus ludere adversarios. Non nego, sed cùm priùs apertè favisset Arianis, negaritque postea à se sententiam esse mutatam, & sensum Arianum Symbolo Nicæno tribuerit, non intelligo quomodo ex sola subscriptione eum purgare possimus. Ad quod si accedat, quòd vexando *Athanasio*, Arianísque partibus defendendis operam dederit, quàm primùm licuit per Imperato-

rem-

rem ; jam non *caritas Christiana*, sed spontanea cæcitas eum absolvet.

Quod multò manifestius erit, si alteram Canonis partem attendamus. Cùm enim *Eusebius* refertus sit loquutionibus & ratiocinationibus diffidentibus à placitis, formulisque Nicænis, præsertim in Libris *contra Marcellum* & de *Theologia Ecclesiaca*, ut ostendit inter alios *D. Petavius* Tom. II. Theologicorum Dogmatum, nec ipse *Caveus* diffitetur ; quis, nisi sponte suâ cæcutiens, non videat hominem ex animo loqui, cùm Arianismo consentanea habet ; cedere verò temporibus, cùm Nicænis decretis videtur favere? Igitur non opus est ut loca illa excutiam, in quibus videtur cum Nicæna Synodo sentire (quamvis facillimum esset ostendere nihil in iis esse quod ab ore, animóque Ariano proficisci non potuerit) cùm ea loca ex aliis potiùs sint intelligenda.

Quæ cùm dubia non sint, ceteras partes Dissertationis *Caveanæ* non expendam. Sed querar primùm, quòd inscripserit Dissertationem suam *contra Joannem Clericum*, non verò *contra Athanasium*, *Eustathium*, *Marcellum*, *Epiphanium*, *Hilarium*, *Hieronymum*, *Antipatrum*, *Nicænam II. Synodum* &c. *Baronium* item,

Petavium, *Sirmondum*, alióſque doctiſſimos viros, quos fatetur ante me ſimilia ſenſiſſe, & quorum nonnulli, ut *Petavius*, ex profeſſo aggreſſi ſunt oſtendere *Euſebium* Arianum fuiſſe, cùm rem tantùm obiter attigerim. Hæccine eſt *Caritas Chriſtiana*, quâ inviſi redduntur vivi, ut parcatur mortuis; quibus nec calumniæ, nec veritas ampliùs nocere poſſunt? Hæccine eſt *Caritas Chriſtiana*, quâ, pro æquiſſimis & modeſtiſſimis monitis, redditur graviſſima invidia? Parum meâ intereſt, an *Euſebius* Arianus fuerit, nécne, qui cum Arianis minimè ſentio, imò eos in gravi errore verſatos exiſtimo; & qui fidem meam ex ſolis Novi Teſtamenti Tabulis pendere profiteor, non ex *Euſebii* aliorúmve Patrum Scriptis. Sed exiſtimavi minimè eſſe diſſimulandum quod mihi perſpicuum videbatur, ut & aliis ante me viris doctiſſimis.

Attamen hoc meum, de *Euſebio*, judicium, & quòd exiſtimarit Vir Eruditus me ſubobſcurè apertiſſimas diſſimulationes ſuas carpſiſſe, ita ejus iram in me moverunt, ut præter quàm quòd me ex turba tot adverſariorum delegit, in quem unum tela conjiceret, atrox illico ab initio Diſſertationis judicium tulerit: *utrum*

cum

cum nostri temporis Arianis, vel potiùs Photinianis facit, mihi est inexploratum. Ut hoc judicium non penitus ridiculum esse deprehendatur, oporteret me sic loqui solere, ut intelligere nemo posset utrum Arianis, an verò Photinianis faveam, sed ita ut alterutris necessariò patrociner; nam si hoc vellet *Caveus*, nullum sibi argumentum esse, ex quo colligeret, me cum Arianis aut Photinianis facere, tum verò me ab ejusmodi criminatione absolveret. Quænam autem sunt loca, in quibus ita loquutus sum, ut necesse sit me voluisse Arianis, aut Photinianis gratificari? Nulla. Nusquam quidem illis invidiam facere, spretâ veritate atque æquitate, conatus sum; sed nusquam etiam in eorum gratiam quidquam dissimulavi, quod in iis reprehendi posset. Nihil de illis eorum infensissimis adversariis, simpliciter affirmantibus, credendum censui; sed nec Hæreticis ullis fidem habui, adversariis detrahentibus. Solius veritatis rationem habendam censui & etiamnum censeo, abjecto omni partium studio; quod si sit *facere cum* Hæreticis, *faciat Caveus* cum *Orthodoxis*, contrariis artibus. Ei nequaquam invidebo.

Præterea nemo possit ita loqui ut am-

biguum sit faveátne, Arianis, an Photinianis; cùm eorum dogmata sint ἀσύςατα, cúmque Scripturam soleant aliter prorsus interpretari. Olim Ariani anathema dicebant Photinianis, nec alii fermè, præter Arianos, *Photinum* sede suâ expulerunt, anno CCCLI. Si Photiniani tanto numero fuissent, quanto erant Ariani, non minùs fortasse adversarios damnassent. Nec hodie Ariani, & Photiniani, aut Unitarii, ubicumque sint, magis inter se consentiunt. Ideóque absurdè Vir Eruditus sibi exploratum esse negavit utris faverem, cùm tam acriter dissideant. Verùm ego eum docebo, si me audire velit, quod mihi multò magis exploratum est; nimirum, me cum neutris facere. Nec Arianorum probo sententiam, nec eam rationem, quâ Photiniani Scripturæ loca de Christi Divinitate interpretantur. Nusquam confutavi Arianos, quòd nesciam an ulli sint hodie, inter Christianos, nec libros ullos eorum viderim, præter Scripta aliquot *Christophori Sandii;* quæ nec magni facio, & quorum farrago paucos, nisi fallor, decipiet. Interpretationes verò Socinianorum, quos videtur *Caveus Photinianos nostri temporis* vocare, non semel oppugnavi, ad loca nobilissima

ma Novi Testamenti, ut ad initium Evangelii Joannis, & ad Coloss. 1, 15. Hæc *explorata* oppono *inexploratis Cavei* suspicionibus.

At subjicit id *certum esse* Vitas aliquot Patrum in *Bibliotheca Universali* à me Gallicè editas, *nostri temporis Arianorum, vel Photinianorum curâ versas fuisse, & in lucem emissas, quin & in hanc, quam habent Angli, formam redactas.* Verùm sanctè & liquidò jurare possum me consilium hoc eorum, qui Vitas à me scriptas verterunt in Linguam Anglicam, penitus ignorasse; nec scivisse quidquam simile factum, nisi diu postea. Interpres eorum nec ad me umquam scripsit, nec ego ad illum; quem nec de facie, nec nomine certò novi. Ante paucos dies, accepi hominem esse Gallum, qui albúsne an ater sit nescio. Ei nec temerario judicio nocere velim, nec gratias agere possum; ob translationem, quam numquam vidi. Non puto tamen aut Arianum, aut Socinianum esse; certè neutram harum opinionum, ex meis libellis, haurire potuit.

Ceterùm absurdum est & iniquum Scriptori libri tribui dogmata ejus Interpretum, aut Editorum, ideò tantùm quia ejus librum interpretati sunt, aut in lu-

cem emiſerunt ; nec vellet *Caveus* haberi *Presbyterii* patronus, quia ejuſmodi homines nonnulla ejus Scripta in Linguam Belgicam tranſtulerunt, aut ediderunt.

Audivi nonnullos ex meis libellis in Anglicam Linguam eſſe verſos ab hominibus, quorum nec ſententiam, nec mores ullo modo probarim, ſi vera ſunt quæ de iis ſparguntur. Dicitur nonnemo vertiſſe Opus meum *de Incredulitate*, qui planè alienus eſſe fertur à Fide, quam propugnandam mihi ſuſcepi. Cujus hominis nec amicus umquam fui, nec ero; donec mihi conſtet falſa eſſe quæ de illo feruntur, aut ad meliorem frugem eum rediiſſe. Nullum cum eo amicitiæ commercium colui, quod ab illo tamen, ut ſe ſe apud nonnullos, quos videbat non malè ſentire de me, venditaret, audaciſſimè jactatum audio; cùm dixerit ſe in ædibus meis vixiſſe, & diſcipulum meum fuiſſe, qui à me quæcumque ſentirem accepiſſet; quæ omnia ſunt turpiſſima mendacia, ut ſciunt omnes, quibus paullò notior ſum. Poſſem etiam & ea proferre, in quibus inſcius hominis audaciſſimum & abſurdiſſimum quoddam conſilium prorſus anteverti. Sed malo illi ſaniorem mentem precari, quàm invidiam augere,

quam

quam sibi sat magnam conflavit. Hæc obiter dicenda fuere, quia Vir Eruditus mihi objecit Interpretes opusculorum meorum; ne, si tacerem, similia fortè alius objiceret, néve hujusmodi malignè captati à malevolis rumusculi pro rebus compertis haberentur.

Nunc veniendum mihi ad perorationem Viri Eruditi. *Si Eusebius*, inquit; *non fuit Arianus, ipsum calumniæ evertitur fundamentum*; quòd, nimirum, Encomiasten egerit *Caveus*, non Historicum. At *Eusebius fuit Arianus*, ut vel cæco patet; unde consequens est ut ei adulatus sit *Caveus*. Sed quamvis cum Nicænis Patribus sensisset, non minùs insimulari potuisset Vir Doctus dissimulationis minimè laudandæ; ut ex *Clementis* vita liquidò ostendi, ejus provocatione coactus.

Quin si in incerto adhuc res esset, quænam amabo in me culpa erit, quod tantum virum à tam atroci crimine conarer liberare? Quod Socrati, Theodorito, Gelasio, quod Valesio, Montacutio &c. licuit, cur non & mihi liceat? Quasi verò idem reponere non possim! Profectò, si nullæ aliæ suppeterent mihi rationes, *Athanasium*, *Hieronymum* & alios summos viros, veteres & recentiores, tam ego sequi potui, quàm ille eos

quos

quos commemorat; & Arianum censere hominem, quem Ariani omnes suum esse putarunt, & doctissimi quique aliter sentientium, qui æquales, aut suppares illi fuere. Sed ex ipsa lectione Scriptorum *Eusebii*, res est manifesta, ut ostendi, non *in incerto*, ut vult *Caveus*, posita. Quamobrem nuper eruditus Monachus Benedictinus, qui vitam *Athanasii* edidit Operibus ejus præfixam, hoc de *Eusebio* judicium fert, ad annum CCCXXIII. *num.* 4. *Postquàm ad Arianam descivit opinionem, haud semel, in Scriptis suis, ejus semina conspersit; ad Euphrationem enim Balanææ Episcopum rescribens non timuit palam efferre,* Christum non esse verum Deum. *Hujus porrò Epistolæ fragmentum exstat in Actione quinta Synodi Nicænæ II. ubi apertè ait,* unà non existere cum Patre Filium, sed esse Patrem & ordine & honore priorem. *Et in Actione sexta, habetur aliud fragmentum, ex ejusdem Epistola ad Alexandrum Alexandrinum, ubi blasphemam illam Arianorum vindicat opinionem, quâ dicebant* esse Filium rem à Patre creatam. *Quare vereor ne aërem verberare videantur, qui ab ejusmodi homine nituntur Arianismi suspicionem dimovere.* Idem Monachus etiam alibi testatur, & præsertim in Admoni-

tione

tione ad libellum *Athanasii*, de sententia *Dionysii* Alexandrini: *Quod autem*, inquit, *Eusebius*, *qui Dionysii gesta fusè satis prosequitur*, *ne verbum quidem de hac Historia fecerit*, *hinc sanè augetur jam vulgata de ipso*, *nimisque firma Arianismi suspicio. Callidè profectò tacuit hæresi suæ exitiosam historiam*, *quam incautiùs*, *ut ait Athanasius*, *alii Ariani in suam perniciem evulgarunt*. Sic videmus, hoc in negotio, ipsos Pontificios candidiores esse nonnullis Protestantibus. Scio quidem Virum Doctum suspicari Pontificios solere adversari *Eusebio*, quòd nonnulla scripserit Romanæ sedi minùs placentia. Quæ suspicio ferri posset, si primi illi cœpissent *Eusebium* insimulare Arianismi, aut non superessent in ejus Scriptis certissima ejus indicia. At si vellem suspicioni similiter indulgere, nihil vetaret me dicere quosdam ex iis, qui *Eusebium* olim & nuper Arianorum numero eximere voluerunt, non tam Veritatis studio adductos fuisse, quàm cupiditate eripiendi eruditissimum suæ ætatis virum Arianis partibus, quæ eo gloriabantur; cùm præsertim soleant objicere Arianis traditionem Patrum secundi & tertii sæculi, quasi perspicuam, & universalem; quæ dubia fieret iis, qui re-

reputarent hominem illius ævi, in superiorum monumentis omnium versatissimum, Arianis favisse. Sic passim multa, quia conducunt causæ, non quia comperta est eorum veritas, defenduntur ab hominibus minùs veri amantibus, aut non satis peritis earum artium quibus solis Veritatem nos decet tueri.

At ego ad Arianismum damnandum neque traditione illa nitor, neque puto meâ interesse *Eusebium* his, aut illis partibus favisse. Quamobrem nullo æstu partium, nullo præconcepto judicio hac in re præpedior, quominus veritatem quæram, inveniam, atque profitear. Imò verò, si *Caveus* potuisset purgare *Eusebium*, libenter faterer me antea errasse; quippe qui famam meam multò magis pertinaciâ lædi putem, quàm apertâ confessione erroris, cui omnes obnoxii sumus.

Sed redeo ad *Caveum*, qui ita pergit: '*Accedit denique ad vituperii cumulum, quòd Vitas Sanctorum Patrum* panegyricè, *non* historicè *descripserim. At unde id liquet? quibus indiciis, quibus exemplis defenditur? Volvantur & revolvantur Scripta mea, & num ita sit dicant æqui judices. Ubinam, fodes, toties objecti sermones panegyrici? Ubinam laudationes immodicæ? Ubinam ficta, fal-*

falsáve encomia? Immò quid non strictè & usquequaque verum, &, favente omnium Eruditorum suffragio, Veteribus concessum? Quàm prudentes sint hæ interrogationes, ex iis quæ à me dicta sunt intelligere potes, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, aut potiùs ex lectione ipsa *Clementis* & *Eusebii.* Ea fiducia interrogandi fallere imperitos potest, qui res ipsas non norunt, & vix sibi persuadent hominem malè sibi conscium tam confidenter adversarium provocaturum. Fortè existimavit fore ut gravioribus occupationibus avocatus tacerem, vel me ignarum planè putavit Antiquitatum Ecclesiasticarum, aut imparatum ab omnibus subsidiis, quæ ejusmodi adsultibus repellendis necessaria sunt. At eruditos certè atque otiosos Lectores timere debuit, ne jam dicam tacitas ipsius Veritatis, apud animum, exprobrationes exhorrescere. Ostendi jam quàm multa dissimularit, in *Clemente* & *Eusebio*, & ostendam eum in sequentibus, quæ mihi initio Dissertationis objicit, eamdem personam ita agere, ut mirum sit dissimulationem exprobranti larvâ tectum ausum esse respondere. Illo enim loco, res manifestissimas & quas ipse alibi fatetur, aut negat, aut mihi exprobrat, quia Veteribus sunt parum

parum honorificæ, ut aliis in litteris copiosiùs demonstrabo; quasi Historiæ Ecclesiasticæ lex esset vitia & errores eorum, quorum res gestæ scribuntur, dissimulare.

At noster, *quis verò*, inquit, *Clerico jus & auctoritatem dedit Leges biographicas præscribendi?* Ego verò nullas Leges novas præscribo, quæ nonnisi auctoritate singulari imponi aliis possint. Eas quæ semper fuerunt revoco, legésque numquam abrogandas conculcari ægrè patior. *Quis nescit*, ut verba *Ciceronis* è Lib. II. de Oratore usurpem, *primam esse Historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat; deinde ne quid veri dicere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc, scilicet, fundamenta nota sunt omnibus;* nisi *Caveo* nostro, qui Leges novas esse putat, & iniquos qui earum observationem exigunt. *Candidi est*, inquit, *ingenuíque animi aliena humaniter tractare, & in meliorem partem interpretari.* Candidi & ingenui viri est verum minimè dissimulare; humani ignoscere quidem delictis, non verò blandiri peccantibus. Quicumque legerint quæ de *Cavei* Scriptis dixi, in *Bibliotheca Universali*, ea esse propiora multò laudibus, quàm vituperatio-

ni

ni intelligent; nec me ab eo, in diversa abiisse, nisi humanis verbis adhibitis, & ubi res necessariò postulabat.

Si animo carpendi ea scripsissem, alius planè fuisset stylus, & examen multò accuratius singularum rerum. Numquam, exempli causâ, prætermisissem hanc excusationem *Clementis* Alexandrini: *Si in hisce libris sit id quod* Photius *affirmat, pauca quædam hîc atque illic* ὀυχ ὑγιῶς *dicta; attamen non sunt similia iis quæ legebantur in Hypotyposibus, sed quæ candidam ac benignam interpretationem capere possint, nec multùm noxia doctrinæ Religionis aut moribus, & talia quæ occurrere vulgò solent in Scriptoribus primævis.* An sit levis error *Caveo* & qui in bonam partem sumi ab eo possit, quod affirmat *Clemens* Christum non sensisse dolorem, nescio; at certè si quid simile suspicari liceret, omnis efficacia & præstantia sacrificii & obedientiæ universæ Christi in auras abirent; instar phantasmatum ceterorum, quæ non sunt quod videntur. Expendantur & ceteri errores *Clementis* à me notati, atque ex iis facilè intelligere licebit an gravem Censorem egerim Scriptorum *Cavei*, ánve prudenter fecerit; cùm me ad hasce querelas devenire adegit.

At

At tandem redit ad fucum, quo dissimulationes in Historia incrustare jam conatus est: *Christianam Caritatem*, inquit, *quam mihi objicit & penè vitio vertit, studiosè colo & amplector; nec profiteri erubesco, malle me cum Christiana caritate derideri, quàm critico supercilio insolescere, & in alios temerè & leviter insultare; neque huic objectiunculæ aliud repono, quàm illud Apostoli* 1. *Cor. XIII*, 5, 6. *&c.* *Caritas patiens est*, *benigna est* &c. *Quibus consona est æquissima & vetustissima illa juris Regula, in dubiis benigniora semper esse præferenda.* De Reg. Juris, n. 56. Quasi verò hîc sermo sit de *caritate* de qua Paulus, quæ in vivos exercetur, quibus prodest; & quibus posset nocere nimium veri, sine necessitate, aperiendi studium; aut quasi obscurum esset, vel dubium, an *Clemens* scripserit quæ ex eo protulimus, ánve *Eusebius* Arianis faverit! Quando scribitur Historia, & præsertim antiquiorum temporum, nihil licet dissimulare, ut jam eum monui, quia nec nocet veritas mortuis, & multùm prodest vivis; contrà verò dissimulatio nec juvat vita functos, & vehementer officit iis, qui Historiam legunt. Quod probare, nisi fallor, necesse non est. Si *caritas* eò pertineret

neret ut Historici dissimularent vitia ac delicta eorum, quorum res gestas scribunt, & excusare omnia niterentur, actum esset de veritate & candore Historiæ; nihil præter Encomia, aut Apologias, posteritati relinqueretur. Si similia sensissent Historici Sacri, omnia bonorum & minùs bonorum vitia & peccata, æterno silentio, obnupsissent; nec quidquam haberemus, præter eorum laudes. Sed nihil opus est verbis, in re perspicua; at dignum est observatu *Caveum*, hoc ipsò in loco, ubi Encomiastæ nomen tantopere aversatur, se se Encomiasten profiteri; tanta est vis Veritatis, ut sæpe ex dissimulantis ore invito erumpat! Nam *caritatem* vocat meram dissimulationem, ut jam vidimus. Quam autem alienus sit à *caritate* illa, quàm sibi à me exprobrari ridiculè jactat, vel hinc liquet, quòd *Eusebium* invitum Arianismi criminatione absolvat, cui ejus judicium prodesse non potest; me verò traducat, quasi inter Arianismum & Photinianismum fluctuantem, qui ab utraque opinione alienissimus sum, & me esse profiteor; cùm non ignoret judicia ejusmodi, temeraria licèt, vivis nocere. O eximiam *caritatem Caveanam*, quæ erga mortuos exercetur, ad vivos verò non

pertinet! O insignem æquitatem, quâ crassi & manifesti errores Veterum negantur, aut molliuntur; dum æqualium vel minimæ dissensiones acerbissimè exagitantur, hominésque ipsi turpissimis convitiis proscinduntur! O modestiam singularem, quâ, pro mitissima & justissima admonitione, invidiosissima hæreseon nomina redduntur!

Sed manum, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, de tabula tollo, ut Tibi potiùs, aliísque eruditis ac bonis viris, quibus Ecclesiæ Anglicanæ Clerus abundat, rem totam disceptandam ac dijudicandam permittam. Quo in negotio, si judicia vestra faventia habuero, ut spero, erit cur Veritati & mihi gratuler; sin verò spe meâ excidero, ob rationes quas non adsequor, causa tamen nulla erit cur me mei pœniteat instituti, qui Deum testem vocare possum me favoris & odii, in hoc negotio, prorsus vacuum nihil præter sanctissimam ejus quæsivisse Veritatem. Vale.

Dabam Amstelodami Nonis Juliis,
CIƆ IƆ C XCIX.

EPISTO-

EPISTOLA III.

Judicium iniquum Henrici Meibomii *de* Clerico, *quod comprobat* Caveus, *confutatum. Si à* Clerico *Patres diffidentes descripti sunt, id postulasse veritatem Historiæ, judice ipso* Caveo. *Idem judicandum de eorum obscuro stylo, incommodis, ambiguisve loquutionibus, in Controversiis Arianis; quod exemplis ostenditur.*

Reverendissimo Præsuli

GILBERTO EPISCOPO

Salisburiensi

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

DUabus Epistolis, REVERENDISSIME PRÆSUL, ad Illustrissimum Tuam Metropolitam datis, questus sum calumniâ me fuisse adpetitum à Viro Erudito *Guil. Caveo* Ecclesiæ in tua, nisi fallor,

Diœcesi sitæ Canonico; nulla alia de causa, nisi quia humanissimè nonnulla quæ edidit de ratione conscribendæ Historiæ Ecclesiasticæ, confutaram. Spero autem me iis Litteris ita diluisse quæ de me dixit, ut nulla alia defensione mihi opus futurum sit; atque ita ostendisse reum illum esse dissimulationum, quas sibi falsò objectas querebatur, ut res dubia nemini ampliùs esse possit, qui quidem eas Epistolas legerit. Quia verò non satis habuit suas dissimulationes defendere, quemadmodum potuit, ac calumniari me fluctuare inter Arianismum & Photinianismum; sed etiam nonnulla mihi objecit, quasi veluti Patrum Vitas scripsit, ut eos laudaret; sic ego idem negotium aggressus essem, ut iis detraherem; necesse habeo ostendere me nihil de iis dixisse, quod non manifestò ex veteribus monumentis hauserim, & probatum etiam dederim. Cujus certaminis nemo magis idoneus Judex esse potest, quàm Tu, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, qui non modò nosti quæ sint Leges Historiæ, sed & qui eas omnes diligentissimè in pulcherrima Tua *Reformationis Historia* observasti. Hæc enim disceptatio mea, cum Viro Erudito, postulat Judicem, qui &

norit Leges Historicas & velit eas sacrosanctas omnibus Historiam scribentibus esse. Nulla hîc mihi opus est indulgentia, sed rigido ac severo examine, quo omnia exigantur ad verum; quod si dissimularim, aut ullâ ratione corruperim, causam non dico cur à Te, sine ulla provocatione, non damner. At si verum tantùm dixisse comperiar, æquum esse existimo, ut nemo pejus sentiat de me, quàm is meretur qui inflexæ Veritati se & sua Scripta consecravit.

Antequàm ad rem aggrediar, nonnulla mihi dicenda sunt de iis quæ de me habet Caveus, in præfatione secundi Voluminis Historiæ Litterariæ, ubi postquàm me, præter meritum, dixit *doctissimum* esse, *& in quovis ferè litterarum genere non indiligenter versatum*; præter meritum etiam vituperat, cùm *optandum esse* ait *ut à tam liberis, tam iniquis, & temerariis censuris, quales potissimùm Tomo X. Bibliothecæ Universalis reperiuntur, magis temperassem.* Censorem nusquam egi, sed Historicum, qui narrat quod invenit in monumentis eorum, quorum Historiam contexit, ut postea singillatim, ad ea quæ mihi *Caveus* objecit, ostendam. *Libera* sunt, fateor, quæ dixi, sed nemo ab Historico ser-

ſerviles adſentationes, aut diſſimulationes exſpectat. *Iniqua* aut *temeraria* eſſe non probavit *Caveus*, neque quiſquam alius probabit, ſi ſint vera; quod ego quidem exiſtimo, nec auſus eſt negare Vir Eruditus. Quis enim dixerit Hiſtoricum eſſe *iniquum* & *temerarium*, qui ſimpliciter narrat quæ invenit in Veterum Scriptis? Imò verò *æquum* eſt ut omnia in lucem proferantur, quæ poſſunt ex Antiquitatis ruderibus erui, & *timiditas* eſt Hiſtorico indigna non audere dicere quod comperit. Præſtaret Veterum libros numquam attigiſſe, nec quid verè ſenſerint quæſiviſſe; ſi poſtea quæ invenimus ſint occultanda, aut arte in alienos ſenſus detorquenda. Rerum antiquarum, & præſertim Eccleſiaſticarum ſtudioſos oportet animo infixam habere pulcherrimam fortiſſimi & conſtantiſſimi Aſcetæ, *Iſidori* Peluſiotæ, Epiſtolam, quæ eſt ccxv Libri III. Οἱ τέχνῃ λόγων τ'ἀληθὲς συσκιάζοντες πολλῷ μοι δοκοῦσι τῶν τοῦτο μὴ κατειληφότων ἀθλιώτεροι εἶναι. οἱ μὲν γὰρ διὰ βραδύτητα γνώμης ἀπολειφθέντες τῆς θήρας ἴσως συγγνωστοί· οἱ δ' δι' ὀξύτητα μὲν γνώμης τοῦτο θηράσαντες, κακούργως δ' τοῦτ' ἀφανίζοντες συγγνώμης ἁμαρτάνουσι μείζονα: *qui ſermonum artificio veritatem obnubunt multò mihi miſeriores iis eſſe viden-*

videntur, qui eam minimè perceperunt. Nam qui, ob ingenii tarditatem, eam haudquaquam adsequuti sunt, ii fortè venia indigni non sunt. Qui verò ob mentis acumen eam investigarunt, nequiter verò occultant, graviùs peccant, quàm ut iis ignosci queat. O egregiam sententiam! O dignam, quæ dissimulatoribus nostris perpetuò occinatur!

Postquàm dixit *Caveus* quæ antea memoravi, ita pergit: *de quo celeberrimus hujus sæculi Polyhistor* Henr. Meibomius, *ante sexennium, ipsum graviter admonuit, Addit. ad Vogleri introductionem* p. 176. & seqq. Hîc primùm dicam quid peccatum sit à *Meibomio*, deinde etiam à *Caveo* avidiùs arripiente quod mihi invidiam creare posse putavit. *Meibomius*, in illis Additamentis, citat Tom. x. *Bibliothecæ Universalis*, qui meus est, quasi in eo recensuerim Volumina *Rerum Germanicarum* à se edita; in quo tamen ne verbum quidem est de eo Opere, quod numquam legi. Voluit, nempe, indicare Tomum xi. *Biblioth. Universalis*, ubi recensentur; at meum non esse intelligere potuisset ex Dedicatione, nomineque ei subjecto; neque eum Tomum umquam legi. Itaque *Meibomius*, hoc in negotio, aut valde negli-

 genter,

genter, aut parum candidè se gessit, qui mihi alienum Opus tribuit: cùm præsertim id Opus esset vituperaturus. In Gallicis Scriptis, ejus erroris, in quo aliis præivit, admonitus jam est aliquoties; neque à me provocatus silere diutiùs honestè potest, si vivit. Ejusmodi enim silentio, hallucinatio, cui ignosci queat, fieret intoleranda calumnia.

Itaque in eo laudando non potest oscitantiam suam excusare *Caveus*, cùm tam manifestè errarit. Deinde etiam ejus verba in alienum sensum torquet, cùm enim *Meibomius* queratur auctorem XI. Tomi *B. U.* irrisisse Episcopos & Abbates, quorum opera exstant in *Rerum Germanicarum* Voluminibus; *Caveus* ita ejus verba intelligi vult, quasi *Meibomius* loqueretur de judiciis, quæ Tomo X. B. U. de Patrum loquutionibus & controversiis à me lata sunt. Itaque dum cæcus cæcum sequitur, ambo in foveam inciderunt.

Sed quamvis minimè errasset *Meibomius*, essétque non perperam à *Caveo* in me criminator productus; quid ad rem faceret ejusmodi criminatio, si sit falsa? An tantæ est auctoritatis *Rerum Germanicarum* collector, ut illi affirmanti credendum sit? An manifesta veritas esset repudianda

dianda, quia illi minùs placeret? Si *Caveus* velit, eâ lege, cum aliis meritò agi posse; oporteret ut secum etiam ab aliis agi, eadem ratione, graviter non ferret. Quod tamen, sine dubio, nolet, si audiverit esse celebrem Professorem Lugdunensem *Herman. Witsium*, qui præfixit Dissertationem Belgicam Vitis Apostolorum Caveanis Belgicè versis, scripsitque, cùm *Socinus* statuat credere in Christum perinde esse ac Deo, ad exemplum & præscriptum Christi, obedire, ac propterea coronam vitæ æternæ à Christo exspectare; se ab hac sententia quantùm Caveus discrepet ignorare, saltem ea quæ de obedientia Evangelica scribit non multùm à verbis *Socini* abludere. Adeat, si velit, *Caveus* Caput XII. Mens. Martii & Aprilis anni 1698. *Bibliothecæ Librorum Novorum*, quæ editur Ultrajecti; ubi videbit judicium hoc *Witsii* Latinè repetitum à pluribus jam legi, quàm quando Belgicè tantùm exstabat. Non probo consilium eorum, qui, siquid contumeliosius de quopiam dictum est, id excerpunt, quasi elegans quoddam emblema, Lectorique jucundum. Rectè facerent Collectores *Bibliothecæ* illius *Novæ*, si à prava illa consuetudine abstinerent. Non

ad-

adſentior etiam *Witſio*, invidiam, ex ſimilitudine aliqua cum *Socini* ſententia de fide, *Caveo* facienti. Verùm hinc colligat *Caveus* non oportere prava judicia aliorum, minimè expenſa, bonis viris objicere. Profectò in diſſidiis, quibus laceratur Chriſtianiſmus, nemo fermè eſt qui Scriptis nonnihil inclaruerit, qui multos ſibi adverſarios, in contrariarum partium hominibus, non excitarit. Mos etiam obtinet, in Republica Litteraria, ut homines litterati ſibi invicem perfacilè detrahant, & propter levem injuriam, aut quod interpretantur injuriam eſſe, convitiorum plauſtra in adverſarios conjiciant. Nihil igitur mirum eſt, judicia parum honorifica aliorum plèriſque poſſe objici.

Sed ad rem ipſam veniendum eſt. Sic ergo loquitur Windeſorienſis Canonicus, de Vitis Gallicis aliquot Patrum à me in *Bibliotheca Univerſali* editis, deinde in Anglicam Linguam tranſlatis: * *Poſt primarium*, inquit, *Operis inſtitutum, id ſibi penè unicè propoſuiſſe videtur auctor ut Sanctos Patres inter ſe committeret, quaſi nec ſibimet ipſis, nec inter ſe invicem convenientes.* Primum & unicum meum inſtitutum fuit ſcri-

* *Diſſ.* 3. *de Euſebii Arianiſmo p.* 61.

ſcribere Vitas, in quibus veritatis ſolius ratio haberetur, ut Lectores ex iis opuſculis colligere poſſent eos fructus, qui ex veris Hiſtoriis colliguntur. Eò dumtaxàt ſpectant quæcumque, in eo genere, ſcripſi. Quòd ſi poſtulavit veritas Hiſtoriæ, ut deſcriberentur *Sancti Patres*, quaſi à ſe ipſi, & ab aliis diſſidentes, quia re verâ ſibi ſatis non conſtant & inter ſe digladiantur; an tamen debuerunt à me deſcribi, quaſi ſecum & cum aliis ſemper conſenſiſſent? Non opinor, nec quiſquam, ut puto, qui ſit Veritatis, in Hiſtoria, paullò amantior, Hiſtorico quidquam ſimile concesserit. Debebat ergo *Caveus* oſtendere falsò deſcriptos Patres, quaſi diſſentientes, & me reum agere mendacii, quo in Hiſtoria majus ſcelus admitti non poteſt.

Erit fortè qui cùm ignoret quid ſenſerint Patres, nec eorum Scripta verſarit, judicium tamen feret de illis, ex elogiis *Caveanis*, aliiſque ſimilibus; ac proinde contendet tantâ eruditione ac ſanctimoniâ viros non poſſe repugnantiarum aut diſſidiorum niſi falsò inſimulari. At non ita reſpondebit *Caveus*, aut certè reſpondere jure poterit, qui, in hac ipſa Diſſertatione, eos committit inter ſe; nam

Socra-

Socratem, *Theodoritum*, & *Gelasium* negantes *Eusebium* Cæsariensem fuisse Arianum, quod & ipse inficiatur, opponit *Athanasio*, *Eustathio*, *Epiphanio*, *Hilario*, *Hieronymo*, & aliis qui hominem apertè Arianismi insimularunt; ita ut necesse sit hos esse calumniatores acerrimos, qui virum doctissimum, eumdémque Episcopali dignitate ornatum exitialis Hæreseωs accusarunt; aut illos *Eusebii* Hæresin frustra dissimulare. Hoc demum est non modò *Sanctos Patres* inter se committere, sed turpissimæ calumniæ reos facere, atque eò spectat tota hæc dissertatio *Cavei*; quæ multò minùs contra *Clericum* est, quàm contra *Athanasium*, *Hieronymum* & alios quos nominatim appellavi. Si enim argumenta *Cavei* sint bona, temerè quidem ego dicar Patres illos sequutus; at illi quasi auctores gravissimæ calumniæ damnabuntur.

Hinc facilè intelligere est à Viro Erudito non tam defendi *Sanctos Patres*, quos de industria gravissimæ calumniæ insimulat, quàm oppugnari *Clericum*. Si de Patribus omnia dixissem, quæ dixi, & fortè etiam acerbiora; ferrentur illa, si modò *Caveum* non attigissem; aut etiam laudarentur, si Vitas ejus extulissem.

sem. Vult quidem nosse Veritatem, vult eam proferre, quando ita videtur; sed non vult eam innotescere, in suum detrimentum. Offendi neminem vult, iis quæ de Patrum aliquot & quidem primi, ut ita loquar, subsellii, calumniis habet; vult sibi licere judicium ignominiosum de iis ferrre, cùm ita res postulat, quam probandam suscepit; at ab alio simile fieri posse negat, si præsertim ei quapiam in re adversetur. Quo verò jure, & cur ita se gerit Canonicus noster? * *Quia* (liceat enim respondere, aut, si mavis, suspicionem exprimere verbis *Augustini*) *quia sic amatur Veritas, ut quicumque aliud amant, hoc quod amant velint esse Veritatem; & quia falli nolunt, nolunt convinci quòd falsi sint. Itaque propter eam rem oderunt Veritatem, quam pro Veritate amant. Amant eam LUCENTEM, oderunt REDARGUENTEM. Quia enim falli nolunt, & fallere volunt, amant eam cùm se ipsa indicat, & oderunt eam cùm eos ipsos indicat.*

Erit fortè etiam, qui optet à me dissimulata fuisse, quæ in Vita *Eusebii* dixi parum honorifica nonnullis Patribus dogma de Unitate Dei malè interpretatis, quam-

* *Confess.* Lib. x. c. xxIII.

quamvis sint vera; ne malè sentientibus occasio præbeatur illudendi venerandæ Antiquitati, & plures ad se pertrahendi. At si quod est ab iis periculum, si quid Veritati timendum; ei periculo occurrendum aliter, quàm dissimulatione Veritatis, quæ Veritati contraria esse nequit. Ostendendum, quidquid illi senserint, propterea quod à Deo revelatum est non minùs esse verum; nec Veritatem cœlestem stare, aut cadere, pro judiciis hominum; quod & Religioni honorificum est, & facilè potest demonstrari. Dissimulatum malum alitur, non curatur, ac tandem in perniciem dissimulantium erumpit. Narratur à *Tacito* * ignavus atque imprudens Imperator, *nuntios cladis acceptæ occultans, stultâ dissimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala, distulisse. Quippe*, subdit, *confitenti, consultantíque superérant spes, viréѕque; cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium; probibiti per civitatem sermones, eòque plures; ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur atrociora vulgaverunt.* Sic & hodie, parum prudente dissimulatione pravarum sententiarum Antiquitatis Ecclesiasti-

* *Hist. Lib. III. c. 54.*

clesiasticæ, quasi nemini innotuissent; remedia potiùs errorum, quàm mala ex erroribus manantia, differuntur. Contrà fatentibus quidem quod res est, & consultantibus de ratione, quâ errori quàm tutissimè obviam iri possit, supererunt rationes, quibus haud difficulter propulsetur. Si verò fingantur quæ non sunt, errores ingravescent. Sileantur licèt in libris hallucinationes Veterum, prohibeantúrque de iis in Academiis sermones; magis in dies errores erumpent, pluréſque de iis colloquentur. Imò verò si eos apertè dicere liceret, minores futuri, quia auctoritate prævalentium vetantur sermones, errores illi à malè sentientibus majores, quàm fuerunt, vulgantur.

Statim ac reteximus Veritatem, quæ præsertim magni momenti videtur, cœleste hoc beneficium illico vulgandum est, quippe non alium in finem à Deo nobis concessum. * *Veritas* Dei *nec mea est, nec illius, aut illius, sed omnium nostrûm; quos ad ejus communionem publicè vocat, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur eâ. Nam quisquis id quod Deus omnibus ad fruendum pro-*

* *August. Confession. Lib. XII. c. 25.*

quamvis sint vera; ne malè sentientibus occasio præbeatur illudendi venerandæ Antiquitati, & plures ad se pertrahendi. At si quod est ab iis periculum, si quid Veritati timendum; ei periculo occurrendum aliter, quàm dissimulatione Veritatis, quæ Veritati contraria esse nequit. Ostendendum, quidquid illi senserint, propterea quod à Deo revelatum est non minùs esse verum; nec Veritatem cœlestem stare, aut cadere, pro judiciis hominum; quod & Religioni honorificum est, & facilè potest demonstrari. Dissimulatum malum alitur, non curatur, ac tandem in perniciem dissimulantium erumpit. Narratur à *Tacito* * ignavus atque imprudens Imperator, *nuntios cladis* acceptæ *occultans*, *stultâ dissimulatione remedia potiùs malorum, quàm mala, distulisse. Quippe*, subdit, *confitenti, consultantíque supererant spes, viresque; cùm è contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium; prohibiti per civitatem sermones, eòque plures; ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur atrociora vulgaverant.* Sic & hodie, parum prudente dissimulatione pravarum sententiarum Antiquitatis Ecclesiasti-

* *Hist. Lib. III. c. 54.*

clesiasticæ, quasi nemini innotuissent; remedia potiùs errorum, quàm mala ex erroribus manantia, differuntur. Contrà fatentibus quidem quod res est, & consultantibus de ratione, quâ errori quàm tutissimè obviam iri possit, supererunt rationes, quibus haud difficulter propulsetur. Si verò fingantur quæ non sunt, errores ingravescent. Sileantur licèt in libris hallucinationes Veterum, prohibeantúrque de iis in Academiis sermones; magis in dies errores erumpent, pluréſque de iis colloquentur. Imò verò si eos apertè dicere liceret, minores futuri, quia auctoritate prævalentium vetantur sermones, errores illi à malè sentientibus majores, quàm fuerunt, vulgantur.

Statim ac reteximus Veritatem, quæ præsertim magni momenti videtur, cœleste hoc beneficium illico vulgandum est, quippe non alium in finem à Deo nobis concessum. * *Veritas* Dei *nec mea est, nec illius, aut illius, sed omnium nostrûm; quos ad ejus communionem publicè vocat, terribiliter admonens nos, ut nolimus eam habere privatam, ne privemur eâ. Nam quisquis id quod Deus omnibus ad fruendum pro-*

* *August. Confession. Lib. XII. c. 25.*

proponit, sibi propriè vindicat, & suum vult esse quod omnium est, à communi propellitur ad sua, hoc est, à Veritate ad Mendacium. Qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur. Absit ergo à nobis omnis dissimulatio, quâ Veritas proditur, Deúsque ejus auctor, vel potiùs ut Platonicè loquar, αὐτοαλήθεια graviter offenditur!

Igitur si Patres, nonnullis in Capitibus, secum, aut cum aliis non consentiant, ne hoc quidem dissimulandum erit. Indicat, hanc in rem, *Caveus* locum ex Vita *Eusebii* Anglica, quem puto exstare pag. 410. & seq. T. x. *Bibliothecæ Universalis*, ubi postquàm dixi Patres cum Platonicis videri sensisse, περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus principalibus substantiis*, quod ex antecedentibus liquet, ita porrò pergo: *Nunc dicunt fuisse tempus, quo Filius non erat; nunc esse æternum, æquè ac Patrem; aliquando eos esse æquales, aliquando Patrem majorem esse aiunt. Hi credunt Patrem & Filium esse duas hypostases, duas naturas, duas essentias, ut liquet ex loco* Pierii, *quem profert* Photius *Cod.* CXIX: *illi negant.* Tum verò, *omnium horum*, inquam, *exempla afferri nequeunt, quia prolixiorem me esse oporteret, quàm mihi, hoc in loco, licet; sed satis supérque exemplorum*

re-

perientur in libro Georg. Bulli *jam laudato;* nempe, in *Defensione Fidei Nicænæ.* Similia etiam dicuntur pag. 415. ubi animadverto propterea Patres, qui ante Nicænum Concilium vixerunt, visos Arianismo favere *Dionys. Petavio*, & *Pet. Danieli Huëtio* Abrincensi Episcopo, viris longè doctissimis; aliter verò sentire *Georgio Bullo*, viro pariter erudito, & loca contraria proferri, quæ non facilè in concordiam rediguntur.

Nunc testes appello omnes, qui vel solum *Bullum* legerunt, ut dicant annon multa sibi ocurrerint exempla, in quibus vir eruditus, non sine magno labore, repugnantias tollere conatur. Legatur Sectio ejus III. ubi agit περὶ τῆ συναϊδίȣ τῆ Υἱȣ͂, *de æternitate Filii*, & præsertim cap. x de *Tertulliano* & *Lactantio*, ac Sect. IV. c. 3. & satis liquebit Patres non eodem modo semper esse loquutos. Nunc non ago de eorum verbis in concordiam redigendis, quod fortasse aliter commodiùs fieri queat, quàm est factum à viro erudito; ago tantùm de eorum loquutionibus, quas, primâ saltem fronte, contrarias esse nemo potest negare. Non sunt constantiores in loquutionibus, quas adhibent, quando loquuntur de æqualitate, vel inæqua-

litate Patris & Filii. Liquet hoc potissimùm ex locis, quæ ad examen revocat *Bullus* Sect. IV. ubi de Filii subordinatione. Sed nihil nobis opus est *Bullo*, nobiscum enim militat hîc *Caveus*, qui de *Eusebio*, quem Consubstantialistam fuisse contendit, sic loquitur, non procul * ab initio Dissertationis quâ eum Arianismi insimulatione purgare studet: *Plus vice simplici*, inquit, *testatus sum multa Scriptis ejus inesse incautiùs, duriùs, periculosiùs dicta, quæ æquum & candidum Lectorem expetunt, insolentes quandoque & incommodas reperiri loquendi formulas, à receptis Theologorum Regulis abhorrentes, quas nec probo, nec defendo.* Sunt, nimirum, loquutiones quibus videtur negare quod alibi affirmasse eum vult Vir Eruditus. Itaque *Eusebius*, vir doctissimus, & quod caput est rei, ex sententia *Cavei*, rectè de S. Trinitate sentiens, loquitur nunc cum Arianis, nunc cum Nicænis Patribus. A Patribus Filium modò æquatum Patri, modò subjectum, docet quoque *Caveus*, ad Regulam secundam, quam in Dissertatione sua proponit. Vario quidem sensu, dici æqualem & minorem ostendit, quod nec nego. Locum *Pierii* qui

* Pag. 63.

qui legerit apud *Photium*, eum compararet cum Epistola *Alexandri* Alexandriæ Episcopi, quam habet *Theodoritus* Lib. I. c. 4. & quam laudavi p. 433. Tom. X. *B. U.* Adiri possunt & *Dionys. Petavius*, & *Steph. Curcellæus*, qui ostenderunt quàm variè usi sint Patres voce ὑπόστασις.

Hæc cùm ita sint, nullam rationem habuit *Caveus* cur verba mea carperet, invidiámque propterea mihi facere conaretur; cùm nihil complectantur, quod non sit sine dubio verum. Subjicit me describere Patres, *tamquam obscuros, perplexos, confusos, nec eorum quæ tractant satis peritos, qui terminis utuntur æquivocis, & præclarè se munere suo functos arbitrantur, cùm de mysteriis incomprehensibilibus, modò quodam haud intelligibili, disputarint.* In margine indicat paginas è Vitis *Clementis* Alexandrini, & *Eusebii.* Atqui contendo nihil ejusmodi à me dictum, in iis Vitis, quod indubitatis exemplis illico aut paullò pòst, vel antea, non probarim.

Sic loquutus sum de Stromatibus * *Clementis*: *Verùm nullum in eo Opere observat ordinem, quemadmodum* IPSE *ad calcem Libri* VII. TESTATUR. *Ex occasione cujusspiam rei ad aliam transit, nullo sibi dicendorum*

* *B. U. T. X. p.* 218. *& seq.*

dorum ordine præscripto, nec alio consilio nisi ut proferat utilissima quæque, quæ studio & meditatione didicerat, de rebus quæ in animum ejus incidebant. Stylus ejus in postremo hoc Opere (Stromatum) *durior est, quàm in duobus prioribus* (Admonitione ad Gentes & Pædagogo) *ubi tamen accersitum potiùs ornatum inveneris, quàm elegantiam & perspicuitatem. Contendit quidem se, non sine ratione, ita scripsisse; sed in hoc genere scribendi, duo sunt gravia incommoda. Prius situm est in pravo ordine, quo fit ut non tantùm optimorum argumentorum vis non satis sentiatur; verum etiam ut Scriptoris ipsius animus conturbetur, eadem sæpe repetat, multásque congerat ratiocinationes, quarum infirma est collectio. Alterum pertinet ad Stylum neglectiorem, quâ negligentiâ sæpe fit ut non intelligatur quod volumus: neque enim hinc elegantia tantùm, sed etiam perspicuitas abest. Quæsita autem obscuritas, in rebus difficilioribus, quales sunt eæ, de quibus agit* Clemens, *eò dignior est quæ vituperetur, quòd nequidem facilè intelligi queamus in rebus naturâ suâ perspicuis, nisi clarè mentem nostram exprimamus. Cùm loqui non liceat, nisi ut intelligamur, nullâ ratione excusari potest Scriptor, eò quòd perspicuè non loquatur; nisi mentem suam meliùs exprimere nescierit.*

verit. Ac sanè eò naturâ ferimur, ut credamus eorum, quorum obscura est dictio, minimè perspicuas esse cogitationes; eósque non alia de causa ita loqui, nisi quia non clariùs res intelligunt, quàm eas exprimunt. Debent quidem contemni longè petita ornamenta eloquentiæ accersita; sed inter ea ornamenta non est censenda perspicuitas. Pauci sunt, fateor, Patres, in quorum Scriptis similia animadvertere non liceat. Plerique dum neglectum eloquentiæ excusant, omni ope nituntur eloquentes, suo more, videri; ut intelligere est ex innumeris tumidis & coactis cogitationibus, loquutionibúsque nimiùm metaphoricis, naturæque rerum minimè convenientibus, quibus eorum Scripta scatent. Perpauci intellexerunt maximam Scriptoris curam in eo sitam esse oportere, ut animo Lectoris perspicuas notiones eorum quæ dicit objiciat, adhibitis vocibus minimè ambiguis. Ita ad verbum transtuli locum Vitæ *Clementis*, ad quem respicit *Caveus*, ut liqueat quantâ fide loquutus sim de Patrum Scriptis. Primùm de *Clemente* Alexandrino, aliud nihil dixi nisi quod ipse fatetur, & quod observavit *Photius*, Cod. CIX. Quin & *Caveus*, sub finem vitæ *Clementis*, similia habet. Nec possunt certè negari, ab iis qui Græcè *Clementem* legerunt. Quæ verò subjeci de

ordinis & perſpicuitatis neceſſitate, præſertim in argumento difficili & obſcuro per ſe, ea ſunt uſque adeò perſpicua, ut vix opus ſit Dialecticæ elementis, ut concedantur; ſenſus enim ipſe communis hæc docet litterarum omnium expertes.

Quod addo, de plerorumque Patrum Scriptis, nemini dubium eſſe poteſt, niſi iis qui ea numquam vel à limine ſalutarunt. Comparentur plerique Patres Græci cum Scriptoribus Atticis, atque ex ea collatione illico liquebit eos non elegantiâ tantùm ab Ethnicis multùm ſuperari, ſed præſertim perſpicuitate totius Orationis. Eadem collatio inſtituatur, inter Latinos Eccleſiaſticos & Profanos, atque idem manifeſtò intelligere licebit. Quid ergo attinet negare quod certiſſimum eſt, & quod facili experimento cognoſci poteſt? An fiet perſpicuus & accuratus ſtylus Patrum, quia affirmabimus eum ejuſmodi eſſe? Quæ malùm eſt ergo hæc prudentia, quâ negantur aperta, ut videatur Antiquitas Eccleſiaſtica defendi? Ego quidem fateor me non intelligere.

In vita *Euſebii*, poſtquàm varias loquutiones Patrum de S. Trinitatis dogmate, in ſpeciem ſaltem pugnantes, protuliſſem,

lissem, ita sum loquutus *: *Si quis nunc quærat quas potestates subjicerent iis loquutionibus, perspicuas quidem eas fuisse nemo dixerit: primò quia quamvis nitamur ut intelligamus quid velint, claram ejus notionem animo concipere non possumus; secundò quia ipsi fatentur rem esse, quæ intelligi nequit. Hoc unum ergo, in hoc negotio, fieri potest; proferri, nimirum, loquutiones, quibus usi sunt, ut liqueat quomodo de hoc argumento olim loquerentur. Attamen viri docti magno labore conati sunt explicare loca Patrum, qui vixerunt ante Concilium Nicænum, nec intellexerunt inanes esse omnes interpretationes; cùm Patres ipsi, dum faterentur intelligi non potuisse quod dicebant, eadem operâ fassi fuerint se nullam potestatem subjecisse vocibus quibus utebantur, nisi generalem admodum & obscuram.*

Horum verborum defensionem nullam meliorem adhibere queam, quàm *Defensionem Fidei Nicænæ Georgii Bull*; in cujus singulis fermè paginis, invicta argumenta eorum quæ dixi occurrunt, & quæ à Viro Erudito sine dubio perlecta est. Loca enim innumera profert *Bullus*, ex quibus intelligere licet nihil verius dici potuisse, quàm quòd à me dictum est. In-

* *Pag.* 111. *T. X. B. V.*

ſpiciatur liber ab iis qui non legerunt, nec causam dico cur ab omnibus non ſpernar, niſi illico intelligant me veriſſimnm, de Patrum loquutionibus, judicium tuliſſe. Sed ne hoc quidem libro eſt opus, ſi attendatur vel ſola ratiocinatio, quâ uſus ſum. Quis enim poteſt dicere claram ſubjici poteſtatem vocibus, quibus exprimitur res ἀκατάληπτος, hoc eſt, quæ intelligi nequit? Annon repugnant hæc, perſpicuè quidem orationem intelligere, rem verò quæ exprimitur, non adſequi? Annon hoc eſt, intelligere, & ſimul non intelligere? Non erat ergo cur mihi propterea invidiam movere conaretur Vir Eruditus; cùm veritas aperta, non nonniſi apud malos, invidiam facere poſſit. Si cauſa hæc agatur apud bonos, ut ſanè agitur, nihil mihi timendum eſt, nihil enim ſpectant boni præter Veritatem; à qua libentiſſimè vinci ſeſe patiuntur, ſi quando contra eam imprudentes ſenſerint. *Bonum eſt homini*, * ut rectè Auguſtinus, *ut eum Veritas vincat volentem; quia malum eſt homini, ut eum Veritas vincat invitum. Nam ipſa vincat neceſſe eſt, ſive negantem, ſive confitentem.* Liceat & adverſarium alloqui, ſequentibus ejuſdem Au-

* *Ep. CCXXXVIII. ad Paſcentiam.*

Augustini verbis: *Da veniam* (Cavee) *si quid liberiùs dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad defensionem meam. Præsumsi enim de gravitate & prudentia tua, quia potes considerare quantam mihi respondendi necessitatem imposueris; aut si & hoc non rectè feci, & huic da veniam.*

Alibi in ejusdem *Eusebii* Vita, plura à me dicta sunt, non nego, de vocibus ambiguis, quibus usi sunt Patres, in controversiis contra Arianos; sed ea sunt manifestissimis exemplis comprobata. * Alicubi postquàm observavi Nicænæ Synodi decretis lites minimè diremtas fuisse, attuli insignem locum *Socratis* Hist. Eccles. Lib. I. c. 23. quem hîc reponam, quandoquidem à *Caveo* omnia quæ confirmandis iis quæ dixeram protuli prætermittuntur, atque intacta relinquuntur; quasi temerè tantùm, nec ullo prolato argumento, aut exemplo ex Antiquitate, loquutus essem. Sic ergo ille: Πάλιν τὴν εἰρήνην οἱ οἰκεῖοι τῆς Ἐκκλησίας ἐτάραττον. Εὐσέβιος μὲν οὖν ὁ Παμφίλου φησὶν εὐθὺς μετὰ τὴν Σύνοδον, πρὸς ἑαυτὴν στασιάζειν τὴν Αἴγυπτον, τὴν αἰτίαν μὴ προσθείς· ἐξ ὧν καὶ διγλώσσου δόξαν ἐκτήσατο, ὅτι τὰς αἰτίας λέγειν ἐκκλίνων μὴ συνευδοκεῖν τοῖς ἐν Νικαίᾳ συνέ-

* *Tom. X. B. U. p.* 461.

συνέθετο· ὡς δὲ ἡμεῖς ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν εὑρήκαμεν, ἃς μετὰ τὴν Σύνοδον οἱ Ἐπίσκοποι πρὸς ἀλλήλους ἔγραφον ἡ τῆς ὁμουσίου λέξις τινὰς διετάραττε· περὶ ἣν κατατριβόμενοι καὶ ἀκριβολογούμενοι τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον ἤγειραν· νυκτομαχίας τε οὐδὲν ἀπεῖχε τὰ γινόμενα· οὐδὲ γὰρ ἀλλήλους ἐφαίνοντο νοοῦντες, ἀφ' ὧν ἀλλήλους βλασφημεῖν ὑπελάμβανον· οἱ μὲν γὰρ τῆς ὁμουσίου τὴν λέξιν ἐκκλίνοντες τὴν Σαβελλίου καὶ Μοντανοῦ δόξαν εἰσηγεῖσθαι αὐτὴν τοὺς προσδεχομένους ἐνόμιζον· καὶ διὰ τοῦτο βλασφήμους ἐκάλουν, ὡς ἀναιροῦντας τὴν ὕπαρξιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ πάλιν τῷ ὁμουσίῳ προσκείμενοι, πολυθεΐαν εἰσάγειν τοὺς ἑτέρους νομίζοντες, ὡς Ἑλληνισμὸν εἰσάγοντας ἐξετρέποντο: *Pacem Ecclesiæ domestici ejus iterum perturbarunt.* Eusebius *quidem Pamphili dicit statim post Synodum Ægyptum dissidiis agitatam fuisse, nec causam addit. Unde & bilinguis famam adeptus est, quòd vitans dicere causas constituerat minimè adsentiri decretis Nicænis. Verùm, ut nos ex variis Epistolis comperimus, quas post Synodum mutuas ad se scripserunt, vox* consubstantialis *quosdam conturbabat. Quam animo diu versantes & accuratiùs expendentes bellum inter se excitaverunt. Quæ fiebant non multùm aberant à pugnæ nocturnæ similitudine. Neque enim videbantur se invicem intelligere,*

deinde

deinde alii alios blasphemare putabant. Alii enim, qui vitabant vocem consubstantialis, *credebant eos qui eam admittebant inducere dogma Sabellii & Montani. Propterea eos blasphemos vocabant, quippe tollentes exsistentiam Filii Dei. Contrà verò qui adhærebant voci* consubstantialis, *existimantes ab aliis multitudinem Deorum induci, eos quasi Gentilismum inducentes aversabantur.* Annon hinc manifestum fit vocem ὁμοούσιον ambiguam fuisse habitam, ab iis ipsis qui dissidebant ab Ario; cùm posset significare *participem unius numero essentiæ*, quod Sabellianismum expressisset; aut *participem essentiæ unius speciei*, quo sensu Nicænam sententiam significabat, mediam inter Sabellianismum, & Gentilismum, ut sæpe Patres docent; quam in rem loca aliquot insignia *Gregorii* Nazianzeni, in ejus Vita protuli? Nemo ergo harum rerum paullò peritior non adsentiatur iis quæ subjeci loco Socratis: *Hæc peperere*, inquiebam, *cùm ambiguæ voces, quæ non satis definitæ cœpere in Christianismum intromitti; tum etiam prava consuetudo plerorumque Veterum, qui numquam, sedato animo, hisce de rebus loquebantur; qui numquam fermè de perspicua mentis suæ expressione cogitarunt, & qui videntur voluisse*

se probare se ex animi sententia loquutos, *cùm aiebant se credere mysterium*, *de quo disputabant*, *esse* ἀκατάληπτον, *dum ita mentem suam exprimunt*, *ut intelligi nequeat*. Satis exemplorum ejus rei attuli, in *Eusebii* primùm, tum etiam in *Gregorii* Nazianzeni Vita. At hìc quoniam mihi probandum quod omnes nunc norunt in Antiquitate Ecclesiastica paullò attentiùs versati, duplici ratione id quod dixi confirmabo.

Ambiguis vocibus usos Patres Nicænos satis intelligere est vel ex ratione, quâ *Eusebius* eorum Symbolum interpretatus est, cùm in eo merum Arianismum invenerit; ut liquidò ostendi, in altera ad Reverendiss. & Illustrissimum Archiepiscopum Cantuariensem Epistola. Sed ne auctoritate *Eusebii*, quem fucum Patribus fecisse existimo, abuti videar; vox illa ὁμοούσιος, quæ Nicænarum partium fuit olim tessera, gravissimâ ambiguitate laborat, quam jam attigi; & quâ factum est ut Universa Ecclesia Christiana, ab aliquot sæculis, sentire se crediderit cum Nicæna Synodo, cùm ab ejus sententia imprudens quidem, sed meritò abiisset. Credunt enim ab aliquot sæculis Christiani esse unicam numero essentiam divinam, prout sine dubio docent Veteris & Novi

Testa-

Testamenti Tabulæ; nec eò seciùs existimant secum olim sensisse Nicænos Patres, qui tamen unicam dumtaxat specie, sed numero triplicem Naturam divinam esse crediderunt; ut *Dionys. Petavius*, *Steph. Curcellæus*, *Rod. Cudworthus* vestras aliique docuerunt, iis argumentis quibus nihil reponi queat. Quod intelligat etiam quisquis Vitas *Eusebii* & *Gregorii* à me conscriptas paullò attentiùs, locáque à me subinde prolata, in ipsis Scriptoribus, legerit. Quin etiam viros doctos in Anglia complures fama est non dubia ita sentire; qui meliùs Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, quàm mihi noti sunt. Quod cùm ita sit, quâ fronte audet Vir Eruditus negare à Patribus Nicænis ambiguas voces esse adhibitas, aut certè mihi dicenti quod omnes norunt odium apud imperitos creare? Quis nescit etiam quàm ambigua sit vox ὑπόστασις, quæ *substantiam* aliquando significat, aliquando *exsistentiam*? *Petavius* & *Curcellæus* tam copiosè hac de re scripserunt; ut actum agere videatur, qui rem pluribus demonstrare velit. Addam tamen verba sequentia *Socratis*, quoniam eum cœpi testem, hanc in rem, dare: Καὶ Εὐστάθιος μὲν, inquit, ὁ Ἀντιοχείας Ἐπίσκοπος διασύρει τὸν Παμ-

φίλου

φίλε Εὐσέβιον ὡς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν παραχαράττοντα· Εὐσέβιος δὲ τὴν μὲν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐ φησι παραβαίνειν· διαβάλλει δὲ Εὐστάθιον, ὡς τὴν Σαβελλίε δόξαν εἰσάγοντα· διὰ ταῦτα ἕκαστοι ὡς κατ' ἀντιπάλων τὲς λόγες συνέγραφον. ἀμφότεροι τε λέγοντες ἐνυπόστατον τε καὶ ἐνυπάρχοντα τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἕνα τε Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν εἶναι ὁμολογοῦντες, ἀλλήλοις ἐκ οἶδ' ὅπως συμφωνῆσαι ἐκ ἴσχυον· καὶ διὰ ταῦτα ἡσυχάζειν ἐδενὶ τρόπῳ ἠνείχοντο: *Et Eustathius quidem, Antiochiæ Episcopus, Eusebium Pamphili perstringit, quasi adulterantem fidem Nicænam; Eusebius verò negat se à Nicæna fide discedere, at calumniatur Eustathium quasi inducentem Sabellii sententiam. Propterea singuli, veluti contra adversarios, libros scripserunt. Cùm utrique dicerent Filium Dei, hypostasin suam habere, & exsistere, Deúmque unum esse in tribus hypostasibus faterentur, nescio quomodo invicem consentire non poterant, nec ideò ullâ ratione quiescere sustinebant.* Quis non videt ambiguitate vocum fuisse perturbatos ac delusos? Quare nec mirum est recentiores Christianos, ab aliquot sæculis, cùm abiissent à Nicæna sententia, credidisse tamen se eam etiamnum tueri.

Quod verò dixi Patres *ita mentem suam expressisse, ut intelligi nequeat*, id egregiè pro-

probavit popularis *Cavei Georgius Bullus*, vir eruditus, in *Defensione Fidei Nicænæ*; in qua à capite ad calcem ad obscurissima loca explicanda desudat. Exemplum tamen unum ex eo proferam, & petitum quidem ex re, quam maximi ille momenti judicavit ad intelligendos Patres. * *Nonnulli*, nimirum, *sunt Scriptores Catholici Synodo Nicænâ antiquiores, qui videntur Filio Dei, etiam quâ Deus est, nativitatem tribuisse quamdam, quæ aliquando cœperit & mundi creationem proximè antecesserit.* Hanc nativitatem, quam tralaticiam esse vult vir doctus, non propriam, vocant illi aliquando προέλευσιν & συγκατάβασιν, *progressionem* & *descensum*, multáque, apud Patres, ea de re habentur, quæ in memorato Opere congesta legere licet. Cùm verò facilè intelligeret Lectorem sibi προέλευσιν illam describi postulaturum, † rem ipse occupavit, &, *Interrogabis*, inquit, *fortasse me qualisnam fuerit illa* τοῦ Λόγου, *ad condendum universa*, συγκατάβασις, *de qua sancti Patres loquuntur?* Tum respondet: *Quid verò si simpliciter respondeam me nescire? Haud propterea liceat mihi hanc venerandorum Patrum notionem* (*quo-*

* *Sect.* 3. *C. V.*
† *Sect.* 3. *C. IX.* §. 12.

(*quorum ea fuit modestia*, *& sacrosancti mysterii reverentia*, *ut è suo cerebello ipsam effinxisse neutiquam existimandi sint*) *tamquam inanem subtilitatem despicere & contemnere. Dic tu qualis fuerit* τ᾽ Λόγȣ *& Filii Dei* κένωσις *&* συγκατάϐασις, *quâ propter nos homines & nostram salutem à Patre exivit*, *è cœlis descendit & incarnatus fuit*, *& ego tibi alteram illam* συγκατάϐασιν *explicare conabor; ut*, *scilicet*, *insaniamus ambo*, *in Dei mysteria oculos injicientes*, &c. Hæc certè non intelligo, aut perinde est ac si dicerentur ita esse loquuti de re ἀκαταλήπτῳ, ut intelligi nequeant. Talia autem non pauca occurrunt, ut sola lectio *Defensionis Bullanæ* eos qui Patres ipsos non legerunt satis docebit.

Quid est ergo, REVERENDISSIME PRÆSUL, cur mihi hæc aliáque id genus dicenti indignetur, & invidiam facere conetur Windesoriensis Canonicus? Non capio, nisi fortè sit intoleranda, in meis Scriptis, Veritas, quæ in aliis laudatur. Fortè tamen dicet Vir Eruditus à me talia in contumeliam Patrum proferri, sed alio animo à *Bullo* esse animadversa. At si res ipsa non sit contumeliosa, animus quo profertur eam non mutat. Si contumeliosa sit, irreverentiùs de

Pa-

Patribus loquutus esse censeri non possum quàm *Bullus*, qui eam prior dixit. Sed nisi dissimulare id quod verissimum est velimus, fateamur necesse est multò prudentiùs ac religiosiùs facturos fuisse Patres, quibus hisce de rebus nihil certi innotuit, nisi ex Scriptura, si de re ἀκαταλήπτῳ loquuti essent, ut loquuntur Scriptores Sacri, nec ulla consectaria ex iis duxissent nisi planè necessaria, & quæ ex grammatica ac non dubia verborum, quibus usi sunt, interpretatione nascebantur. Verùm de re ipsa, hîc agere non constitui; satis habui ostendere Virum Eruditum sine causa in me invectum fuisse; quod an præstiterim, Vos demum poteritis optimè omnium judicare; apud quos fama est veritatem plurimùm posse, tutissimámque esse innocentiam. Quod quin verissimum sit non dubito, certè credere debeo, donec contrarium sim expertus; quod numquam siverit ille Deus, qui florentissimæ Ecclesiæ curam vobis credidit: cujus ego Ecclesiæ & Pastoribus & Gregibus omnia secundissima opto, quæ à Deo Optimo Maximo iis possum precari. Vale, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, méque in eorum numero, qui judicium tuum magni faciunt, numerato.

Dabam Amstelodami III. Nonas Julias.

CIϽ IϽ C XCIX.

EPISTOLA IV.

Judicium de Libro Joan. Dallæi *de usu Patrum. Quid possit reverentiam Scriptori, ejusque Scriptis conciliare. Non esse cur magnificè de plerisque Veterum, eruditionis causâ, sentiamus, qui nec judicio, ingeniòve suo, nec subsidiis quæ habebant usi sunt, ut par erat. Studia Orientalium Linguarum ab iis perperam neglecta. Bonis moribus Scriptores non esse æstimandos. Usus Patrum quis sit. Auctoritas an ex antiquitate & consensu nascatur. Quatenus sint in pretio habendi Patres.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

DE singularibus nonnullis Capitibus, ad Historiam Ecclesiasticam pertinentibus, in proximis meis ad Te, ILLUSTRISSIME PRÆSU...
egi. Nunc me vocat ...
quæstionem ge...
tiam Patribu...

de qua ſententiam meam, ne ſilentium cùm Veritati, tum mihi ſit fraudi, aperire me neceſſe eſt. Si mihi hac de re agendum eſſet, apud nonnullos homines, qui credunt non quod comper. erunt, ſed quod cupiunt; magnopere mihi eſſet laborandum, ne præjudicatis opinionibus Veritas vinceretur. Dum enim vehementer cupimus quidpiam eſſe verum, primùm id nobis perſuademus; deinde indignamur iis, qui nos ab errore revocare aggrediuntur, aurémque proinde ſurdam rationibus omnibus præbemus. Quam in rem, veriſſimè elegantiſſimus Platonicus: * ἀπειθὲς χρῆμα ἐπιθυμία προσλαβοῦσα οἶστρον, καὶ προσελθοῦσα ἐγγύτατα μανίᾳ: *cupiditas res eſt, cui nihil perſuaderi poteſt, præſertim ſi œſtro agatur, & furori proxima ſit.* At mihi res eſt, apud eos qui id demum optant verum eſſe, quod verum eſt.

Quamobrem verbis Viri Eruditi prolatis, ſimpliciter ac ſine fuco, dicam quid ſentiam. † *Dallæi* [illegible] *it*, *librum* de Uſu Patrum, *ma*[illegible]*udibus* (quidquid, *in*[illegible], a[illegible] Antiquitatis P[illegible]*um auctori*, *viro* [illegible]*t omnem*, *quæ Patribus*

[illegible]*xim*[illegible]

[illegible] 6.

EPISTOLA IV.

Judicium de Libro Joan. Dallæi *de usu Patrum. Quid possit reverentiam Scriptori, ejusque Scriptis conciliare. Non esse cur magnificè de plerisque Veterum, eruditionis causâ, sentiamus, qui nec judicio, ingeniòve suo, nec subsidiis quæ habebant usi sunt, ut par erat. Studia Orientalium Linguarum ab iis perperam neglecta. Bonis moribus Scriptores non esse æstimandos. Usus Patrum quis sit. Auctoritas an ex antiquitate & consensu nascatur. Quatenus sint in pretio habendi Patres.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

DE singularibus nonnullis Capitibus, ad Historiam Ecclesiasticam pertinentibus, in proximis meis ad Te, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, litteris egi. Nunc me vocat *Guiliel. Caveus* ad quæstionem generalem, quæ ad reverentiam Patribus Ecclesiæ debitam spectat;

de qua sententiam meam, ne silentium cùm Veritati, tum mihi sit fraudi, aperire me necesse est. Si mihi hac de re agendum esset, apud nonnullos homines, qui credunt non quod compererunt, sed quod cupiunt; magnopere mihi esset laborandum, ne præjudicatis opinionibus Veritas vinceretur. Dum enim vehementer cupimus quidpiam esse verum, primùm id nobis persuademus; deinde indignamur iis, qui nos ab errore revocare aggrediuntur, aurémque proinde surdam rationibus omnibus præbemus. Quam in rem, verissimè elegantissimus Platonicus: * *ἀπειθὲς χρῆμα ἐπιθυμία προσλαβοῦσα οἶστρον, καὶ προσπελθοῦσα ἐγγύτατα μανίᾳ: cupiditas res est, cui nihil persuaderi potest, præsertim si œstro agatur, & furori proxima sit.* At mihi res est, apud eos qui id demum optant verum esse, quod verum est.

Quamobrem verbis Viri Eruditi prolatis, simpliciter ac sine fuco, dicam quid sentiam. † *Dallæi*, inquit, *librum* de Usu Patrum, *magnis effert laudibus* (quidquid, *inquit*, aliter sentiant Antiquitatis Panegyristæ) *nec mirum; cùm auctori, viro cetera doctissimo, visum fuerit omnem, quæ Pa-*

* *Maximus Tyrius Dissert. IX.*
† *P 6. Dissert 3.*

tribus debetur, reverentiam excutere, déque eorum scriptis sinistrè & duriori censurâ judicare. Respicit Vir Eruditus ad locum Vitæ *Clementis*, qui exstat T. X. *Bibl. Universalis*, p. 223. ubi postquàm dixi nonnullos Patres, qui Orthodoxorum numero censentur, propter miras opiniones, minimè fuisse damnatos, ita pergo: *Ejus rei varia exempla invenire licebit Cap. IV. Partis I. Dallæi* de Usu Patrum; *qui Liber, invitis Antiquitatis Encomiastis, semper ab iis quibus nota est, egregium Opus habebitur.* Hæc sunt verba, quorum sensum indicasse existimavit *Caveus* perinde esse ac me reum fecisse tanti sceleris, ut apud Antiquitatis admiratores nullo piaculo queat expiari. Nunc verò videamus, quid possit in illis verbis carpi. Primùm de *Dallæi* Opere agam, deinde de re ipsa.

Nemo, iterum dico, qui id Opus attentè legerit, noveritque penitus Antiquitatem Ecclesiasticam, & sciverit quâ ratione Pontificii ea abuti soleant, non fatebitur mecum Opus esse egregium. Cùm enim Pontificii negent solam Scripturam normam esse fidei nostræ, contendántque nimiâ obscuritate laborare, quàm ut intelligi possit, nisi cum ea consensus Pa-

trum

trum conjungatur; nihil aptius ad eos confutandos potuit facere *Dallæus*, quàm si ea quæ ab iis objiciuntur Scripturæ, multò potiori jure Patribus, ut & plura alia, objici posse ostenderet; quod egregiè, meo quidem judicio, in eo Opere præstitit. Scio esse confutatum à *Matthæo Scrivenero*, Ecclesiæ Anglicanæ Presbytero; at ea confutatio non effecit ut quisquam de *Dallæi* Libro antea lecto & expenso pejus sentiret. Bonus ille vir, ut hoc solum dicam, non conflixerat cum Pontificiis, ut *Dallæus*, non norat quid ab iis soleret objici, nec satis etiam ipsos Patres versaverat; ideóque de fine Operis, déque toto ejus instituto & rationibus *Dallæi*, perperam judicavit.

Hæc eò non dico, quòd singulos versus ejus Libri probem, aut nuspiam à *Dallæo* dissentiam; quem, exempli causâ, existimo planè errasse in eo quod sentit de antiquitate singularium Episcoporum, quam ego ad Apostolicam ætatem referendam puto; sed Operis institutum summatim spectatum, & pleræque rationes, quibus *Dallæus* utitur, mihi, ne quid dissimulem, summopere probantur, ut aliis multis cis & trans mare viris eruditis. De quo nostro judicio, si quis dubitet an

rectum sit, hoc unum in ejus gratiam facere possim; orare, nempe, dubitantem ut studiosè id Opus legat, conferátque cum adversario. Quod si fecerit, spernátque, re expensâ, *Dallæanum* Opus, & magni seriò faciat *Scrivenerianum*, nihil erit ampliùs quod ei objiciam; rationes enim meæ re ipsâ clariores esse non possent. Mirabor ejus judicium, at profectò ei non invidebo. Ignoscendum etiam hoc esse censebo, si ceteroqui bonum ac religiosum virum se se præstiterit; sed necessitatem similis ferendi judicii si mihi, aut aliis imponere nitatur, ni fecerim infamaturus, aut etiam acriùs vexaturus, si possit; hanc esse dicam sævitiam ac superbiam, in nulla rectè constituta Republica ferendam, aut certè probandam.

Sed de re ipsa, usu, nimirum, Patrum, sententia mihi est candidè dicenda; mihi enim videor audire *Caveum* nostrum, quasi Senatùs Litterarii præsidem, post rogatas aliorum sententias, me quoque formulâ solenni rogare: *dic Clerice*. Eò, nimirum, spectat quod dicit à me ideò, probatum *Dallæi* Opus, quòd excutiat debitam Patribus reverentiam; quasi omnia molirer, ut spernerentur Patres, *Dal-*

læúmque

læúmque laudaturus non fuissem, quamquam verissima docentem, nisi Patres aspernatus esset. Quod ego pernego mihi consilium fuisse, qui quid esset verum dumtaxat quæsivi; nec Patres proinde aut supra merita laudandos, nec infra honorem, qui eis debetur, habendos umquam censui.

Verùm ut quod sentio aperire incipiam, ante omnia distinguenda est, ubi sermo est de Scriptoribus, reverentia quæ hominibus debetur, ab ea quâ eorum Scripta prosequimur. Possunt enim homines ipsi coli & magni fieri, Scripta non item, & vice versâ.

Tria autem sunt potissimùm quæ reverentiam Scriptoribus conciliant, mores, eruditio, & dignitates seu munera. Ut ὕστερον πρότερον incipiam, dignitates Ecclesiasticæ, quibus plurimi eorum, qui Patres vocantur, ornati fuere, post eorum fata nihil eis reverentiæ creare, seorsim spectatæ, possunt; quia dignitates cò tantùm in vivis coluntur, ut ordo in Societate Ecclesiastica divinitus constitutus sacrosanctus habeatur, in totius Societatis utilitatem; quæ, sine ordine, non magis stare potest, quàm societas Civilis. Verùm honor mortuorum nihil ampliùs

ad viventium Societatem pertinet. Ea de caufa, Poteftates omnes, quibus Civilis regitur Societas, majeftatem, honorem, reverentiam illis creant qui iis funt induti; at mortuos non magis colendos ac reverendos, quàm ceteres homines, reddunt; quia jam funt exuti eâ perfonâ, quam vivi gefferunt, nec magis Societati prodeffe culti, quàm fpreti nocere poffunt. Jam mimum vitæ, ut ita dicam, peregerunt, nec depofitam perfonam umquam recuperabunt; quâ proinde non ampliùs teguntur, ut honores ei debitos à nobis mortui exigant.

Societatis à Deo, ut dixi, conftitutæ causâ is honos debetur muneribus, ut ii etiam colendi fint, quorum dotes ac mores non fatis confentiunt cum dignitatibus, quibus funt ornati; ne dignitatis contemtus Societati ipfi fit noxius. At poft mortem, dignitate in alium tranflatâ, æquè liberè, exempli gratiâ, de mortuo Rege, fi ita libeat, judicamus ac de viliffimo opifice, fine ulla dignitatis Regiæ vel minima imminutione. Pariter de Pontifice Romano, vita defuncto, non aliter judicant ipfi Pontificii, quàm de tenuiffimo quolibet Sacerdote, fine ullo, ut rectè cenfent, Pontificiæ dignitatis contemtu

temtu. Cur verò ſimilia de veteribus Epiſcopis judicia ferri nequeant, incolumi dignitate Epiſcopali, non intelligo.

Igitur non ſunt nobis ampliùs commemorandæ dignitates Sacerdotum, Epiſcoporum, Archiepiſcoporum, Metropolitarum, Patriarcharum, quas in vivis veneramur, non in mortuis. Nec nos fallant oportet veteres humanitatis Eccleſiaſticæ formulæ, quâ dignitatibus illis ornati dicuntur ἅγιοι, ἁγιώτατοι, εὐσεβέστατοι, θεοφιλέστατοι, μακάριοι, aliáque id genus; quæ apud Græcos præſertim utramque paginam faciunt, in Actis Synodorum. Elogia hæc erant usûs quotidiani, ſacerdotéſque ſimiliter, apud Latinè loquentes, ſe invicem *ſanctos*, aut *beatos* vocabant, ut nunc eos in hodiernis linguis, *dominos noſtros* vocamus; quibus verbis, non dotes aut virtutes animi, ſed perſonæ dignitas ſignificabatur.

Alterum, quod venerationem Scriptoribus antiquis conciliare poſſet, dixi eſſe eruditionem; quæ eſt rerum, diſpoſitionis & verborum, ut omnes norunt. De illorum autem eruditione, non ex fama, quæ fallax ſæpe eſt, ſed ex rebus ipſis, hoc eſt, ex eorum Scriptis, judicare debemus. Videndum an multa utilia noſ-

ſent,

ſent, quorum cognitio nonniſi ab ingenio acuto, aut longo labore comparari poſſet; an ſcirent eruditione ſua uti, hoc eſt, rectè ratiocinari ex iis quæ vera eſſe compererant, eáque accurato ordine diſponere; an quæ norant poſſent ita exprimere, ut Lectores doceant, delectent, ac flectant, aut certè perſpicuâ cognitione rerum, quas deſcribunt, illuſtrent. Alioqui ſi nec res ipſæ magnam eruditionem redoleant, nec ratiocinationes firmæ ſint, nec ordo earum commodus, nec dictio perſpicua aut elegans, non video quid mirari in Veteribus poſſimus, & tantis laudibus extollere.

Hodie eruditus nemo haberi queat qui vulgaria tantùm proferat, qui rectè ratiocinandi regulas paſſim perfringat, qui nullo ordine utatur, qui nullam ſtyli, aut certè perſpicuitatis rationem habeat; nec intelligo cur velimus eruditionis laudem Veteribus multis tribuere, in quorum Scriptis hæc omnia animadvertere licet. Miſerrima profectò eſt hodie ſors noſtra, quibus ſine magno labore, ſine ſingulari rerum delectu, ſine ratiocinationibus in quibus nihil acutiſſimi Dialectici meritò carpere poſſint, ſine accurato ordine, ſtylóque minimùm

per-

perspicuo, negatur eruditionis honos; felicissima contrà fuit Veterum, quorum in multos, omnibus hisce aut maximâ eorum parte destitutos, tantæ laudes congestæ fuere.

Ego verò, nec sanè solus, ut ingenuè profitear quod sentio, cùm de Patrum eruditione judicare aggredior, eadem mensura, ut ita dicam, utor, quâ soleo Recentiorum eruditionem metiri; neque enim puto oportere eos meliore esse conditione, quàm nos. Quæ laudo & miror in nuperis Scriptoribus, ea in antiquis eodem honore prosequor; quæ sperno, aut rideo in Recentiorum Scriptis, ea non pluris facio, cùm mihi occurruut in Veterum monumentis. Sanè timerem ne dissimulationis insimularer aut iniquitatis, si laudarem in *Irenæo*, aut *Cypriano*, exempli causâ, quæ spernerem in *Luthero*, vel *Calvino*; aut vice versâ.

Objiciet fortè aliquis Veteribus non fuisse subsidia illa studiorum, quæ nunc habemus, in tot libris, summâ arte, & accurato ordine conscriptis, quorum ope disciplinas quasvis faciliùs addiscimus, quàm illi poterant; necdum etiam disciplinas ipsas ad tantam perfectionem adductas fuisse, ad quam nunc sunt;

idcó-

ideóque à Recentioribus plura jure exigi posse, quàm à Veteribus.

Atqui ex hac objectione non obscurè liquet eos, qui docti apud Veteres dicuntur, non esse æquiparandos iis, quibus idem elogium, hoc nostro tempore, meritò tribuitur; ex quo consequens est, ut eruditionis saltem causâ pluris faciamus, magísque revereamur nostri sæculi Scriptores, quàm antiquos, si eruditio Recentiorum multò major sit quàm Priscorum. Possumus laudare doctrinam Veterum, si ita libeat, at pro modulo illius ævi, non ita ut multùm Recentiorum eruditioni præferatur, quemadmodum solet à multis fieri. Possumus ignoscere delectui rerum parum severo, ratiocinationibus minùs firmis, ordini confusiori, stylo non satis castigato, nec perspicuo; at hæc præferre iis, quæ contrariis ornamentis ingenii, judicii, eloquentiæ prædita sunt, minimè sustinemus.

Eadem nunc concertatio est, inter Eruditos, de reverentia Veteribus debita, eorúmque collatione cum Recentioribus, quæ fuit olim Romæ, ætate Augusti, de Poëtis antiquis & novis. Erant qui nonnisi antiqua mirarentur, & quibus

bus nova omnia sorderent; quos egregiè confutat *Horatius*, in Epist. ad Augustum. Itaque licet ab hoc mutuemur quæ de Veteribus dicamus:

Non equidem insector, inquit ille, *delendaque carmina Livî*
Esse reor ——

Nec ego censeam abjicienda Scripta Patrum, quia non satis erudita, si cum hodiernis conferantur. Est iis & sua utilitas non spernenda, ut mox ostendam.

—— *Sed emendata videri*
Pulcráque & exactis minimùm distantia, miror.
Inter quæ verbum emicuit si fortè decorum, &
Si versus paullò concinnior unus & alter,
Injustè totum ducit, vendítque Poëma.

Sic & hodie miror in eruditionem Veterum tantas laudes congeri, ut videatur multùm superasse summam doctrinam, & ad rectæ rationis normam exactam, quam in hodiernis nonnullis Scriptoribus laudamus. Sunt multi etiam, qui cùm nihil fermè ex Patrum Scriptis legerint

rint præter concinnas quasdam, elegantes, piásve sententias, quibus viri eruditi solent, quasi gemmis quibusdam, Scripta sua exornare; judicant ex hisce gnomis de integris Patrum libris, & falsò putant omnia esse similia aut certè ad eas accedere, vimque ratiocinationum, & ordinis accurationem certare ubique cum elegantia dictionis. Quòd si numquam eorum aliquot Opera integra legant, quod permultis contingit; collectam ex ramentis illis aureis imaginem Patrum animo suo obversantem numquam mutant, nec ferre possunt eos, qui ex attenta illorum lectione de iis aliter prorsus judicant. Quin etiam sunt, qui eo animo Patres legunt, ut mirentur quidquid tandem in iis invenient; útque judicium illud suum tueantur, ne videantur leves, néve tempus frustra absumserint, pergunt ea laudare Veterum Scripta, quæ, si à Recentioribus profecta essent, ab iis meritò exsibilarentur.

Contrà, si quid non ita pridem scriptum sit, acri judicio, summáque ordinis & sermonis elegantia; continuò eos fastidire hoc videas, ideò tantùm quòd nuper editum sit. Ego verò, ne mentiar,

In-

Indignor quidquam reprehendi, non quia crassè
Compositum, illepidéve putetur, sed quia nuper;
Nec veniam Antiquis, sed honorem & præmia posci.

Quare autem ita se gerebant Romani, *Horatii* ætate? Eadem eorum judiciorum fuit ratio, quæ nunc est horum, à quibus antiqua usque adeò laudantur, & quam partim jam attigi. Audiamus *Horatium*, quæstioni propositæ verissimè respondentem:

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, & quæ
Imberbi didicere senes perdenda fateri.

Quod olim visum est & defendi à juvenibus cœptum, in senectute non facilè revocatur; si præsertim, quod subjicit *Horatius*, fama eruditionis inde possit captari; aut si invida sit indoles, & nova feliciter audentibus succenseat. Non tam amantur antiqua, quàm libenter depri-

primuntur hodierna ingenia; nec jucundius quidquam invidis accidere potest, quàm si ea legisse ferantur, quæ inaccessa sunt ceteris.

Jam saliare Numæ carmen qui laudat, & illud
Quod mecum ignorat, solus vult scire videri;
Ingeniis non ille favet, plauditque sepultis,
Nostra sed impugnat, nos, nostráque lividus odit.

Non dubito quin etiam multi eruditionem Patrum hodiernæ collatam jactent, ex mera invidia erga eos, qui ea aperire conantur, quæ clausa prioribus sæculis fuerunt. Sed ut redeam ad id quod modò dicebam, multa subsidia defuisse Patribus, quæ nobis nunc suppetunt; tametsi non diffitear nos paratiores esse à ratione ac via veri investigandi, & inventi ordine proferendi ac probandi; tamen multa adfuere auxilia Patribus quibus, si verum quæras, nescivere uti, & quibus nos bardi ac stipites, si nonnullis credimus, egregiè uteremur, si hodie nobis suppeterent.

In-

Innumeri nunc periere Scriptores, ex quibus permulta haurire licuit pertinentia ad historiam & mores gentium finitimarum populi Hebræi, quibus Historia Sacra potuisset illustrari. At cùm eos evolvere licuerit Veteribus, vix inspicere dignati sunt. Multos habuerunt Historicos Ægyptiorum, Tyriorum, & Babyloniorum, ex quibus Chronologiæ Sacræ non obscura lux affulsisset. Herodis vitam habuerunt à *Nicolao* Damasceno conscriptam, ex qua annum natalem Christi colligere potuerunt; sed perinde fuit, ac si non habuissent. At unde, inquies, nosti ex iis quæ non vidisti potuisse multa hauriri prætermissa aut neglecta à Patribus, quæ prodessent cùm Sacræ Scripturæ, tum etiam Chronologiæ intelligendæ? Hinc, nimirum, colligo, quòd ex Scriptoribus qui nobis supersunt, & ex deperditorum pauculis fragmentis, innumera sint à Chronologis recentioribus collecta, quæ universam Antiquitatem fugerant, idémque dicere liceat de Scripturæ nuperis Interpretibus. Ope Artis Criticæ & Chronologiæ, ex paucis fluviis aut rivulis potiùs multò plura hausta sunt à Recentioribus, quàm ex universo innumerorum Scriptorum Oceano

haustum umquam à Veteribus fuerat. Quid ergo facere non potuissemus, si aditus nobis patuisset ad illa maria, quæ dudum prorsus exaruerunt?

Habuerunt etiam Veteres innumeros Philosophos, qui nunc interciderunt, ex quorum Scriptis multa, fateor, hauserunt, illustrandæ, ut putabant, Religioni Christianæ idonea, ut vel ex *Clemente* Alexandrino & *Eusebio* manifestum est. Sed si rem accuratè pensitemus, non est cur magnam gratiam eis deberent, à quibus innumera figmenta inania acceperant, nec artem investigandi veri, aut recto ordine exponendi didicerant. Quin etiam fortè præstaret ab iis Philosophos numquam lectos fuisse, qui Theologiam Christianam, admistione Philosophiæ Ethnicæ, corruperunt, quod meritò *Origeni* exprobratum est; non quòd ille solus deliquerit, sed quòd maximè omnium Philosophia abusus sit, auctórque fuerit & exemplum peccandi innumeris aliis, qui postea vixere. Huc accedit quòd imitatis Veteres Philosophos exigua cura fuerit ratiocinationem nullam proferendi, quæ non firma esset, aut ordine collocandi quod invenerant, aut invenisse se putabant. Igitur, neque hac in-

re,

re, eruditio Patrum magnam illis reverentiam parere potest.

Quod verò attinet ad eam eruditionis partem quæ ad verba spectat, hoc unum plerisque Veteribus concedere possumus; peritos fuisse Linguæ vernaculæ, Græcos Græcæ, Latinos Latinæ; & quidem ita ut maxima eorum pars, præsertim apud Latinos, pro modulo suæ ætatis, non ad normam meliorum sæculorum, scribere possent. Præterea necesse est eos, qui sibi Patres admirationi esse dictitant, fateri plerorumque stylum esse potiùs declamatorium, quàm sedatum, & qualem esse oportet docentium. Quo fit ut sæpe ægrè adsequamur quid sibi velint, & optemus subinde eos ἀμαθεστέρως μὲν, σαφεστέρως δὲ scripsisse. Hæc sanè mentis suæ exprimendæ ratio fecit, ut pauci perspicuè intelligerent Religionis Christianæ dogmata, ut ostendi in Historia Rhetoricorum Studiorum, subjecta I. Parti *Artis Criticæ*.

Unus quidem, aut alter, ut *Origenes* apud Græcos, *Hieronymus* apud Latinos, operam dedere addiscendæ Linguæ Hebraïcæ; sed nec scivere eam in rem subsidiis, quæ habebant, uti, nec iis quæ norant multùm usi sunt. Vigebant, iis

temporibus, Linguæ Syriaca & Arabica, in vicinia Palæstinæ & Ægypti; quæ Linguæ, cùm maximi essent usûs, ad intelligendam Hebraïcam, debuerant ab iis edisci, quod tamen factum non est. At Syri ipsi & Arabes Christiani perfacilè potuissent à Judæis Hebraicam Linguam discere, & cum sua comparare, cum maximo suæ ætatis & posteritatis fructu. Etiam Pœnis, nisi iis mens læva fuisset, licuisset, ope Punicæ suæ Linguæ, ad cognitionem Hebraïcæ pervenire, eámque domesticis opibus illustrare; cujus rei *Sam. Bochartus*, nostro sæculo, ea edidit specimina, quæ desiderium Punicorum Scriptorum vehementissimum in nobis accenderunt, sed frustra. Perierunt illi & quæ rustici tunc facilè facere potuissent, si ars ad id quod norant accessisset, ne doctissimi quidem viri nunc præstare queunt.

Maluerunt Græci & Latini statuere absurdissimè divinitus fuisse afflatos Septuaginta Interpretes, quàm laborem subire, qui exantlandus fuisset, in addiscenda Lingua Hebraïca. Maluerunt in Linguæ suæ cognitione acquiescere, & allegoricum interpretandi genus, quo nihil futilius dicámne an facilius erat, sectari quàm

quàm grammaticè singula, ut decuit, útque nunc facimus, explicare. Quisquis enim summâ capita Theologiæ atque Ethicæ Christianæ norat, & facultatem aliquam vernaculâ linguâ dicendi sibi comparaverat, ex quolibet loco Scripturæ, quidlibet poterat deducere; allegoricis, nimirum, machinis, prout libebat, adhibitis. Quisquis eam rationem studiorum, eámque loquendi & scribendi consuetudinem nostræ prætulerit, & Patres majore reverentiâ dignos, quàm optimos nostri sæculi Interpretes censuerit, idem post inventas fruges, glandibus vescatur, per me licet.

Ex hisce omnibus colligo si reverentia, quam Antiquitati deberi à nobis volunt viri eruditi, hac opinione nitatur, quòd fuerit postremis hisce ætatibus eruditior, falso eam niti judicio. Si verò, quamvis Recentioribus pares non sint, ad eruditionem quod attinet, Veteribus tamen suam quoque reverentiam tribuendam contendant; non intercedo quidem, modò ne nimia exigatur.

At tertia res est, ob quam Veteribus reverentiam singularem deberi volunt; nimirum, mores sanctiores, quàm ferant hæc tempora, & qui eleganti oratio-

ne solent describi. Si verum esse concederem quidquid de sanctitate primorum Sæculorum, tantâ pompâ verborum, jactatur; attamen ex sanctitate morum, & constantia in Religione Christiana, minimè sequeretur, egregios Scriptores Patres haberi oportere. Sanctitas ac constantia non sunt necessariò conjunctæ cum summo judicio in scribendo, summáque accuratione. Præterito sæculo, permulti non deterioribus moribus, neque minori constantiâ fuere, quàm primis sæculis; qui sanguine suo, ad tuendam Veritatem effuso, Deo Opt. Max. perlitaverunt, quos tamen egregiorum Scriptorum numero nemo habuerit. *Justinus* quoque Martyr, exempli causâ, quamvis meritò, virtutis & constantiæ causâ, laudetur, Scriptoris eruditi atque accurati laudem à nemine tulerit, qui eum legerit & seriò loqui velit. Igitur nihil vetat quo minùs concedamus eorum inculpatam fuisse vitam, & miram malorum patientiam, quorum Scripta tamen magni facere non possumus. Iis honorem tribuimus, qui viris bonis; non eam laudem, quæ doctis tantùm debetur.

Deinde boni viri, antiquiorum sæculorum,

rum, non fuere tamen nævorum omnium expertes: uti nec optimi quique nostræ ætatis. In omnibus fuit semper mistura humanæ infirmitatis, cui quidem ignoscere nos nostri memores decet; sed non plaudere, quasi rei laudandæ. Solus Christus fuit immunis, ut omnis erroris, ita & omnis vitii; ideóque per omnia laudandus, & quasi absolutissimum virtutis exemplar nobis effingendum deligendus. Visne gravia indicia affectuum humanorum, sæculo secundo se se prodentium, in Episcopis & Martyribus? Lege quæ habet Historia Ecclesiastica de contentione, circa diem Paschatis, tempore *Victoris* Episcopi Romani exorta. Visne simile quid, in tertio sæculo? Suppeditabit disceptatio *Cypriani* Carthaginiensis cum *Stephano* Romano.

Igitur quemadmodum eorum virtutes objici nobis non debent, ut si quid ab iis delictum est id probemus: ita nec ut eorum errores admittamus, efficere possunt. Revereamur ergo virtutes, rectè dicta amplectamur; at à vitiis ac erroribus caveamus, nec reverentia nostra magis superet eorum merita, quàm castigationes minùs rectè factorum, aut hallu-

cinationum. Itaque, eodem jure, iisdémque legibus erga Veteres utemur, ac erga Recentiores; atque ex iis reverebimur, aut ſpernemus; abſolvemus, aut damnabimus.

Quæ dixi hactenus eò ſpectant, ut intelligatur haud paullò major deberi reverentia viris magnis, quos patrum noſtrorum & noſtra hæc ætas tulit; quàm priſcis, quos omni eruditionis genere multùm ſuperarunt. At, inquies, quis ergo uſus erit Scriptorum Patrum? Idem, qui ex omnis generis Scriptoribus colligitur.

Primùm cùm nullos poſſimus habere alios certiores & fide digniores teſtes eorum quæ ætatibus, quibus vixerunt, geſta & credita ſunt, ex eorum Scriptis Hiſtoriam factorum & dogmatum hauriemus. Quibus in rebus, ne fallamur, adhibenda erit cautio & diligentia, ut aliàs fieri ſolet, ſi quæ res paullò gravior agitur. Cuilibet teſti non credimus, circumſtantiáſque omnes rei attento animo conſideramus antequàm judicium feramus. Non æquum erit, exempli gratiâ, ut indictâ causâ quemquam damnemus, ex ſola adverſarii accuſatione; hoc eſt, ut credamus adverſario qui acerbè invehitur

in eum quem erroris insimulat, & cujus nullum superest monumentum. Nam cùm facile sit etiam attentum, nec ullo præjudicio laborantem errare, in aliena sententia; multò faciliùs errabit qui affectu præpeditus in adversarii sententiam, ut eam infamet, inquiret. Non credemus, sine examine, in æstu disputationis versanti, cùm confirmabit suam sententiam semper in Ecclesiis Christianis viguisse; contrà verò adversarii dogma nuper inventum, aut semper antea damnatum fuisse. Non temerè habebimus fidem Historico, qui partibus manifestò favet; cùm loquitur de iis, quæ ab adversariis gesta sunt. Quæ certò resciri poterunt distinguentur ab incertis, atque in medio relinquendis; prout, nimirum, suppetent aut deerunt nobis testes, quibus tutò credere possimus; quemadmodum fieri solet, in reliquis omnibus Historicis.

Secundò, legentes Opera Patrum, de ratiocinationum vi & ordine, ex legibus Dialecticæ judicabimus, stylúmque ad Rhetorum canones exigemus. Ratiocitiones omnes, in quibus ex perspicuis aut demonstratis enunciationibus necessariò colligetur quidpiam, probabimus, amplectemur, laudabimus. Si sint tantùm

cre-

credibiles enunciationes, aut collectio minùs necessaria, eas inter credibilia referemus; at non ita eis adsentiemur, quasi res perspectæ essent. Quod si collectio prava sit, aut enunciationes ex quibus deducitur ne verisimiles quidem haberi queant, totam ratiocinationem spernemus. Uno verbo ut omnia complectar, non magis infirmas collectiones, aut paralogismos Patribus condonabimus; quàm Recentiori cuivis, è media turba, Scriptori. Eodem hîc jure omnes omnium sæculorum tenentur mortales; nec quod ex Dialecticis regulis nunc est paralogismus, in Scriptis nostris, potest haberi recta ratiocinatio in Veterum Christianorum Libris. Qui autem eorum Scripta legerunt, nec imperiti sunt Dialecticorum canonum, dicant, si ita eis videatur, quàm sæpe in paralogismos inciderint, præsertim ex enunciationibus Scripturæ, perperam intellectis, deductos.

Ad ordinem quod attinet, doceant nos iidem annon pleraque eorum Scripta similiora sint sylvæ nullo ordine exortæ, hîc rariori, illic densiori, quàm nemori ad quincuncem consito? At, inquies, ita etiam scripserunt vulgò Philosophi & Oratores Ethnici, nec majorem ordinem inve-

venias in Scriptis *Senecæ*, *Plutarchi*, *Dionis*, *Libanii*, *Themistii* & aliorum. Non nego, sed quod vituperamus in Ethnicis, id profectò laudari non potest in Scriptoribus Christianis. Postquàm studiosè legimus orationem quampiam *Gregorii* Nazianzeni, ut hoc exemplo utar, sæpe ægrè potissimum ejus scopum adsequimur; nec capimus cur à cogitatione quapiam inceperit, cur in aliam desierit; cur hæc sequantur, illa antecedant, aut quomodo inter se connectantur; ita ut, quovis alio ordine, non possent æquè commodè collocari. Atqui oportuisset ante omnia semper proponi perspicuis verbis quid probandum sit, deinde à Lectore facilè intelligi quâ viâ orator ad finem sibi propositum contendat. Sin minùs, exiguus est orationis fructus, nec diuturna eorum, quæ legimus, memoria. Attamen plerique Patres ita passim scripserunt.

Ad stylum verò quod spectat, non dicam eorum nonnullos, ut *Tertullianum*, & *Hilarium*, obscurissimè scripsisse; sed declamatoria plerosque dictione usos esse, quod jam antea animadverti; unde fit ut sæpè difficillimum sit perspicuas ac plenas notiones eorum quæ senserunt colligere. In controversiis præsertim passim

ma-

hauſtum umquam à Veteribus fuerat. Quid ergo facere non potuiſſemus, ſi aditus nobis patuiſſet ad illa maria, quæ dudum prorſus exaruerunt?

Habuerunt etiam Veteres innumeros Philoſophos, qui nunc interciderunt, ex quorum Scriptis multa, fateor, hauſerunt, illuſtrandæ, ut putabant, Religioni Chriſtianæ idonea, ut vel ex *Clemente* Alexandrino & *Euſebio* manifeſtum eſt. Sed ſi rem accuratè penſitemus, non eſt cur magnam gratiam eis deberent, à quibus innumera figmenta inania acceperant, nec artem inveſtigandi veri, aut recto ordine exponendi didicerant. Quin etiam fortè præſtaret ab iis Philoſophos numquam lectos fuiſſe, qui Theologiam Chriſtianam, admiſtione Philoſophiæ Ethnicæ, corruperunt, quod meritò *Origeni* exprobratum eſt; non quòd ille ſolus deliquerit, ſed quòd maximè omnium Philoſophia abuſus ſit, auctórque fuerit & exemplum peccandi innumeris aliis, qui poſtea vixere. Huc accedit quòd imitatis Veteres Philoſophos exigua cura fuerit ratiocinationem nullam proferendi, quæ non firma eſſet, aut ordine collocandi quod invenerant, aut inveniſſe ſe putabant. Igitur, neque hac in-

re,

re, eruditio Patrum magnam illis reverentiam parere potest.

Quod verò attinet ad eam eruditionis partem quæ ad verba spectat, hoc unum plerisque Veteribus concedere possumus; peritos fuisse Linguæ vernaculæ, Græcos Græcæ, Latinos Latinæ; & quidem ita ut maxima eorum pars, præsertim apud Latinos, pro modulo suæ ætatis, non ad normam meliorum sæculorum, scribere possent. Præterea necesse est eos, qui sibi Patres admirationi esse dictitant, fateri plerorumque stylum esse potiùs declamatorium, quàm sedatum, & qualem esse oportet docentium. Quo fit ut sæpe ægrè adsequamur quid sibi velint, & optemus subinde eos ἀμαθεστέρως μὲν, σαφεστέρως δὲ scripsisse. Hæc sanè mentis suæ exprimendæ ratio fecit, ut pauci perspicuè intelligerent Religionis Christianæ dogmata, ut ostendi in Historia Rhetoricorum Studiorum, subjecta I. Parti *Artis Criticæ*.

Unus quidem, aut alter, ut *Origenes* apud Græcos, *Hieronymus* apud Latinos, operam dedere addiscendæ Linguæ Hebraicæ; sed nec scivere eam in rem subsidiis, quæ habebant, uti, nec iis quæ norant multùm usi sunt. Vigebant, iis

temporibus, Linguæ Syriaca & Arabica, in vicinia Palæstinæ & Ægypti; quæ Linguæ, cùm maximi essent usûs, ad intelligendam Hebraïcam, debuerant ab iis edisci, quod tamen factum non est. At Syri ipsi & Arabes Christiani perfacilè potuissent à Judæis Hebraicam Linguam discere, & cum sua comparare, cum maximo suæ ætatis & posteritatis fructu. Etiam Pœnis, nisi iis mens læva fuisset, licuisset, ope Punicæ suæ Linguæ, ad cognitionem Hebraïcæ pervenire, eámque domesticis opibus illustrare; cujus rei *Sam. Bochartus*, nostro sæculo, ea edidit specimina, quæ desiderium Punicorum Scriptorum vehementissimum in nobis accenderunt, sed frustra. Perierunt illi & quæ rustici tunc facilè facere potuissent, si ars ad id quod norant accessisset, ne doctissimi quidem viri nunc præstare queunt.

Maluerunt Græci & Latini statuere absurdissimè divinitus fuisse afflatos Septuaginta Interpretes, quàm laborem subire, qui exantlandus fuisset, in addiscenda Lingua Hebraïca. Maluerunt in Linguæ suæ cognitione acquiescere; & allegoricum interpretandi genus, quo nihil futilius dicámne an facilius erat, sectari;

quàm grammaticè singula, ut decuit, útque nunc facimus, explicare. Quisquis enim summa capita Theologiæ atque Ethicæ Christianæ norat, & facultatem aliquam vernaculâ linguâ dicendi sibi comparaverat, ex quolibet loco Scripturæ, quidlibet poterat deducere; allegoricis, nimirum, machinis, prout libebat, adhibitis. Quisquis eam rationem studiorum, eámque loquendi & scribendi consuetudinem nostræ prætulerit, & Patres majore reverentiâ dignos, quàm optimos nostri sæculi Interpretes censuerit, idem post inventas fruges, glandibus vescatur, per me licet.

Ex hisce omnibus colligo si reverentia, quam Antiquitati deberi à nobis volunt viri eruditi, hac opinione nitatur, quòd fuerit postremis hisce ætatibus eruditior, falso eam niti judicio. Si verò; quamvis Recentioribus pares non sint, ad eruditionem quod attinet, Veteribus tamen suam quoque reverentiam tribuendam contendant; non intercedo quidem, modò ne nimia exigatur.

At tertia res est, ob quam Veteribus reverentiam singularem deberi volunt; nimirum, mores sanctiores, quàm ferant hæc tempora, & qui eleganti oratio-

ne solent describi. Si verum esse concederem quidquid de sanctitate primorum Sæculorum, tantâ pompâ verborum, jactatur; attamen ex sanctitate morum, & constantia in Religione Christiana, minimè sequeretur, egregios Scriptores Patres haberi oportere. Sanctitas ac constantia non sunt necessariò conjunctæ cum summo judicio in scribendo, summáque accuratione. Præterito sæculo, permulti non deterioribus moribus, neque minori constantiâ fuere, quàm primis sæculis; qui sanguine suo, ad tuendam Veritatem effuso, Deo Opt. Max. perlitaverunt, quos tamen egregiorum Scriptorum numero nemo habuerit. *Justinus* quoque Martyr, exempli causâ, quamvis meritò, virtutis & constantiæ causâ, laudetur, Scriptoris eruditi atque accurati laudem à nemine tulerit, qui eum legerit & seriò loqui velit. Igitur nihil vetat quo minùs concedamus eorum inculpatam fuisse vitam, & miram malorum patientiam, quorum Scripta tamen magni facere non possumus. Iis honorem tribuimus, qui viris bonis; non eam laudem, quæ doctis tantùm debetur.

Deinde boni viri, antiquiorum sæculorum,

rum, non fuere tamen nævorum omnium expertes: uti nec optimi quique nostræ ætatis. In omnibus fuit semper mistura humanæ infirmitatis, cui quidem ignoscere nos nostri memores decet; sed non plaudere, quasi rei laudandæ. Solus Christus fuit immunis, ut omnis erroris, ita & omnis vitii; ideóque per omnia laudandus, & quasi absolutissimum virtutis exemplar nobis effingendum deligendus. Visne gravia indicia affectuum humanorum, sæculo secundo se se prodentium, in Episcopis & Martyribus? Lege quæ habet Historia Ecclesiastica de contentione, circa diem Paschatis, tempore *Victoris* Episcopi Romani exorta. Visne simile quid, in tertio sæculo? Suppeditabit disceptatio *Cypriani* Carthaginiensis cum *Stephano* Romano.

Igitur quemadmodum eorum virtutes objici nobis non debent, ut si quid ab iis delictum est id probemus: ita nec ut eorum errores admittamus, efficere possunt. Revereamur ergo virtutes, rectè dicta amplectamur; at à vitiis ac erroribus caveamus, nec reverentia nostra magis superet eorum merita, quàm castigationes minùs rectè factorum, aut hallu-

cinationum. Itaque, eodem jure, iisdémque legibus erga Veteres utemur, ac erga Recentiores; atque ex iis reverebimur, aut spernemus; absolvemus, aut damnabimus.

Quæ dixi hactenus eò spectant, ut intelligatur haud paullò major deberi reverentia viris magnis, quos patrum nostrorum & nostra hæc ætas tulit; quàm priscis, quos omni eruditionis genere multùm superarunt. At, inquies, quis ergo usus erit Scriptorum Patrum? Idem, qui ex omnis generis Scriptoribus colligitur.

Primùm cùm nullos possimus habere alios certiores & fide digniores testes eorum quæ ætatibus, quibus vixerunt, gesta & credita sunt, ex eorum Scriptis Historiam factorum & dogmatum hauriemus. Quibus in rebus, ne fallamur, adhibenda erit cautio & diligentia, ut aliàs fieri solet, si quæ res paullò gravior agitur. Cuilibet testi non credimus, circumstantiásque omnes rei attento animo consideramus antequàm judicium feramus. Non æquum erit, exempli gratiâ, ut indictâ causâ quemquam damnemus, ex sola adversarii accusatione; hoc est, ut credamus adversario qui acerbè invehitur

in

in eum quem erroris insimulat, & cujus nullum superest monumentum. Nam cùm facile sit etiam attentum, nec ullo præjudicio laborantem errare, in aliena sententia; multò faciliùs errabit qui affectu præpeditus in adversarii sententiam, ut eam infamet, inquiret. Non credemus, sine examine, in æstu disputationis versanti, cùm confirmabit suam sententiam semper in Ecclesiis Christianis viguisse; contrà verò adversarii dogma nuper inventum, aut semper antea damnatum fuisse. Non temerè habebimus fidem Historico, qui partibus manifestò favet; cùm loquitur de iis, quæ ab adversariis gesta sunt. Quæ certò resciri poterunt distinguentur ab incertis, atque in medio relinquendis; prout, nimirum, suppetent aut deerunt nobis testes, quibus tutò credere possimus; quemadmodum fieri solet, in reliquis omnibus Historicis.

Secundò, legentes Opera Patrum, de ratiocinationum vi & ordine, ex legibus Dialecticæ judicabimus, stylúmque ad Rhetorum canones exigemus. Ratiocitiones omnes, in quibus ex perspicuis aut demonstratis enunciationibus necessariò colligetur quidpiam, probabimus, amplectemur, laudabimus. Si sint tantùm

cre-

credibiles enunciationes, aut collectio minùs necessaria, eas inter credibilia referemus; at non ita eis adsentiemur, quasi res perspectæ essent. Quod si collectio prava sit, aut enunciationes ex quibus deducitur ne verisimiles quidem haberi queant, totam ratiocinationem spernemus. Uno verbo ut omnia complectar, non magis infirmas collectiones, aut paralogismos Patribus condonabimus; quàm Recentiori cuivis, è media turba, Scriptori. Eodem hîc jure omnes omnium sæculorum tenentur mortales; nec quod ex Dialecticis regulis nunc est paralogismus, in Scriptis nostris; potest haberi recta ratiocinatio in Veterum Christianorum Libris. Qui autem eorum Scripta legerunt, nec imperiti sunt Dialecticorum canonum, dicant, si ita eis videatur, quàm sæpe in paralogismos inciderint, præsertim ex enunciationibus Scripturæ, perperam intellectis, deductos.

Ad ordinem quod attinet, doceant nos iidem annon pleraque eorum Scripta similiora sint sylvæ nullo ordine exortæ, hîc rariori, illic densiori; quàm nemori ad quincuncem consito? At, inquies, ita etiam scripserunt vulgò Philosophi & Oratores Ethnici, nec majorem ordinem inve-

ve-

venias in Scriptis *Senecæ*, *Plutarchi*, *Dionis*, *Libanii*, *Themistii* & aliorum. Non nego, sed quod vituperamus in Ethnicis, id profectò laudari non potest in Scriptoribus Christianis. Postquàm studiosè legimus orationem quampiam *Gregorii* Nazianzeni, ut hoc exemplo utar, sæpe ægrè potissimum ejus scopum adsequimur; nec capimus cur à cogitatione quapiam inceperit, cur in aliam desierit; cur hæc sequantur, illa antecedant, aut quomodo inter se connectantur; ita ut, quovis alio ordine, non possent æquè commodè collocari. Atqui oportuisset ante omnia semper proponi perspicuis verbis quid probandum sit, deinde à Lectore facilè intelligi quâ viâ orator ad finem sibi propositum contendat. Sin minùs, exiguus est orationis fructus, nec diuturna eorum, quæ legimus, memoria. Attamen plerique Patres ita passim scripserunt.

Ad stylum verò quod spectat, non dicam eorum nonnullos, ut *Tertullianum*, & *Hilarium*, obscurissimè scripsisse; sed declamatoria plerosque dictione usos esse, quod jam antea animadverti; unde fit ut sæpè difficillimum sit perspicuas ac plenas notiones eorum quæ senserunt colligere. In controversiis præsertim passim ma-

ambiguitatibus laborant, nec tam ſcribunt ut Lector eorum ſententiam adſequatur, quàm ut vincant, aut ne adverſarius ex illorum verbis occaſionem arripere poſſit infamandæ eorum ſententiæ. Nervos omnes intendunt, ut graviſſimos ictus inferant adverſario, útque declinent ejus tela; ſed de perſpicua & plena notione ſententiæ ſuæ, in Lectorum animis relinquenda, parum ſolliciti ſunt. Animadvertere hoc licet ubique, in libris *Auguſtini* contra Pelagianos, quos libros ultimum Operum ejus volumen complectitur; ubi ita loquitur ut *libertatem* videatur homini peccatori relinquere, quotieſcumque Pelagianorum objectionibus aliter reſpondere non poteſt, alibi verò non obſcurè eam illi detrahat; unde natæ hoc noſtro ſæculo acerrimæ controverſiæ, inter viros eruditos Eccleſiæ Romanæ, de ſententia *Auguſtini*, quem diſſidentes ad ſe trahere utrimque conantur. An ejuſmodi ſcribendi ratio placeat iis, qui admirari ſe Patres aiunt, equidem neſcio; at profectò in hodiernis Scriptoribus non placeret, nec intelligo cur jure ſingulari, hac in re, Veteres gaudere neceſſe ſit.

Verùm videor mihi audire eos, qui Veteres jactare ſolent, hîc exclamantes à me

cis

eis omnem auctoritatem detrahi; quam antiquitas saltem eis tribuit, præsertim quando inter se consentiunt; fuisse propiores temporibus Apostolicis, ac proinde Apostolorum sententiam veluti per manus ad eos puriorem pervenisse, quàm ad nos tot sæculis remotiores.

Libenter quæsiverim à viris eruditis, quid in hoc negotio sit *auctoritas*; an sit jus quodpiam singulare, quo, si quid incidat controversiæ, Veteres, quamvis eruditione necessariâ, ad rem penitus cognoscendam caruerint, nec in eo negotio ratiocinati sint ad rectæ Rationis normam; tamen sint audiendi, quasi perspicaces judices ac duces certi, quorum judicium sequutis error sit minimè timendus? Ubi verò Deus Patribus promisit, quamvis judicarent de re sibi incomperta, nec bene ratiocinarentur, à vero non aberraturos? Nusquam, sine dubio. *Auctoritas* ergo eorum, quæcumque tandem sit, his nitetur fundamentis, quòd nos doceant rem sibi perspectam, utantúrque rationibus, quibus adsensum negare non possumus. Atqui in hujusmodi negotiis non auctoritate Veterum affirmantium, sed rebus ipsis movemur. Iis credimus, non quia sunt Antiqui, sed quia eorum judicium

om-

omnibus veritatis indiciis eſt ornatum.

Sed annon, inquies, antiquitas auctoritatem quamdam conciliat judiciis, quâ ceteroqui carerent? Annon idem judicium, in Scriptis Patrum, majoris eſt ponderis, quàm in Recentiorum libris? Antiquitas, ſi quid judico, pondus & auctoritatem judicio addit, ſi res agatur, quæ non potuerit probè noſci, niſi ab Antiquis, quòd ad eorum ætatem pertineat; modò ne teſtimoniis Veterum quæ preferuntur deſint indicia veri, quæ in teſtimoniis poſtulari ſolent. Exempli causâ, ſi quæratur an ab ætate Apoſtolorum ſingulares fuerint Epiſcopi Eccleſiis præfecti; cùm videam hoc affirmari ab univerſa Antiquitate, pluris ejus teſtimonium facio, quàm omnes ratiocinationes Recentiorum; quia ſermo eſt de re quam ab Antiquis ſolis accipere poſſumus, & quia omnia veritatis ſigna Veterum hoc teſtimonium comitantur. Verùm ſi quæſiveris quis ſit ſenſus loci cujuſpiam Veteris Teſtamenti, Antiquis non magis credam, quàm Recentioribus; quia nullum ſingulare auxilium habuerunt, quo nos careamus, & cujus ope ſententiam loci obſcuri intelligere potuerint. Exempli

pli gratiâ, si quæretur sensus verborum Psalmi CX, 3. מרחם משחר לך טל ילדתך *ex utero auroræ tibi ros genituræ tuæ*, proferanturque LXX. Intt. qui verterunt: ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε, *ex utero antè Luciferum genui te*; tum addatur chorus Patrum hunc locum summo consensu interpretantium, de generatione æterna Filii; majus apud me pondus habebunt rationes grammaticæ, quæ afferuntur à Recentioribus, quàm auctoritas universæ Antiquitatis. Cur verò? Quia, nimirum, Veteres fuere destituti præsidiis necessariis, ad judicandum an LXX. Intt. rectè vertissent; aut, quod perinde est, iis quæ habebant usi non sunt.

Quotiescumque res agetur, de qua judicium ferri nequeat, nisi ope Grammaticæ, verbi gratiâ, & Logicæ; pondus judicii non ex antiquitate judicum, sed ex recto usu utriúsque illius Disciplinæ pendebit; nec gravius habebitur in Veterum, quàm in Recentiorum Libris, nisi fortè meliùs Grammatica & Logica sint usi. Consensus ad evertendas rationes grammaticas, aut dialecticas nihil facit; statim enim animo occurrit ratio consensûs, petita ex communi ignorantia rerum, quibus ab errore consentientes potuissent

re-

revocari. Sic quamvis Græca & Latina Ecclesia, per aliquot sæcula, post Apostolorum ætatem, magnificè sensisset de Versione LXX. Interpretum, quos multi divinitus afflatos, ceteri optimos Interpretes constanter judicarunt; non dubitavit *Hieronymus* eos erroris arguere, novámque versionem adornare, quàm meritò tandem probarunt Occidentales Ecclesiæ; quia norat eam versionem cum Hebraïco Codice à perpaucis conferri potuisse. Nec nos hodie dubitamus, quotquot cum Hebraïco Codice eam contulimus, multò meliorem potuisse fieri. Igitur consensus Veterum, rationibus destitutus, tum demum urgeri potest, cùm res aguntur, quæ sine ratiocinatione aliísque præsidiis, cognosci ab iis potuerunt, nec nos aliter quàm eorum testimoniis noscimus; quale est, ut dixi, Episcopale regimen, à temporibus usque Apostolicis deductum.

Sunt qui velint consensum maximæ partis Christianorum ejusmodi esse indicium veri, ut res de qua consentiunt ad Examen revocari ampliùs non possit. Verùm primùm definiendæ essent voces *maxima pars Christianorum*; possunt enim hæc verba intelligi de unius ætatis hominibus

nibus consentientibus; aut de maxima parte Christianorum per omnia sæcula, quæ ab Apostolis ad hanc usque ætatem fluxerunt. An satis est unâ ætate consentire plerosque Christianos, quamvis de ceterorum consensu non constet, ut sciamus quidpiam esse verum? An omnium sæculorum consensus est probandus? An Christi & Apostolorum auctoritas, si eorum sententia manifesta sit, satis gravis non est, ut controversia dirimatur, quamvis sequentium sæculorum suffragia ignota sint? Quod si nec Christus, nec Apostoli quidquam statuerunt de re, quæ in controversiam vocatur; an sequentes ætates jus habent judicii ferendi, quod sine examine sit admittendum? Deinde quæcumque horum, quasi vera affirmarentur, probanda essent, non ambiguo Dei promisso; ex quo liqueret Deum operam dare ne *maxima pars Christianorum in errore consentiat*, eo sensu quo hæc enunciatio fuisset intellecta. Quale promissum cùm nusquam extet, sequitur ut in Christi, ejúsque Apostolorum solorum auctoritate ἀβασανίστως adquiescamus, quorum dicta Deus miraculis confirmavit.

Scio objici hîc solere traditionem, quam ore dumtaxat Apostoli discipulis reliquerint,

rint; quæ deinde cùm ore, tum Scriptis, propagata sit, & quæ initio purior fuerit, cùm ob probitatem hominum, tum etiam recentem omnium memoriam. Verùm huic objectioni multò major species inest, quàm veritas. Etenim, ne dicam quæ in Antiquitatem quamvis dici queant, sine ratione & contra fidem Historiæ, résque adeò ipsas, plerosque omnes Apostolorum discipulos indolem sanctissimorum illorum virorum retulisse, & summa curâ ac fide magistrorum doctrinam addidicisse, ac retinuisse statueremus. Christus quidem numquam exspectavit eum prædicationis Evangelii exitum, ut tantùm bonos ac veritatis amantes in Ecclesiam Christianam alliceret. Liquet hoc ex Parabolis de Zizaniis & Everriculo *Matth.* XIII, 24. & seqq. in quibus manifestò ostendit malos bonis, in Ecclesia Christiana, ab initio mistum iri; & tum demum separandos, cùm ad judicium ipse venturus est. In ipso Apostolorum collegio fuit Judas; inter primos Apostolorum discipulos Ananias & Sapphira, homines avari & dolosi; tum etiam Judæi ritibus antiquis superstitiosè addicti, & qui Paulo Apostolo multas molestias crearunt; deinde Gentiles tumultuosi, qui in Ecclesia

Corin-

Corinthia omnia miscebant, quamvis & ipsi varia cœlestia dona accepissent, ut docet Paulus 1 Cor. XII. & alibi; postea & homines ambitiosi, qualis Diotrephes ille, qui Joannem Apostolum spernebat; denique multi alii, quos in Scriptis suis non raro castigant. Potuerunt facilè esse, inter ejusmodi homines, qui doctrinam Apostolicam adulterarent; imò verò fuerunt, viventibus ipsis Apostolis, in quos Paulus aliquando graviter invehitur, ut Epist. ad Galatas Cap. 1. & alibi. Fuere, ut sunt semper, homines etiam minimè mali, sed exiguo judicio; qui & audita & lecta malè intelligere potuerunt, & quasi Apostolica dogmata errores suos propagare.

Eâ ætate, quæ Apostolicam proxima excepit, floruit fabulator *Papias*, qui bonum *Irenæum*, & alios multos traditionibus veluti Apostolicis fefellit. *Eusebius* Lib. III. c. 39. σφόδρα σμικρὸν τὸν νοῦν, *exigui judicii* fuisse non falsò prodidit; *attamen* PLERISQUE *post ipsum Ecclesiasticis viris similis opinionis* (de regno Christi in terris mille annorum) *auctor fuit hominis* ANTIQUITATE *sententiam suam tuentibus:* Πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν ΠΛΕΙΣΤΟΙΣ ὅσοις τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης πα-

παραίτιος γέγονε τὴν ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ τ'ἀνδρὸς προβεβλημένοις. Dignum Caput illud *Eusebii*, quod integrum attente legatur, nam ex eo intelligere licebit, apud antiquissimos Christianos, non defuisse homines parum cautos, qui sibi facilè imponi paterentur, & fortè etiam parum veri amantes; ac proinde antiquitatem solam non posse veluti Christi commeatum haberi, quo conspecto omnes, qui eum gerunt, sint quasi testes fide digni admittendi.

Multi deinde Græci, non tantùm eruditi, & accurati inquisitores Veritatis, sed etiam rudiores in Ecclesiam Christianam ingressi sunt; nec contenti simpliciter narrare quæ à magistris acceperant, ea, prout poterant, interpretabantur, ornabántque & tuebantur contra Ethnicos, aut Hæreticos. Philosophia Ethnica veluti succenturiata venit Theologiæ Christianæ, eámque non parum vitiavit, ut exemplo *Clementis* Alexandrini ostendi. Hæc quidem condonare partim possumus, animo simplici, quo fiebant; sed laudare, aut planè excusare non possumus. *Guilielmus* quidem *Caveus*, qui mihi occasionem hac de re scribendi præbuit, in Anglica *Clementis* vita, postquàm dixit errores, qui Alexandrino Catechistæ ex-

pro-

probrantur, inveniri & in aliis Scriptoribus primævis: *nec mirum*, inquit, *bonos ac pios viros eorum temporum, qui perpetuò distinebantur acerrimis controversiis hinc cum Ethnicis, illinc cum Judæis, Hæreticisque, non semper ὀρθοτομῆσαι in nonnullis subtilioribus capitibus* &c. Imò vero propter controversias illas, præsertim cum Hæreticis, debuissent dare operam, ut cautè & accuratè de singulis rebus loquerentur, ne erroribus fenestram aperirent. Nec levia omnia fuere capita, in quibus à vero aberraverunt, ut satis liquet ex ejusdem *Clementis* exemplo.

Sed, nisi Veri nos pudeat, fateamur oportet, post Apostolos qui ex institutione ipsa Christi & divino afflatu *in omnem veritatem ducti fuerant*, & Apostolicos aliquot viros cœlestium illorum donorum participes; cùm ars & ratio non succederent inusitatis illis donis, sed tantùm nonnulla declamandi facultas; Theologiam Christianam non modò non satis commodo ordine traditam fuisse, sed ne satis quidem plenè ac perspicuè. Viri boni videntur tunc temporis in notionibus obscurioribus acquievisse, quæ certè sese passim produnt in Scriptis, quæ temporum injuriæ erepta ad nos pervenerunt.

Cùm Linguæ Hebraicæ ſacræque Criticæ non eſſent periti, Vetus & Novum Teſtamentum, ſola divinarum revelationum non dubia, nec fallacia monumenta, non ſatis commodè interpretabantur, & paſſim torquebant. Ideóque ſi ex omnibus Scriptoribus ſecundi ſæculi, qui ſuperſunt, colligas ſummam quamdam Theologiæ, Religioniſque Chriſtianæ; animadvertes varia eſſe capita, de quibus difficile eſt ſcire quid ſenſerint. Ceteroqui non negarim pleroſque in ſummis capitibus rectè ſenſiſſe, quamvis non ſint reliqua ſubtiliùs exquirenda.

Poſtquàm verò res Chriſtiana aucta eſt, plures plura ſcripſerunt, definitiones à Conciliis conditæ ſunt, conſtitutáque varia dogmata, & loquutiones quibus exprimerentur, vel uſu, vel auctoritate Synodorum conſecratæ. Verùm hiſce etiam temporibus, hoc eſt, ex quo Imperatores facti ſunt Chriſtiani, multò magis florebat facultas declamandi, & philoſophandi, more Ethnicorum; quàm ars interpretandi Scripturam ex grammaticis regulis, & accuratè etiam ratiocinandi canonibus. Qua de re, antea jam dixi.

Sequentia ſæcula, cùm apud Græcos, tum apud Latinos, erroribus & diſſidiis in-

infamiora sunt Theologiæ Christianæ peritis; quàm ut cum nostra ætate ea conferri patiantur. Nec Veteris nec Novi Testamenti divinas Tabulas, accuratiùs interpretari, lapsu temporis, didicerant, nec ullas alias disciplinas diligentiùs excoluerant. Imò in meram barbariem paullatim delapsi, mirabantur priorum ætatum Scriptores quos non intelligebant; nec proinde aut eorum errata emendare, aut verè dictis quidquam addere potuerunt.

At tandem, superiore præsertim sæculo, & hoc nostro, cùm disciplinæ omnes & quæ pertinent ad Antiquitatis, Linguarúmque demortuarum intelligentiam, & quæ rerum ipsarum cognitionem tradunt, & quæ veri, in quavis arte, inveniendi ac exponendi rationem docent, ad multò majorem perfectionem adductæ essent; antiquissima illa Religionis divinitus revelatæ monumenta multò meliùs explicari, certioráque ex iis consectaria duci, capitáque omnia Theologica rectiùs tradi cœperunt, quàm umquam antea ab Apostolorum ætate factum fuerat. Quod multò citiùs contigisset, si Majores nostri judicio suo maluissent uti, quàm alieno; neque enim ingenia defuisse puto

posterioribus sæculis, sed artem dumtaxat; quæ nimiâ, cæcâque admiratione priorum veluti oppressa jacebat. Quare contigit idem Theologiæ Christianæ, quod Philosophiæ; quæ tum demum cùm fructu, ut par erat, excoli & perfici cœpit, cùm homines cœpere recordari sibi Rationem non minùs esse datam, quàm *Aristoteli*; excussâque admiratione Antiquitatis, dogmata ejus ad examen revocare. Ut igitur qui nunc pulcherrima Recentiorum in Philosophia inventa oblivioni mandari vellent, ut Aristotelea decreta sola iterum obtinerent, tenebras luci præferre meritò censerentur: ita qui nunc nos revocant ad elementa, ac prima veluti tentamina Patrum Græcorum, aut Latinorum, plurisque ea fieri volunt quàm quæ nunc scimus; ii virum adultæ ætatis pertinaci studio, longâque experientiâ edoctum ad pueritiæ ruditatem redire volunt, majorique in pretio habere quæ puer animo agitabat, quàm quæ adultus maturo judicio pensitavit. Inimici sunt profectûs omnis in Sacris Litteris, adeoque ipsius Veritatis. Talenta divinitus nobis data, & nuper mirum in modum aucta, minuere atque infodere omni ope conantur. Quod ab
iis

iis perfici nec Deus, nec homines sinent; donec in aliquo terrarum angulo Sacræ Litteræ & Veritatis amor vigebunt.

Qui priscos Scriptores non legerunt, aut oscitanter evolverunt, rem ipsam minimè attendentes, sibi fingunt, aut aliis describunt Patrum Scripta, non qualia sunt, sed qualia ea oportuisse esse existimant; ideóque ea de illis prædicant, quæ ab attentis Patrum Lectoribus contraria rei ipsi deprehenduntur. Sic & in aliis judiciis, quæ de antiquioribus temporibus ferre homines solent, plerumque peccatur. Antiquiora enim omnia, quasi propiora origini, aut etiam ipsi Deo, meliora & augustiora esse censentur. Sæpe quò plura vetustas rebus detraxit, eò plura à posteris adduntur: ita ut, vel solo tempore, rerum notiones augeantur. Rectè hanc in rem * *Philemon* Comicus:

Ὦ Πάμφιλ' ὁ χρόνος οὐ μόνον τὰ σώματα
Αὔξει βαδίζων, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα.

O Pamphile, tempus non tantùm corpora auget procedens, sed etiam res.

Hæc

* *Apud Stobæum de Rer. Natura Tit. XI.*

Hæc cùm ita ſint, ſatis jam manifeſtum eſt, antiquitatem ſolam & conſenſum plurimorum minimè eſſe indicia Veri. Indidem etiam colligere licet, noſtræ ætatis viros eruditos, cinctos omnibus illis præſidiis, quæ nunc nobis ſuppetunt, poſſe meliùs intelligere ex Vetere & Novo Teſtamento quid ſenſerint Scriptores Sacri; quàm homines Græci aut Latini, qui ſecundo ſæculo florebant, quamquam Apoſtolis propiores. Incertis traditionibus Apoſtolicis, non patimur nunc fucum nobis fieri, & omnia adhibemus Criticæ & Grammaticæ ſubſidia; quorum ope, obſcuram ſententiam illuſtrari poſſe novimus. Ac ſanè ſi conferantur laudati Interpretes noſtri ſæculi, cum illis; antiquiores pueri videbuntur, cum viris maturi judicii collati. Si, exempli causâ, *Juſtinum* & *Irenæum* cum *Grotio* & *Hammondo* contuleris, priorum te miſerebit; intelligéſque de Martyre non minùs verè potuiſſe dici, quàm de Epiſcopo, in ejus ſcriptis τὴν κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα ἀληθείας ἀκρίβειαν νόθοις λογισμοῖς κιβδηλεύεσθαι, ἃ χρὴ παρασημαίνεσθαι: *Eccleſiaſticorum dogmatum accuratam veritatem ſpuriis ratiocinationibus adulterari, quod oportet animadvertere.* Quod judicium

dicium est *Photii*, de *Irenæo*, Cod. cxx.

Hinc jam liquet, ut usui sint Patrum Scripta, primùm distinguendam esse Historiam dogmatum & rerum gestarum, quam ab illis solis petere possumus; à veritate ipsa dogmatum, & regula morum, quas à Christo, ejúsque Apostolis dumtaxat accipimus, quia nos fallere non possunt. Ut sciamus an probandum sit quod fecerunt, aut dixerunt Patres, id exigendum est ad Novi Testamenti normam; cum qua quidquid consentit rectum est, & à qua quidquid dissentit obliquum, quantælibet multitudini probetur. Christus solus dicendus *Magister & PATER*, à quo dissentire non licet, ut ipse docuit, Matth. XXIII, 8, & seqq. Patrum verò, ut vocantur, consensus, multitudo & antiquitas pondus nullum apud nos habeant oportet; nisi quatenus consentiunt cum summo illo & unico doctore, fidelibúsque ejus discipulis, quorum doctrinam miraculis comprobavit. His credimus non quia sunt antiqui, sed propter doctrinæ præstantiam, eámque cœlestibus testimoniis, hoc est, prodigiis confirmatam.

Scio Pontificios docere non potuisse fieri, ut plerique eorum à Christo dissentirent,

tirent; nec ejus doctrinam posse intelligi, nisi ex Patrum Scriptis illustretur. Sed cùm hæc duo meritò rejiciantur ab iis, qui ab eorum communione secesserunt, quòd nullo cœlesti promisso, aut præcepto nitantur; non opus est ut à me confutentur, cùm præsertim posterius sit à *Joanne Dallæo* funditus eversum.

Deinde in aliis, quæ ad dogmata Religionis aut ad mores non pertinent, omnia illorum dicta aut facta sunt ad rectam Rationem, Artésque ab ea prognatas, & minimè fallaces exigenda; quarum solis suffragiis probari, nimirum, possunt, aut improbari.

Igitur Patrum Scripta majore aut minore reverentiâ prosequemur, seu pluris aut minoris faciemus; prout magis aut minùs consentient cum explorata Christi & Apostolorum doctrina, cúmque recta Ratione; quæ duæ solæ sunt faces, à Deo ad homines demissæ, ut in hujus mortalis vitæ tenebris nobis illuceant, útque ad earum lucem dogmata, dicta, præcepta, facta omnia expendamus. Nulla cujusquam hominis reverentia, præsertim in Religionis negotio, illis æquiparari jure potest, nedum ut anteferri queat.

Non

Non puto eos qui Patrum auctoritatem, apud Anglos, tuentur eam velle ultra hosce limites proferre. Quare nulla mihi cum illis lis est; nec proinde cum viro erudito *Guilielm. Caveo*, qui numquam probabit me, prudentem certè ac scientem, repudiare Patrum scita, ubi consentiunt cum Scriptura, aut cum recta Ratione, ac proinde debitam eis venerationem à me non deferri.

Hæc erant, REVERENDISSIME PRÆSUL, quæ dicenda de Patribus habebam, & in quibus, si quem esse errorem intellexero, facilè, Te monente, emendari poterit. Neque enim is sum, qui alios quidem cupiam errantes in rectam viam à me monitos æquo animo redire, ipse verò non sustineam ab aliis in eam revocari. Vale.

Dabam Amstelodami, Nonis Juliis
CIↃ IↃC XCIX.

EPI-

EPISTOLA V.

Illicitas esse omnes dissimulationes, in Historia Ecclesiastica. Insigne, hac de re, Melchioris Cani *judicium, confirmatum multis rationibus & exemplis.*

Reverendissimo Præsuli

GUILIELMO LOYDIO

Episcopo Vigorniensi

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

MIraberis fortè, REVERENDISSIME PRÆSUL, Te ab homine ignoto compellari; sed mirari desines, cùm dixero mihi litem esse cum Viro Docto *Guil. Caveo*, qui in me gravissimè invectus est, in Dissertatione de *Eusebii Cæsariensis Arianismo*; nec me vidisse quem possem doctiorem, æquiorémque hujusce

ce litis disceptatorem, quàm Te, Illustrissimo Archiepiscopo Cantuariensi, & Reverendissimo Episcopo Salisburiensi veteri amico tuo, ad quorum judicium rem totam retuli, conjungere. Ostendi in litteris ad priorem datis, cùm non esset cur quereretur *Caveus* se à me lacessitum fuisse, eum injuriâ in me calamum arripuisse; cùm præsertim ejus rei, cujus se à me insimulatum frustra querebatur; nempe, dissimulationis in Historia Ecclesiastica; re verâ reus esset; quod eo provocante perspicuè demonstravi. Tum etiam calumnias propulsavi, quibus me, ne æquas aures quisquam mihi præberet, ab initio Dissertationis infamare conatus est. In litteris verò ad posteriorem scriptis, probavi nihil à me de doctrina Patrum dictum esse, in Vitis Gallicis *Clementis* Alexandrini, *Eusebii* Cæsariensis, *Gregorii* Nazianzeni, aliorúmque, quod non sit ex eorum Scriptis haustum, atque excerptum.

Superest nunc ut expendam quæ dicta à me, de priscis nonnullis Ecclesiasticis hominibus, ille ita interpretatur, ut in totius Sacri Ordinis contemtum scripta; quasi nonnullorum vitia aut delicta universo illi hominum generi essent à me tributa

buta. Credidit *Caveus* rem esse usque adeò invidiosam; ut satis esset summa capita recensere; quibus lectis, totus reverendus Ordo continuò in me esset consurrecturus, atque inauditum è vestigio damnaturus. Qua in re, ostendit quid ipse de eo sentiat, qui invidiam ob Veritatem candidè prolatam movere, & reum apud Clerum facere perinde esse putavit. Ego verò multò meliora non tantùm spero, de Ordine Ecclesiastico, verùm etiam perspecta habeo. Scio esse in eo innumeros bonos, atque eruditos homines, qui ingemiscant, cùm ea legunt in veteribus Historiis, quæ à nonnullis sui Ordinis viris contra jus & fas olim facta sunt, nec ea defendi patiuntur, imò nequidem dissimulari; ne exemplum serpat, néve quæ defenduntur aut dissimulantur, quasi levia, licita tandem esse existimentur: quemadmodum nunc fit in Ecclesia Romana, quæ multò diligentiùs delicta, quàm rectè facta Veterum imitatur.

Cùm autem nemini dubium sit, quin Tu, REVERENDISSIME PRÆSUL, sis eorum numero censendus, quibus non modò universa perspecta est Ecclesiastica Antiquitas, sed quibus maximè cordi sunt mores ad Evangelii normam exacti;

nemo

nemo magis idoneus atque integrior judex hujusce litis sedere poterat. Quo in judicio, causa à me dicetur non tam mea, quàm Veritatis ipsius; quam Vir Eruditus imprudentissimè, in Historia Ecclesiastica, dissimulari vellet. Nec adversarium mihi eum propono, quasi ullam notam homini inuri cupiam, si evicero eum perperam à me dicta carpsisse; sed ut, occasione datâ, Veritatem Historicam in rebus Ecclesiasticis, contra omnes, quos ejus pudet, defendam, ostendámque nihil esse Christianis omnibus utilius, atque optabilius: contrà verò dissimulatione nihil magis noxium, ac fugiendum. *Caveo* autem ipsi nihil opto, nisi majorem erga dudum mortuos candorem, animúmque adversùs vivos æquiorem.

Singula ergo quæ hac de re habet expendam, postquàm nonnulla priùs animadvertenda exposuero. Ante omnia, à *Caveo*, aliísque qui offenduntur; quando minùs laudabilia dicta aut facta Veterum nonnullorum proferri vident, & pro merito castigari, ut debet fieri in gravi Historia, quæsiverim an quæ protuli sint vera, vel falsa? Falsa si dicant, oportebit me proferre quæ in Vitis Gallicis scripsi, eáque singula probare. Quòd si præstare

non potuero, tum verò me quasi calumniatorem traduci apud omnes, & nigro carbone notari necesse erit; nec causam dico, cur non fiat. Nullam enim hîc indulgentiam peto, sed ut summo jure mecum agatur postulo. Si verò non ausint negare quæ dixi esse vera, eáque ipse copiosiùs demonstravero, ne quis calumniæ supersit locus; quæram ab iis iterum an ideò ergo mihi indignantur, quòd quæ fuerant occultanda, uti existimant, in apertam lucem protulerim. Si negent, quid in me reprehendunt? Si aiant, quomodo negare possunt se dissimulationis, in Historia Ecclesiastica, reos esse & patronos, & pro Historiis scribere Encomia vel Apologias, quod tamen dici nolunt? Nam profectò Encomia sunt, aut Apologiæ Scripta, in quibus quæcumque quidem vituperari possunt reticentur, aut anxiè excusantur; copiosè verò narrantur laude digna, atque ad cœlum extolluntur. Cui scribendi generi addictum esse *Caveum* non modò ostendi, sed ipse palam facit, hoc in loco; dum usque adeò ægrè fert à me prolata esse varia, quæ in Veteribus probari non possunt. Quod tam invisum facinus esse putavit, ut vel indicatis iis, non confutatis, quæ dixi,

me

me Lectoribus odiosum reddere se posse existimarit.

Scio hasce artes, quas in Historia quidem profana, *malas* ac turpes diceremus, nonnulli verò in Ecclesiastica *pias* ac honestas esse volunt, sic solere ab iis defendi. Contendunt, nimirum, Historias Ecclesiasticas scribi, ut Lectores magis ac magis adducantur ad fidem habendam Religioni Christianæ, ejúsque observanda præcepta; quam in rem cùm multum, ut putant, conducat honesta opinio de iis qui rebus Ecclesiasticis per aliquot saltem sæcula, ab initio Christianismi, præfuerunt: contrà verò non parum noceat priori contraria opinio minùs honorifica de iisdem viris; existimant prudentis esse Historici & de re Christiana bene mereri cupientis, extollere atque exaggerare quæ laude digna sunt, in Vita & Scriptis antiquissimorum Christianorum: at apertè vituperanda, si alibi occurrerent, hîc planè dissimulanda esse, aut si prudenti silentio omnino occultari non possint, excusanda atque emollienda. Ita illi dissimulationes suas, specie Religionis, incrustare solent; quamobrem factum est ut perpaucæ exstent Historiæ Ecclesiasticæ ad id exemplum non conscriptæ; quamvis viri eru-

diti; etiam ex Pontificia Schola, subinde quàm hæc scribendi ratio sibi improbaretur gravibus querelis ostenderint. Audiamus vel unum *Melchiorem Canum*, cujus oratio eò minùs erit suspecta, quòd Tridentinæ interfuerit Synodo, *piis* illis, si Deo placet, artibus, si quæ umquam alia, gnaviter usæ: * *Dolenter hoc dico*, inquit, *potiùs quàm contumeliosè, multò à* Laërtio *severiùs vitas Philosophorum scriptas, quàm à Christianis vitas Sanctorum; longéque incorruptiùs & integriùs* Suetonium *res Cæsarum exposuisse, quàm exposuerunt Catholici, non res dicam Imperatorum, sed martyrum, virginum & confessorum. Illi enim in probis aut Philosophis, aut Principibus nec vitia, nec vitiorum suspiciones tacent, in improbis verò etiam colores virtutum produnt. Nostri autem plerique vel affectibus inserviunt, vel de industria quoque ita multa confingunt; ut eorum me, nimirum, non solùm pudeat, sed etiam tædeat. Hos enim intelligo Ecclesiæ Christi cùm nihil utilitatis attulisse, tum incommodationis plurimum. Nominibus parco, quoniam hujus loci judicium morum etiam est & non eruditionis tantùm, in qua liberior potest esse censura. Nam quæ morum est, hæc debet profectò esse in vivos cautior, & in mor-*

* *Loc. Com. Lib. XI. p.* 650.

mortuos reverentior. Certum est autem, qui fictè & fallaciter Historiam Ecclesiasticam scribunt, eos viros bonos atque sinceros esse non posse, totámque eorum narrationem inventam esse, aut ad quæstum, aut ad errorem; quorum alterum fœdum est, alterum perniciosum.

Hæc Veritas expressit *Melchiori Cano*, qui tamen fortè, si ei scribenda fuisset Historia Ecclesiastica, non multò magis Veritati nudæ litasset. Res est tanti momenti, & in quam tam contumaciter, à multis sæculis, peccatur; ut supervacuum non sit futurum si paucis confutem eos qui ita sentiunt, & quàm turpis & periculosa sit hæc ratio scribendæ Historiæ ostendam.

Primùm igitur, quisquis in Historia Veritatem dissimulat, ut eâ ratione Religionem Christianam credibiliorem faciat, ostendit se nescire quibus fundamentis nitatur, adeóque causæ planè diffidere. Quisquis enim novit inconcussis fundamentis inædificatam esse Religionem, infirmis tibicinibus numquam eam fulcire nititur. Spernit omnia debilia argumenta, quisquis rationibus est instructus, quibus nihil sani opponi posse censet. Securus ac magnanimâ Veritatis fiduciâ

plenus, tantùm abest ut quidquam occultare velit, ut contra omnia in clarissima luce poni exoptet; quia quò accuratiùs & pleniùs omnes Veritatis circumstantiæ aperiuntur, eò manifestior fit, eóque altiùs in animos descendit. E contrario qui non satis novit an quod tueri aggressus est verum sit, is timet ne curiosiùs introspiciatur, nec nisi timidè id aperit. Dissimulat quæ minùs apta putat ad persuadendum, aut quæ fortè in sequiorem partem sumi possent; ne id falsum deprehendatur quod verum esse potiùs cupit, quàm novit. Circumspicit omnia & si qua fortè ex ignorantia audientium nascitur occasio utendi infirmis argumentis, quasi firmis, eam avidissimè arripit, & tum maximè fiduciam ostentat, cùm ea dicit quæ nonnisi apud imperitos valent. Utramque illam rationem scribendæ Historiæ Ecclesiasticæ animadvertere licuit, variis temporibus, adhibitam ab hominibus diversissimæ indolis. Apostoli veritatis securi, historiam Christi & suam ipsorum ita scripsere, ut nihil dissimularint, sed omnia simplicissimè dixerint, quemadmodum contigerant; quamvis interdum sibi ipsis parum honorifica, quales fuerunt eorum

omnium

omnium ruditas ante acceptum Spiritum Sanctum, abnegatio Petri, ejus dissimulatio in observatione rituum Judaïcorum, dissidium Pauli & Barnabæ, aliáque id genus. At eadem historia, aliquot pòst annis, hominibus Religionis Christianæ parum peritis non satis cautè conscripta videbatur; ideóque non modò scripta nova Evangelia, & Historiæ Apostolorum, quibus addita sunt multa, sed etiam è veteribus resecta, ne quid dici videretur quod minùs dignum esset auctore Religionis Christianæ. Exempli causâ, fuere exemplaria Evangelii Lucæ mutilata ab hominibus imperitis, ne Jesus flevisse videretur, Cap. XXII, 43. ut ostendi *Artis Criticæ* Parte III. S. 1. c. 14. Credibile est ab hominibus ejusdem indolis, in narrationibus antiquorum martyriorum, prætermissas esse circumstantias ex quibus intelligere liceret horrorem naturalem cruciatuum & mortis non magis in iis exstinctum fuisse, quàm in Christo; cum quo nemo, ut opinor, Martyrum conferri se velit, constantiâ magis & fortitudine, quàm ceteris virtutibus. At Apostoli, boni planè & simplices viri, callida ejusmodi dissimulatione uti nesciverunt, in sanctissimis Historiis scribendis; eáque

eorum nullo fuco, nullo prudente, ut dicitur, silentio corrupta narratio ostendit eos ex Veri fiducia ita scripsisse: sicut nimis circumspecta Historia prodit animum non satis rebus suis fidentem.

Secundo loco, qui Veritatem Historiæ sine dissimulatione exponi non posse censent; illi Deum gravissimè offendunt, Veritatémque infamant, dum illam æquiparant mendacio; quàm sic tuentur, ut mendacium solet defendi. Quis enim dubitet, quin Deo ingrati sint, qui Veritatem professi narrant non quid sapientissima ejus Providentia passa sit fieri, in rebus ad Religionem pertinentibus, quasi non satis ejus veritati ac securitati consuluerit; sed ex iis quæ contigerunt excerpunt id quod narrandum videtur, ut meliùs de ea homines sentiant, quàm videntur sensuri, si omnia aperirentur? Quis non videt hoc esse divinæ sapientiæ prudentiam, aut potiùs calliditatem humanam præferre? Veritatem etiam ægrè distinguas à Mendacio, quam videas defendi iisdem artibus, atque eodem affectu, quo Mendacium solet; ac sanè qui Veritatem callidis dissimulationibus tuentur, eam minimè amant, sed eas tantùm partes in quibus nati sunt; quibus haud minùs

minùs acriter patrocinarentur, si falsam Religionem sequerentur, modò eadem própòsita essent præmia. Eodem affectu non amatur Veritas, quo defenditur Mendacium. Delusa credulitas, æquè parata Mendacium amplecti ac Veritatem, non est ea Fides quæ apud Deum locum justitiæ obtinet. Venerando hoc nomine, significatur ea animi affectio, quâ Deo Veritatis amantissimo credimus affirmanti, quod non videmus, non hominibus fallacibus.

Tertiò, periculosissima est ejusmodi defensio, quæ dissimulatione nititur. Cùm enim dissimulamus indecorè facta aut dicta virorum, qui sacris præfuerunt, ne eorum commemoratio noceat Veritati Religionis Christianæ; tacitè fatemur eam in periculo versari, si ea vitia patefiant. Quare enim alioqui dissimularemus? Hoc autem perinde est, ac si fateremur Veritatis cœlestium dogmatum agnitionem, apud homines, pendere ex dictis aut factis eorum, qui ea dogmata sequi se profitentur; seu ea credibilia videri, si facta ac dicta hominum cum iis consentiant; sin minùs, fidem eorum laborare. Quod profectò nullus ullius sectæ Philosophicæ princeps vellet de dog-
matibus

matibus ſuis ſtatui; ut tum demum Rationi conſentanea viderentur, cùm ſermones & vita ejus diſcipulorum cum iis conſentirent. Facilè enim non modò fieri poteſt, ſed etiam quotidie fit, ut hominum mores cum iis ſententiis, quas profitentur, graviter pugnent; quod in permultis Philoſophis olim conſpectum eſt, nec fortè in paucioribus Theologis Chriſtianis; nam hoc certè cùm nuſquam diſſimulandum ſit, hîc taceri non poteſt. Igitur neque apertè, neque obſcuriùs ſtatuendum eſt, ex hominum opinionibus aut moribus pendere ſortem Religionis Chriſtianæ, ſi eam veram credimus & ſemper incolumem eſſe optamus.

Quartò, licet ſperare poſſimus diſſimulationes noſtras aliquamdiu ignotas fore, aut à paucis animadverſum iri, intereáque iis nonnullos in fide Chriſtiana confirmandos; attamen ſi præter ſpem fraudem contingat innoteſcere, quòd facilè fieri poteſt, plus multò nocet retecta diſſimulandi cupiditas, quàm officere potuiſſet quidquid dignum ſilentio judicatum eſt. Qui enim diſſimulationem retegunt, hinc colligunt Scriptores, qui ea uſi ſunt, diffidiſſe cauſæ, & voluiſſe ſibi fucum facere; quo fit ut ſint in poſterum eis planè
ſuſpecti,

suspecti, & nisi aliis de rationibus Religionem veram esse intelligant, illam etiam suspectam habeant, cujus viri docti historiam scribere, sine turpi dissimulatione, non potuerint. Cùm videant, omissis parum rectè aut nequiter etiam factis, homines pro bonis viris venditari, qui, si omnia eorum facta sine fuco narrarentur, mali fuisse judicarentur; arcanum quoddam mysterium se intellexisse putant, ex quo colligunt, perperam quidem, sed tamen colligunt veritatem ab Historicis illis dissimulatoribus Veri non magis spectari, in ipsa Religione, quàm in Historia. Quod si tam citò dissimulatio non innotescat, at tandem tamen patefit, & quò diutiùs ignota fuit, eò magis homines afficit retecta. Oportet hoc exspectemus aliquando futurum, quod tam sæpe factum est; nempe, omnia tandem arcana patefactum iri:

* Ὁ χρόνος ἅπαντα τοῖσιν ὕστερον φράσει.
Λάλος ἐστὶν οὗτος, οὐκ ἐρωτῶσιν λέγει.

Tempus omnia posteris dicet. Is loquax est, etiam non sciscitantibus dicit quod novit.

Quin

* *Comicus apud Stobæum Eccl. Phys. T. XI.*

Quintò, dum vitia, aut delicta occultantur, vel excusantur in Historiis Ecclesiasticis, summísque laudibus extolluntur qui iis laborarunt; quicumque hæc legunt ea aut levia esse putant, aut etiam licita. Quod enim à viris laudatis factum vident, sine ulla famæ jactura, aut certè sine ulla, apud posteros, nota; quidni idem sibi licitum, aut parum noxium esse putent? Ejusmodi fuerunt, exempli causâ, convitia turpissima in dissentientes & iræ gravissimæ, propter errores exigui momenti, aut etiam verissima dogmata; qui affectus cùm excusantur in Veteribus, aut etiam laudantur, hodierni homines aut licitos, aut laude dignos esse existimant. Legantur quæ scripsit *Hieronymus* in *Rufinum*, *Vigilantium* & *Jovinianum*, ubi sæpè in Veritatem ipsam acerrimè invehitur, sæpe in leves errores adeò debacchatur; ut si ejusmodi indoles cum sanctitate morum in concordiam redigi possit, non videam cur mansuetudinem & caritatem, erga dissentientes, virtutes Christianas esse dicamus. Ac sanè nunc Ecclesia Romana in eos, quos vocat Hæreticos, eodem modo se gerit, solétque exemplo *Hieronymi*, & aliorum Patrum non meliore se tueri. Quid dissimu-

latores,

latores nostri possint in ea carpere non video, nisi priùs apertè damnent *Hieronymum*, boníque viri officio functum esse sine circuitu negent. Plura similia possem afferre, sed ex hoc exemplo de aliis similibus judicare licebit.

Sextò, cùm dubium esse nequeat, non paucos Veterum in graves errores esse lapsos; quî possunt illi errores excusari atque emolliri, quasi stare potuerint cum vera Religione, & singulari eruditione; nec tamen, eadem operâ, erroribus illis via muniri? Qui præter modum laudarunt *Clementem* Alexandrinum, qui, ut ostendi, credidit non modò nullum affectum, sed ne dolorem quidem ullum Christum sensisse, verùm tantùm visum esse sentire; quomodo *Phantasiastis* aut *Docetis*, qui similia antea & postea dixerunt, possit ignorantiam Scripturarum & errorem minimè tolerandum exprobrare non intelligo. Si numerosissimæ & nobilissimæ Ecclesiæ Alexandrinæ Catechistes, cùm hoc doceret, summâ existimatione floruit, nec propterea castigatus est; quare, inquient *Docetæ*, nobis similia affirmantibus usque adeò indignamini? Quid hisce querelis *Caveus* respondere meritò possit non comminiscor; nolim

lim enim suspicari eum imitaturum Scriptorem Indicis Expurgatorii Belgici, qui, deposito pudore omni, de *Bertrami* libro ita scripsit: *cùm in Catholicis Veteribus alios plurimos feramus* ERRORES, *extenuemus, excusemus excogitato* COMMENTO, *persæpe negemus, & commodum iis sensum* AFFINGAMUS, *dum opponuntur in disputationibus, aut conflictionibus cum adversariis; non videmus cur non eamdem* ÆQUITATEM *& diligentem recognitionem mereatur Bertramus*. Hæ sunt artes eorum qui Veritatem apertam oppugnare impudenter non dubitant.

Septimò, dum ita scribitur Historia Ecclesiastica, ut dissimulentur quæ sunt viris Ecclesiasticis parum honorifica, & contrà eorum decora mirum in modum adaugeantur; hinc deduci potest hocce consectarium, licuisse semper, ac licere omnibus Historicis dissimulatione simili uti, prout publicè interesse existimabunt: aut id solis, singulari quopiam jure, fas esse Ecclesiasticis. Si posterius dicatur, poscent omnes sibi recitari Legem divinam aut humanam, quâ illi communibus aliis Legibus de scribenda Historia solvantur; quæ cùm proferri nulla possit, quî damnationem effugient dissimulatores

res errorum & vitiorum, in Ecclesiastica Historia? Si prius, quærent cur ergo tantopere vituperentur Historici Ethnici, aut Christiani rècentiores, qui in rerum domi & foris gestarum Historiis ea quæ norant dissimularunt: ut contrà summis laudibus efferuntur quicumque nec in amicis vitia, nec in inimicis virtutes præterierunt? Quod multis ostendit *Ger. Joan. Vossius,* Artis Historicæ Cap. X. Quòd si omissis ceteris Historicis, animum convertamus ad eos, qui superiore sæculo & hoc nostro scripserunt Historiam rerum ad ingentem illam secessionem ab Ecclesia Romana pertinentium; quis potest non dicam mendacia & calumnias, sed dissimulationes Scriptorum Pontificiorum ferre; qui, prætеritis erroribus & vitiis eorum qui Ecclesiis Christianis per totum Occidentem præerant, describunt nobis eos qui sæculum suum ad saniorem mentem revocare conabantur, quasi seditiosos homines, quibus nulla sat justa causa fuit rerum novandarum? Quis non indignetur iis qui, prætermissis malis artibus Romanorum Episcoporum, in Synodo Tridentina, ita omnia narrant, quasi liberis suffragiis & summo consensu in ea essent constituta?

ta ? Quis contrà gratias non habet & *Paulo Servitæ*, & ceteris omnibus Historicis, qui nihil eorum quæ potuerunt rescire dissimularunt ? An licebit, imò oportebit prætcrire quæ perperam facta aut dicta sunt ab iis, quorum doctrinam probamus; contrà verò omnia, quæ faciunt ad infamiam eorum, qui errant, erunt propalanda ? An ob Veritatem doctrinæ, vitiis omnibus & delictis erit ignoscendum, quæ errori non sunt condonanda ? Peccent licèt rectè sentientes, nihil erit quod sibi timeant ab Historicis, quibus non licebit castigare, nisi errantes ? Quid sani iis quæstionibus responderi possit profectò non video. Dissimulatio hîc licita, alibi illicita, dici non potest; nisi fas sit duplicia pondera, duplicésque mensuras, pro iis qui emunt aut vendunt, adhibere.

Octavò, illis dissimulationibus errorum & vitiorum, factum est ut boni viri, sed qui eâ ratione scribendæ Historiæ decepti fuerant, temerè professi sint se cum veteribus nonnullis Synodis ac Scriptoribus sentire; à quorum tamen sententiis procul absint necesse est, si vera sint quæ à peritioribus Antiquitatum Ecclesiasticarum, aut in lectione Veterum attentioribus

bus postea deprehensa dicuntur. Ut insigni exemplo rem illustrem, non ampliùs mussitant viri eruditi, cùm in Anglia vestra, tum alibi, Nicænos Patres credidisse in Deo esse tres Essentias æternas, & per omnia pares, non unum numero Deum. Constans etiam fama obtinet multos insignes viros, in ipso Ecclesiæ Anglicanæ Clero, ita sentire; quod & libris testati sunt nonnulli, nec nuperâ Lege à summa Potestate damnatum esset, nisi fuissent qui defendere ausi essent. Quis autem nescit non unam Ecclesiam, ex iis quæ à Sacris Romanis secessionem fecerunt, quæ omnes profitentur se unitatem numericam Essentiæ divinæ credere, in Confessione fidei Symbolum Nicænum admisisse? Si ergo stare velint eo capite Confessionis suæ, oportet ut tres Naturas æternas & pares à se credi profiteantur, & numericam Dei unitatem repudient; aut si nolint hoc dogma Confessione suâ ejicere, necesse habent id delere caput, quo fidem Nicænam probari sibi testantur. Nihil est inter hæc extrema medium, nisi excogitetur *commentum* quodpiam, *quo affingatur commodus sensus* Synodo Nicænæ; quod esset dissimulationem minimè excusandam, ma-

lâ fide, tectum ire; nec possset fieri, in hac sæculi nostri luce, sine maxima infamia. Qui laudant immodicè *Augustinum*, & mutationem ejus sententiæ in deterius, circa vexationem Hæreticorum, dissimulanter prætereunt, aut etiam excusant; ii, nisi secum pugnare velint, coguntur aut dissimulare aut excusare dogma Pontificiorum, quo vexationes Religionis causâ tuentur; nam *Augustinus* in Epistolis ad * *Vincentium* & *Bonifacium*, multis probare nititur vi uti licere, ad revocandos Hæreticos ad unitatem Ecclesiæ. Nemo queat aliter eas Epistolas interpretari, qui nolit Ecclesiæ Romanæ ludibrium debere, & in sensum communem gravissimè peccare. Nemo etiam possit objicere Pontificiis, se non esse Hæreticum; nam illi contrà sentiunt & ad suam Ecclesiam solam judicium de Hæresi pertinere censent. Itaque aut est apertè vituperandus Hipponensis Episcopus, ut fecit *Joan. Claudius*, vir eruditus; aut herba porrigenda Pontificiis. Qui autem, hanc ob sententiam, *Augustinum* castigarint, eos meminisse oportebit multas esse Leges, in utroque Codice, plurium Imperatorum, contra Hæreticos,

pa-

* *Ep. XCIII. & CLXXXV. Ed. Paris.* 1689.

parum humanas; quæ non minore castigatione dignæ sunt, cùm sint fœdissimæ maculæ, in vita Principum à quibus sunt latæ. Hæ tamen laudari solent, etiam ab iis qui Ecclesiæ Romanæ vexationes improbant, perinde ac si Potestatibus Pontificiis non liceret id facere, in ditione sua, quod licuit olim Constantini Magni filiis, eorúmque aliquot successoribus. Atqui aut omnes Potestates vituperandæ sunt, quæ vexant homines, theoreticarum opinionum causâ; aut omnes absolvendæ.

Existimarunt quidem prudentes viri ea incidere tempora, eásque esse rerum alias circumstantias, quibus satius est tacere vera quàm proloqui; cùm, nimirum, tacendo nihil officimus utili veritati, neque pravis moribus viam aperimus; at quando alterutrum contingat necesse est, si dissimulemus, tum verò, etiam cum periculo nostro, loquendum est, nisi velimus haberi Veritatis ac Virtutis proditores. *Caussas verum tacendi*, ait rectè * *Augustinus*, *longum est omnes quærere — quarum tamen est & hæc una ne pejores faciamus eos qui non intelligunt, dum volumus eos qui intelligunt facere doctiores*,

* *De Bono Persever. C. XVI. n.* 40.

qui nobis aliquid tale tacentibus, doctiores quidem non fiunt, sed nec pejores fiunt. Cùm autem res vera ita se habet, ut FIAT PEJOR, nobis eam dicentibus, ille qui capere non potest; nobis autem tacentibus ille qui potest, quid putamus esse faciendum? Nonne potiùs est dicendum verum, ut qui potest capere capiat; quàm tacendum, ut non solùm id ambo non capiant, verùm etiam qui est intelligentior, ipse SIT PEJOR? At hîc silentio pejor fit & qui non intelligit Veteres errasse aut deliquisse, quòd eorum dogmata non satis norit; & qui ea dogmata intelligit, sed vera aut certè innocua esse putat, quia à doctis dissimulantur.

Nonò, falsum est ullum vel minimum periculum creari fidei Christianæ, verâ & candidâ descriptione vitiorum, aut malorum facinorum eorum qui sacris præfuere. Quicumque enim Religionem Christianam sunt edocti sciunt eam totam, nec postea ulla in re vel minimùm mutandam, olim à Jesu Christo & Apostolis traditam; ac proinde de illa, ex solis Novi Testamenti tabulis, judicandum; non ex moribus, interpretationibúsque sequentium sæculorum. Mali fuerint mores multorum, qui postea Ecclesiis Chri-

Christianis præfuere, pravæ fuerint interpretationes Novi Testamenti ab iis in Theologiam Christianam imprudenter intrusæ; quid facit hoc ad doctrinam Christi & Apostolorum, quæ in Novo Testamento intemerata ad nos pervenit? Vitia, delicta, errores eorum, qui Reipublicæ Legibus parere se velle profitentur, non possunt tribui Legibus ipsis; si Leges sint reverâ iis vitiis, delictis, erroribus contrariæ. Itaque Christiani est Historici ex Legibus Evangelii judicium ferre de iis, qui ratas esse voluerunt, quamvis vitâ eas minimè expresserint; non verò ex iis quæ facta, aut dicta sunt à Sacrorum Præfectis, de præstantia illarum Legum judicare. Ita se gesserunt ceteri omnes Historici, qui numquam putarunt ad contumeliam Legum pertinere, si pravis Magistratibus earum contemtus exprobraretur. Quis non rideret Historicum, qui diceret se ob reverentiam Legum, ne eas parvi facere videretur, omisisse quæ contra eas admissa sunt à Magistratibus, aut ea studiosissimè excusasse? Imò verò ejusmodi dissimulationes, aut interpretationes violentæ crederentur oriri ex mero Legum contemtu, quarum observationem magni non fecisset Historicus,

Crederetur scripsisse, non ad defendendam majestatem Legum, non ad Reipublicæ usum; sed in gratiam factiosorum Magistratuum, qui posthac vellent Leges impunè perfringere. Simile necesse est feratur judicium, de iis Historicis Ecclesiasticis, qui vitia & errores dissimulant aut excusant eorum qui Ecclesiasticas Dignitates obtinuere. In gratiam eorum, qui vitiis & erroribus præpediti fuerunt, aut posthac erunt, non Reipublicæ Christianæ, aut Evangelii, Historias suas ediderunt.

Postremò, libera & candida Veritatis expositio, in hisce rebus, summæ est utilitatis, duplici de causa. Primò, hinc colligunt Lectores quanta sit Legum Evangelicarum præstantia, quarum observans Historicus à dicenda Veritate deterreri non potest. Deinde hac ratione quàm optimè distinguuntur divinæ Leges à pravis opinionibus atque consuetudinibus; quæ si contrà misceantur, timendum est ne iniquitate ingenii humani, propter mala mista bonis, utraque nullo discrimine rejiciantur. Dum vident homines dubiæ fidei, propter bona, defendi aut extenuari mala; quasi vitia Antistitum necesse sit condonari sanctitati Religionis

Chri-

Christianæ, quam conculcant; suspicantur non causam agi Christi, sed vitiorum, nec semper falluntur.

At hisce objiciunt nonnulli, apertâ illâ & rigidâ professione Veri, ludibrio exponi Sacrum Ordinem, ejus auctoritatem collabi, reverentiámque ei debitam exstingui. Verùm rideri non potest Ordo reverendus, propter vitia aut delicta nonnullorum; magis quàm regia dignitas, quia liberè notantur vitia & prava facinora priscorum Regum. Distinguendæ sunt auctoritas & dignitas reverendi Ordinis, quæ intemeratæ semper esse debent, quæcumque sint singulorum peccata aut hallucinationes; ab existimatione, famáque uniuscujusque, quæ bonæ esse non possunt, nisi bonorum, & eruditorum, apud populos qui sciunt quid virtus, quídve eruditio sit. Ut verò quod de nonnullis minùs bonis dicitur dignitatem Ordinis non minuit: sic nec reverentia, quæ Ordini debetur, velum esse potest, quo singulorum peccata tegantur. Alioqui res omnium sanctissima siparium haberetur, quo homines tecti jura divina atque humana impunè violare potuissent; quod demum esset longè contumeliosissimum non jam hominibus, sed ipsi Sacro

Ordini. Eò tandem deveniunt dissimulatores, ut & homines & Ordinem ipsum infament, dum eos defendere conantur.

Verùm spretis, inquiunt, antiquis illis Sacrorum Antistitibus, spernuntur & hodierni; iisque contemtis, ipsa contemnitur Religio. At sperni non possunt, qui nunc sunt reverâ laude & reverentiâ digni, si Veritas de Veteribus exponatur; à qua nihil fuit umquam Virtuti, nihil umquam Eruditioni timendum. Quòd si fortè essent digni, qui spernerentur, an vellent eos magni fieri, & conculcari propterea Veritatem? Falsum præterea est contemtum nonnullorum ad omnes omnino pertinere. Falsum est quoque sequi contemnendam esse Religionem, eo quòd nonnulli Præsides Sacrorum ejus satis periti, aut satis observantes fuisse negantur; quamquam non diffiteor malos mores & errores nonnullorum Ecclesiasticorum hominum, malis occasionem præbere de Religione malè sentiendi. At huic incommodo obviam eundum est, non pudendis ac periculosis dissimulationibus, quibus etiam modesta & Veri amantia ingenia quàm maximè offenduntur; sed ostendendo ut vitia

ci-

civium Legibus tribui plerumque nequeunt: sic nec delicta Christianorum, cujuscumque sint Ordinis, Religioni officere posse, apud æquos Judices, ut jam antea dixi. Quod facile est, honorificum Religioni, gratum omnibus bonis, & utile Reipublicæ Christianæ. Sin verò malimus dissimulare aut excusare castigatione digna in singulis, rem difficillimam aggrediemur, turpem Religioni, gratam malis quibusque, qui eam infamari, corrumpi ac periclitari eo modo gaudebunt, & summopere noxiam universo Christianismo.

Hæc paullò pluribus diducenda mihi putavi, non quasi Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, aut aliis bonis atque eruditis viris minùs perspecta; sed quia mihi res est cum homine, qui ita loquitur, ut qui contraria omnia sentiret. Dicet hæc esse notissima, nec à se negata; sed interea ita in me invectus est, quasi omnia quæ dixi essent falsa, ut singulorum examine liquebit; quod in aliis litteris aggrediar, ne hæ sint æquo prolixiores. Vale.

Dabam Amstelodami III. Nonas Julias.
CIϽ IϽ C XCIX.

EPI-

EPISTOLA VI.

A Clerico *non esse traductum Ecclesiasticum Ordinem, eò quòd & privatorum & Synodorum etiam delicta nonnulla notarit. Constantinum Magnum & Constantium ejus filium fuisse sæpe instrumenta alieni affectûs. Quàm necessariò mali mores Ecclesiasticorum hominum sint in Historia Ecclesiastica memorandi, & præsertim in recensione Scriptorum Auctoris antiqui, qui in eos invectus est. Exemplum* Isidori *Pelusiotæ, quod* Clericus *sequi potuit & debuit.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

SUperioribus meis ad Te litteris ILLUSTRISSIME PRÆSUL, ostendere conatus sum illicitas prorsus esse dissimulationes omnes in Historia Ecclesiastica, non minùs quàm in aliis; contrà quàm volunt, aut certè faciunt, Religionis vel Antiquitatis obtentu, homines non-

nonnulli, qui rem non satis expendisse videntur. Nunc ad singulas objectiones Viri Eruditi veniam, qui mihi grandem litem scripsit, quòd in Vitis Gallicis Veterum nonnullorum Scriptorum Ecclesiasticorum ausus fuerim scapham scapham vocare.

In Episcopos, inquit, *omnémque Ordinem Clericalem acriùs animadvertit, quos veluti præjudiciis in conventibus suis Synodalibus mirè occæcatos traducit; hácque præ Laïcis prærogativa gaudentes, quòd simul & partes possint esse & judices; quòd maximis etiam Principibus imponere iisque tamquam instrumentis abuti soleant.* Laudat, hanc in rem, præsertim paginas Versionis Anglicæ; quâ cùm caream, difficiliùs loca ad quæ respicere fortè voluit animadverti. Attamen cùm relegerim vitas Gallicas, & norim quid scripserim, mentem meam & Scripta tuebor, quàm commodissimè potero. Ante omnia, pernego me in ORDINEM ipsum Ecclesiasticum quidquam dixisse; hoc est, in formam ipsam Regiminis Episcopalis, quam numquam vituperavi, & pluris etiam fecerim quàm Presbyterialem, si modò intra limites Evangelicos contineatur. At nonnulla dixi in homines, qui mihi videban-

tur

tur abuti dignitate atque auctoritate sua; quod nisi dicere liceat, ex Historia Ecclesiastica eliminandus est omnis candor, Veritatisque amor, quotiescumque delicta hominum Ecclesiasticorum nobis occurrent.

Bibliothecæ Universalis p. 441. T. x. in quo vita *Eusebii* habetur, observavi Patres Concilii Nicæni non usque adeò Arianis confutandis, Canonibúsque condendis occupatos fuisse, ut privatarum litium immemores essent, quod probo ex *Sozomeno* Lib. I. c. 17. ubi insignis habetur Historia, quæ dissimulanter ab Historico præteriri non poterat, sine gravi in Leges Historicas delicto. Ideóque nuperus Scriptor Benedictinus Vitæ *Athanasii*, ad ann. CCCXXV. *num.* 5. post narratam convocationem Synodi, *nec defuere*, inquit, *qui oblatis Constantino libellis, quosdam Episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici ii fuerint, nullius antiqui Scriptoris testimonio compertum est; sed arbitrantur, post* Baronium, *Recentiores penè omnes id rei nonnisi Arianis Episcopis adscribi posse; qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniæ argumentum aucuparentur. Verùm si se se ita res habuit, quid causæ esse possit quòd* Ruffinus, Theodoretus *&* So-

zo-

zomenus *Arianorum nomen taceant? An eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non asperum in Ecclesiastica doctrina corruptores, passim per Scripta sua, conspergunt? Unde in incerto res versatur,* &c. Sic eruditus Monachus & candidior Canonico Windesoriensi, rem profert, quam hic in Vitis Anglicis *Eusebii* & *Athanasii* prudenter, ut putat, prætermisit. Hæc aliáque id genus aut verbotenus è Veteribus desumta, aut ex rebus ipsis collecta mihi exprobrat *Caveus*, quasi acriores animadversiones in Ecclesiasticos. At quæsiverim ab illo veráne, an falsa ea censeat? Si vera putat, non est cur queratur, nisi Veritatis in Historia Ecclesiastica inimicum se esse profiteatur. Si falsa, ea confutet; ostendátque ex quibus arcanis libris resciverit illius ævi Sacerdotes meliores fuisse, quàm describuntur à priscis Historicis, aut quàm res ipsa docere videtur.

Pari jure, mihi exprobrat quòd de nonnullis Synodis ea scripserim, quæ me de iis malè sentire ostendant. Quod adeò non nego, ut apud ipsum *Caveum* propterea gloriari possim. Duo loca in margine indicat, alterum ex Vita *Eusebii*, alterum ex Vita *Gregorii*. Prior est pag. 468. T. x. *B. U.* ubi narratis rebus gestis

in

in Synodo Tyria anno CCCXXXV. contra *Athanasium* coacta, & in qua iniquissimè damnatus est, hoc æquissimo judicio narrationem claudo: *Sic Episcopus Alexandrinus ab inimicis, qui judices ejus fuerunt, damnatus est: quemadmodum Arius Anathemate percussus fuerat ab Athanasii decessore Alexandro, aliisque Episcopis, qui antequàm Concilium convocaretur, ei palam adversati fuerant. Idem factitatum, in omnibus fermè Episcoporum cœtibus, qui ab illo ævo sunt coacti; nam singulari jure, præ Laicis, gaudent Ecclesiastici, quo simul adversarii & legitimi judices esse possunt.* An negabit *Caveus*, in Synodo Tyria, Arianos qui adversarii erant Athanasii, ob decreta Nicæna, judices & quidem iniquissimos in ejus causa sedisse? Non potest, nisi ostendat quæcumque de illa Synodo narrantur, falsa esse; quod non putat, ut liquet ex Sect. V. Vitæ Anglicæ *Athanasii*, ubi hanc Historiam narrat. Arium ab Alexandro, cum quo disceptare cœperat, & cujus iram proinde sibi contraxerat, damnatum nemo negaverit qui legerit Historiam illius ævi, aut inspexerit loca Veterum à nobis, in *Eusebii* vita, prolata, aut indicata. Hîc de opinionibus utriusque non ago, quæ, si multis jam credimus, æquè

fermè diffidebant à Vero; cùm Alexander tres Naturas, aut Mentes divinas pares, Arius tres impares esse contenderet. Ago de sola forma judicii, & quæro annon Alexander judex de Ario sederit, cùm ejus adversarius fuisset? Sedit sine dubio, imò jure sedisse censetur, & sic semper fecerunt deinceps in Synodis Episcopi. Quamvis acerrimè contendissent cum iis, qui erroris arguebantur, quamvis eos ad Synodos detulissent; annon semper moris fuit ut judices sederent, æquè ac si quid sibi placeret ne nutu quidem antea significassent. Quis nunc ergo negarit, in jure Ecclesiastico, judices & adversarios eosdem esse posse? Non quæram quâ ratione ei gravissimo incommodo occurri queat; sed rem non posse negari contendo. Quòd si vera est, cur *Caveus* propterea invidiam mihi facere conatur? An tam malè sentit de Anglis Præsulibus, aliisque popularibus suis, ut Veritate manifestâ eos posse offendi speret? Viderit ille, nam ad me quod attinet, satis habeo id quod dixi falsitatis argui non posse.

Alter locus est, in Vita *Gregorii* Nazianzeni, *Tom. XVIII. B. U. p.* 108. *& seq.* in quo descripsi, post ipsum * *Caveum* & alios,

* *Sect. VI. Vita Gregorii.*

Crederetur scripsisse non ad defendendam majestatem Legum, non ad Reipublicæ usum; sed in gratiam factiosorum Magistratuum, qui posthac vellent Leges impunè perfringere. Simile necesse est feratur judicium, de iis Historicis Ecclesiasticis, qui vitia & errores dissimulant aut excusant eorum qui Ecclesiasticas Dignitates obtinuere. In gratiam eorum, qui vitiis & erroribus præpediti fuerunt, aut posthac erunt, non Reipublicæ Christianæ, aut Evangelii, Historias suas ediderunt.

Postremò, libera & candida Veritatis expositio, in hisce rebus, summæ est utilitatis, duplici de causa. Primò, hinc colligunt Lectores quanta sit Legum Evangelicarum præstantia, quarum observans Historicus à dicenda Veritate deterreri non potest. Deinde hac ratione quàm optimè distinguuntur divinæ Leges à pravis opinionibus atque consuetudinibus; quæ si contrà misceantur, timendum est ne iniquitate ingenii humani, propter mala mista bonis, utraque nullo discrimine rejiciantur. Dum vident homines dubiæ fidei, propter bona, defendi aut extenuari mala; quasi vitia Antistitum necesse sit condonari sanctitati Religionis

Chri-

Christianæ, quam conculcant; suspicantur non causam agi Christi, sed vitiorum, nec semper falluntur.

At hisce objiciunt nonnulli, apertâ illâ & rigidâ professione Veri, ludibrio exponi Sacrum Ordinem, ejus auctoritatem collabi, reverentiámque ei debitam exstingui. Verùm rideri non potest Ordo reverendus, propter vitia aut delicta nonnullorum; magis quàm regia dignitas, quia liberè notantur vitia & prava facinora priscorum Regum. Distinguendæ sunt auctoritas & dignitas reverendi Ordinis, quæ intemeratæ semper esse debent, quæcumque sint singulorum peccata aut hallucinationes; ab existimatione, famáque uniuscujusque, quæ bonæ esse non possunt, nisi bonorum, & eruditorum, apud populos qui sciunt quid virtus, quídve eruditio sit. Ut verò quod de nonnullis minùs bonis dicitur dignitatem Ordinis non minuit: sic nec reverentia, quæ Ordini debetur, velum esse potest, quo singulorum peccata tegantur. Alioqui res omnium sanctissima siparium haberetur, quo homines tecti jura divina atque humana impunè violare potuissent; quod demum esset longè contumeliosissimum non jam hominibus, sed ipsi Sacro

Ordini. Eò tandem deveniunt dissimulatores, ut & homines & Ordinem ipsum infament, dum eos defendere conantur.

Verùm spretis, inquiunt, antiquis illis Sacrorum Antistitibus, spernuntur & hodierni; iisque contemtis, ipsa contemnitur Religio. At sperni non possunt, qui nunc sunt reverâ laude & reverentiâ digni, si Veritas de Veteribus exponatur; à qua nihil fuit umquam Virtuti, nihil umquam Eruditioni timendum. Quòd si fortè essent digni, qui spernerentur, an vellent eos magni fieri, & conculcari propterea Veritatem? Falsum præterea est contemtum nonnullorum ad omnes omnino pertinere. Falsum est quoque sequi contemnendam esse Religionem, eo quòd nonnulli Præsides Sacrorum ejus satis periti, aut satis observantes fuisse negantur; quamquam non diffiteor malos mores & errores nonnullorum Ecclesiasticorum hominum, malis occasionem præbere de Religione malè sentiendi. At huic incommodo obviam eundum est, non pudendis ac periculosis dissimulationibus, quibus etiam modesta & Veri amantia ingenia quàm maximè offenduntur; sed ostendendo ut vitia

ci-

civium Legibus tribui plerumque nequeunt: sic nec delicta Christianorum, cujuscumque sint Ordinis, Religioni officere posse, apud æquos Judices, ut jam antea dixi. Quod facile est, honorificum Religioni, gratum omnibus bonis, & utile Reipublicæ Christianæ. Sin verò malimus dissimulare aut excusare castigatione digna in singulis, rem difficillimam aggrediemur, turpem Religioni, gratam malis quibusque, qui eam infamari, corrumpi ac periclitari eo modo gaudebunt, & summopere noxiam universo Christianismo.

Hæc paullò pluribus diducenda mihi putavi, non quasi Tibi, REVERENDISSIME PRÆSUL, aut aliis bonis atque eruditis viris minùs perspecta; sed quia mihi res est cum homine, qui ita loquitur, ut qui contraria omnia sentiret. Dicet hæc esse notissima, nec à se negata; sed interea ita in me invectus est, quasi omnia quæ dixi essent falsa, ut singulorum examine liquebit; quod in aliis litteris aggrediar, ne hæ sint æquo prolixiores. Vale.

Dabam Amstelodami III. Nonas Julias.
CIↃ IↃ C XCIX.

EPI-

EPISTOLA VI.

A Clerico *non esse traductum Ecclesiasticum Ordinem, eò quòd & privatorum & Synodorum etiam delicta nonnulla notarit. Constantinum Magnum & Constantium ejus filium fuisse sæpe instrumenta alieni affectûs. Quàm necessariò mali mores Ecclesiasticorum hominum sint in Historia Ecclesiastica memorandi, & præsertim in recensione Scriptorum Auctoris antiqui, qui in eos invectus est. Exemplum* Isidori *Pelusiotæ, quod* Clericus *sequi potuit & debuit.*

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

SUperioribus meis ad Te litteris ILLUSTRISSIME PRÆSUL, ostendere conatus sum illicitas prorsus esse dissimulationes omnes in Historia Ecclesiastica, non minùs quàm in aliis; contrà quàm volunt, aut certè faciunt, Religionis vel Antiquitatis obtentu, homines non-

nonnulli, qui rem non satis expendisse videntur. Nunc ad singulas objectiones Viri Eruditi veniam, qui mihi grandem litem scripsit, quòd in Vitis Gallicis Veterum nonnullorum Scriptorum Ecclesiasticorum ausus fuerim scapham scapham vocare.

In Episcopos, inquit, *omnémque Ordinem Clericalem acriùs animadvertit, quos veluti præjudiciis in conventibus suis Synodalibus mirè occæcatos traducit; hácque præ Laïcis prærogativa gaudentes, quòd simul & partes possint esse & judices; quòd maximis etiam Principibus imponere iísque tamquam instrumentis abuti soleant.* Laudat, hanc in rem, præsertim paginas Versionis Anglicæ; quâ cùm caream, difficiliùs loca ad quæ respicere fortè voluit animadverti. Attamen cùm relegerim vitas Gallicas, & norim quid scripserim, mentem meam & Scripta tuebor, quàm commodissimè potero. Ante omnia, pernego me in ORDINEM ipsum Ecclesiasticum quidquam dixisse; hoc est, in formam ipsam Regiminis Episcopalis, quam numquam vituperavi, & pluris etiam fecerim quàm Presbyterialem, si modò intra limites Evangelicos contineatur. At nonnulla dixi in homines, qui mihi videban-

tur abuti dignitate atque auctoritate sua; quod nisi dicere liceat, ex Historia Ecclesiastica eliminandus est omnis candor, Veritatísque amor, quotiescumque delicta hominum Ecclesiasticorum nobis occurrent.

Bibliothecæ Universalis p. 441. T. x. in quo vita *Eusebii* habetur; observavi Patres Concilii Nicæni non usque adeò Arianis confutandis, Canonibúsque condendis occupatos fuisse, ut privatarum litium immemores essent, quod probo ex *Sozomeno* Lib. I. c. 17. ubi insignis habetur Historia, quæ dissimulanter ab Historico præteriri non poterat, sine gravi in Leges Historicas delicto. Ideóque nuperus Scriptor Benedictinus Vitæ *Athanasii*, ad ann. CCCXXV. *num.* 5. post narratam convocationem Synodi, *nec defuere*, inquit, *qui oblatis Constantino libellis, quosdam Episcoporum reos agerent. Arianine an Catholici ii fuerint, nullius antiqui Scriptoris testimonio compertum est; sed arbitrantur, post* Baronium, *Recentiores penè omnes id rei nonnisi Arianis Episcopis adscribi posse; qui infesto semper in reliquos animo, nullum non querimoniæ argumentum aucuparentur. Verùm si se se ita res habuit, quid causæ esse possit quòd* Ruffinus, Theodoretus *&* So-

zo-

zomenus *Arianorum nomen taceant? An eorum existimationi consultum voluere, qui nihil non asperum in Ecclesiastica doctrina corruptores, passim per Scripta sua, conspergunt? Unde in incerto res versatur*, &c. Sic eruditus Monachus & candidior Canonico Windesoriensi, rem profert, quam hic in Vitis Anglicis *Eusebii* & *Athanasii* prudenter, ut putat, prætermisit. Hæc aliáque id genus aut verbotenus è Veteribus desumta, aut ex rebus ipsis collecta mihi exprobrat *Caveus*, quasi acriores animadversiones in Ecclesiasticos. At quæsiverim ab illo veráne, an falsa ea censeat? Si vera putat, non est cur queratur, nisi Veritatis in Historia Ecclesiastica inimicum se esse profiteatur. Si falsa, ea confutet, ostendátque ex quibus arcanis libris resciverit illius ævi Sacerdotes meliores fuisse, quàm describuntur à priscis Historicis, aut quàm res ipsa docere videtur.

Pari jure, mihi exprobrat quòd de nonnullis Synodis ea scripserim, quæ me de iis malè sentire ostendant. Quod adeò non nego, ut apud ipsum *Caveum* propterea gloriari possim. Duo loca in margine indicat, alterum ex Vita *Eusebii*, alterum ex Vita *Gregorii*. Prior est pag. 468. T. x. *B. U.* ubi narratis rebus gestis in

in Synodo Tyria anno CCCXXXV. contra *Athanasium* coacta, & in qua iniquissimè damnatus est, hoc æquissimo judicio narrationem claudo: *Sic Episcopus Alexandrinus ab inimicis, qui judices ejus fuerunt, damnatus est: quemadmodum Arius Anathemate percussus fuerat ab Athanasii decessore Alexandro, aliisque Episcopis, qui antequàm Concilium convocaretur, ei palam adversati fuerant. Idem factitatum, in omnibus fermè Episcoporum cœtibus, qui ab illo ævo sunt coacti; nam singulari jure, præ Laïcis, gaudent Ecclesiastici, quo simul adversarii & legitimi judices esse possunt.* An negabit *Caveus*, in Synodo Tyria, Arianos qui adversarii erant Athanasii, ob decreta Nicæna, judices & quidem iniquissimos in ejus causa sedisse? Non potest, nisi ostendat quæcumque de illa Synodo narrantur, falsa esse; quod non putat, ut liquet ex Sect. V. Vitæ Anglicæ *Athanasii*, ubi hanc Historiam narrat. Arium ab Alexandro, cum quo disceptare cœperat, & cujus iram proinde sibi contraxerat, damnatum nemo negaverit qui legerit Historiam illius ævi, aut inspexerit loca Veterum à nobis, in *Eusebii* vita, prolata, aut indicata. Hîc de opinionibus utriusque non ago, quæ, si multis jam credimus, æquè fer-

fermè diffidebant à Vero; cùm Alexander tres Naturas aut Mentes divinas pares, Arius tres impares esse contenderet. Ago de sola forma judicii, & quæro annon Alexander judex de Ario sederit, cùm ejus adversarius fuisset? Sedit sine dubio, imò jure sedisse censetur, & sic semper fecerunt deinceps in Synodis Episcopi. Quamvis acerrimè contendissent cum iis, qui erroris arguebantur, quamvis eos ad Synodos detulissent; annon semper moris fuit ut judices sederent, æquè ac si quid sibi placeret ne nutu quidem antea significassent. Quis nunc ergo negarit, in jure Ecclesiastico, judices & adversarios eosdem esse posse? Non quæram quâ ratione ei gravissimo incommodo occurri queat; sed rem non posse negari contendo. Quòd si vera est, cur *Caveus* propterea invidiam mihi facere conatur? An tam malè sentit de Anglis Præsulibus, aliisque popularibus suis, ut Veritate manifestâ eos posse offendi speret? Viderit ille, nam ad me quod attinet, satis habeo id quod dixi falsitatis argui non posse.

Alter locus est, in Vita *Gregorii* Nazianzeni, *Tom. XVIII. B. U. p.* 108. *& seq.* in quo descripsi, post ipsum * *Caveum* & alios,

* *Sect. VI. Vita Gregorii.*

alios, quàm iniquè expulsus sit à Synodo Constantinopolitana; deinde addidi judicium *Gregorii* Nazianzeni, cùm de ea Synodo, tum etiam de aliis. Ad rem ipsam quod attinet, plura non dixi quàm *Caveus*, quamvis ex *Gregorio* Nazianzeno quædam paullò distinctiùs expresserim. Fateor me non intelligere, cur non licuerit mihi dicere, quæ licuit Viro Erudito. Si falsa quidem dixisset, non diffiterer me eum sequutum, ejus tamen exemplo defendi non posse, nec palinodiam ullam recusarem; sed vera dicenti cur adsentiri non licuerit, ac similia proferre, sine invidia, hactenus non capio. An *Caveus* non recordatur similia à se, de Synodo Constantinopolitana, déque *Gregorio* Nazianzeno scripta? An jus hoc sibi soli singulare esse putat? Profectò conjecturâ adsequi non possum, cur in me reprehendat quod ab ipso factum est.

Profert dein verba mea Gallica ex vita *Eusebii*, *T. X. B. U. p.* 460. quæ ita Latinè verto: *At profectò tunc temporis Imperator* (Constantinus) *pauca sponte suâ faciebat, merùmque erat nonnullorum Sacerdotum instrumentum; quod nimis sæpe, etiam maximis Principibus, contigit.* Primùm agam de Constantino, deinde de ceteris. Confirmo

firmo igitur quod de Constantino dixi, rebus ipsis. * Primùm summopere sprevit controversiam inter Alexandrum & Arium exortam, quos dixit contendere ὑπέρ τινος ματαίου ζητήματος, *de stulta quadam quæstione*, & idem re ipsâ sentire. Satis eruditus non erat, ut per se auderet judicium de re ejusmodi ferre; & videtur omnino quispiam, Ario ab auctoritate Alexandri timens, quæstionis momentum extenuasse, apud Constantinum. Eusebium Nicomediensem hac de re consultum, non ineptè conjicit Scriptor Vitæ *Athanasii*, Operibus ejus nuper præfixæ, ad annum CCCXXIV. quòd litteræ Constantini sint Nicomediæ datæ. Anno sequente CCCXXV. idem Imperator suffragia plurium in Synodo Nicæna sequutus Arium ab ea damnatum acerbissimè insectatus est. At iterum anno CCCXXXI. Arium in conspectum suum admisit, artibus Presbyteri cujusdam, qui Constantiæ Augustæ carus fuerat, jussítque in Ecclesiam recipi anno CCCXXXII. Athanasio, nî faceret, exsilium minatus. Verùm anno CCCXXXV. cùm Athanasius à Synodo Tyria damnatus fuisset, Constantinus graviter Synodum castigavit, & honorificè,

* *Socrat. Lib. I. c. 7.*

in litteris ad eam datis, de Athanasio loquutus est. Exstant in Apologia contra Arianos *Athanasii* Operum T. I. p. 201. Ed. nuperæ Parisiensis. Sed cùm Ariani eum insimulassent, apud Constantinum, quasi minatus esset intervertere commeatum frumenti, quod Alexandriâ Constantinopolin quotannis mittebatur, illico in exsilium est in Galliam missus. Noluit tamen ab Arianis Episcopum ullum ejus loco substitui, graviterque eos propterea increpuit. Summa hæc inconstantia, in eadem causa, liquidò ostendit Constantinum aliorum suggestionibus mollitum aut exasperatum, non sponte suâ & cognitione causæ, quasi ventis adversis huc illuc actum fuisse. *Permirum sanè*, inquit eruditus Benedictinus, ad annum CCCXXXV. n. 28. *tantâ pietate & æquitate Principem eò calumniis maledicorum adductum, ut ne quidem exspectatâ defensione, insontem virum pelleret in exsilium. Verùm criminis opportunitate, ita Imperatoris animum occupavit Eusebius, ut perquàm difficilis aditus veritati relinqueretur. Id eum non supplicii causâ fecisse affirmat Constantinus junior, sed quò virum eriperet inimicis magnopere sævientibus. At licèt Constantini facilitate nonnumquam Eusebius ad libidinem abuteretur, non tamen*

ejus

ejus animus eò usque Eusebii placitis deditus erat, ut in ejus gratiam, quem existimaret insontem, solum vertere juberet. Quod sanè perspicuum ex ejus ad Episcopos Epistola, ubi acriter objurgat illos, quòd Athanasium abdicassent. Quamobrem vero similius arbitramur hæc dixisse Constantinum juniorem, ut Patris memoriæ consuleret, útque pulsi Athanasii iniquitatem & invidiam minuere saltem posset. Næ ita in Athanasium exasperatum Constantini animum narrant Ægyptii Præsules, ut ex sola Numinis providentia factum putent, quòd exsilio tantùm non capite virum mulctaret. Hæc & alia habet vir eruditus, ex quibus patet Constantinum nimis facilem Ecclesiasticorum criminationibus aurem præbuisse. Quod & liquidò colligere est, non tantùm ex vita nostra *Eusebii*, sed & ex ipsius *Cavei* Athanasiana.

Cùm res de Constantino negari nequeat, quin de nimis multis aliis magnis Principibus sit æquè vera nemo, nisi hospes in Historiis, inficiari sustineat. Non difficulter fatebitur *Caveus*, Constantium, exempli gratiâ, Constantini F. instrumentum fuisse in manibus Arianorum, quo adversarios, dum regnavit, malè haberent; quod & de Valente satis constat. Quis Protestantium nescit Reges & Prin-

cipes Pontificios solere esse organa Pontificii Cleri, ad vexandos aliter sentientes? Hoc quàm verum sit, maximo suo malo, experti sunt populi Anglis & Belgis vicini. Quid ergo in meis verbis carpere meritò potuit, aut invenire, quo mihi odium crearet? Profectò nihil invenisset, nisi carpendi libidine, præter modum, exarsisset.

Pergit verò, exprobrare mihi dicta, quæ, pro more suo, dissimulata mallet: *Ecclesiasticorum vitia, avaritiam, ambitionem, dominandi libidinem, Sacerdotii & Episcopatuum aucupationem, superbiam, iracundiam, lites & jurgia pro nugis, nulliúsque momenti rebus, idque sub specioso fidei defendendæ prætextu, ex* Basilio *&* Nazianzeno *luculenter exponit.* In margine notat varia loca Vitæ *Gregorii* Nazianzeni. Vide pag. 56. T. XVIII. B. U. Si Vir Doctus quereretur me falsi quidpiam, contra venerandam Antiquitatem, protulisse, propteréaque indignaretur, non mirarer; nihil enim in Historia gravius committi potest, quàm cùm quidpiam fingitur. Si Dei atque hominum fidem appellaret, ob turpem dissimulationem, quâ malos homines pro bonis venditassem; memet ipse damnarem, querelásque ejus justas esse existi-

existimarem. Si levi auctori aut cujus veritatem ignorari, vel corrumpi interfuisset, sine examine ac temerè, credidissem de re gravi, & quasi testem fide dignum eum protulissem, non possem diffiteri esse cur à *Caveo* inscitiæ & temeritatis arguerer. Verùm ex *Gregorio* Nazianzeno, & solis fermè ejus verbis mores Ecclesiasticorum ejus ævi pinxi, nec testem graviorem adducere potui. Igitur neque mendacii, neque dissimulationis, neque temeritatis insimulari potui, quæ vitia sola possunt Historico objici. Sed video, nisi fallor, quid sit. Meam παῤῥησίαν ferre non potuit *Caveus*, & quia *Gregorio* Nazianzeno indignari non ausus est, iram in me suam convertit. Hîc quæso attendas, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, hominis iniquitatem. Consilium mihi fuit in Vitis aliquot Patrum, quas in *Bibliotheca Universali* Gallicè edidi, Vitas eorum ita scribere, ut non modò quæ iis contigissent candidè narrarem, sed etiam ut eorum Opera diligenter recenserem, quoad ejus fieri posset, in Vitis exiguo Volumini inserendis. Rem præstiti eâ fide, ac brevitate, quæ multis placuerunt; nisi me amici fallunt, exemplariúmque celer venditio decipit. Probè novi Anglicam

etiam Versionem, haud malè à popularibus vestris exceptam; nisi à *Caveo* ejusque, si qui sunt, similibus; qui indoluerunt (ut videtur, neque enim aliud conjicere possum) quòd nimis apertè dicerem, quod maxima ex parte silentio involvebant; & quòd Vitas à me scriptas legentes, conferentésque cum *Caveanis*, intellecturi essent multa sibi esse dissimulata.

Non repetam hîc quæ in aliis litteris dixi, de fœda illa & periculosa consuetudine dissimulandi in Historia Ecclesiastica; sed duo quæram, annon descriptio morum Ecclesiasticorum hominum illius ævi pertineat ad Historiam Ecclesiasticam Sæculi IV ? Item an gravissimæ querelæ de eorum vitiis, quæ querelæ passim leguntur in Operibus *Gregorii*, possent ab eo prætermitti qui aggressus esset scribere non tantùm de Vita, sed & de optimi viri Scriptis?

Prius, ut mihi quidem videtur, non potest negari. Cùm enim ex vitiis aut virtutibus hominum profluant eorum rectè aut secus facta, hæc sine illis intelligi nequeunt; adeóque de utrisque agere debet Historia. Propterea ab omnibus laudatur *C. Sallustius*, ob accuratas descriptiones

nes collapsorum morum, in Romana Republica; sine quibus pænè incredibilis visa fuisset conjuratio Catilinaria, & longa illa Jugurthini belli, quod brevi alioqui potuisset confici, mora. At quia scimus longè maximum fuisse luxum Romanorum, ac proinde ingentem alienæ pecuniæ cupiditatem, quæ est luxûs perpetua comes; quia scimus mores nobilitatis Romanæ, eâ ætate, fuisse perditissimos; nihil tam fœdum ac sceleratum est, in utraque Historia, quod incredibile nobis videatur. Similiter nisi sciremus ex *Gregorio*, quænam fuerit indoles multorum Sacerdotum illius ævi; vix impetrare possemus à nobis ut nonnulla crederemus, quæ eâ tempestate contigerunt. Exempli causâ, schisma dicitur fuisse in Ecclesia Antiochena, non modò inter Nicænis placitis addictos & Arianos, sed & inter priores ab anno CCCLXII. quo Lucifer Paulinum Presbyterum Episcopum intempestivè consecrarat, quamvis jam esset illic Meletius Nicænarum partium Episcopus. Ab eo tempore, * cùm neuter Episcopatu cedere vellet, Schisma perduraverat ad annum usque CCCLXXXI. quo habita est Constantinopolitana Synodus.

* *Vide Vitam* Gregorii.

dus. At consenserant partes ab alterutro, qui supertes foret, solo rectum iri Antiochenam Ecclesiam, nullo alio successore electo. Cùm autem ad Synodum se contulisset Meletius, Constantinopoli obiit. Itaque actum in Synodo, de redigendis in concordiam, secundùm illud prius pactum, dissidentibus Antiochenis. At homines factiosi cœperunt novam electionem in Synodo poscere & Flavianum quidem Meletio substituendum contendebant, contra jus & fas, & spretâ prorsus Ecclesiæ pace. Ibi *Gregorius* sententiam dixit de componendo dissidio, quâ illis satisfactum iri putabat; nimirum, censuit Paulino, ætate confecto, soli relinquendam Antiochenæ Ecclesiæ curam; quo vitâ functo, dissidentes in locum unum coacti, communibus suffragiis, essent unum Episcopum sibi electuri. Nihil fœdius erat tam longo Schismate, ex quo colligere licebat Antiochenum Clerum minimè pacis amantem fuisse, & Episcopalis dignitatis æquo avidiorem. Nihil turpius facere potuit Synodus, quàm pudendum Schisma fovere; cùm præsertim ratio iniri posset, quâ utrisque partibus satisfieret, & quam *Gregorius* proloquutus fuerat. Attamen Sacer-

dotes

dotes, quos meritò vocat *Gregorius** σπου-δαρχίδας, & αὔρας φυσώσας τὴν ἐνημμένην φλόγα, *studiosos imperii, & auras flantes accensam flammam;* Sacerdotes, inquam, optimo consilio spreto, successorem Meletio suffecerunt Flavianum. Qui potuerunt ita se gerere, eos profectò oportet fuisse quales describit *Gregorius*; cujus verba significantiora multò sunt & plura iis, quibus Gallicè rem expressi. Nihil enim est in narratione mea, quod æquet vim horumce verborum, quibus describit eos, qui prudenti ejus consilio surdam aurem opposuerunt: †

Δῆμος κολοιῶν εἰς ἓν ἐσκευασμένος,
Τύρβη νέων τις, καινὸν ἐργαστήριον,
Λαῖλαψ κόνιν σύρουσα, πνευμάτων στάσις,
Οἷς οὐδ' ἂν ἠξίωσε τῶν τις ἐντελῶν
Φόβῳ τε θείῳ καὶ θρόνῳ δοῦναι λόγον,
Ἄτακτα παφλάζουσιν, ἢ σφηκῶν δίκην
Ἄττουσιν εὐθὺ τῶν προσώπων ἀθρόως.

Plebs græculorum in unum collecta, turba quædam juvenum, nova taberna, turbo pulverem trahens, ventorum seditio, cum quibus nemo eorum, qui timore Dei & sede episcopali

* Tom. II. p. 25. *in Carmine de vita sua.*
† *Ibid. p.* 27.

ſcopali ornati erant colloqui dignatus eſſet, ſine ordine garrientibus, aut veſparum more illico & confertim vultum involantibus.

Alia multa habet æquè aſpera, aut aſperiora, in eodem Carmine de Vita ſua; ſed iis elogiis digni erant, qui eum Conſtantinopolitana ſede deturbarunt, ut ei Nectarium ſubſtituerent; quod ſine indignatione nec legi, nec narrari poteſt, quamvis ceteroquin hoc tam turbulentum Concilium meritò Macedonium damnarit, & Oecumenicum habeatur. Legatur & hanc in rem *Gregorii* querela de Epiſcopis, quæ Latinè tantùm eſt edita à *Joanne Leunclavio*; nec videbor ampliùs aſperrima quæque excerpſiſſe, in Vita Gallica *Gregorii.* Si hæc prætermittantur in Hiſtoria Sæculi IV. adeóque prætermittenda, neſcio quem in finem, cenſeantur; non video cur in aliis Hiſtoriis diſſimulationes vituperari queant, & cur non liceat etiam peſſimos homines deſcribere non quales fuerunt, ſed quales eſſe debuerunt.

Poſterius meum quæſitum fuit, an liceret diſſimulanter omittere quæ de moribus Eccleſiaſticorum habet *Gregorius* Opera ejus diligentiùs recenſenti, eorúmque

rúmque argumenta singillatim tradenti.

Quod nemo affirmarit qui legerit Opera *Gregorii*, sciveritque frequentissimas eas esse & gravissimas apud illum querelas. Si quis aggrederetur nos docere quid sit observatu dignum in Epistolis *Isidori* Pelusiotæ, an posset omittere acerrimas castigationes Episcoporum Ægyptiorum & Presbyterorum, ex quibus maximè apparent optimi illius viri *παῤῥησία* & studium virtutis?

Dicendum omnino esset quod judicium tulerit de Theophili Alexandrini indole, & facinore adversùs Joannem Constantinopolitanum, cui ob eloquentiam *Chrysostomo* nomen inditum: Ἡ γείτων Αἴγυπτος, inquit, συνήθως ἠνόμησε, —— τὸν λιθομανῆ γὰρ καὶ χρυσολάτρην περιβαλλομένη Θεόφιλον, τέσσαρσι συνεργοῖς, ἢ μᾶλλον συναποστάταις ὀχυρωθέντα, τὸν θεοφιλῆ, καὶ θεολόγον κατεπολέμησεν ἄνθρωπον: *Vicina Ægyptus, pro more suo, nefariè se gessit — mittens enim amore lapillorum furentem, & auri cultorem Theophilum, firmatum quatuor sociis aut potiùs unà transfugis, expugnavit hominem pium ac Theologum.* Lib. 1. Ep. 152.

Non omittenda essent monita libera & justa, quibus Cyrillum, Theophili successo-

cessorem, in Ephesina Synodo æqui aut iniqui rationem exiguam habentem, ad officium revocare conatus est. Προσπάθεια μὲν, inquiebat, οὐκ ὀξυδορκεῖ, ἀντιπάθεια δὲ ὅλως οὐκ ὁρᾷ: *præposterus quidem favor non acutè cernit, odium verò nihil omnino videt.* Tum pergit, ut intelligamus quò spectet egregia sententia, à qua Epistolam ad Cyrillum orditur. Εἰ τοίνυν ἑκατέρας λήμης βούλει καθαρεῦσαι, μὴ βιαίας ἀποφάσεις ἐκβίβαζε, ἀλλὰ κρίσει δικαίᾳ τὰς αἰτίας ἐπίτρεψον· ἐπειδὴ καὶ Θεὸς ὁ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως, καταβῆναι καὶ τὴν κραυγὴν ἰδεῖν Σοδόμων φιλανθρώπως ηὐδόκησεν, ἡμᾶς ἀκριβοῦς ἐρεύνης διδάσκων ὑπόθεσιν· πολλοὶ γάρ σε κωμῳδοῦσι τῶν συνειλεγμένων εἰς Ἔφεσον, ὡς οἰκείαν ἀμυνόμενον ἔχθραν, ἀλλ᾽ οὐ τὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὀρθοδόξως ζητοῦντα. Ἀδελφιδοῦς ἐστι, φασὶ, Θεοφίλου, μιμούμενος ἐκείνου τὴν γνώμην. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος μανίαν σαφῆ κατεσκέδασε τοῦ θεοφόρου καὶ θεοφιλοῦς Ἰωάννου, οὕτως ἐπιθυμεῖ καυχήσασθαι καὶ οὗτος. εἰ καὶ πολὺ τῶν κρινομένων ἐστὶ τὸ διάφορον: *Quapropter si ab utraque lippitudine purus esse vis, noli violentas sententias ferre; verum criminationes justo judicio committe. Quare & Deus qui omnia novit, antequàm fint, censuit descendendum esse & videndum clamorem Sodomorum; nos docens*

opor-

oportere accuratum examen adhibere. Multi enim, ex iis qui sunt Ephesum coacti, te traducunt, ut privatam persequentem inimicitiam, non quæ sunt Christi rectâ sententiâ quærentem. Sororis Theophili, inquiunt, filius est, qui ejus animum imitatur; ut enim ille manifestum furorem effudit in religiosum ac Deo amicum Joannem; sic & hic superbire gestit, quamvis eorum qui judicantur multum sit discrimen. Lib. I. Ep. 310. Non minùs liberè contendendi libidinem in *Cyrillo* alibi castigat, ubi hisce verbis eum alloquitur; Ἵνα τοίνυν κἀγὼ μὴ κατακριθῶ, καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῇς, παῦσον τὰς ἔριδας· μὴ οἰκείας ὕβρεως ἄμυναν, ἣν παρὰ θνητῶν κεχρεώστησαι, ζῶσαν ἐκκλησίαν μεθόδευε, καὶ αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσχήματι εὐσεβείας κατασκεύαζε: *Quamobrem ne & ego condemner, & tu judicium divinum subeas, desine contendere. Ne privatæ contumeliæ ultionem, quâ à mortalibus tamquam ære alieno obstrictus es, in viventem Ecclesiam arte deriva, nec æternam ei divisionem obtentu pietatis crea.* Ep. 370. ejusdem Libri. Quàm hæc sint libera monita ii intelligunt, qui sciunt *Isidorum* surdo cecinisse; quod hominum genus monitionum est impatientissimum.

Minimè etiam prætermittenda essent quæ

quæ habet vir constantissimus, de Eusebio, Pelusiotarum Episcopo, & nonnullis ex ejus Clero. Pauca eorum attingam, nam, si omnia colligerentur, vel sola non exiguam Epistolam implerent. Eusebius ergo ὁ κατ' ἀντίφρασιν τῆς ἀσεβείας Εὐσέβειον ἑαυτὸν καλέσας —— φαυλόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα τὴν ἱεροσύνην ἡγησάμενος, καὶ τοῖς τὰ αὐτὰ αὐτῷ δρῶσι ταύτην νέμειν τολμᾷ τοὺς μὲν πάσης τιμῆς ἀξίους ἐξοστρακίζων, τοὺς δὲ μηδ' ἐν λαϊκοῦ τάξει τελεῖν δικαίους, εἰς τὸ σεπτὸν θυσιαστήριον ἀνάγων, διπλῆ τοῦτο, τό γε εἰς αὐτὸν ἧκον, καθυβρίζων, τῷ τε τοὺς ἀξίους ἀπείργειν, τῷ τε τοὺς ἀναξίους ἐγκρίνειν: *cùm per impietatis antiphrasin se ipsum Eusebium appellarit —— rem vilem esse & conculcatam sacerdotium ratus, iis qui similia ipsi faciunt tribuere id audet, dignos omni honore expellens, eos qui ne in laïcorum quidem ordine censeri digni sunt ad venerandum altare subvehit, ac duplici contumelia, quantum in se est, id afficit; quòd & dignos arceat, & indignos adlegat.* Idem vendebat sacerdotia, ut liquet ex Epp. 26. & 151. Lib. I. incolas pellebat Pelusio, Epp. 39, 119, 120. Lib. I. ædificabat tamen illic Ecclesiam, sed ex rapto. Epp. 37 & 113. Lib. I. erat superbus & ignarus Ep. 45. Lib. IV.

Passim

Passim etiam gravissimè invehitur in Zosimum, & Maronem Presbyteros, qui in Pelusiotarum Ecclesia Sacerdotium emerant, in Lucium Archidiaconum & alios, quos necesse est sceleratissimos homines fuisse. Zosimus præsertim ei est *vitii promtuarium, impudentiæ thesaurus*, ταμεῖον κακίας, θησαυρὸς ἀναισχυντίας, Lib. II. Ep. 108; *vitia omnia in se habens, virtutis ne vestigium quidem ullum, ab hominum genere excludendus, ut bellua humanam formam gerens, aut pestifer dæmon, naturæque hostis*: πάντα ἐλαττώματα ἐν αὐτῷ ἐχόμενον, κατορθώματος δὲ οὐδὲ ἴχνος· ἐκεῖνον ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀποδοκίμαζον γένους, καὶ ἀνθρωπόμορφον θηρίον, ἢ δαίμονα ἀλάστορα, καὶ τῆς φύσεως ἐχθρὸν ὠνόμαζον. Lib. III. Ep. 248. Talibus elogiis eum passim ornat, & severè omnis generis Sacerdotes castigat. Ex quibus castigationibus intelligere est Ægyptiarum Ecclesiarum miseram fuisse conditionem, in qua tales viri ferebantur, in muneribus Ecclesiasticis.

Non esset etiam dissimulandum querelas *Isidori* non spectare paucos tantùm Episcopos, aut Presbyteros in Ægypto, sed magnum eorum numerum, ut liquet ex Ep. 21. Lib. V. ubi conferens præte-

rita

rita tempora cum suis, τότε μὲν, inquit, οἱ φιλάρετοι εἰς ἱερωσύνην προσήγοντο, νυνὶ δὲ οἱ φιλάργυροι· τότε οἱ φεύγοντες τὸ πρᾶγμα, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς, νῦν δὲ οἱ ἐπιπηδῶντες τῷ πράγματι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς τρυφῆς. τότε οἱ ἀκτημοσύνῃ ἑκουσίῳ ἐναβρυνόμενοι, νυνὶ δὲ οἱ πλεονεξίᾳ ἑκουσίῳ χρηματιζόμενοι. τότε οἱ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες τὸ θεῖον δικαστήριον, νυνὶ δὲ οἱ μηδὲ ἔννοιαν τούτου ἔχοντες. τότε οἱ τύπτεσθαι, νῦν δὲ οἱ τύπτειν ἕτοιμοι. καὶ τί δεῖ τὰ πολλὰ λέγειν; μεταπεπλωκέναι λοιπὸν τὸ ἀξίωμα ἔδοξεν ἀπὸ ἱερωσύνης εἰς τυραννίδα, ἀπὸ ταπεινοφροσύνης εἰς ὑπερηφανίαν, ἀπὸ νηστείας εἰς τρυφὴν, ἀπὸ οἰκονομίας εἰς δεσποτείαν, οὐ γὰρ ὡς οἰκονόμοι ἀξιοῦσι διοικεῖν, ἀλλ' ὡς δεσπόται σφετερίζεσθαι: *Tunc virtutis amantes Sacerdotio sunt admoti, nunc avari; tunc qui rem fugiebant, propter magnitudinem imperii, nunc verò qui rem invadunt, propter magnitudinem deliciarum; tunc voluntariâ paupertate gloriantes, nunc spontaneâ cupiditate pecunias concervantes; tunc qui habebant præ oculis divinum tribunal, nunc qui de eo ne cogitant quidem; tunc parati verberibus accipiendis, nunc inferendis. Sed quid pluribus opus est? Recidisse nunc ea dignitas videtur à Sacerdotio ad tyrannidem, ab humilitate ad superbiam, à jejunio ad delicias, ab*

à diſpenſatione ad dominium. Non enim ut diſpenſatores adminiſtrare rem volunt, ſed inſtar dominorum ſibi quaſi propriam vindicare. Non erant quidem omnes ejuſmodi, ſed tanto tamen numero ut bonis eſſent terrori, adeóque auctoritatem eorum ſecurè riderent: Ταῦτα δὲ οὐ κατὰ πάντων εἴρηται, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἐνόχων· εἰσὶ γὰρ εἰσὶν οἱ κατὰ τὸν ἀποστολικὸν μὲν ζῶσι χαρακτῆρα, ῥῆξαι δὲ φωνὴν μὴ τολμῶντες· εἰ καὶ λίαν εἰσὶ κατὰ τοῦτο μόνον μεμπτοὶ, ὅτι δεδοικότες τῶν ἀκολάστων τὸ πλῆθος, τό γε εἰς αὐτοὺς ἧκον, τῆς τηλικαύτης διορθώσεως ἀμελοῦσι: *Hæc verò non in omnes dicta ſunt, ſed in reos. Sunt enim ſunt, inquam, qui ſecundùm Apoſtolicum inſtitutum vivunt, vocem tamen emittere non audent; etiamſi ſunt propter hoc ſolum vituperandi, quòd improborum veriti multitudinem, quod eſt ipſorum officii, talem emendationem aggredi negligunt.* Hæc habet Epiſt. 21. Libri V. cum qua ſunt conferendæ etiam Epp. 37 & 126.

Hæc & alia multò plura neceſſariò eſſent commemoranda, ei qui *Iſidori* Epiſtolas recenſere ea, quâ par eſt, fide vellet. An propterea jure haberetur Eccleſiaſtici Ordinis inimicus & inſectator? Non magis quàm ipſe *Iſidorus*, qui quanto odio invehebatur in vitia, tanto amore homines

prosequebatur; & quàm acerbè abusus Dignitatum Ecclesiasticarum castigabat, tam reverenter de ipsa Hierarchia sentiebat, ut sæpe ostendit.

Attamen *Cavens* noster, quâ est æquitate, non potuit ferre me ex *Gregorio Nazianzeno* describentem mores Ecclesiasticorem ejus ævi; útque majorem mihi inde apud malos (nam apud bonos nihil est quod timeam, cùm & ipsi ingemant propter multitudinem malorum) invidiam conflet; *ne quò*, inquit, *hæc tendant nesciremus*, *subdit*: *nisi constaret nobis de quibus hæc dicta sunt, existimaret quis non aliud hîc præter hodiernorum Theologorum imaginem nobis exhiberi.* Horum verborum sensus legitur p. 57. T. XVIII. B. U. Hîc verò quæsiverim à nostro, an hodie Ecclesiasticorum mores, per totam Europam, etiam quà regnum Pontificium patet, sint meliores moribus sæculi quarti? Non audebit, nisi fallor, dicere, cùm antiquiora videatur hodiernis multùm præferre. Itaque deteriores, aut certè non meliores esse respondebit. Quare ergo queritur, quòd verum dixerim? An debet dissimulari, hoc tempore, potiusquàm ævo *Gregorii* aut *Isidori*? Profectò non video. Igitur oportet ut dam-

net optimos illos viros, si me damnatum velit, aut me cum illis absolvat. Annon etiam nimis multi sunt, inter eos qui secessere ab Ecclesia Romana, quibus meritò possis aptare quæ de sæculi IV & V. Ecclesiasticis dixere fortissimi ac constantissimi homines? An talem neminem novit *Caveus*?

Propter hujus modi querelas, in libello de *Incredulitate*, Parte II. Cap. 2. vult me Theologorum Christianorum inimicum esse: *& sanè*, inquit, *quàm benevolum in Theologos Christianos gerat animum, in libro suo de Incredulitate, nuper apud nos edito, testatus est.* Testatus sum, in eo Libro, pravos Ecclesiasticorum mores occasionem præbere incredulis rejiciendæ immeritò Religionis Christianæ, cujus Veritas ob eorum moribus non pendet. Invectus sum in Theologos simulatores virtutis, qui Religioni vitiis suis officiunt. Quis bonus non idem faciat, aut non fecerit?

Res ipsa non potest negari, nisi à dissimulatoribus, quos sciunt quivis ex animo non loqui. Quod cùm ita sit, an dicendum erit Theologis licere per Evangelium ita vitam instituere? Non puto. An erit ipsa Religio in discrimen addu-

cenda, ut existimationem eorum, qui eam infamant, tueamur, fucatá oratione, & pravis artibus? Non opinor. Itaque cùm sint damnandi eorum mores, aut amittenda Religio; prius illud eligamus necesse est, si velimus haberi ex animo Christiani. In Concilio Tridentino, arte hac frequentissimè usi sunt Pontificii Legati; dictitabant, scilicet, consulendum esse honori Pontificis Romani, aut Synodi etiam, vel totius Ordinis Ecclesiastici; si quid proponeretur emendandum, ex cujus emendatione colligi potuisset peccatum ab iis contra bonos mores, aut contra Veritatem fuisse. Si quis emendationem paullò acriùs urgeret, eum continuò infamabant, quasi Sanctæ Sedis, Synodi, aut totius Sacri Ordinis inimicum. Sic tandem Patres illi Tridentini, ut honori suo consulerent, ipsam Religionem, sanctissimáque ejus præcepta prodiderunt. Vellétne *Cavens*, ut honori eorum consulerem, qui maculæ sunt reverendi Ordinis, & scandalum ad quod permulti offendunt; me, contrà quàm omnes vident, dictitare Theologos ubique longè plurimos vivere, qui sint exemplaria virtutum omnium Christianarum, & calumnias meras esse, quæ de illis

illis sparguntur? Hoc demum esset blandiri vitiis, & Religionem perditum ire, cum qua mali vehementer optant conjungi causam vitiorum, ut unà cum vitiis damnetur; útque mera histrionia habeatur, ab iis qui vident pallium pravis moribus nonnullorum Ecclesiasticorum obtendi, æquè magno studio ac ipsa Religio defenditur.

Non puto Virum Eruditum vidisse consectaria hæc, quamvis necessaria, eorum quæ mihi objecit, nimio affectu præpeditus, & in me fortasse aliunde exacerbatus. Itaque nec ea illi tribuo, sed fuere recensenda, ut intelligeret quàm immeritò in me invectus esset, postéáque cautiùs sibi adversarios deligeret. Operam etiam dedi, ut hæc nostra disceptatio minùs tædiosa fieret, examine capitum ad quæ eam retuli; quod an adsequutus sim, nemo meliùs judicaverit, quàm tu, ILLUSTRISSIME PRÆSUL, cujus & acumen & eruditio ubique notissima sunt.

Sic existimo me luculenter probasse dissimulatorem esse *Caveum*, & quidem sine ratione, & contra id quod leges de scribenda Historia exigant;

tum etiam me ita diluisse quæ objecit, ut nullus dubitationi supersit locus. Si tamen, apud alios Judices, causa hæc agenda fuisset, esset quod timerem mihi ab affectibus, aut à præjudicatis opinionibus; quibus plerique multò plus tribuunt, quàm Veritati. Sed apud tales disceptatores, quales estis, nihil sibi timere potest qui Veritatem aggressus est tueri; contra quam nihil valent apud vos affectus, nihil temerè conceptæ opiniones, quibus minimè omnium laboratis. Propterea peregrinus cum populari vestro, alienus ab Ecclesia Anglicana cum ejus Presbytero & Canonico, vobis Judicibus, certare minimè dubitavi, nec imprudentiæ aut temeritatis à quoquam ne insimularer veritus sum. Quòd si res aliter caderet, quàm spero, non possem non laudari ab æquis hominibus; quòd & de causa & de judicibus optimè sentiens eam fiduciam ubique præ me tulerim. Me puderet minùs bene sensisse de eruditione & æquitate Præsulum Ecclesiæ Anglicanæ, quàm ex re ipsa postea par fuisse viderem; at me honestissimæ opinionis de viris doctissimis atque ad tantas dignitates

tates

tates evectis numquam pœnitebit. Vale, REVERENDISSIME PRÆSUL, & me inter nominis tui cultores habeto.

Dabam Amstelodami, Nonis Juliis
CIↃ IↃC XCIX.

EPISTOLA VII.

Ex nullo teste fide digno constare à Platone *Prophetarum Hebræorum Scripta lecta fuisse ; nec ullo indicio liquere eum quidquam ab iis esse mutuatum. Cur ad illum potissimùm auctorem doctrina de Tribus Principiis referatur. Eam non esse petitam ex Vetere Testamento, nec eamdem ac Trinitatem Christianam; quamvis crediderint Patres, ex nimio studio Philosophos insignes ad se trahendi. Rem maxima ex parte à* Timæo, *&* Platone *inventam, quod ex eorum libris demonstratur.*

L. CANDIDO VERO

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CUM ineunte anno decimi septimi hujusce sæculi XCV, edidissem, ut nosti, L. CANDIDE, Animadversiones ad XVIII. prima commata Cap. I. Evan-

Evangelii Joannis, & probare conatus essem Evangelistam ad *Philonis* Alexandrini doctrinam & loquutiones respexisse; de *Philone* loquutus sum, quasi de Philosopho Platonico, & qui ex *Platone* varia hauserat. Ac sanè ostendi ad ỷ. 1. Evang. Joannis cùm alios Philosophos, tum etiam *Platonem* περὶ τοῦ Λόγου antè loquutos esse, quemadmodum *Philo* postea est loquutus. Proposita hæc conjectura, ut ab Eruditis expenderetur, ceteráque verborum Joannis interpretamenta mea excitarunt nonnullos; qui ostenderunt non modò se à me dissentire, sed etiam in me inhumaniùs invecti sunt; quasi dissentire, sine ira atque acerbitate, non liceret. Quod quamobrem fecerint nolo quærere, cùm præstet sepeliri oblivione perpetuâ convitia ac contumeliosè dicta; quàm, accuratâ confutatione, posteritati mandari. Ad rem verò ipsam quod attinet, hoc unum à Lectore veri & æqui studioso postulo, ut ne judicet de hisce controversiis, ex solis eorum libris; sed ut Opusculum meum etiam perlegat. Ex collatione utrorúmque Scriptorum satis intelliget, ex utrorum partibus stet Veritas, aut Verisimilitudo; nisi sit aut iniquus, aut harum rerum prorsus imperitus. Nullus

lus esset umquam finis contentionum ac molestiarum, si reponendum esset omnibus objectionibus, quæ aliæ ex aliis nascuntur; præsertim si qui iis utuntur aut non satis acuti sint, aut etiam malæ fidei. Mè quidem ita distædet rixarum, ut propemodum malim citò ab iniquo Lectore damnari; quàm si necesse sit à me aliquot volumina edi, ut retundam calumnias adversariorum, aut errores demonstrem.

Igitur missis omnibus eorum dicteriis ac paralogismis, aliquot quæstionum summa veluti capita ex concertatione excerpam accuratiùs expendenda; de quibus ea poterunt dici, quæ sunt in disceptatione partim prorsus intacta, partim obiter dumtaxat indicata. Dabo præterea operam ut ea excutienda deligam, quorum examen neque injucundum, neque inutile possit videri. Primum erit de *Platone*, à quo volunt multi aut lectos Libros Sacros Hebræorum, aut certè interrogatos Judæos, dum in Ægypto versaretur; atque ex eorum doctrina multa postea in Operibus, quæ ad nos pervenerunt, scripta. Quæram præsertim an quod de *tribus summis Diis* sensit, è Judæorum sermonibus, vel Libris hauserit.

Duo

Duo sunt, ex quibus intelligere licet, an *Plato* quæ affinia habet aut Judaïcæ aut Christianæ Religioni, ex Libris vel sermonibus Judæorum desumserit; testimonia, nimirum, aut ipsius, aut aliorum fide dignorum: vel res ipsæ, quæ ejusmodi sint, aut iis verbis expressæ, ut dubium esse nequeat, quin eas ex Hebræorum Libris mutuatus sit.

Plato quidem non diffitebatur multa se à *Barbaris* accepisse, quemadmodum ostendit *Clemens* Alexandrinus Strom. Lib. I. p. 301. & seqq. At non erat unum *Barbarorum* genus; πολλὰ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη, inquit ille in *Phædone*, quæ etiam recenset *Clemens*, loco laudato. Ideóque, si fateamur Platonem multa debuisse *Barbaris*, propterea tamen consequens non est Hebræos aut Libros, aut homines ab eo fuisse consultos. Si vel solos Ægyptios adiisset, quod constat ex ejus vita, rectè dici posset *barbaros* audivisse Magistros, quamvis reliquorum *barbarorum* ne nomina quidem fando accepisset. Annon dixit *Cicero* Lib. V. de Finibus c. 29. *Plato Ægyptum peragravit, ut à Sacerdotibus Barbaris numeros & cœlestia acciperet?*

At objiciunt præterea viri eruditi *Platonem*

tonem in Cratylo, fateri Græca nomina rerum accepta esse aut à Diis, aut à Barbaris; quam posteriorem opinionem ita exprimit: παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρειλήφαμεν, εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι: *à barbaris quibusdam ea accepimus, sunt autem nobis antiquiores barbari.* At intelligit non Hebræos, sed primos Græciæ incolas; quorum barbara erat Lingua, nec nisi longo temporis lapsu in Græcam mutata; nimirum, Pelasgos quos Græciam primùm occupasse multis ostendit *Eduard. Stillingfleetus* vir doctissimus, Originum Sacrarum Lib. III. C. IV. Sect. 11. Nec sanè quisquam sanus dixerit Linguam Græcam deberi Heberi, non Javanis, vel Ionis posteris, à quibus constat Græciam primùm cultam fuisse, ex Gen. X, 4, 5. & quorum Lingua initio Hebraïcæ, ut ceteræ Orientales, affinis erat. Itaque frustra hîc quæruntur Judæi, frustráque *Plato* eos ideò novisse colligitur.

Verùm ut videatur *Plato* Hebræos audivisse, dicitur mentionem facere Lib. III. de Republica non procul à fine, *fabulæ Phœniciæ* de origine hominum; in qua putatur alludere ad historiam creationis, quæ apud Mosem exstat; ita ut *Phœniciam* fabulam dixerit pro *Judaïca*, quòd

cum

cum Phœnicibus Judæos misceret, quippe vicinos & apud Græcos minùs celebres. At quàm sit hæc levis conjectura, quámque inanis, liquebit ex ipsis verbis *Platonis*, quæ paullò plura proferemus. Antequàm ad rem veniat, ita præfatur: τίς ἂν οὖν μηχανὴ γένοιτο τῶν ψευδῶν τῶν ἐν δέοντι γινομένων; ὧν δὴ νῦν ἐλέγομεν γενναῖόν τι εἶναι ψευδομένους πεῖσαι, μάλιστα μὲν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας, εἰ δὲ μὴ, τὴν ἄλλην πόλιν: *Quæ ergo possit esse machina mendaciorum, ubi necesse est, fictorum? Qualia diximus generosum quidpiam esse mentientes persuadere, præsertim quidem magistratus, sin minùs, reliquam civitatem.* Si *Plato* quod dicturus est acceperat à Judæis, síque de iis, eorúmve Libris bene sentiebat, turpi profectò præfatione Sacras eorum Historias infamabat, nedum ut eas Græcis commendaret, & contra animi sui sententiam sine necessitate loquebatur. Nihil enim vetabat quominùs creationem hominis narraret, prout exstat apud Mosem. Invidiosior narratio esse non poterat, apud Græcos, quàm quæ ea de re in *Timæo* habet. Deinde ita pergit: ποῖόν τι; ἔφη. *Quale istuc ais? inquit ille.* Μηδὲν καινὸν, ἦν δ' ἐγὼ, ἀλλὰ Φοινικικόν τι, πρότερον μὲν ἤδη πολλαχοῦ γεγονὸς, ὥς φασιν οἱ

ποιηταὶ

ποιηταὶ καὶ πεπείκασιν· ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐ γεγονὸς, οὐδ' οἶδα εἰ γενόμενον ἄν· πεῖσαι δὲ συχνῆς πειθοῦς: *Nihil novi equidem, inquam, sed Phœnicium quiddam, quod multò antè quidem contigit, ut dicunt Poëtæ & persuaserunt; nostris verò temporibus minimè factum, nec scio an unquam contigerit; persuadere certè difficillimum esset.* Ὡς ἔοικας, ἔφη, ὀκνοῦντι λέγειν. *Quàm gravatim, inquit, ad dicendum videris accedere.* Δόξω δέ σοι, ἦν δ' ἐγώ, καὶ μάλιστα εἰκότως ὀκνεῖν, ἐπειδὰν εἴπω. *Videbor tibi, inquam ego, meritò gravatus, cùm dixero.* Λέγ', ἔφη, καὶ μὴ φοβοῦ: *Dic, inquit, nec timeto.* Λέγω δὴ καίπερ οὐκ οἶδα ὁποίᾳ τόλμῃ, ἢ ποίοις λόγοις χρώμενος ἐρῶ. καὶ ἐπιχειρήσω πρῶτον μὲν αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας πείθειν καὶ τοὺς στρατιώτας, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἄλλην πόλιν, ὡς ἄρ' ἃ ἡμεῖς αὐτοὺς ἐτρέφομέν τε καὶ ἐπαιδεύομεν, ὥσπερ ὀνείρατα ἐδόκουν ταῦτα πάντα πάσχειν τε καὶ γίγνεσθαι περὶ αὐτούς: *Dico sanè, quamvis nesciam quâ audaciâ, aut qualibus verbis utens dicam. Primum quidem aggrediar ipsos Magistratus & milites persuadere, deinde & reliquam civitatem: quasi ea in quibus nos eos enutrivimus, & erudiimus, instar somniorum omnia eis contigissent, & facta circa eos fuissent.*

Hæc omnia, quæ tam anxiè præmittit,

minimè

minimè redolent animum credentem vera esse quæ dicturus est. Verùm egregiè conveniunt homini fabulam timidè fingenti, ad imitationem Poëticarum, quas ex Reipublicæ suæ civium animis exterminatas volebat; quamobrem timebat ne rideretur, cùm persuadere vellet similia iis quæ ipse adunco naso suspendere solebat. Nec profectò ea vera credere poterat de creatione hominum quæ hîc habet, si credebat ea quæ in *Timæo*, aut in *Politico*, aut in *Symposio*, eadem de re leguntur, & quæ sunt planè diversa. Ac sanè auctores fingendæ à se hujus fabulæ laudat *Phœnicas*, hoc est, homines apud Græcos usque adeò mendaciis infames, ut eorum mentiendi libido in proverbium abiisset; quo Φοινικικὸν ψεῦσμα dictum est absurdissimum quodvis mendacium. Vix etiam dubium est, in hoc *Platonis* loco, eâ voce significari fabulam fictam, ad imitationem veteris illius fabulæ Phœniciæ, quâ homines è dentibus draconis, à Cadmo Phœnice satis, armati à terra emissi dicuntur. Certè mentio *Poëtarum* ostendit eum ad fabulam à Græcis Poëtis narratam spectasse, & Φοινικικὸν potiùs est *ad Phœnicum morem fictum*, quàm Φοινίκιον, hoc est, *ad Phœnices pertinens*; &

quòd

quòd armati à *Platone* dicuntur viri prodiisse, id suadet eum respicere ad satos à Cadmo homines. Ita rem interpretatus est vir eruditus *Adrian. Junius*, in proverbiis, quæ cum Erasmianis edita sunt. Sed concedamus esse hanc etiam fabulam reverâ à Phœnicibus, & quidem à Poëtis Phœnicibus, narratam; an sequetur Judaïcam, aut veram Hebræorum à *Platone* spectari Historiam? Non video, cùm Phœnices de initio humani generis nonnulla, longinquitate temporis, & mentiendi libidine corrupta, narrare Græcis æquè potuerint, ac reliquæ Gentes. Constat sanè Phœnices multas ejusmodi fabulas narrasse, si verè ex *Sanchoniathone* eas vertit *Philo Byblius*, quarum fragmenta habemus, apud *Eusebium* Præp. Evang. Lib. I. c. 9 & 10. Re ipsâ judicium hocce nostrum confirmatur.

Sic enim tandem fabulam suam narrare aggreditur *Plato*; Ἦσαν δὲ τότε τῇ ἀληθείᾳ ὑπὸ γῆς, ἐντὸς πλαττόμενοι καὶ τρεφόμενοι, καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν, καὶ ἡ ἄλλη σκευὴ, δημιουργούμενα. ἐπειδὴ δὲ παντελῶς ἐξειργασμένοι ἦσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτοὺς μητὴρ οὖσα ἀνῆκε, καὶ νῦν δεῖ ὡς περὶ μητρὸς καὶ τροφοῦ τῆς χώρας, ἐν ᾗ εἰσι, βουλεύεσθαί τε καὶ ἀμύνειν αὐτοὺς, ἐάν τις ἐπ' αὐτὴν ἴῃ, καὶ ὑπὲρ

τῶν ἄλλων πολιτῶν, ὡς ἀδελφῶν ὄντων καὶ γηγενῶν, διανοεῖσθαι: *Erant autem tunc re verâ sub terra, intus formati, & educati cùm ipsi; tum arma eorùm & supellex omnis. Postquàm verò omninò perfecti fuerunt, terra illos, ut mater, ad superos enixa est. Et nunc quidem, tamquam matri ac nutrici, regioni huic, in qua sunt, consulere debent atque succurrere, si quis eam invaserit; denique aliis civibus, quasi fratribus ac terrâ genitis, sentire.* Res ipsa, ut dixi, manifestò clamat Phœniciam hanc fabulam minimè oportere Judæis acceptam ferri, quod pluribus ostendere nihil attinet. Igitur meritò is, cui fabula narratur, respondet: Οὐκ ἐτὸς πάλαι ᾐσχύνου τὸ ψεῦδος λέγειν: *non immeritò dudum te pudebat mendacium dicere.* Sequuntur deinde alia fabulosa, quæ piget exscribere.

Hinc colligere est, summatim quidem facile esse dictu, memorari à *Platone* fabulam Phœniciam, quâ feruntur homines è terra orti; & quâ ostendit se non fuisse ignarum Historiæ Sacræ; qualia jactantur ab iis quos *P. Ventidius*, in Dissertatione περὶ τοῦ λόγου, exscripsit; sed ubi ad accuratius examen deventum est, nulla Hebraïcæ Historiæ apparent vestigia. Certè *Plato*, quo erat ingenio, si

Judaïcam Hiſtoriam audiviſſet narrari, aut legiſſet, multò meliora de Deo & hominum origine docuiſſet; nec opus habuiſſet confugere ad ridiculam fabulam Phœniciam, ut homines conſanguineos eſſe demonſtraret; ſed dixiſſet omnes ex uno viro, unáque muliere ortum ducere. Quod non modò verum erat, ſed multò faciliùs à Græcis admiſſum fuiſſet; quàm armatas ſingulas gentes, è patriæ terræ ſpecubus, in lucem emiſſas.

Proferunt denique loca *Platonis*, in quibus accepta refert nonnulla *Veteribus* quibuſdam, quos eſſe volunt Hebræos. Sic in Philebo, non procul ab initio, οἱ μὲν, inquit, παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν, καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, ταύτην φήμην παρέδοσαν: *Veteres nobis meliores & propiùs Deos habitantes hanc famam tradiderunt.* Quæ verò illa eſt *fama?* Hæc, nimirum: *cùm ea quæ ſemper dicuntur eſſe conſtent ex uno & multis, finémque & infinitatem in ſe inſitam habeant, oportere nos, rebus ſic conſtitutis, ſemper unam ideam de omni re ſingulatim ponentes quærere, nos enim comperturos eam ineſſe;* & alia neſcio quæ περιττώματα metaphyſica nullius pretii, de quibus ne ſomniando quidem umquam cogitarunt Veteres Hebræi. At cùm viri do-

docti viderent hîc mentionem fieri *Unius*, *Infiniti* & *Multorum*; continuò exiſtimarunt reſpici ad S. Trinitatem; quam numquam hîc quæſiviſſent, ſi locum paullò attentiùs legiſſent. Rectè quoque feciſſet *P. Ventidus*, ſi ex fide aliena hæc non protuliſſet, ſed inſpexiſſet ipſum *Platonem*. Si quidpiam ſimile admiſiſſem, quos triumphos de me ageret?

Adducitur alter *Platonis* locus è Lib. IV. de Legibus, p. 600. Ed. Gen. Ficini, Θεὸς, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, εὐθείᾳ περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος: *Deus, ut fert etiam antiquus ſermo, initium & finem, & media omnium Entium habens rectà abſolvit, per naturam circumactus.* Vult *Juſtinus* in Adhortatione ad Gentes p. 24. hæc Moſi deberi. Sed oportuiſſet ab eo proferri locum Moſis, in quo ſit quidpiam ſimile. At non potuit, quia reverâ nihil ejuſmodi exſtat, profertúrque hîc à *Platone* ſenſus eorum, quæ à *Timæo* dicta erant de Anima mundi, quam Deus Opifex rerum, τῷ κόσμῳ μεσόθεν ἐξάψας ἐπάγαγεν ἔξω, *mundi medio indidit, & extra eduxit.* Quamobrem obtinet *initium finem, & medium.* Igitur nulla ratio eſt, cur παλαιοὺς credamus eſſe Hebræos po-

tiùs, quàm antiquissimos Græcorum Philosophos; à quibus multa dici potuerant aut vera, aut veris proxima, seu ea accepissent à Majoribus, seu ipsi invenissent. Cur enim omnes populos fingamus fungos, per omnia, ac stipites fuisse, exceptis Hebræis?

Jure ergo *Lactantius* à *Platone* numquam auditos fuisse Judæos existimavit: * *Soleo*, inquit, *mirari quòd, cùm Pythagoras & postea Plato, amore indagandæ Veritatis accensi, ad Ægyptios & Magos & Persas usque penetrassent, ut earum gentium ritus & sacra cognoscerent (suspicabantur enim sapientiam in Religione versari) ad Judæos tamen non accesserint; penès quos tunc solos erat, & quò faciliùs ire potuissent.*

Sunt tamen multò plures & Judæi & Christiani (neque enim verum dissimulabo) qui contenderint *Platoni* ignotos non fuisse Judæos, imò & multa suppeditasse, quibus Philosophiam suam exornavit. At hæc eorum dicta nequaquam sunt testimonia hominum, qui quæ viderant aut à testibus æqualibus accepta narrent; sed judicia & conjecturæ Scriptorum *Platone*, non unâ ætate, recentiorum. Itaque non possunt majoris esse ponderis, quàm rationes

* *Inst. Divin. Lib. IV. c. 2.*

tiones quibus nituntur ; quæ si parum graves sunt, nulla causa est cur in iis judiciis, conjecturisve acquiescamus. Præterea sunt eorum Scriptorum, qui honorificum atque utile sibi ducebant *Platonem* videri Scriptoribus Sacris Hebræorum multa debuisse. Judæi, qui ita primi omnium loquuti sunt, retundebant eo pacto superbiam Philosophorum Græcorum, qui ceteras gentes quasi barbaras spernebant ; quod immeritò ab iis fiebat, si constaret Philosophorum nobilissimum ea Judæis debere, quæ vulgò invenisse putabatur. Eadem operâ, alliciebant eos, qui *Platonem* magni faciebant, eorúmque animos Judaïsmo alioquin iniquiores sibi conciliabant; cùm illis ostenderent *divinum Platonem*, ut vulgò vocabatur, ex fontibus Hebræorum rivulos in hortos suos derivasse. Legantur libri *Josephi* contra Apionem, & liquebit olim hoc manibus, pedibúsque egisse Judæos, ut ostenderent Græcos fures esse, & quidem in eos fines quos commemoravi. Christiani postea Scriptores, iisdem de rationibus, imitati sunt Judæos.

Hæc si probè expendantur, satis firma, nisi fallor, videbuntur, ad everten-

dum quidquid colligi poteſt, hanc in rem, ex dictis Veterum Judæorum aut Chriſtianorum; qui an rectè olim conjecerint, nécne, parum nunc noſtrâ intereſt; cùm Dei Opt. Maximi beneficio, non ampliùs ſubjaceamus imperio Ethnicorum, quorum animum ſibi conciliare neceſſe illi habebant; cúmque exigua jam ſit *Platonis* aliorúmve Philoſophorum Ethnicorum auctoritas. Attamen nonnulla hac de re proferam Veterum judicia, quæ ad examen revocabo.

Antiquiſſimum, quod nunc mihi occurrit, eſt *Ariſtobuli*, Philoſophi Judæi qui vixit temporibus Ptolemæi Philometoris. Ejus verba profert *Euſebius* Præp. Evang. Lib. XIII. c. 12. quorum initium dumtaxat ſubjiciam: φανερὸν, inquit, ὅτι κατηκολούθησεν ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς Νομοθεσίᾳ καὶ φανερός ἐστι περιειργασμένος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ. Διηρμήνευται γὰρ πρὸ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, δι' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἁπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις, ὡς εὔδηλον εἶναι τὸν προειρημένον Φιλόσοφον εἰληφέναι, πολλά· γέγονε γὰρ πολυμαθὴς, καθὼς καὶ Πυθαγόρας,

γόρας, πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιΐαν κατεχώρισεν: *Constat Legum nostrarum instituta sequutum esse Platonem, & in singula earum capita curiosiùs inquisivisse eum liquet. Nam etiam ante Demetrium illum Phalereum, adeòque ante Alexandri ac Persarum imperium, ea jam omnia Græcè ab aliis conversa fuerant, quibus illa Hebræorum popularium nostrorum ex Ægypto eductio, & omnium quæ illis contigerunt ratio insignis, & occupatio regionis & totius legislationis expositio, ita ut manifestum sit memoratum Philosophum multa sumsisse. Fuit enim lectionis plurimæ, ut & Pythagoras, qui multa è nostris in sua dogmata transtulit.* At illius versionis nec vola, nec vestigium supererat; nec in Historia translationis LXX. Interpretum ejus vel minima mentio. Quo mihi fit credibile *Aristobulum* hoc finxisse, ut fidem sibi faceret, apud Lectores, illico quæsituros unde *Pythagoras* & *Plato* dogmata Hebræorum noscere potuissent. Quamobrem rectè *Augustinus*, de Civit. Dei Lib. VIII. c. 11. negat illum potuisse *Scripturas legere, quæ nondum fuerant in Græcam Linguam translatæ, quâ ille pollebat*; at perperam, ut postea ostendam, suspicatur eum per interpretem cum Judæis egisse,

ſe, in ſequentibus verbis: *niſi fortè quia fuit acerrimi ſtudii, ſicut Ægyptias, ita & iſtas per Interpretem didicit, non ut ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingenti beneficio, qui regiâ poteſtate etiam timeri poterat, meruiſſe perhibetur; ſed ut colloquendo quid continerent, quantum capere poſſet, addiſceret.*

Ariſtobulum ſequutus eſt *Joſephus*, qui Lib. II. contra Apionem p. 1079. Ed. Gen. ita loquitur: μάλιςα δὲ Πλάτων μεμίμηται τὸν ἡμέτερον νομοθέτην, κἀν τῷ μηδὲν ὅτω παίδευμα προςάτ]ειν τοῖς πολίταις ὡς τὸ πάντας ἀκριβῶς τὸς νόμος ἐκμανθάνειν: *Plato potiſſimùm imitatus eſt noſtrum legiſlatorem, in hoc quoque quòd civibus ſic præceperit, quàm accuratè omnes leges diſcere.* Verùm ſi quis dixerit *Platoni* hoc, aliáque idgenus in animum incidiſſe, cùm res ſint minimè abſtruſæ, aut excogitatu difficiles; æquè veriſimilis hæc erit conjectura, ac *Joſephi* affirmatio.

Joſephum & *Ariſtobulum* ſubſequuti pariter ſunt Scriptores multi Chriſtiani, atque inter alios *Juſtinus*, *Clemens* Alexandrinus & *Euſebius*, qui ſimilia habent, & primus quidem præſertim in Paræneſi ad Gentes, alter verò Stromatum Lib. I. tertius denique Præpar. Evangelicæ Lib.

XII.

XII. ubi multis hac de re agunt. Verùm hi quoque judicium suum protulerunt, non rem à testibus fide dignis acceptam; aut potiùs, ut dixi, Judæos imitati sunt, iisdem de causis, propter quas à Judæis furti insimulatos esse Græcorum Philosophos ostendi.

Verùm objecerit fortè quispiam Scriptores nonnullos Ethnicos, quorum loca affert *Clemens*; & primùm quidem *Megasthenem*, qui æqualis fuit Seleuco Nicatori & cujus hæc sunt verba è Libro III. Rerum Indicarum, apud *Clementem* Strom. Lib. I. p. 305. Ἅπαντα μὲν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων: *Omnia quæ de natura dicta sunt à Veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philosophantur, partim quidem apud Indos à Brachmanibus, partim verò in Syria ab iis qui vocantur Judæi.* Verùm non nego apud Judæos varia dogmata, atque instituta obtinuisse, quibus postea similia scripsit *Plato*; at contendo ea à *Platone*, antiquioribúsve Philosophis, partim desumta ab Ægyptiis, aliisque populis; partim etiam inventa, aut à Socrate inventore accepta fuisse.

Nu-

Numenius quidem Pythagoreus, cui Scripta Mosis innotuerant, hoc judicium de Platone tulerat: Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωσῆς Ἀττικίζων; *Quid est enim Plato, nisi Moses Atticè loquens?* At hisce verbis, significatur tantùm consensus, variis in rebus; ex quo colligere non licet, à *Platone* lectum fuisse Mosem; cùm, ut dixi, & ipse nonnulla excogitare & ab Ægyptiis multa Mosaïcis similia accipere potuerit.

Ut eum è Mose, quæ habet paria, furatum esse constaret; quandoquidem, ut vidimus, testes fide digni nobis desunt; oporteret ostendi ejusmodi esse, ut nec ab aliis quàm à Judæis accipere, nec ipse comminisci ea potuerit, aut certè ita expressa esse, ut loquutiones Scripturæ manifestò redolerent. Tu verò, L. CANDIDE diligenter, quæso, legito *Justini* Parænesin ad Gentes, *Clementis* Stromat. Lib. I. & *Eusebii* Librum XII. Præp. Evang. ubi congessere ea, quibus maximè cum Sacris Litteris consentire *Platonem* credidere; iisque perlectis, nisi fatearis *Platonem* aut aliunde ea omnia discere potuisse, aut ipsum invenire, causam non dico, cur hancce meam Epistolam non abjicias, ut lectu indignam.

At meminisse te oportet primùm in anti-

tiquissimo & florentissimo Ægyptiorum regno varias fuisse leges Hebraïcis affines; seu eæ sint leges, sine quibus nulla stare humana Societas potest, & quæ apud populos omnes excultos viguerunt, seu peculiares Ægyptiis & Hebræis; quod in Commentario meo in Pentateuchum sæpe ostendi. Secundò, merâ ratiocinatione, contemplationéque operum divinorum multa à Socrate, *Platonis* Magistro, inventa fuisse Mosaïcis consentanea; ut liquet ex *Memorabilibus Socratis*, à *Xenophonte* collectis.

Tertiò, antiquas leges Atticas nonnulla habuisse similia Ægyptiacis, seu ea Athenienses partim accepissent à Cecrope Ægyptio, seu alia quapiam viâ; quod non raró observavi ad Leges Mosaïcas, post viros doctissimos, qui de Jure Attico egere. Primas quidem meritò, inter omnes Leges, exceptis Legibus Evangelicis, tribuimus Mosaïcæ νομοθεσίᾳ, nec Ethnicorum instituta cum ea ullâ ratione æquiparanda censemus; sed tamen non passus est Deus ita rectam Rationem, apud reliquos omnes homines, exstingui, nihil ut experientiâ, & ratiocinando inveniri uspiam posset; verùm omnes nisi desipere vellent, necesse haberent Mosaïca

ſaica Scripta expilare, aut inſtituta imitari. Talia ſomniare nemo poſſit, niſi cui Græcorum & Latinorum monumenta ac ingenia, ne jam Orientales populos memorem, planè ignota fuerint. Vitia legum Ethnicarum nec tueor, nec excuſo; ſed ſine dubio plurima complectuntur ſapienter ſancita, quæ tamen Legiſlatorum ſoli prudentiæ debentur. Horum ſi memor fueris, confido fore ut nihil invenias quod à *Platone* ex Hebræis adumbratum eſſe videatur. Quod ſi eſſet mihi ſingillatim demonſtrandum, juſtum hac ſola de re conſcribendum eſſet volumen, nedum ut brevis Epiſtolæ finibus coërceri queat.

At unum dogma eſt, quod præ ceteris ex Scriptura deductum eſſe contendunt *Euſebius*, aliíque; id, nimirum, quod ſpectat τρεῖς ὑποστάσεις ἀρχικὰς, *tres ſubſtantias, quæ ſunt omnium rerum principia.* Quod dogma ſolet ad *Platonem*, quaſi ad potiſſimum auctorem, apud Ethnicos, referri, quòd diſtinctiùs de eo ſcripſerit; nam *Parmenidis* quidem, à quo creditum docet *Plotinus* Ennead. V. c. 8. nihil exſtat præter fragmenta obſcuriſſima; Pythagoræ verò ne littera quidem ulla, nam Symbola illa αἰνιγματώδη, quæ ſuperſunt.

utrum

utrum sint ipsius, vel ejus discipulorum non constat; ceteræque doctrinæ ejus reliquiæ non unam capiunt sententiam. At viri docti contendunt memorati dogmatis originem esse altiùs repetendam. Qua de re vir eruditissimus *Rod. Cudworthus* in Anglico Opere, quod *Systema Intellectuale Rerum Universitatis* inscripsit, * his verbis loquitur: *Nunc verò quandoquidem non satis intelligi queat quî ejusmodi Trinitas divinarum Hypostaseon primùm inveniri potuerit solo ingenio humano, & Ratione, quamvis nihil ei insit, si modò rectè intelligatur, quod Rationi repugnet; & quandoquidem sunt in antiquis Scriptis Veteris Testamenti certa indicia pluralitatis in Deitate, vel plurium Hypostaseon; colligere meritò possumus quod Proclus affirmat de Trinitate, quemadmodum exprimitur in Chaldaïcis Oraculis, id esse verum; nimirum, fuisse θεοπαράδοτον θεολογίαν, divinitus traditam Theologiam, vel divinam Cabalam; inter Hebræos primùm, deinde ab illis communicatam cum Ægyptiis atque aliis gentibus.* Ego verò, quod cum pace viri eruditissimi dictum sit, non puto usquam in Vetere Testamento indicium esse ullum plurium numero substantiarum divinarum, quales somniabat *Pla-*

* *Lib. I. C. 4. p. 547.*

Plato, & quales Patres credidere. Certè cùm omnia loca, quæ huc trahi possent, expendo, nullum invenio, ex quo tres substantiæ divinæ colligi queant. An tale quid viderit *P. Ventidius* ignoro, at cùm protulisset hæc & plura *Cudworthi* verba, non sine elogio Operis, debuisset clariùs mentem suam exprimere. Nam si *Plato* credidit tres esse divinas substantias, sique hanc suam sententiam ex Vetere Testamento, aut ipse per se, aut per alios, hausit, ut vult *Cudworthus*; oportet omnes fermè Christianos nunc in gravi errore versari, qui, quamvis Trinitatis Personarum patroni, acerrimè contendunt, & quidem meritò, unicam esse numero divinam substantiam. Non puto *Ventidium* tantùm tribuere Antiquitati, ut, quemadmodum fecit *Cudworthus*, vir ceteroqui laudibus in eum collatis dignissimus, propter ejus auctoritatem, Platonicum Tritheïsmum admittere sustineat. Quod si ita est, cur nobis fingit *Pythagoram*, & *Platonem* hausisse hoc suum dogma ex Scriptis Hebræorum, qui unitatis numericæ Numinis vehementes semper propugnatores fuere? Nescio etiam an satis noverit *Ventidius* quodnam sit eruditissimi *Cudworthi* institutum, in eo Capite

pite *Systematis Intellectualis*; quod eò spectat ut ostendat ab universa Antiquitate creditas esse tres pares substantias divinas. Si minùs intellexit, non satis prudenter fecit, cùm testem adduxit testimonium contra se dicturum. Si intellexit, non minùs imprudenter se gessit, cùm nobis fucum facere se posse existimarit, proferendo verba; quæ, si quid probant, ostendunt Tritheïsmum Veteri Testamento originem debere.

Sed ut ad *Platonem*, ceterósque Philosophos, qui ei fortè præiverunt, redeam; non video cur revelatione indiguerint, ad constituenda tria illa Principia; ut jam omittam falsitatem ejus sententiæ, quæ cum vera revelatione consistere nequit. Solâ ratiocinatione, conjunctâ cum divinorum Operum contemplatione, potuerunt intelligere τὸ γνωςὸν τοῦ Θεοῦ, hoc est, esse quampiam intelligentem Naturam, eámque perfectissimam, quæ omnia fecerit, & omnia regat, aut per se, aut per alium; imò verò intellexerunt, ut liquet ex sermonibus Socratis apud *Xenophontem*, aliisque ejusmodi. Cùm verò viderent Mundi Opificem non temerè, & fortuitò, sed summâ ratione omnia fecisse, generáque singula omnium rerum, pro suis quæque

que naturis, sine mutatione, conservari ac propagari; hinc collegit *Plato*, post alios, esse & alteram substantiam divinam primæ illi proximam, quæ vocaretur *Ratio* seu Λόγος, quæ complecteretur æterna atque immutabilia exemplaria omnium rerum, & per quam singula essent facta. Nec dixeris *Rationem* illam fuisse perfectionem Dei, non substantiam singulari exsistentiâ præditam; nam *Plato* (rectène an secus, nunc non quærimus) ita ratiocinatus est. *Rationem*, quam & *Ideam* vocat, descripsit quasi substantiam; qua in re præivit *Platoni Timæus*, qui *Ideam*, distinguit à Deo, & substantiam seorsim exsistentem habet, initio Operis sui. Ait enim duas esse causas summas *Deum* & *Necessitatem*, & ad hanc quidem referri *Ideam* & *Materiam*, quasi συναίτια *causas unà* cum Deo. Tum *Ideam* docet esse quidpiam ἀγέννατόν τε καὶ ἀκίνατον, καὶ μένον τε καὶ τᾶς ταυτῶ (leg. ταυτᾶς) φύσιος, νοατόν τε καὶ παράδειγμα τῶν γεννωμένων, ὁκόσα ἐν μεταβολᾷ ἐντί, *ingenitum, & immotum & manens & ejusdem naturæ, ac intelligibile exemplar genitorum omnium quæ in mutatione sunt*. Græca hujus loci attentè legenda, nam non modò *Joan Serranus*, sed ne *Marsilius* quidem *Ficinus*, multò eruditior

eruditior ea adsequutus est. Attamen non indigna sunt quæ legantur quæ *Serranus* collegit de Ideis, in argumento *Parmenidis* Platonici Dialogi. Deinde cùm animadverteret *Plato* animalia & plantas, per omnes terras, mirum in modum nasci, augescere, vegetari; hinc, post *Timæum*, collegit à *Ratione* divina esse Mundo *Animam* inditam, cujus vi omnia illa fierent, & totius Mundi machina ageretur. Quamobrem etiam Mundum *Animal* & *Deum* esse dixit.

Hæc distinctiùs verbis ipsis *Platonis* probabo, & cùm de summo Deo nulla moveatur controversia, de secundo, seu Λόγῳ primùm videndum. Sic ergo de hoc loquitur in Timæo, ubi de Creatione Mundi, p. 528. C. Ed. Gen. Οὗτος δὴ πᾶς ὄντως ἀεὶ Λογισμὸς Θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον Θεὸν λογισθεὶς λεῖον καὶ ὁμαλὸν, πανταχῇ τε ἐκ μέσου ἴσον, καὶ ὅλον καὶ τέλεον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησε: *Hic ergo, qui reverâ est omnis Ratiocinatio Dei, de futuro Deo ratiocinatus, lævem eum effecit, æqualémque & undique à medio parem, ac totum & perfectum corpus è perfectis corporibus.* In Epinomide verò p. 702. G. memorato Mundo, illico subjicit: ὃν ἔταξε Λόγος ὁ πάντων θειότατος ὁρατόν: *quem fe-*

cit *Ratio omnium divinissima conspicuum.* Quem Λόγον & Λογισμὸν hîc vocat Plato recentiores Platonici solent etiam vocare Νȣ̃ν, *mentem*, quia Λόγος substantiam ratiocinantem sonat, seu mentem. Vide, si vacat, *Plotinum* Ennead. V. Lib. I. Capp. 3 & 4. Ait *Plato* Mentem hanc esse *omnium divinissimam*, quia alias Mentes seu Λόγȣς esse putabat, inferiores Deos. Non addam quæ habet de *Idea*, quod est alterum nomen τȣ̃ Λόγȣ, quia nemo nunc somniarit quod de *Idea* scripsit *Plato* id ex Vetere Testamento esse desumtum. Adi, si vacat, quæ hac de re præfixit *Serranus Parmenidi* & Lib. VI. *de Republica*, ubi paucis mentem *Platonis* explicat.

Quæsiverim nunc à Theologis paullò accuratioribus, an propterea possit *Plato* censeri desumsisse quæ habet de *Ratione* aut *Mente* ex Scriptura; dumtaxat quia Moses, & alii Scriptores Sacri inducunt Deum omnia facientem διὰ λόγȣ, hoc est, ῥήματος, *per verbum*, ut describant maximam ejus potentiam, & spiritualem agendi rationem, quam vocis imperio exprimunt? Non potest sanè affirmari, nisi à ludentibus ambiguitate vocis Λόγος, quæ Græcè & *rationem* & *sermonem* sonat. Quod tamen fecit *Eusebius* Cap.

14.

14. Lib. XI. Præpar. Evangelicæ, nimiâ cupiditate trahendi ad partes Christianorum insignis Philosophi.

Audiamus tandem quæ habeat, de tertio Principio, seu *Anima Mundi*, de qua sic loquitur in Timæo, p. 528. C. ubi postquàm descripsit corpus rotundum Mundi, ita pergit: Διὰ πάντα δὴ ταῦτα εὐδαίμονα Θεὸν αὐτὸν ἐγεννήσατο. τὴν δὲ δὴ ψυχὴν οὐχ ὡς νῦν ὑστέραν ἐπιχειροῦμεν λέγειν, οὕτως ἐμηχανήσατο καὶ ὁ Θεὸς νεοτέραν· οὐ γὰρ ἂν ἄρχεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου συνέρξας εἴασεν· ἀλλά πως ἡμεῖς πολὺ μετέχοντες τοῦ προστυχόντος τε καὶ εἰκῆ, ταύτῃ πῃ καὶ λέγομεν. *Omnibus hisce de causis beatum eum Deum genuit. Animam verò, non ut nunc aggredimur dicere posteriorem, sic & Deus fecit juniorem; neque enim qui hæc conjunxit parere juniori antiquius permisisset, sed nos, ut pote multùm fortunæ & casûs participes, temerè etiam & sine ordine dicimus.* Mira profectò est hæc excusatio perturbati in loquendo ordinis, sed tamen, ut opinor, vera. At ad institutum meum rei examen non pertinet. Itaque pergam recitare verba *Platonis*, de ratione quâ Anima Mundi creata est: Ὁ δὲ καὶ γενέσει καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρεσβυτέραν ψυχὴν σώματος, ὡς δεσπότιν, καὶ ἄρξουσαν ἀρχομένου

συνεστήσατο, ἐκ τῶνδε καὶ τοιῷδε τρόπῳ· τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ τ' αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε τ' αὐτοῦ φύσεως αὖ πέρι καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου, καὶ κατὰ τ' αὐτὰ ξυνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν, καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὖ τὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς τ' αὐτὸ ξυναρμόττων βίᾳ: *Ille verò & generatione & virtute priorem Animam Corpore, quasi dominam & imperaturam parenti constituit, ex his videlicet, atque hoc modo. Ex substantia individua & quæ semper eadem ratione se habet, & ea rursus quæ in corporibus dividua est, tertiam ex ambobus mediam commiscuit substantiæ speciem, quæ esset ejusdem naturæ & alterius; eámque sic mediam constituit inter eam illarum quæ individua est, & eam quæ in corporibus est dividua. Cúmque tria sumsisset quæ erant, omnia miscuit in unam speciem, ejus quod alterum diximus naturam vix miscendam, cum eo quod idem dicitur vi conjungens.* Postea tradit arithmeticas nescio quas rationes, secundùm quas tria miscuit, quas ex ipso petas licet.

Si *Plato* Trinitatem ex Scriptura Sacra Veteris Testamenti desumsit, ex ea quo-

que

que statuendus est hanc tertiæ Substantiæ descriptionem hausisse; quam mihi quidem ostendi cupiverim, in quopiam Veteris Testamenti loco; nam hactenus in eo nihil simile animadvertere potui. Non opus est etiam me dicere notionem hanc Animæ Mundi creatæ, & constantis misturâ substantiæ immutabilis & corporeæ, longè distare ab eo quod Christiani de Spiritu Sancto omnes credunt; res enim est manifesta. Nemo non videt describi non quod nos Spiritum Sanctum vocamus, sed vim quamdam omnia fœcundantem, ac vegetantem, quam *Virgilius* Æn. VI, 724. sic pinxit:

Principio cœlum ac terras, campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

 Atta-

Attamen Veteres nimio Platonicæ Philosophiæ amore capti, hîc invenerunt Spiritum Sanctum; nam quamvis *Eusebius* aggressus non sit ostendere, singulari Capite, *Platonem* idem sensisse ac Christianos περὶ τρίτου αἰτίου, ut de primo, & secundo; attamen Cap. XX. Lib. XI. Præp. Evang. περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus substantiis quæ Principia sunt*, agens, prolato de iis loco *Platonis* ex Epistola ad *Dionysium*, ita loquitur: Ταῦτα οἱ τὸν Πλάτωνα διασαφεῖν πειρώμενοι ἐπὶ τὸν πρῶτον Θεὸν ἀνάγουσι, ἐπί τε τὸ δεύτερον αἴτιον, καὶ τρίτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, Θεὸν τρίτον καὶ αὐτὴν ὁριζόμενοι εἶναι. οἱ δέ γε θεῖοι λόγοι τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἀρχῆς λόγῳ τάττουσι: *Hæc qui conati sunt Platonem elucidare ad primum Deum referunt, & ad secundam Causam, & ad tertiam hanc Mundi animam Deum tertium esse definientes. Divini verò libri sanctam & beatam Trinitatem Patris & Filii & Sancti Spiritûs principii rationem habere statuunt.*

At tenuis similitudo, quæ inter Principia tria, seu tres Deos summos *Platonis*, primâ fronte esse videtur non debuit ita animum *Eusebii* aliorúmque afficere; ut illico se Trinitatem Christianam Pa-

tris, Filii & Spiritûs Sancti in ejus verbis agnoscere profiterentur; ac proinde hoc ejus dogma contenderent ex Vetere Testamento desumtum ab eo fuisse. Sensit hoc partim *Cyrillus* Alexandrinus, qui Principiorum Platonicorum inæqualitatem pugnare cum τῷ ὁμοουσίῳ rectè animadvertit, Lib. VIII. contra Julianum. Scio virum doctissimum, cujus Anglicum Opus antea laudavimus, ex *Plotino* aliam sententiam *Platonis* verbis adscribere, & duas Animas Mundi proferre; quarum altera sit ὑπερκόσμιος, & consubstantialis summo Deo, adeóque æterna, de qua *Plato* siluerit; altera verò ἐγκόσμιος & creata, de qua Philosophus. Sed *Plotino* tot sæculis post *Platonem* nato, nec alia ejus Scripta proferenti, quàm quæ habemus; de *Platonis* genuina sententia, non magis crediderim, quàm Monachis VII. Sæculi, de dogmatibus Christi & Apostolorum. Nam quo jure *Plotini* Metaphysicæ meditationes haberi possunt supplementa indubitata eorum quæ *Plato* cogitavit, etiam ubi *Platonis* orationi nihil deest; potiùs quàm quæ Novo Testamento addiderunt VII. Sæculi Monachi? Imò verò *Plotini* figmenta suspecta habeamus necesse est, si meminerimus *Platonis Timæum* esse dum-

taxat prolixiorem explicationem libri *Timæi* Locri; in quorum duplicis illius Animæ Mundi ne minimum quidem vestigium est.

Qui volunt priscam illam doctrinam, de tribus Causis, vel Principiis omnium rerum, ad *Parmenidem*, *Pythagorámque* referri, potiùs quàm ad *Platonem*, iisdem premuntur incommodis, quibus ii qui à *Platone* è Vetere Testamento haustam esse contendunt. Cùm enim eam ex solo *Platone* perspicuè cognoscere liceat, cúmque manifestum sit in Vetere Testamento nusquam exstare ei quod ex *Platone* protuli quidquam simile; nemo etiam dixerit ea à Pythagoricis ex Libris Sacris depromta.

At mentio fit, inquies, in Vetere Testamento *Dei* boni *Sapientiæque* & *Spiritûs* ejus, ex quibus collegerunt tres esse summos Deos, qui possent vocari *Bonum*, *Ratio* & *Anima Mundi*. At sintne hæc usque adeò similia, ut qui posterius dicat necesse sit eum Vetus Testamentum legisse? Non puto; aut omnia, quæ aliquatenus sunt similia, erunt confundenda. De ejusmodi errore, ex similitudine orto, egi *Criticæ* P. 2. S. 1 C. 14. ubi diversarum Sectarum sermone simili dissi-

milia

milia sæpe significari ostendi, nec repetam quæ dixi.

Minùs etiam probabile est quod habet *Plato* de hominum Creatione & prima ætate, seu in Convivio, seu in Politico, Judæis deberi; propter multas absurdas circumstantias, quæ tenui Veritatis umbræ miscentur. In Convivio enim describit hominem ἀνδρόγυνον, hoc est, virum cum muliere, posticis partibus conjunctum; ac postea à Deo, quod æquo superbior esset, divisum. In Politico verò, memorat nescio quas periodos, quibus Orbis renovatus sæpe fuerit, & quarum singularum initio homines ex humo, plantarum instar, renati fuerint. Quæ si paullò attentiùs legantur, intelligentur esse partim fabulæ Græcanicæ, quibus nonnihil Veritatis Historicæ admistum est, ut plerumque solet; partim figmenta *Platonis* fabulas illas ornantis, novis mendaciis, aut etiam quærentis rationem priscarum illarum fabularum, eámque ex conjectura proferentis. Non est ideò tantùm, quia *Plato* dicit homines aliquando ortos, & quidem ex *terra*, quamvis ceteræ circumstantiæ cum Mosaïcis minimè consentiant, continuò judicandum eum hæc Judæis debuisse. Quare enim, apud Græcos,

cos, non ſuperfuerint antiquiſſimæ famæ nonnulla, ut ita dicam, ἀπηχήματα, inter innumeras falſas narrationes? Quare etiam cenſeamus *Platonem* quæ à Judæis acceperat de rerum creatione, non modò rectæ Rationi conſentanea, ſed etiam credibilia, abſurdis & incredibilibus fabulis corrupiſſe, ut ab omnibus rejicerentur? Multò credibilius eſt quod ipſe dicit in Politico, illa, ut alia quæ de regno Saturni jactabantur, eſſe petita ἐκ τῶν πάλαι λεχθέντων *ex olim narratis*, & de quibus poſtea dicit: διὰ δὲ χρόνου πλῆθος τὰ μὲν αὐτῶν ἀπέσβηκε, τὰ δὲ διεσπαρμένα εἴρηται χωρὶς ἕκαστα ἀπ' ἀλλήλων, *longinquitate temporis, alia eorum exſtincta ſunt, alia diſperſa dicta ſejunctim ab aliis.* Quibus addere debuit imperitiam narrantium & audientium, mentiendique libidinem; quæ veris Hiſtoriis innumera mendacia admiſcuerunt.

Verùm & alterum ſuppetit nobis argumentum, ex quo licet colligere neque *Pythagoram*, neque *Platonem* ex Libris Sacris Veteris Teſtamenti, aut ex ſermonibus Judæorum quidquam, ad Theologiam quod attinet, eſſe mutuatos. Petitum id eſt ex Libro *Timæi* Locri, atque ex ipſius *Platonis Timæo.* Pythagoricus

Lo-

Locrus, de Mundi Creatione acturus, non modò nullam cujusquam auctoritatem profert; sed philosophicè, pro more ejus sectæ, ratiocinatur à capite ad calcem Opusculi, nec quidquam habet quod Mosaïcam creationem redoleat. Similis est *Platonis* interpretatio, quam liquet esse veluti prolixiorem paraphrasin Opusculi Locri Philosophi; à quo totus pendet, & cui ratiocinationes suas addit. Nusquam ex Mose sapit, aut emendat Pythagoricum Philosophum. Hoc unum illis est commune cum Mose, quòd Deum esse & omnia ab eo creata statuant; sed creationis ratio apud illos simile nihil habet. Quod si rem à Judæis accepissent, unà cum re, etiam rationem quâ facta est audivissent, suísque Scriptis inseruissent; neque enim credibile est, re tantâ auditâ, homines φιληκόυς & barbaricorum dogmatum curiosos nihil aliud quæsivisse. Crediderim ergo eos quidem partim ex ratiocinatione, partim ex consensu antiquissimarum Orientis gentium, accepisse esse Numen à quo omnia procreata sint; omnes verò rei circumstantias ab iis excogitatas.

Certè *Plato* hæc omnia inducit *Timæum* proferentem, non quasi accepta

ab aliis, ſed quaſi eruditionis ſuæ fœtum. Quod paucis demonſtraſſe præter rem non erit. Sic ergo Critias loquitur, ut loquendi partes in *Timæum* transferat: Ἔδοξε ἡμῖν Τίμαιον μὲν, ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτῶντα δὲ εἰς ἀνθρώπων φύσιν: *Viſum eſt nobis Timæum, quippe noſtrûm Aſtronomiæ peritiſſimum, & qui potiſſimùm operam dederit ut cognoſceret Univerſi naturam, primum dicere exorſum à creatione mundi, & definere in naturam humanam.* Debuiſſet dicere, ſi barbaricam hîc quoque narrationem traditurus erat, ejus peritiſſimum fuiſſe *Timæum.* Sic hiſtoriolam, quæ anteceſſit de Atlantica Inſula, palam profitetur Ægyptiis auctoribus deberi.

Timæus deinde ita rem aggreditur, ut ſuas eum, *Platone* judice, conjecturas proferre liqueat: ἐὰν οὖν, inquit, πολλὰ πολλῶν εἰπόντων περὶ Θεῶν καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως, μὴ δυνατοὶ γιγνώμεθα πάντῃ πάντως ἂν τοὺς αὐτοὺς αὐτοῖς ὁμολογουμένους καὶ ἀπηκριβωμένους λόγους ἀποδοῦναι, μὴ θαυμάσῃς, ἀλλ᾽ ἐὰν ἄρα μηδενὸς ἧττον παρεχόμεθα εἰκότας, ἀγαπᾶν χρή· μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν.

ἐχομένων· ὥστε περὶ τούτων τὸν εἰκότα μῦθον ἀποδεχομένους πρέπει μηδὲν ἔτι πέρα ζητεῖν: *Si ergo, cùm multi multa de Diis, & Universitatis creatione dixerint, non possimus per omnia rationes eorum consentientes & accuratas reddere, ne mireris. At si certè non minùs verisimiles quàm quisquam alius, contentum te esse oportet; memorem & me qui dico & vos, qui estis judices, humanam habere naturam. Itaque si de hisce verisimilem fabulam acceperitis, decet vos nihil ampliùs quærere.* Quisquis ita loquentem inducit credidisse profectò non videtur *Timæi* orationem complecti θεοπαραδότον θεολογίαν, quod existimavit postea *Proclus*. Ac sanè *Timæus* ipse, ne verbulo quidem, innuit se ulli debere quod ait de Deo, déque rerum Universitatis creatione, sed ita dumtaxat orditur: Τίμαιος ὁ Λοκρὸς τάδε ἔφα: *Timæus Locrus hæc dixit.*

Scio *Justinum* Martyrem, in Adhortatione ad Gentes p. 24. & seqq. velle Platonem φόβῳ τοῦ κωνείου, *metu cicutæ* quod propinatum noverat Socráti, quasi impio, non modò subinde loqui cum Vulgo, sed etiam in *Timæo* veluti ex sua ipsius sententia proferre quæ ab Hebræis acceperat. Verùm id quod de *Timæo* modò dicebamus ostendit *Justinum* errare; nec mi-

συνεστήσατο, ἐκ τῶνδε καὶ τοιῷδε τρόπῳ· τῆς ἀμερίστου καὶ ἀεὶ κατὰ τ' αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε τ' αὐτοῦ φύσεως αὖ πέρι καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου, καὶ κατὰ τ' αὐτὰ ξυνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν, καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὖ τὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς τ' αὐτὸ ξυναρμόττων βίᾳ: *Ille verò & generatione & virtute priorem Animam Corpore, quasi dominam & imperaturam parenti constituit, ex his videlicet, atque hoc modo. Ex substantia individua & quæ semper eadem ratione se habet, & ea rursus quæ in corporibus dividua est, tertiam ex ambobus mediam commiscuit substantiæ speciem, quæ esset ejusdem naturæ & alterius; eámque sic mediam constituit inter eam illarum quæ individua est, & eam quæ in corporibus est dividua. Cúmque tria sumsisset quæ erant, omnia miscuit in unam speciem, ejus quod alterum diximus naturam vix miscendam, cum eo quod idem dicitur vi conjungens.* Postea tradit arithmeticas nescio quas rationes, secundùm quas tria miscuit, quas ex ipso petas licet.

Si *Plato* Trinitatem ex Scriptura Sacra Veteris Testamenti desumsit, ex ea quoque

que statuendus est hanc tertiæ Substantiæ descriptionem hausisse; quam mihi quidem ostendi cupiverim, in quopiam Veteris Testamenti loco; nam hactenus in eo nihil simile animadvertere potui. Non opus est etiam me dicere notionem hanc Animæ Mundi creatæ, & constantis misturâ substantiæ immutabilis & corporeæ, longè distare ab eo quod Christiani de Spiritu Sancto omnes credunt; res enim est manifesta. Nemo non videt describi non quod nos Spiritum Sanctum vocamus, sed vim quamdam omnia fœcundantem, ac vegetantem, quam *Virgilius* Æn. VI, 724. sic pinxit:

Principio cœlum ac terras, campósque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque astra
Spiritus intus alit, totámque infusa per artus
Mens agitat molem & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæque volantum
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.

Attamen Veteres nimio Platonicæ Philosophiæ amore capti, hîc invenerunt Spiritum Sanctum; nam quamvis *Eusebius* aggressus non sit ostendere, singulari Capite, *Platonem* idem sensisse ac Christianos περὶ τρίτου αἰτίου, ut de primo, & secundo; attamen Cap. XX. Lib. XI. Præp. Evang. περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων, *de tribus substantiis quæ Principia sunt*, agens, prolato de iis loco *Platonis* ex Epistola ad *Dionysium*, ita loquitur: Ταῦτα οἱ τὸν Πλάτωνα διασαφεῖν πειρώμενοι ἐπὶ τὸν πρῶτον Θεὸν ἀνάγουσι, ἐπί τε τὸ δεύτερον αἴτιον, καὶ τρίτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, Θεὸν τρίτον καὶ αὐτὴν ὁριζόμενοι εἶναι. οἱ δέ γε θεῖοι λόγοι τὴν ἁγίαν καὶ μακαρίαν τριάδα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐν ἀρχῆς λόγῳ τάττουσι: *Hæc qui conati sunt Platonem elucidare ad primum Deum referunt, & ad secundam Causam, & ad tertiam hanc Mundi animam Deum tertium esse definientes. Divini verò libri sanctam & beatam Trinitatem Patris & Filii & Sancti Spiritûs principii rationem habere statuunt.*

At tenuis similitudo, quæ inter Principia tria, seu tres Deos summos *Platonis*, primâ fronte esse videtur non debuit ita animum *Eusebii* aliorúmque afficere; ut illico se Trinitatem Christianam Pa-

tris,

tris, Filii & Spiritûs Sancti in ejus verbis agnoſcere profiterentur; ac proinde hoc ejus dogma contenderent ex Vetere Teſtamento deſumtum ab eo fuiſſe. Senſit hoc partim *Cyrillus* Alexandrinus, qui Principiorum Platonicorum inæqualitatem pugnare cum τῷ ὁμοουσίῳ rectè animadvertit, Lib. VIII. contra Julianum. Scio virum doctiſſimum, cujus Anglicum Opus antea laudavimus, ex *Plotino* aliam ſententiam *Platonis* verbis adſcribere, & duas Animas Mundi proferre; quarum altera ſit ὑπερκόσμιος, & conſubſtantialis ſummo Deo, adeóque æterna, de qua *Plato* ſiluerit; altera verò ἐγκόσμιος & creata, de qua Philoſophus. Sed *Plotino* tot ſæculis poſt *Platonem* nato, nec alia ejus Scripta proferenti, quàm quæ habemus; de *Platonis* genuina ſententia, non magis crediderim, quàm Monachis VII. Sæculi, de dogmatibus Chriſti & Apoſtolorum. Nam quo jure *Plotini* Metaphyſicæ meditationes haberi poſſunt ſupplementa indubitata eorum quæ *Plato* cogitavit, etiam ubi *Platonis* orationi nihil deeſt; potiùs quàm quæ Novo Teſtamento addiderunt VII. Sæculi Monachi? Imò verò *Plotini* figmenta ſuſpecta habeamus neceſſe eſt, ſi meminerimus *Platonis Timæum* eſſe dum-

taxat prolixiorem explicationem libri *Timæi* Locri; in quorum duplicis illius Animæ Mundi ne minimum quidem vestigium est.

Qui volunt priscam illam doctrinam, de tribus Causis, vel Principiis omnium rerum, ad *Parmenidem*, *Pythagorámque* referri, potiùs quàm ad *Platonem*, iisdem premuntur incommodis, quibus ii qui à *Platone* è Vetere Testamento haustam esse contendunt. Cùm enim eam ex solo *Platone* perspicuè cognoscere liceat, cúmque manifestum sit in Vetere Testamento nusquam exstare ei quod ex *Platone* protuli quidquam simile; nemo etiam dixerit ea à Pythagoricis ex Libris Sacris depromta.

At mentio fit, inquies, in Vetere Testamento *Dei* boni *Sapientiæque* & *Spiritûs* ejus, ex quibus collegerunt tres esse summos Deos, qui possent vocari *Bonum*, *Ratio* & *Anima Mundi*. At sintne hæc usque adeò similia, ut qui posterius dicat necesse sit eum Vetus Testamentum legisse? Non puto; aut omnia, quæ aliquatenus sunt similia, erunt confundenda. De ejusmodi errore, ex similitudine orto, egi *Criticæ* P. 2. S. 1 C. 14. ubi diversarum Sectarum sermone simili dissimilia

milia sæpe significari ostendi, nec repetam quæ dixi.

Minùs etiam probabile est quod habet *Plato* de hominum Creatione & prima ætate, seu in Convivio, seu in Politico, Judæis deberi; propter multas absurdas circumstantias, quæ tenui Veritatis umbræ miscentur. In Convivio enim describit hominem ἀνδρόγυνον, hoc est, virum cum muliere, posticis partibus conjunctum; ac postea à Deo, quod æquo superbior esset, divisum. In Politico verò, memorat nescio quas periodos, quibus Orbis renovatus sæpe fuerit, & quarum singularum initio homines ex humo, plantarum instar, renati fuerint. Quæ si paullò attentiùs legantur, intelligentur esse partim fabulæ Græcanicæ, quibus nonnihil Veritatis Historicæ admistum est, ut plerumque solet; partim figmenta *Platonis* fabulas illas ornantis, novis mendaciis, aut etiam quærentis rationem priscarum illarum fabularum, eámque ex conjectura proferentis. Non est ideò tantùm, quia *Plato* dicit homines aliquando ortos, & quidem ex *terra*, quamvis ceteræ circumstantiæ cum Mosaïcis minimè consentiant, continuò judicandum eum hæc Judæis debuisse. Quare enim, apud Græcos,

cos,

cos, non superfuerint antiquissimæ famæ nonnulla, ut ita dicam, ἀπηχήματα, inter innumeras falsas narrationes? Quare etiam censeamus *Platonem* quæ à Judæis acceperat de rerum creatione, non modò rectæ Rationi consentanea, sed etiam credibilia, absurdis & incredibilibus fabulis corrupisse, ut ab omnibus rejicerentur? Multò credibilibus est quod ipse dicit in Politico, illa, ut alia quæ de regno Saturni jactabantur, esse petita ἐκ τῶν πάλαι λεχθέντων *ex olim narratis*, & de quibus postea dicit: διὰ δὲ χρόνου πλῆθος τὰ μὲν αὐτῶν ἀπέσβηκε, τὰ δὲ διεσπαρμένα εἴρηται χωρὶς ἕκαστα ἀπ' ἀλλήλων, *longinquitate temporis, alia eorum exstincta sunt, alia dispersa dicta sejunctim ab aliis.* Quibus addere debuit imperitiam narrantium & audientium, mentiendique libidinem; quæ veris Historiis innumera mendacia admiscuerunt.

Verùm & alterum suppetit nobis argumentum, ex quo licet colligere neque *Pythagoram*, neque *Platonem* ex Libris Sacris Veteris Testamenti, aut ex sermonibus Judæorum quidquam, ad Theologiam quod attinet, esse mutuatos. Petitum id est ex Libro *Timæi* Locri, atque ex ipsius *Platonis Timæo.* Pythagoricus

Lo-

Locrus, de Mundi Creatione acturus, non modò nullam cujusquam auctoritatem profert; sed philosophicè, pro more ejus sectæ, ratiocinatur à capite ad calcem Opusculi, nec quidquam habet quod Mosaïcam creationem redoleat. Similis est *Platonis* interpretatio, quam liquet esse veluti prolixiorem paraphrasin Opusculi Locri Philosophi; à quo totus pendet, & cui ratiocinationes suas addit. Nusquam ex Mose sapit, aut emendat Pythagoricum Philosophum. Hoc unum illis est commune cum Mose, quòd Deum esse & omnia ab eo creata statuant; sed creationis ratio apud illos simile nihil habet. Quod si rem à Judæis accepissent, unà cum re, etiam rationem quâ facta est audivissent, suísque Scriptis inseruissent; neque enim credibile est, re tantâ auditâ, homines φιληκόους & barbaricorum dogmatum curiosos nihil aliud quæsivisse. Crediderim ergo eos quidem partim ex ratiocinatione, partim ex consensu antiquissimarum Orientis gentium, accepisse esse Numen à quo omnia procreata sint; omnes verò rei circumstantias ab iis excogitatas.

Certè *Plato* hæc omnia inducit *Timæum* proferentem, non quasi accepta

ab

ab aliis, ſed quaſi eruditionis ſuæ fœtum. Quod paucis demonſtraſſe præter rem non erit. Sic ergo Critias loquitur, ut loquendi partes in *Timæum* transferat: Ἔδοξε ἡμῖν Τίμαιον μὲν, ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτᾶν δὲ εἰς ἀνθρώπων φύσιν: *Viſum eſt nobis Timæum, quippe noſtrûm Aſtronomiæ peritiſſimum, & qui potiſſimùm operam dederit ut cognoſceret Univerſi naturam, primum dicere exorſum à creatione mundi, & deſinere in naturam humanam.* Debuiſſet dicere, ſi barbaricam hîc quoque narrationem traditurus erat, ejus peritiſſimum fuiſſe *Timæum.* Sic hiſtoriolam, quæ anteceſſit de Atlantica Inſula, palam profitetur Ægyptiis auctoribus deberi.

Timæus deinde ita rem aggreditur, ut ſuas eum, *Platone* judice, conjecturas proferre liqueat: ἐὰν οὖν, inquit, πολλὰ πολλῶν εἰπόντων περὶ θεῶν καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως, μὴ δυνατοὶ γιγνώμεθα πάντη πάντως ἂν τοὺς αὐτοὺς αὐτοῖς ὁμολογουμένους καὶ ἀπηκριβωμένους λόγους ἀποδοῦναι, μὴ θαυμάσῃς, ἀλλ' ἐὰν ἄρα μηδενὸς ἧττον παρεχόμεθα εἰκότας, ἀγαπᾶν χρή· μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν·

ἐχομένων· ὥστε περὶ τούτων τὸν εἰκότα μῦθον ἀποδεχομένους πρέπει μηδὲν ἔτι πέρα ζητεῖν : *Si ergo, cùm multi multa de Diis, & Universitatis creatione dixerint, non possimus per omnia rationes eorum consentientes & accuratas reddere, ne mireris. At si certè non minùs verisimiles quàm quisquam alius, contentum te esse oportet; memorem & me qui dico & vos, qui estis judices, humanam habere naturam. Itaque si de hisce verisimilem fabulam acceperitis, decet vos nihil ampliùs quærere.* Quisquis ita loquentem inducit credidisse profectò non videtur *Timæi* orationem complecti θεοπαράδοτον θεολογίαν, quod existimavit postea *Proclus*. Ac sanè *Timæus* ipse, ne verbulo quidem, innuit se ulli debere quod ait de Deo, déque rerum Universitatis creatione, sed ita dumtaxat orditur: Τίμαιος ὁ Λοκρὸς τάδε ἔφα: *Timæus Locrus hæc dixit.*

Scio *Justinum* Martyrem, in Adhortatione ad Gentes p. 24. & seqq. velle Platonem φόβῳ τοῦ κωνείου, *metu cicutæ* quod propinatum noverat Socrati, quasi impio, non modò subinde loqui cum Vulgo, sed etiam in *Timæo* veluti ex sua ipsius sententia proferre quæ ab Hebræis acceperat. Verùm id quod de *Timæo* modò dicebamus ostendit *Justinum* errare; nec mi-

minùs periculosum erat ea quasi à se inventa proferre, quæ contraria habebantur Religioni publicè institutæ, imò periculosius; quàm narrare quid Syriæ quidam populus, Atheniensibus ignotus, hac de re sentiret. Narrare enim licebat etiam quæ publicè improbabantur, sed non quasi à se inventa in vulgus edere, ut aliis persuaderentur.

Hæc si pensites, L. CANDIDE, facilè, nisi fallor, mihi concedes non videri *Platonem* umquam consuluisse Libros Sacros Hebræorum, aut Judæos adiisse; quamvis aliter senserint olim multi Patres, qui *Aristobuli* & *Josephi* aliorúmque fortasse priscorum Judæorum conjecturis nimis facilem adsensum præbuerunt. Solemne, nimirum, illis ferè erat, si quis quidpiam dixisset, quod aptum videretur, ad alliciendos Ethnicos ad fidem Christianam, id sine examine exscribere; nec consensus eorum, hac in re, quidquam aliud probat, nisi æquè cupidos fuisse lucrifaciendi Christo eos qui *Platonem*, aliósve Philosophos magni faciebant. Quòd eo credibilius, hoc in negotio, videbitur, quòd dum *Platonem* ad se traherent, objectiones omnes, quæ in S. Trinitatem fieri ab Ethnicis poterant,

rant, retunderent; tanta enim erat *Platonis* fama & auctoritas, ut acutissimi viri cum illo propemodùm errare mallent, quàm verum cum aliis dicere. Tu verò, CANDIDE VERE, hæc omnia, pro tuo acumine tuáque eruditione expendes, & quid judices mihi significabis. Vale.

Dabam Amstelodami a. d. VII. Idus Julias,
CIƆ IƆC XCIX.

EPI-

EPISTOLA VIII.

Philonem *Platonicæ Philosophiæ fuisse addictissimum, cujus decreta in Scriptura Sacra postea quæsivit; cùm in aliis rebus, tum etiam quod attinet ad Dei Rationem. Fuisse eum in sententia de tribus Principiis, quæ Arianæ propior est, quàm nostræ. Voci* Λόγος *non subjecisse significatum* Sermonis, *sed* Rationis, *Per totam Epistolam confutatur* P. Ventidius.

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CONJECI Joannem Apostolum, in iis quæ de *Ratione* habet, initio Evangelii sui, non ad Mosem, aut alium Veteris Testamenti Scriptorem, sed ad *Philonem* Alexandrinum respexisse; nec obscurè indicavi quæ de *Ratione* Divina scripsit *Philo*, ea ex priscis Philosophis Ethnicis, ac præsertim ex *Platone* hausta ab eo fuisse. Dubium quidem esse non potest, an *Plato* similia dixerit ac postea *Philo*,

Philo, si conferatur quod in antecedente ad te Epistola, L. CANDIDE, ex *Platone* exscripsi, vel cum solo libro *Philonis* περὶ κοσμοποιΐας, aut si comparentur quæ ex utroque habet *Eusebius* Præp. Evang. Lib. XI. capp. 15 & 16. Nec à quoquam negatur, quem equidem noverim. Sed *P. Ventidius* negat *Philonem* ea ex *Platone* hausisse, contenditque ex Veteris Testamenti Libris ab eo esse derivata. Ego verò existimo *Philonem* in Scriptura quæsivisse quæ antea in *Platone* legerat, nec de iis umquam cogitaturum fuisse, si solum Vetus Testamentum legisset.

Ut intelligere possis ab utra parte stet Veritas, ante omnia ostendam *Philonem* addictum fuisse Platonicæ Philosophiæ, quoad licuit per Judaïcam Religionem; imò & aliquantò plusquàm fas erat. Eadem operâ manifestum fiet eum detorsisse Scripturam ad eam Philosophiam, violentis interpretationibus, cùm in aliis rebus, tum etiam quod attinet ad *Rationem* Divinam, sive Λόγον. Paucis deinde quæram an verisimile sit *Philonem* respicere ad usum Christianorum, aut Cabbalistarum, vel Chaldæorum Paraphrastarum. Cùm verò *P. Ventidius* me malæ fidei in proferendo *Philonis* testimonio insi-

insimularit, optimâ fide à me fuisse prolatum; ac tandem apud eum voce Λόγος non significari *Sermonem*, aut *Verbum*, sed *Rationem*, eámque summo Deo minorem demonstrabo.

Quamvis *Philo* non unum legisset Philosophum, ut liquet ex iis quos laudat; attamen præ ceteris gavisus est *Platone*, cujus stylum ubique, & dogmata non rarò expressit. Quod adeò liquet iis qui *Philonem* legunt, ut res fermè in Proverbium abierit. *Hieronymus* in Catal. Scriptorum Ecclesiasticorum: *De hoc vulgò, apud Græcos, dicitur:* ἢ Πλάτων φιλωνίζει, ἢ Φίλων πλατωνίζει, *id est, aut Plato Philonem sequitur, aut Philo Platonem; tanta est similitudo sensuum & eloquii.* Quod provertbium exstat etiam apud *Isidorum* Pelusiotam, *Suidam* & *Photium*. Quamobrem mirari subit virum eruditum, qui olim Genevæ, anno CIƆ IƆ C XIII. præfationem *Philoni* præfixit, maluisse Philonem esse *Eclecticum*, quàm Platonicum. Sed est res magis particulatim probanda.

Atticus Platonicus, apud *Eusebium* Præp. Evang. Lib. XV. c. 13. contendit nihil esse insignius in universa Platonica Philosophia, quàm doctrinam de ideis: τὸ κεφάλαιον, inquit, καὶ τὸ κῦρος τῆς Πλάτωνος

-τωνος αἱρέσεως ἡ περὶ τῶν νοητῶν διάταξις: *caput & cardo Platonicæ Sectæ est doctrina de rebus intelligibilibus*, quam contumeliosè traductam queritur ab *Aristotele* ideas Platonicas irridente. Paullò pòst: τὸ μὲν ἓν ἄκρον τε καὶ ἔσχατον τῶν Πλάτωνος φιλοσοφημάτων ἐστὶ τὸ περὶ τὴν νοητὴν ταύτην καὶ ἀΐδιον οὐσίαν τῶν ἰδεῶν: *Summum illud atque ultimum est Platonicorum dogmatum, quod circa intelligibilem hanc & æternam naturam idearum versatur.* Igitur si *Philonem* ostenderimus acrem fuisse Idearum patronum, non erit amplius cur negetur Platonicus fuisse. Id autem illico liquebit legenti Librum *de Mundi Opificio*, ubi non procul ab initio p. 3. Ed. Gen. Deum creationem mundi meditantem sic describit: Προλαβὼν ὁ Θεὸς ἅτε Θεὸς, ὅτι μίμημα καλὸν οὐκ ἄν ποτε γένοιτο καλοῦ δίχα παραδείγματος, οὐδέ τι τῶν αἰσθητῶν ἀνυπαίτιον, ὃ μὴ πρὸς ἀρχέτυπον καὶ νοητὴν ΙΔΕΑΝ ἀπεικονίσθη, βουληθεὶς τὸν ὁρατὸν τουτονὶ κόσμον δημιουργῆσαι, προεξετύπου τὸν νοητὸν, ἵνα χρώμενος ἀσωμάτῳ καὶ θεοειδεστάτῳ παραδείγματι, τὸν σωματικὸν ἀπεργάσηται, πρεσβυτέρου νεώτερον ἀπεικόνισμα, τοσαῦτα περιέξοντα αἰσθητὰ γένη, ὅσαπερ ἐν ἐκείνῳ νοητά. τὸν δὲ ἐκ τῶν ΙΔΕΩΝ συνεστῶτα κόσμον ἐν τόπῳ τινὶ λέγειν ἢ ὑπονοεῖν οὐ θεμιτόν: *Prævidens*

Deus, pro sua deïtate, imitamentum pulcrum non posse umquam esse, sine pulcro exemplari, nec sensile quidquam esse sine vitio, quod non ad archetypam & intelligibilem Ideam effictum sit, cùm vellet conspicuum hunc mundum creare, priùs formavit intelligibilem, ut usus incorporeo & Dei simillimo exemplari corporeum faceret antiquioris recentiorem imaginem, totidem complexurum sensilia genera quot sunt in illo intelligibilia. Mundum autem illum, qui ex Ideis constat, in quodam loco esse dicere, aut cogitare non licet. Alia in eamdem sententiam habet, in sequentibus, ex quibus etiam nonnulla postea proferam. Sed priùs observandum *Philonem* adeò Platonicæ Philosophiæ addictum fuisse, ut ipsum Deum Platonico more de Ideis loquentem inducat Lib. 1. de Monarchia, pag. 631. Describit Mosem quidem petentem à Deo, ut quoniam sibi ejus naturam videre non licebat, at saltem videre posset τὰς δορυφορούσας αὐτὸν δυνάμεις, *potentias ejus satellites*; Deum verò illi respondentem: ἃς ἐπιζητεῖς δυνάμεις, ἀόρατοι καὶ νοηταὶ πάντως, ἐμοῦ ἀοράτου καὶ νοητοῦ. λέγω δὲ νοητὰς οὐχὶ τὰς ἤδη ὑπὸ νοῦ καταλαμβανομένας, ἀλλ' ὅτι εἰ καὶ καταλαμβάνεσθαι οἷαί τε εἶεν, οὐκ ἂν αἰσθήσει αὐτὰς

ἀλλ᾽ ἀκραιφνέστατος νοῦς καταλαμβάνειν πέφυκεν· αἱ δ᾽ ἀκατάληπτοι κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅμως παρεμφαίνουσιν ἐκμαγεῖόν τι καὶ ἀπεικόνισμα τῆς αὐτῶν ἐνεργείας. οἷαι παρ᾽ ὑμῖν σφραγῖδες, ὅταν προσενεχθῇ κηρὸς ἤ τις ὁμοιότροπος ὕλη, μυρίους ὅσους τύπους ἐναπομάττονται μηδὲν ἀκρωτηριασθεῖσαι μέρος, ἀλλ᾽ ἐν ὁμοίῳ μένουσαι· τοιαύτας ὑποληπτέον καὶ τὰς περὶ ἐμὲ δυνάμεις περιποιούσας ἀποίοις ποιότητας, καὶ μορφὰς ἀμόρφοις, καὶ μηδὲν τῆς ἀϊδίου φύσεως μήτ᾽ ἐλαττούσας, μήτε μειουμένας· ὀνομάζουσι δ᾽ αὐτὰς οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τινὲς τῶν παρ᾽ ὑμῖν ΙΔΕΑΣ, ἐπειδὴ ἕκαστον τῶν ὄντων ἰδιοποιοῦσι, καὶ τὰ ἑξῆς: *Potentia quas quæris sunt inconspicuæ & prorsus intelligibiles, cùm sim ego inconspicuus & intelligibilis. Eas dico intelligibiles, non jam quasi mente comprehendantur, sed quia si possent comprehendi, non sensus, sed purissimum mentis acumen eas comprehendere posset. Illæ verò incomprehensibiles secundùm essentiam, attamen ostendunt expressionem quamdam & imaginem suæ efficaciæ: quemadmodum, apud vos, sigilla, cùm admovetur cera aut similis materia, sexcentas formas imprimunt, absque ullius partis imminutione, sed in simili statu manentia. Tales censendæ potentiæ, quæ sunt circa me, & qualitates, formásque addunt rebus qualitate, formáque carentibus, absque*

quo ullo sempiternæ suæ naturæ detrimento. Vocant eas non malè quidam, apud vos, IDEAS, quia singulis eorum quæ sunt proprietates suas tribuunt &c. In hisce, purum putum Platonicum agnoscis; soli enim Platonici Ideas, eo modo, tuebantur; nec immeritò, *Dionys. Petavius* Dogm. Theol. Tom. I Lib. IV. c. 9. prolato hoc loco: *Hæc Philo*, inquit, *sanè ridiculè. Nam Deum merè Platonicum facit, ac de nugis istis parum opportunè garrientem. Quinam verò isti sunt, qui tantò ante Platonem & Socratem, ac Mosis ipsius tempore, imò ante Mosem, ideas illas aut nominarunt, aut earum omnino mentionem attigerunt?*

Non satis fuit *Philoni* Platonicam doctrinam de Ideis suam facere, sed eam etiam Mosi disertè tribuit, verbáque ejus eò detorquet, pag. 4. de Opificio Mundi, ubi, postquàm multa in eam rem dixit: ita pergit: Μωσέως γάρ ἐστι τὸ δόγμα τοῦτο, οὐκ ἐμόν· τὴν γοῦν ἀνθρώπου γένεσιν ἀναγράφων ἐν τοῖς ἔπειτα ὁμολογεῖ διαῤῥήδην ὡς ἄρα κατ' εἰκόνα Θεοῦ διετυπώθη. εἰ δὲ τὸ μέρος εἰκὼν εἰκόνος, δηλονότι καὶ τὸ ὅλον εἶδος ὁ σύμπας αἰσθητὸς οὑτοσὶ κόσμος, ὃ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀνθρωπίνης μίμημα θείας εἰκόνος: *Mosis enim dogma hoc, non meum. Igitur hominis generationem describens in sequentibus*

disertè

disertè fatetur, secundùm imaginem Dei formatum esse: (hoc est, ad instar Rationis Divinæ, quæ est imago Dei) *Si autem pars est imago imaginis, manifestum est universam speciem, totum hunc sensilem mundum ejusmodi esse, qui majus est imitamentum divinæ imaginis, quàm humana natura.* Hæc, aliæque similes Scripturæ detorsiones ad mentem *Platonis* fefellerunt *Clementem* Alexandrinum & *Eusebium*, qui existimarunt reverâ hanc esse doctrinam Mosis. Vide *Eusebii* Præp. Evang. Lib. XI. c. 24. ubi profert verba *Philonis*, περὶ τῶν παρὰ Μωσεῖ ἰδεῶν, *de Ideis apud Mosem*, & Cap. 25. ubi ex *Clemente* similia habet.

Ut autem intelligas *Philonem* hîc non esse dimidiatum Platonicum, Ideas illas distinguit à Deo, & τῷ Λόγῳ seu *Rationi* ejus tribuit. Δῆλον δὲ ὅτι, inquit in proximè sequentibus verbis, καὶ ἡ ἀρχέτυπος σφραγὶς ὅν φαμεν εἶναι κόσμον νοητὸν, αὐτὸς ἂν εἴη τὸ ἀρχέτυπον παράδειγμα ἰδέα τῶν ἰδεῶν, ὁ Θεοῦ Λόγος: *Liquet autem archetypum sigillum, quem dicimus esse mundum intelligibilem, ipsum esse archetypum illud exemplar ideam idearum, Rationem Dei.* Ac sanè eum ante oculos habuisse *Platonem*, in toto hoc libro, non modò res ipsa ostendit; sed & pag. 3. *Platonem* laudat, negátque

eum aberraturum esse à scopo, quisquis dixerit ὅπερ καὶ τῶν ἀρχαίων εἶπέ τις, *quod quispiam Veterum dixit*, bonum esse patrem & conditorem, ideóque suapte naturæ bonitate, non invidisse substantiæ nihil boni ex se habenti &c. quæ leguntur in *Platonis* Timæo. Sed & alibi sæpe illum laudat, contra quàm nonnulli scribunt, qui *Philonem* legere debuissent, antequàm de eo judicare aggrederentur.

P. Ventidius * tamen nos vellet credere *Philonem* non tantùm *tenacissimum fuisse patriarum legum sectatorem*, sed etiam *Platonem nec ita multùm legisse, nec amasse.* Quod quàm falsum sit superiora satis ostendunt; sciúntque omnes qui *Platonem* & *Philonem* legerunt. At affert locum ex libro, *mundum esse incorruptibilem*, ex quo putat *P. Ventidius* liquere *Philonem* non fuisse multùm versatum in Scriptis *Platonis*; quòd ex aliena fide sententiam ejus aperiat, quæ satis clara est iis qui *Platonem* legerunt. Verùm hinc liquet ipsum *Ventidium* neque *Platonem*, neque *Philonem* umquam studiosè legisse; sed tantùm quæsivisse loca in iis nonnulla, ut me oppugnaret. Locus enim hic unus *Platonis* in Indice Ed. Genevensis *Philonis* nota-

tur.

* *Pag.* 42. *Diss. de Voc.* λόγ☉.

tur, quasi nuspiam alibi *Plato* laudaretur; cujus sæpiùs, in illo ipso libro, verba proferuntur, ut & alibi, præterquàm quòd sæpissimè ad eum respicit Philosophus Alexandrinus. Imò verò si locus ille diligentiùs consideretur, liquebit in hoc quoque negotio *Philonem* se genuinum Platonicum præstare. Cùm enim essent variæ sententiæ de *Platonis* mente, ad æternitatem materiæ mundi quod attinet, alios potiùs profert ejus interpretes, & præsertim *Aristotelem*, quàm suam ipsius sententiam; ne, quia notum erat ipsum nimiùm πλατωνίζειν, videretur veram Magistri sententiam dissimulare, ut *Platoni* meliùs cum Mose, de ortu mundi, conveniret. Hac de causa, σοφιζομένους τὸν Πλάτωνα, eique tribuentes opinionem de æternitate mundi, confutat non tantùm διὰ παντὸς συγγράμματος, *toto Timæi libro*, sed etiam ipsius *Aristotelis* testimonio.

Ut autem scias *Philonem* hîc quoque præter modum πλατωνίζειν, lege quæ initio ejusdem paginæ habet; ubi, more Platonico, initium tribuit formæ mundi, sed non materiæ. Statum enim quæstionis περὶ ἀφθαρσίας κόσμου proponens, sic loquitur: Ὥσπερ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν γίνεται, οὐδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται. ἐκ τοῦ γὰρ οὐδα-

μὴ

μὴ ὄντος ἀμήχανόν ἐστι γίνεσθαί τι, τό, τε ὂν ἐξαπολέσθαι ἀνήνυστον: *Quemadmodum ex nihilo nihil fit, sic ne in nihilum quidem corrumpitur. Ex eo enim quod non est, fieri nequit ut fiat aliquid, & ut id quod est prorsus intereat.* Vide initium orationis *Timæi*, in *Platonis* dialogo, & ipsius libelli Locri Philosophi, ubi materia unum ex principiis esse dicitur, quod statuitur Deo συναΐδιον.

Eâ lectione, cui nimiùm erat addictus *Philo*, factum est ut ei Ethnicæ loquutiones adhæserint, qualis hæc est pag. 4. Lib. de Opif. Mundi, ubi sic loquitur de Cœlo: ΘΕΩΝ ΑΦΑΝΩΝ τε καὶ ΑΙΣΘΗΤΩΝ ἔμελλεν οἶκος ἔσεσθαι ἱερώτατος: *Deorum inconspicuorum & sensilium futurus erat sanctissima domus.* Sensiles Dei sunt Stellæ, inconspicui verò Ratio, & Angeli. Docet hoc ipse *Philo* in Lib. de Monarchia I. p. 627. ubi postquàm invectus est in eos qui putabant Stellas solos esse Deos, ita loquitur: Πάντας οὖν τοὺς κατ᾽ οὐρανὸν οὓς αἴσθησις ἐπισκοπεῖ θεοὺς, οὐκ αὐτοκρατεῖς νομιστέον, τὴν ὑπάρχων τάξιν εἰληχότας, ὑπευθύνους μὲν φύσει γεγονότας, ἕνεκα δ᾽ ἀρετῆς εὐθύνην οὐχ ὑφέξοντας: *Omnes igitur Deos, quos sensus intuetur in Cœlo, non credendum esse summos ac sui juris, quippe qui sortiti*

sortiti sunt ordinem præfectorum, & naturâ quidem obnoxii sunt castigationi, virtutis verò causâ, castigationem non subeunt. Hîc habemus astra, quæ animis prædita, imò vero etiam *Dii* sunt; quæ dogmata sunt *Platonis*, in Timæo & alibi. Subjicit *Philo:* Ὡς ὑπερβάντες τῷ λογισμῷ πᾶσαν τὴν ὁρατὴν οὐσίαν, ἐπὶ τὴν οὐ ἀειδοῦς καὶ ἀορατου, καὶ μόνῃ διανοίᾳ καταληπτοῦ τιμὴν ἴωμεν, ὃς οὐ μόνον Θεὸς Θεῶν ἐστι ΝΟΗΤΩΝ τε καὶ ΑΙΣΘΗΤΩΝ, ἀλλὰ καὶ πάντων δημιουργός: *Itaque supergressi ratiocinatione omnem conspicuam essentiam, pergamus ad cultum illius formâ destituti, & inconspicui & solo intellectu comprehensibilis Dei, qui non tantùm est Deus Deorum* INTELLIGIBILIUM & SENSILIUM, *sed etiam omnium opifex.* Nemo hoc legat, evoluto antea *Platonis* Timæo, qui non recordetur initii Orationis summi Dei ad inferiores Deos: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων: *Dei Deorum, quorum operum ego opifex & pater sum* &c.

Qui hîc non agnoscet intolerandam in Judæo imitationem Ethnicorum, non video quid sit intellecturus; nec cui usui esse posset apud eum ratiocinatio. Quæ cùm ita sint, præterea, L. CANDIDE, recorderis necesse est ejus quod fieri sæpe solet

solet à Theologis; nimirum, eos interpretari Scripturam ex ea Philosophia, quam optimam ac præstantissimam esse judicant. Cùm enim Philosophiam suam veram esse putent, cúmque meritò negent quidquam falsi inesse Scripturæ Sacræ, priori hanc adversari non posse censent. Ideóque si quid in Scriptura occurrat, quod eorum Philosophiæ affine videatur, aut interpretatione ejus indigere; illico utramque jungunt, quasi mutuam opem sibi ferentes. Non aliunde factum ut, iis temporibus quibus Platonica philosophandi ratio ceteris præferebatur, Scripturæ interpretationes non paucæ ex Platonismo peterentur; postea verò, cùm *Aristoteles* pluris fieri cœpisset quàm *Plato*, Scholastici Doctores Aristotelicis dogmatibus Theologiam Christianam interpolarunt. Eleganter & verè *Des. Erasmus* * in *Ratione Veræ Theologiæ*: *Qui bonam vitæ partem in Bartholis ac Baldis, in Averroibus, in Holcotis, Bricotis ac Tartaretis, in Sophisticis cavillationibus, in confusissimis summulis ac collectaneis posuerunt, iis divinæ litteræ non sapiunt id quod sunt, sed quid* [illegible] *adferunt. Etenim ut elegans est fortassis, in tractatione divinarum litterarum, non-* [illegible] *nihil*

* *Tom. V. Op. p.* 70.

nihil velut ab exoticis illis opibus obiter adspergere: ita vehementer absurdum videtur, cùm rem tractes ab omni sapientia mundanâ longè diversissimam, nihil crepare, nisi Pythagoram, Platonem, Aristotelem, Averroëm, & his profaniores auctores; ad horum opiniones, velut ad oracula obstupescere; horum placitis & argumentis seriò tueri nostræ Religionis dogmata, unde summorum virorum judicio pleræque hæreses exstiterunt, & quorum armis potissimùm nos oppugnant Hæretici. Aufer, inquit *Tertullianus*, Hæreticis quæcumque Ethnici sapiunt, ut de Scripturis quæstiones suas sistant, & stare non poterunt. *At hodie non alia in re Theologis majus studium. At non istud est Christi cœlestem Philosophiam condire, sed prorsus aliam reddere. Taxatur Chrysippus, quòd totas Tragœdias in ejus commentariis, quos de Logicis conscripsit, reperiri licuerit. Quò non justiùs taxaverit aliquis, si videat plusquàm totum Aristotelem in Theologorum commentariis inveniri?* Quin & hodie, postquàm *Aristotelis* auctoritas fermè concidit, & magis arridere cœperunt *Ren. Cartesii* aliorumque recentiorum inventa, ex illis jam cœpimus Scripturam interpretari. Nec mirum, quandoquidem, ut dixi, verum cum vero pugnare posse non putamus.

mus. Attamem abstinendum esset ab eorum consuetudine, qui ex detorta Scriptura Philosophiæ suæ dogmata firmare conantur; cùm satis sit eam Veritati nihil contrarii habere, nisi fortè interdum cum vulgo loquatur.

Non proferam hîc exempla detortæ eo modo Scripturæ, quæ possent ex Veteribus & Recentioribus colligi. Unum dumtaxat, quod ad Platonismum pertinet, commemorabo. *Augustinus*, ut liquet ex primis ejus Operibus, Platonicæ Philosophiæ æquo addictior cùm esset, mundum illum intelligibilem, seu κόσμον νοητὸν, de quo ex *Philone* nonnulla antea dixi, putabat posse probari, hisce verbis Christi Joan. XVIII, 36. *Regnum meum non est de hoc mundo;* quasi, hinc liqueret esse alterum intelligibilem mundum, qui ab hoc distingueretur, sensu Platonico. Sic loquitur Lib. I. de Ordine num. 32. *Esse autem alium mundum ab istis oculis remotissimum, quem paucorum sanorum intellectus intuetur satis ipse Christus significat, qui non dicit: Regnum meum non est de mundo; sed:* Regnum meum non est de hoc mundo. Verùm cùm non ampliùs de Philosophia Platonica tam bene sentiret *Augustinus*, testatus est Retract. Lib. I.

C. 3.

C. 3. n. 2. sibi displicere *quòd duos mundos*, unum sensibilem, alterum intelligibilem, non *Platonis*, *vel ex Platonicorum persona*, *sed ex sua*, *sic commendasset tamquam hoc etiam Dominus significare voluerit* &c.

Cujus rei si meminerimus, non mirabimur *Philonem*, quæ ex *Platone* hauserat, ea locis Mosis confirmatum ire, quasi esset Mosaïca doctrina, prout vidimus ab eo factum esse circa Ideas. Igitur quamvis quod dicit de *Ratione* divina, id ita proferat quasi ex Mose accepisset, non sequitur sine *Platonis* lectione eum de *Ratione* illa umquam fuisse cogitaturum lectis Scripturæ locis, quæ eam in rem trahere conatur. Magis ex re ipsa hoc liquebit, si protulero verba quæ ex ejus primo Quæstionum, Solutionúmque libro habet *Eusebius*, Præp. Evang. Lib. VII. c. 13. Διὰ τί ὡς περὶ ἑτέρου Θεοῦ φησι τὸ ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; παγκάλως καὶ σοφῶς τοῦτο κεχρησμῴδηται· θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΘΕΟΝ, ὅς ἐστιν ἐκείνου Λόγος· ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου Λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρείσσων ἐστὶν ἢ πᾶ-

σα

σα λογικὴ φύσις, τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν Λόγον ἐν τῇ βελτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ, οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι: *Cur, perinde ac si de alio Deo loqueretur, ad imaginem Dei factum à se hominem esse ait, non autem ad suam? Id verò præclarè omnino atque sapienter divino celebratur oraculo. Nihil enim mortale ad summi illius ac rerum universarum parentis imaginem fieri poterat, sed ad secundi Dei, qui est illius Ratio. Oportebat enim rationalem in hominis animo formam à divina Ratione informari, quoniam Deus ille, qui Ratione prior est, melior est quàm universa naturarationalis. Nec fas erat quidquam, quod ortum habuisset, ei qui est superior Ratione, & in optima ac eximia quadam idea constitutus, adsimilari.* Quibus in verbis, nonnulla sunt observanda.

Primùm, hîc videre est *Philonem*, qui Platonifmo totus imbutus erat, ad eam Philosophiam detorsisse locum Mosis Gen. I, 27. *Creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei*; cùm manifestum sit postrema verba addita esse ad explicandam ambiguitatem pronominis possessivi quod antecedit; non ad significandum hîc de altero Deo agi. Nemo non videat hunc esse sensum Mosis, nisi

nisi Platonismo præpeditus. Vide Orationem Jovis ad ceteros minores Deos, in Timæo Platonis.

Secundò, *Philo* planè contra quàm fas erat Judæo, more Platonico, vocat hîc Rationem *alterum & secundum Deum*, quia sic loqui solebant Platonici, ut ex *Numenio*, *Plotino* & *Proclo* ostendit *Rod. Cudworthus*, pag. 548. & seqq.

Tertiò, liquet ex eo quòd ait creaturam *rationalem*, λογικὴν, similem esse τῷ Λόγῳ, vocem hanc vertendam esse *Rationem*, non *Verbum*. Quod partim sensit eruditus Jesuita *Fr. Vigerus*, qui tamen utramque significationem absurdè conjunxit, in versione *Eusebii*, ubi postquàm primo loco *Verbum* habuit pro *Ratione*, ita pergit: *Oportebat enim hominis animo characterem illum rationis à Divina Ratione informari, cùm & Deus ille Verbo, seu Ratione prior naturam omnem ratione præditam infinito superet intervallo; nec fas omnino quidquam esset, quod ortum habuisset, ad Numinis illius Verbo superioris & in optimæ planéque singularis naturæ gradu constituti similitudinem adspirare.* Perspicuum est ubique *Rationis* notionem fuisse adhibendam.

Quartò, ex hoc loco intelligere est

Philonem existimasse naturam ꝭ Λόγȣ minùs præstantem esse, quàm naturam summi Dei; cùm ratione præditæ creaturæ sint quidem ad imaginem Divinæ Rationis effictæ, at non ad imaginem primi Dei, quippe præstantioris quàm ut homines ad ejus imaginem creati dici queant. Quæ consentanea sunt quidem Platonismo, sed contraria divinæ revelationi. Si hæc animadvertisset *P. Ventidius*, numquam dixisset *Philonem* Scripturæ debuisse quod de Λόγῳ dixit, potiusquàm *Platoni*. Fassus esset, quamvis *Philo* laudet Scripturam, talia in Scriptura numquam inventurum hominem fuisse, nisi priùs à Philosophis Ethnicis didicisset.

At objicit * *Philonem* interdum contemtim loqui de Philosophis & Philosophia. Verùm hoc facit cùm Philosophos confert cum Prophetis, Philosophiámque cum doctrina divinitus revelata; quam ab eo necesse fuit præferri Philosophorum libris, nisi deficere vellet à Judaïsmo. Ceteroqui nec Philosophiam, nec Philosophos, si in se spectarentur, spernebat; quandoquidem ab eo non raro summis laudibus ornantur.

Sic Lib. de Mundi Opific. p. 13. postquàm

* *Pag.* 44.

quàm loquutus est de contemplatione rerum cœlestium: ὅθεν, inquit, τὸ φιλοσοφίας ἐβλάστησε γένος, ὑφ' οὗ καίτοι θνητὸς ὢν ἄνθρωπος ἀπαθανατίζεται: *hinc nata est Philosophia, quâ homo, quamvis mortalis, immortalitatem consequitur.* In libro verò de congressu quærendæ eruditionis gratiâ, p. 349. Ἔστι, inquit, φιλοσοφία ἐπιτήδευσις σοφίας, σοφία δὲ ἐπιστήμη θείων καὶ ἀνθρωπίνων καὶ τῶν τούτων αἰτίων. γένοιτ' ἂν οὖν ὥσπερ ἡ ἐγκύκλιος μουσικὴ φιλοσοφίας, οὕτω καὶ φιλοσοφία δούλη σοφίας. φιλοσοφία δὲ ἐγκράτειαν μὲν γαστρὸς, ἐγκράτειαν δὲ τῶν μετὰ γαστέρα, ἐγκράτειαν δὲ γλώσσης ἀναδιδάσκει. ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι δι' αὑτὰ αἱρετὰ, σεμνότερα δὲ φαίνοιτο εἰ Θεοῦ τιμῆς καὶ θρεσκείας (leg. θρησκείας) ἕνεκα ἐπιτηδεύοιτο: *Est enim Philosophia meditatio sapientiæ, sapientia verò scientia rerum humanarum, divinarúmque, & harum caussarum. Ergo sicut encyclopædia philosophiæ servit: sic Philosophia sapientiæ. At Philosophia docet nos continere ventrem, quæ sub ventre sunt & linguam. Hæc quidem dicuntur propter se expetenda, augustiora tamen videntur, quando in honorem Dei & Religionis causâ exercentur.* Ex quibus verbis, aliisque similibus, manifestum est à *Philone* nequaquam sperni Philosophiam Ethnicam;

quamvis pluris multò eam faceret, quando erat cum Judaïca Religione conjuncta. Qui legerunt *Philonem* non indigent hisce exemplis; sed res mihi est cum homine, qui judicare voluit de *Philone* quem numquam videtur legisse; certè Græcè intelligere non potest, qui usque adeò Linguæ Græcæ rudis est, * ut malit πρώτην δύναμιν verti *principem virtutem*, quam *primam potentiam.*

At *P. Ventidius* † vult *Philonem*, si quid habet affine doctrinæ Christianæ, non absurdè posse dici id à Christianis accepisse. Qui factum ergo est ut nusquam meminerit Christianorum, nam non puto *Therapeutas Philonis* esse Christianos *Ventidio?* Quî contigit ut ea exprimeret verbis Ethnicis, ut quando meminit *alterius* & *secundi Dei* ad cujus imaginem homines sint creati, quod à Christianis auribus, non minùs ac Judaïcis vix ferri potest? Cur naturam secundi hujus Dei minùs præstantem esse credidit, naturâ primi? Sanè si hæc à Christianis accepit, oportet fuisse sequioris generis Christianos; hæc enim non esse dogmata Apostolica sat notum est. Aut si audita à genuinis Christianis ita corrupisse cen-

seatur

* *Pag.* 39. † *Pag.* 54 & 74.

featur *Philo*, ut similiora facta sint *Platonis* quàm Christi dogmatibus; non video cur non potiùs ex ipso *Platone* primùm petita existimentur.

Ne hoc fateatur *Ventidius*, mavult *Philonem* hausisse ex Judæis Scriptoribus Cabbalisticis, Paraphrastísque Chaldæis; quorum aliquot loca à *Steph. Rittangelio*, aut *Jos. Vicinio* mutua accepta profert. Non dicam *Philonem* Hebraïcè nescivisse, quamvis ejus nomine editus fuerit liber de *Nominibus Hebraïcis*, quòd eorum significationes potuerit à Judæo Hebraïcè sciente accipere. Similiter enim Cabbalistica dogmata, Thargumicásque loquutiones potuit audire à Judæis Hebraïcæ & Chaldaïcæ Linguæ peritis. Verùm dicam hîc tria statui, quorum incerta est veritas, aut explorata etiam falsitas. Primum est Doctores ejusmodi Cabbalisticos Paraphrastásque Chaldæos antiquiores esse *Philone*; aut certè doctrinas suas, loquutionésque, quibus utuntur, ab antiquioribus accepisse, quod nullo certo indicio constat. Alterum est Cabbalistarum dogma esse Platonicam, aut Christianam Trinitatem; quod ex eorum verbis nonnisi fidiculis exprimi potest. Tertium denique, loquutione *Verbum Dei*, apud Chaldæos Pa-

raphrastas, significari personam quamdam à Deo Patre distinctam, & quidem Messiam, quod planè est fictitium. Hæc qui audacter affirmant, & quasi argumenta egregia, quibus Sancta Trinitas probetur, proferunt, causam, quam propugnare se fortiter putant aut simulant, planè produnt, & ludibrium adversariis debent. Temerè hoc à me non dici ut ostenderem, necesse esset justum ea de re conscribere volumen; quod minimè opus est, postquàm dum in hisce scribendis Litteris versor, edita est *Bilibra Veritatis & Rationis de* מימרא דיי *seu Verbo Dei, Libra* Joan. Steph. Rittangelii, *& Appendix* Josepho de Voisin, Raimundó*que* Martini *opposita; cui præmissa est Dissertatio de Verbo Dei cujus creberrima fit mentio apud Chaldæos Paraphrastas.* In hoc enim libro, quæstiones memoratæ ita expenduntur, ut liqueat ex Judæorum armamentariis tela apta defendendæ Trinitati Christianæ non posse sumi, nisi ab iis qui aut volunt fucum nobis facere, qualis fortè fuit *Rittangelius*: aut ab iis quibus armamentaria illa satis nota non sunt. Objiciet fortè *P. Vemidius*, librum esse ab homine, qui se Unitarium profitetur, conscriptum; at ego non soleo quærere qua-

rum

rum partium sit qui scribit, ut sciam recténe ratiocinetur, an secùs, sed quibus utatur argumentis. Undecumque affulgeat Veritas, mihi grata, acceptáque est: ut Mendacium, undecumque originem ducat, odi atque abominor. De rebus, non de hominibus, hîc agimus; nec minùs libenter à *P. Ventidio* discerem quod ignoro, quàm ab homine quem longè optimum ac doctissimum esse existimarem. *Bilibram* hanc tamen *Veritatis*, quamvis in iis quæ dixi, ita expendisse putem argumenta *Vicinii* & *Rittangelii*, levia ut esse omnia ostenderit; per omnia, ne fallaris, probare nolim. At ex ea, nisi nolit, intelliget *P. Ventidius*, qui ei edendæ occasionem præbuit, non facilè esse credendum alienis oculis, alienóve judicio. Nihil opportunius contingere potuit Unitariis, quàm contra eos adhiberi & laudari argumenta; quæ tam facilè confutari poterant, prolato libro, qui aliquin in æternum fortè delituisset. Nihil opportunius etiam mihi, veríque aliis amantibus umquam accidit, qui contra Unitarios hujusmodi telis utendum non esse nonnullos frustra monuimus. Videram quidem *Disceptationem* præmissam, quam absurdè confutavit *P. Ventidii* delicium

Rittangelius; ſed de *Bilibra* hac ne fando quidem quidquam acceperam.

Nunc veniendum ad loca *Philonis*, quæ malâ fide à me prolata dictitat *P. Ventidius*. Sub finem Procemii Animadverſionum mearum in Joannis initium, varia loca è *Philone* protuli, verbis tenus ſimilia Chriſtianis dogmatibus; quibus falli poterant Chriſtiani, ac reverâ decepti ſunt, dum exiſtimant Chriſti doctrinam latere in Platonicis commentis. Negat hoc *Ventidius*, vúltque *Philonem* è Moſe, non è *Platone*, ſua hauſiſſe, inſimulátque me malæ fidei. Videamus ergo quænam ſint hæc loca, quod ut ſine repetitionibus ac tædio fieri queat, inſpicias quæſo, L. CANDIDE, primum locum *Philonis* à me illic allatum, quo fermè videtur Chriſtianam Trinitatem adumbrare. Inducit enim Deum ſtipatum duabus Potentiis, quarum altera, quæ mundum condidit, vocatur *Deus*; altera, quæ eum adminiſtrat, *Dominus*. At hæc non eſſe Chriſtianorum Trinitatis deſcriptionem facilè eſt intellectu, ex eo quòd ſecernat eum qui creavit ab eo qui adminiſtrat; quia poſterioris quidem nomine intelligit *Animam Mundi*, prioris verò *Rationem*. Has vocat δυνάμεις πρεσβυτάτας καὶ ἐγγυτάτας

S

τ̃ Ὄντος, *potentias antiquissimas & proximas Entis;* ex quibus verbis liquet non intelligi proprietates divinas, quæ Deo sunt non proximæ, sed συναΐδιοι & ταυτέσιοι, seu ejusdem numero naturæ & æternitatis participes, aut potiùs ipse Deus. *P. Ventidius* Cabbalisticas *Sephiras* hîc significari putat, quæ cùm sint Dei proprietates, huc nihil faciunt; ne jam repetam non liquere an ante *Philonem* ea philosophandi ratio nota Judæis fuerit. Meritò ergo monui hîc latere sententiam, *quæ similior sit dogmati, quod postea Arius propugnavit;* quàm, videlicet, sanæ doctrinæ, quæ Rationem Divinam & Spiritum Sanctum Patre inferiores esse negat.

In altero loco *Philonis*, observo πρωτόγονον Υἱόν, *primogenitum Filium* dici Λόγον, quemadmodum loqui solent Christiani. At ibidem *Philo* eum facit ὕπαρχον μεγάλȣ βασιλέως, *præfectum magni Regis;* qui est, ex Christianorum sententia, ipse magnus Rex, naturâ suâ omnibus imperans. Itaque similiora hæc quoque sunt Arianis doctrinis, quàm nostris; ac proinde erat quod sibi caverent Christiani ab ejusmodi sermone.

Hîc *Ventidius* in me graviter invehitur, quòd

quòd non addiderim *Philonem* probare quod dicit, hoc modo: καὶ γὰρ εἴρηταί πυ· „ Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι, ἀποστελῶ ἄγγελόν μυ εἰς „ πρόσωπόν συ, φυλάξαι σε ἐν τῇ ὁδῷ: *Etenim alicubi dictum est:* Ecce ego sum, mittam Angelum meum ante faciem tuam, ut custodiat te in via. Vult hinc liquere *Philonem* debuisse Mosi quod dixit de Ratione, & candorem meum hîc desiderat. Verùm si illi concederem à *Philone* rem ex Mose haustam, nulla esset mala fides in omissione eorum verborum; nam in eo loco Prooemii ad Joannis Evangelium, nequaquam quæro an *Philo* debuerit suam sententiam Mosi, nécne, nec eam in rem hunc ejus locum attuli; sed ut ostenderem ab eo vocari Λόγον *primogenitum*, more Christiano. Itaque non debui addere plura *Philonis* verba, præter ea in quibus dicit, Λόγον esse πρωτόγονον. Igitur *Ventidius* noster falsò & perperam me insimulat malæ fidei. Præterea, ex iis quæ jam dixi, satis constat *Philonem* quæ legerat in Platonicis Philosophis quæsivisse in Scriptura; nec hac de re contrarium probat quod ait *Ventidius*, Psalm. LXXXIX, 27. Filium Dei futurum Regem Israëlis dici *primogenitum Dei*. Nam præterquàm quod facilè possit probari

bari de Messia illic sermonem non esse, cùm ex re ipsa, tum ex eruditissimorum Interpretum sententia; oporteret *Ventidium* ostendisse *Philonem* locum Psalmi in eam sententiam protulisse; & cùm hoc ostendisset, non multùm propterea promovisset, ob causam antea allatam.

Postea, ut pergerem ostendere *Philonem* multa habere verbo tenus Christianis dogmatibus affinia, protuli locum è libro *quis divinarum rerum heres*, p. 397. in quo Λόγος describitur quasi *Mediator* inter Deum & homines. Hoc unum volui eo loco probare, non quod somniat *Ventidius*, hæc *Philonem* à *Platone* habere. Quare detraxi verba Mosis ab Alexandrino Philosopho detorta, quæ nihil faciebant ad rem meam; qui non soleo eos imitari, qui corradunt omnia quæ sibi occurrunt, si cum quæstione quæ agitur vel minimùm sint conjuncta. Igitur perabsurdum est, ne dicam iniquum & inhumanum, me doli & fraudis insimulare.

Sed omnem absurditatem superat quod hîc vult *Ventidius*, ex historia allegoricè explicata potuisse *Philonem* discere Λόγον esse Mediatorem inter Deum & homines. An quia Moses alloquens populum

He-

Hebræum, Deut v, 5. narránſque quid in Legiſlatione contigiſſet dicit: Κἀγὼ εἱστήκειν ἀναμέσον Κυρίου καὶ ὑμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς: *& ego ſteteram inter Dominum & vos, in illo tempore, ut nunciarem vobis verba Domini, quòd timebatis à facie ignis, & non adſcendiſtis in montem*, &c. an, inquam, ex hac narratione potuit colligere *Philo* Λόγον eſſe Mediatorem noſtrum, atque Internuntium apud Deum? An neceſſe eſt quidquid Moſes de ſe dicit id poſſe affirmari περὶ τοῦ Λόγου? An hoc alicubi docuit *Philo*? Nuſquam; ſed hîc, pro ſua perpetua conſuetudine, Scripturam trahit in Allegorias; ut doctrinam, quam jam animo priùs conceperat, ejus verbis illuſtret. Locus Moſis eum ad credendum Λόγον eſſe Mediatorem non adduxit, ſed præconcepta hæc opinio effecit ut verbis Moſis, à ſuperioribus & à ſequentibus avulſis, Allegoriſtarum more, abuteretur.

At unde, inquies, *Philo* incidit in eam cogitationem de munere Mediatoris, quod *Rationi* tribuit? Ex notione, nimirum, Platonica naturæ *Rationis*, quæ media eſt inter ſummum Deum & Creaturas; quæ non eſt ingenita ut Dei natura, neque facta ut nos, quemadmodum in eo loco docet. Alia

Alia nonnulla loca, præter sensum proprium detorta, *Philonem* non magis docuerunt id quod de *Ratione* habet, ut Num. XVI, 50. & quod dicit de Nube media inter Israëlitas & Ægyptios. Inspice locum, & miraberis inventum fuisse, qui auderet dicere hinc *Philonem* didicisse quod de Ratione sentiebat; nisi irascaris homini usque adeò præcipiti, & petulco.

At *Ventidius* profert *Eusebii* similia de *Philone* sentientis verba: Non mirum est ab *Eusebio* creditum *Philonem* desumsisse ex Scriptura quæ habet de Tribus Principiis, qui *Platonem* ipsum ex eo fonte hausisse temerè existimavit, ut antecedente Epistolâ ostendi; & qui cum *Philone* secundum Principium, aut *secundum Deum*, ut loquitur ille, putavit esse inferiorem primo; quàm sententiam non veretur tribuere antiquis Hebræis. At ego planè existimo, quàm falsum est veteres Hebræos sensisse quæ postea sensere Ariani, tam falsum esse *Philonem* hanc sententiam in Hebræorum libris invenisse. Hæc non animadvertit *P. Ventidius*, qui ex versione *Fr. Vigeri* integra duo Capita protulit. Itàque oportet rem à nobis hîc ostendi, ut discat legere attentiùs

quæ

quæ profert, nec ita fidere judiciis Veterum, quorum dogmata non satis expendit.

Quamvis non ostendissem, Epistolâ II. ad Illustriss. & Reverendiss. Archiepiscopum Cantuariensem scriptâ, *Eusebium* fuisse Arianum, liceret hoc discere cùm ex verbis à *Ventidio* prolatis, tum ex loco qui exstat Lib. VII. c. 12. P. E. ubi Hebræorum *de secunda causa*, περὶ δευτέρου αἰτίου, Theologiam sic interpretatur, ut Arius fecisset: Μετὰ τὴν ἄναρχον καὶ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων οὐσίαν ἄμικτον οὖσαν καὶ ἐπέκεινα πάσης καταλήψεως, ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΟΥΣΙΑΝ καὶ θείαν δύναμιν ἀρχὴν τῶν γεννητῶν ἁπάντων, πρώτην τε ὑποστᾶσαν, κἀκ τοῦ ΠΡΩΤΟΥ ΑΙΤΙΟΥ γεγενημένην εἰσάγουσι, Λόγον καὶ Θεοῦ δύναμιν αὐτὴν προσαγορεύοντες: *Post Dei omnium essentiam sine initio & ingenitam, misturæ expertem & ultra omnem comprehensionem sitam, inducunt* SECUNDAM ESSENTIAM, *& divinam potentiam, principium creatorum omnium, primam exsistentem, & ex* PRIMA CAUSA *genitam; Rationem* aut *verbum, & Sapientiam & Dei potentiam eam vocantes.* Deinde profert varia loca Veteris Testamenti, ubi mentio fit Verbi, Sapientiæ & Potentiæ Dei, quæ nonnisi ab-

absurdè intelligi queunt de *secunda essentia* divina, ut jam omnes Theologi fatentur. Post falsam interpretationem Theologiæ Veterum Hebræorum, sequente Capite subjicit locum *Philonis*, quem antea jam exscripsi, & qui egregiè quidem cum Theologia *Eusebii*, hoc est, cum Arianismo consentit; sed planè adversatur Theologiæ & aliorum Christianorum & Veterum Hebræorum. Similiter Lib. IX. postquàm Cap. XIV. ex Vetere Testamento eodem modo ratiocinatus est, profert Capite XV. verba *Philonis* sententiam illam confirmantia, quæ habet *Ventidius* Latinè. At si Græca paullò diligentiùs inspexisset, vidisset *Eusebium* manifestò ἀρειανίζειν, qui ita de loco Psalm. CX, I. *Dixit Dominus Domino meo*, &c. ratiocinatur: τῷ μὲν ἀνωτάτω Θεὸν διὰ τοῦ πρώτου Κυρίου, τῷ δὲ (supplendum Θεὸν) τούτου δεύτερον διὰ τῆς δευτέρας ἀποφήνας προσηγορίας: *primo Domino altissimum Deum, secundâ verò appellatione* (Deum) *qui est ab illo secundus significans.* Hic est merus Arianismus, quem *Ventidius* imprudenter affirmat *Eusebium* in Vetere Testamento invenisse. In locis *Philonis* petitis ex libro, quo probat *deteriorem insidiari meliori*, ita distinguitur Λόγος

à

à Deo, itáque inferior habetur, ut doceat *Philo eum, qui nondum qui filius Dei vocetur dignus fuerit, studere oportere ut se componat secundùm primogenitam ejus Rationem, Angelorum antiquissimum, & ut Archangelum variis nominibus gaudentem*, &c. Κἂν μηδέπω μέντοι τυγχάνῃ τις ἀξιόχρεως Υἱὸς Θεοῦ προσαγορεύεσθαι, σπουδαζέτω κοσμεῖσθαι κατὰ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Λόγον, τὸν Ἀγγέλων πρεσβύτατον, καὶ ὡς ἂν Ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα. Si *Philo* credidisset Λόγον esse unius numero naturæ participem æquè ac Deum, numquam ita loquutus esset; nec eam cogitationem repetiisset, ut facit in sequentibus. Nam ex Christiano dogmate, filii τοῦ Λόγου eo ipso sunt filii Dei, cui est una numero essentia ac *Rationi*. Sed sunt Platonica hæc *Philonis* commenta, quæ invenit in Scriptura, ut pueri in nubibus quæcumque volunt animalia. Visne ejus rei aliud certum argumentum? Postquàm dixit *Rationem* vocari *Orientem* Zachar. VI, 12. negavítque hoc nomen convenire homini, ita pergit philosophari Ἐὰν δὲ τὸν ἀσώματον ἐκεῖνον θείαν Ἰδέαν φοροῦντα ἱκανῶς ὁμολογήσεις ὅτι εὐθυβολώτατον ὄνομα ἐπεφημίσθη τὸ Ἀνατολὴ αὐτῷ· τοῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον Υἱὸν ὁ τῶν ὅλων ἀνέτειλε

Πατὴρ,

Πατὴρ, ὃν ἑτέρωθι πρωτόγονον ὠνόμασε. καὶ ὁ γεννηθεὶς μέν τοι μιμούμενος τὰς τοῦ Πατρὸς ὁδοὺς πρὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα τὰ ἐκείνου βλέπων ἐμόρφου τὰ εἴδη: *Si verò (dici censeas,* λέγεσθαι νομίσῃς) *incorporeum illum divinam Ideam ferentem, satis fateberis convenientissimum nomen ei Orienti inditum fuisse. Hunc enim antiquissimum filium Pater universi oriri fecit, quem alibi primogenitum vocavit. Genitus autem imitatus vias Patris, adspiciens illius Archetypa exemplaria, formavit species.* An Ideas hasce ex Scriptura, vel ex *Platone* desumsit? Sine dubio ex posteriore, ut jam ostendimus, quamvis *Eusebius* quoque eas in Scriptura quæsiverit.

Dixi, ut id repetam quod oblitus est *P. Ventidius*, in Animadversionibus ad initium Joannis, *Philonis* sermonem, multis in rebus similem Christianorum doctrinæ, potuisse fallere Christianos non satis acutos, aut attentos, rémque probavi, multis exemplis; ac inter alia, loco in quo Λόγος dicitur *Pontifex Maximus*, num. 4. At noster *Ventidius*, qui ubique carpendi studio ita occæcatur ut vix perpendat ratiocinationis nexum, in me invehitur, quasi eo in loco voluerim probare loquutiones Platonicas esse in Chri-

ſtianam Theologiam intromiſſas; quod ne ſomniabam quidem, ea in parte Animadverſionum mearum. Sic paſſim facit, ita ut vix ſedato animo legiſſe videatur quod confutandum ſuſcepit. Sed operæ pretium non eſt multis probare hominem carere & ἀκριβείᾳ & bona fide, quod ſtatim animadvertent quicumque vel pagellas aliquot ejus Scriptorum cum meis comparabunt. Unum tantùm exemplum addam, in quo me ratiocinantem inducit planè aliter quàm feci. Ad ℣. 1. Joannis probavi Veteres multos Ethnicos uſos eſſe voce Λόγος, ad ſignificandam Naturam, à qua omnia creata ſunt, ante *Philonem*; qui de *Sermone* non cogitarunt, ſed tantùm de *Ratione*. Tum amando Lectorem ad *Philonem*, quem ſimili ſenſu ea voce uſum contendo. Fingit hîc *Ventidius* me in eo loco voluiſſe docere quo ſenſu Joannes utatur voce Λόγος, quod & in Paraphraſi feci, & in ſequentibus. Eo verò loco, hoc unum agebam, ut oſtenderem vocem Λόγος, antequàm Joannes ſcriberet, pro *Ratione* vulgò uſurpatam apud Ethnicos, & nonnullos Judæos, ubi de creatione mundi ſermo eſſet; quod, niſi fallor, præſtiti. Verùm hæc aliáque ſimilia, ut & omnes criminationes hæreſeos,

feos, & contumeliosa dicta prætermitto. Qui norunt *Ventidium* jam dudum sciunt hæc esse potissima ejus arma, nec eos novi quidquam docerem, iis prolatis. Parum nocuit Symmistis suis, quos oppugnavit iis artibus; nec, ut spero, mihi multùm nocebit. Videat tantùm ipse ne præmio εἰρηνοποιῶν excidat, & animum suum coram Deo excutiat; quod opto ita ab eo fieri, ut intelligat quid communis Servator ab homine & à Theologo Christiano postulet.

Tandem veniendum ad loca, quæ profert, ut ostendat *Philonem*, ubi de creatione agit, vocem Λόγον adhibere significatu *Sermonis*, non *Rationis*, prout contendi. Sed oportet hîc te esse memorem, L. CANDIDE, quo sensu hoc à me dictum sit. Quod, nimirum, est intelligendum quando Λόγος significat Naturam distinctâ exsistentiâ præditam, qualem antea ejus verbis descripsi; nam ea in re nostræ disceptationis cardo vertitur. Numquam negavi *Philonem* aliquando respicere ad loca Mosis, in quibus Deus dicto, seu imperio omnia creans inducitur, aut ea loca protulisse. Non negavi actionem ipsam τοῦ Λόγου, seu *Rationis* divinæ, seu secundi Dei, ut *Philo* lo-

quitur, posse ab eo dici λόγον, seu *sermonem*; sed tantùm ideò *Rationem* divinam dictam ab eo Λόγον, quòd imperio creans Deus describatur ab Hebræorum Legislatore; *Philonémve* ullo verbo indicare se propterea in eas cogitationes περὶ τοῦ Λόγου incidisse.

Nunc videamus quomodo contrarium probet *Ventidius*. Profert locum ex Lib. de Sacrificiis Abelis & Caïni, p. 109. ex versione *Sigism. Gelenii*, ut solet, quamvis parum accurata. Græcè verò eum subjiciam particulatim & Latinè vertam. Postquàm ergo *Philo* dixit Deum non indigere tempore, ut disciplinas homines edoceat, quemadmodum non indiguit tempore ad creandum, sic pergit: ὁ γὰρ Θεὸς λέγων ἅμα ἐποίει, μηδὲν μεταξὺ ἀμφοῖν τιθείς· εἰ δὲ χρὴ δόγμα κινεῖν ἀληθέστερον ὁ λόγος ἔργον αὐτοῦ. λόγου δὲ εὐκινητότερον οὐδὲν καὶ παρὰ τῷ θνητῷ γένει: *Deus enim dicens simul faciebat, nihil inter utrumque* (factum & dictum) *ponens, vel si oportet dogma verius proloqui, sermo est ejus operatio. Nihil est autem mobilius sermone, apud mortale genus.* Hîc describitur actio ipsa Dei, non verò ὁ ἐνυπόστατος Λόγος, (non ὑποστατικὸς, ut ridiculè habet *P. Ventidius*) ideóque hic locus, quod pace *P. Ventidii* dictum

sit,

sit, nihil ad rem facit, cùm non probet id quod probandum erat.

Sic pergit de sermone, vel loquela philosophari Philo: παραμείβεται γὰρ τῇ ῥύμῃ τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων τὴν ἐπ' αὐτοὺς φθάνουσαν κατάληψιν. ὥσπερ οὖν τὰ διὰ κρουνῶν ἐκρεόμενα ἀέναα νάματα ἄληκτον ἔχει τὴν φορὰν, ἐπικαταλαμβάνοντος ἀεὶ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπιόντος ῥεύματος, οὕτως ἡ τοῦ λόγου πλημμύρα ὅταν ἄρξηται φέρεσθαι, τῶν ἐν ἡμῖν τῇ ὀξυκινητοτάτῳ διανοίᾳ, ὃ καὶ τὰς πτηνὰς παραμείβεται φύσεις, συντρέχει: *antecedentem enim conceptum adsequitur verborum nominúmque fluxu. Igitur ut perennes fontes tubis effluentes jugem habent decursum; superveniente fluctu adsequente eum qui desinit; sic exundatio sermonis, cùm ferri cœpit, cursu æquat mentem celerrimam omnium rerum quæ sunt in nobis, quæ & volucres naturas adsequitur.* Hæc quidem ad controversiam nostram minimè pertinent, nec debuerant à *Ventidio* proferri; sed ostendunt *Philonem* judicasse loquutione Mosis: *& dixit Deus, fit lux*, &c. significari divinarum actionum celerem exsequutionem; non verò à Mose obscurè descriptam Naturam divinam ἐνυπόστατον, quæ *Sermo* aut *Verbum* dici posset, prout vulgò postea crediderunt Christiani.

Subdit *Philo*, ex lectione meliorum Codicum, quæ est ad calcem Editionis *Adriani Turnebi*, typis regiis anni M D LII: καθάπερ οὖν ὁ γεννητὸς φθάνει πᾶσαν νεῦσιν, οὕτω καὶ ὁ τοῦ ἀγεννήτου λόγος παρέρχεται τὸν (sic vice versâ meliùs alii Codices, quàm παρέρχεται τῶν) γενέσεως κἂν ὀξύτατα ἐπινήφων παραφέρηται: *Igitur ut genitus sermo antevertit omnem nutum: sic sermo ingeniti prætercurrit genitum, quamvis vigilans acutissimè prætergrediatur.* Hæc omnia ostendunt imperia divina quàm celerrimè exsequutioni mandari, sed nihil περὶ τοῦ ἐνυποστάτου Λόγου complectuntur.

Sequuntur hæc verba: οἷς καὶ παῤῥησιάζεται, φάσκων, „ ἤδη ὄψει ἐπεὶ (leg. εἰ „ ἐπικαταλ.) καταλήψεταί σε ὁ λόγος μου, ὡς πάντα ἐφθακότος καὶ κατειληφότος τοῦ θείου λόγου. Εἰ δὲ ὁ λόγος ἔφθακε, πολλῷ μᾶλλον ὁ λέγων αὐτός: *Quapropter & liberè loquitur, dicens*: jam videbis an te consequetur, verbum meum; *eo quippe omnia antecedente & adsequuto. Si autem verbum adsequutum est, multò magis ipse loquens.* Hîc desinunt verba à *Ventidio* Latinè laudata, quorum postrema nihil prorsus faciunt ad rem, cùm in iis nec de Λόγῳ ἐνυποστάτῳ, nec de creatione sermo sit. Oportebat enim proferri locum *Philonis* ubi de *secundo Deo*,

ut

ut loquitur, agens ostenderet eum dici à se Λόγον, eò quòd putaret Mosem ad eum respexisse in Historia Creationis, ubi Deum verbo creantem inducit. Quod cùm non fecerit, *Ventidius* imprudenter omnem illam disceptationem de *Philone* & Λόγῳ ingressus est, & iniquè in me invectus.

Verùm prætermittis, inquies, locum unum atque alterum *Philonis*, à *Ventidio* laudatos. Volebam sanè prætermittere, quia ne ulla quidem cum rationis specie proferuntur. Prior est ex Libro de Migratione Abrahami, p. 312. & sic habet: Καὶ εὐλογήσω σε, τουτέστιν, ἐπαινετὸν λόγον δωρήσομαι τὸ γὰρ εὖ πάντως ἐπ' ἀρετῆς: *hoc est laudatum animum & sermonem* (nam λόγος hîc & pro *ratione*, seu *mente*, & pro *sermone* sumitur, ex tota amplitudine quam duplici significatu obtinet) *dabo; nam illud bene* (εὖ in εὐλογήσω) *omnino virtutem significat.* Sed quid hîc est de mundi creatione, aut de ejus creatore ἐνυποστάτῳ Λόγῳ? Quis non videt, ex *Philonis* sententia, Deum polliceri Abrahamo bonam mentem, seu recta consilia, & sermones cum eis consentientes? Λόγος δὲ, inquit *Philo* in proximè sequentibus verbis, ὁ μὲν πηγῇ ἔοικεν, ὁ δὲ ἀπορροῇ· πηγὴ

μὲν ὁ ἐν διανοίᾳ, προφορὰ δὲ ἡ ἀπὸ στόματος καὶ γλώττης ἀποῤῥοή. *Alter λόγος est similis fonti, alter verò rivo. Fons quidem est ille qui in intellectu, decursus verò est rivus qui est ab ore & à lingua.* Paullò pòst hæc quoque habet, quæ à *P. Ventidio* etiam partim proferuntur: πολλοὶ γὰρ λογίζονται μὲν τὰ βέλτιστα, ὑπὸ δὲ ἑρμηνέως κακοῦ προδόθησαν λόγου: *multi enim optima quidem cogitant, sed à malo interprete sermone produntur.* Addit & tertium locum, ex libro quo *Philo* probat *deteriorem potiori insidiari,* p. 139. ubi loquacibus tribuitur ἀσχημονῶν λόγος, *indecorus sermo.* At quis non videt hæc aliena omnia esse à re, quæ hîc agitur? An hæc probant, apud *Philonem,* creatorem mundi ideò Λόγον dici, quia Moses Deum omnia verbo creantem descripsit? Hoc tamen erat *P. Ventidio* demonstrandum; at noster non magis meminit ejus quod probare ipse aggressus est, quàm ejus quod probandum ego suscepi. Verùm quod ratiocinanti deest, id incredibili confidentiâ pensat; quæ ubique in libellis ejus maxima cernitur, etiam ubi ne minimum quidem colorem opinionibus suis illinere potuit: ut hoc loco, in quo, quasi re bene gestâ, me *temeritatis*
imma-

Pag. 140.

immanis insimulat, quòd ausus fuerim dicere ex nullo *Philonis* loco colligi posse Λόγον ἐνυπόστατον ita dictum, ob creationem verbo peractam. Vidisti, L. CANDIDE, quibus locis me oppugnare conatus sit, quæ si verisimilem ejus opinionem tibi fecerint, me victum fatebor.

Ex superioribus satis liquet *Philonem* Platonicum fuisse, qui à Magistro τῦ Λόγυ notionem accepit; quem etiam inferiorem statuit summo Deo, quemadmodum ostendi. Hæc cùm minimè sint hausta ex Libris Veteris Testamenti, ne nomen quidem Λόγυ ex eo desumtum meritò videatur. Vocem hanc debuit *Platoni*, qui Λόγον vocavit Naturam intelligentem ac ratiocinantem, & quæ aliter à Platonicis Νῦς dicitur. Hæc eò credibiliora sunt, quòd *Philo* frequenter vocet Λόγυς, *rationes*, aut *mentes*, Angelos, ut multis exemplis dudum ostendit *Christoph.* *Sandius*, in Differt. περὶ τῦ Λόγυ, pag. 260 & 261. quæ est Paradoxis ejus Interpretationibus subjecta. Non probo equidem, ne *Ventidius* mihi hæresin *Sandii* objiciat, quæcumque habet in ea Dissertatione; aut, ut clariùs loquar, ea Dissertatio mihi parum placet, cùm ad summam rei quod attinet, tum etiam in plerisque partibus. Sed tot exem-

exempla vocis Λόγος, pro Angelo sumtæ, protulit ex *Philone*, ut nullum superesse possit dubium; quidquid tandem in aliis deliquerit, quod nunc non inquiro. Ante illum idem animadverterat *H. Grotius* ad Sapient. XVIII, 15. Quamobrem necesse non est ullum à me præterea afferri exemplum.

Si *P. Ventidius* potuisset id quod probandum susceperat demonstrare, quemadmodum feci quod ille negavit; ipse sibi triumphum decerneret, existimarétque se summo jure posse me omnibus contumeliis ac conviciis proscindere. Ego verò ex iis quæ probavi, hunc unum fructum capere ut mihi liceat postulo, ut ne ejus aliis criminationibus contra me fides ulla habeatur; nisi postquàm accuratè expensum fuerit quod in Scriptis meis carpit. Neque enim vacat singula ejus dicteria ad examen revocare, ac ostendere quàm me & mea parum norit; prærterquàm quòd nihil nisi tædium Lectori parerent particulatim discussæ calumniæ. Adde quòd iis prætermissis & meæ operæ, & adversarii existimationi parcam, quâ integrâ me posse defendere maluissem. Tu verò, L. CANDIDE, qui probè nosti

quis

quis sim, & qui mea legisti, omnium optimè potes & ipse judicare & ceteros ab errore revocare. Vale.

Dabam Amstelodami, Idibus Juliis,
CIↃ IↃC XCIX.

EPISTO-

EPISTOLA IX.

Defenditur Clerici *conjectura de initio Evangelii Joannis; in quo ad* Philonem *respexisse Evangelistam existimavit. Error* P. Ventidii *suppositicium* Philonem *cum vero miscentis. Judæos ex Philosophia Platonica Theologiam suam, ante tempus Christi, corrupisse. Ideò Apostolos monuisse Christianos ut sibi caverent à Philosophia; quo monito spreto, Veteres Hæretici aliique in multos errores delapsi sunt. Prudenter factum à Joanne, quòd docuerit quo sensu adhiberi possent voces nonnullæ Philosophicæ. Videri illi lectum* Philonem, *aut certè notum ex narratione eorum qui legerant. Passim confutatur* P. Ventidius.

EIDEM S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

POSTQUAM, in superioribus meis ad te Litteris, CANDIDE VERE, probavi nec *Platonem*, nec ejus discipulum *Philonem* ex Hebræorum libris aut sermonibus

monibus hausisse quæ habent de tribus Principiis; nunc ostendendum est nihil esse quod sit vero absimile, in mea conjectura de initio primi Capitis Evangelii Joannis, in quo existimavi Evangelistam ad *Philonem* respexisse. Sed ante omnia, necesse est, ne quis errore *P. Ventidii* abreptus decipiatur, me profiteri à me intelligi *Philonem* Alexandrinum, qui Græcè scripsit, & cujus Opera Græcè & Latinè prostant; non *Philonem* illum editum ab *Annio Viterbiense*, à quo ridiculum opus Antiquitatum Judaïcarum nobis obtruditur. Potuisset hoc discere *P. Ventidius* à *Ger. Joanne Vossio*, Lib. II. de Hist. Græcis Cap. 7. aut ex Indice Operum *Philonis* genuini, ubi nihil simile comparere vidisset; sed ne eum quidem umquam satis attentè evolvit, nedum ut *Philonem* ipsum legerit. Ut enim probet * tanti non fuisse Joanni aut aliis Christianis *Philonem*, ut ostenderet Joannes, quo sensu usurpari possint verba quibus utitur, profert judicium *Joann. Spenceri*, viri doctissimi, de Leg. Heb. Lib. III. C. IV. Diss. 7. ubi ita habet: *Veritatis hujusce gemmam, radio licet obscuriori emicantem, in Philonis antea laudati fabularum sterquili-*

nio

* *Pag.* 39.

nio forsan ostendere possimus. Laudat *Spencerus* in margine *Antiquitatum Biblicarum librum*, ex quo locum affert, qui in editione *Annii* exstat. At *Ventidius*, cui non multò notior est verus *Philo*, quàm fictitius, avidè hæc arripuit, quasi de vero Philone ageret, subjicitque: *Quàm parum proinde ei tribuat sequentia palam faciunt:* Sed fortè Philonem illum, ut nugacem, & nullius fidei Scriptorem, non pauci repudiabunt. *Tàm exigua existimatio est, quam tot sæculis, ipso Spencero teste, sibi comparavit Philo, cujus tamen adhuc recentis, imò vix dum cogniti, tam sollicitè ab ipsis Apostolis ratio sit habita, ut de vocabulis in Religionem ab ipso & aliunde translatis, mentem explicare Joanni operæ pretium fuerit* At *Spencerus* non fuit ita imperitus, ut misceret hunc *Philonem* cum Alexandrino, quem alibi non rarò laudat. Ipsum pronomen *illum* hoc satis innuit, quo distinguitur Scriptor Antiquitatum Biblicarum ab Alexandrino *Philone.* Nec ullâ ratione hic dici potest *fabularum sterquilinium*, qui fabulas, aut fictas historias minimè narrat, ut Annianus *Philo.* Si in hujusmodi turpi hallucinatione me deprehendisset *Ventidius*, quas illi pœnas non darem? At illi ego pro talibus ausis

me-

meliorem animum à Deo precor, optóque ut sibi caveat in posterum ne in certamen descendat cum bono viro, ab omnibus imparatus, nisi à convitiis & fiducia.

Nunc ut ad rem veniam, ostendam Judæos, diu ante tempora Joannis, ex Philosophorum lacunis Theologiam suam corrupisse; quamobrem etiam Paulus monuit Christianos ut sibi à Philosophia caverent; quo monito comtemto, antiquissimi Hæretici in turpes errores prolapsi sunt; qua de causa, Joannem prudentissimè usu suo ostendisse quomodo adhiberi possent voces nonnullæ, præsertim à *Philone* usurpatæ, qui ignotus ei esse vix potuit. Quæ si ostendero, nemo, ut opinor, conjecturam meam temeritatatis arguerit, cùm præsertim quasi saluti necessariam nemini obtrudam.

Ex quo Seleucidæ ac Lagidæ in Asia & in Ægypto Monarchias condiderant, unà cum Lingua Græca, artes ac libri Græcorum cœperunt Asiaticis innotescere. Philosophia præsertim, & quidem Platonica, non Idololatris tantùm sed & ipsis Judæis, inter eos, in Syria atque in Ægypto versantibus, mirum in modum placuit. Unde factum ut & Philosophi inter

ter eos esse cœperint, & varia Græcorum dogmata in Theologiam Judaïcam derivarint, cum qua ea consentire putabant.

Philosophus fuit Judæus *Aristobulus* Peripateticus, cujus sæpe meminerunt *Clemens* Alexandrinus & *Eusebius* Cæsariensis, & qui Ptolemæo Philometori inscripsit explanationes in Legem Mosaïcam. Sic habet *Eusebius* in Chronico, ad ann. M D CCC X L: *Aristobulus natione Judæus Peripateticus Philosophus, cognoscitur, qui ad Philometorem Ptolemæum explanationum in Moysen Commentarios scripsit.* Ad quem locum, vide *Jos. Scaligerum*, cum quo, si ita videatur, confer etiam *Henr. Valesium*, ad *Eusebii* H. E. Lib. VII. c. 32. Tres insignes ejus locos habemus, apud *Eusebium*, in Præp. Evangelica. Primus est Lib. VII. c. 14. in quo contendit cum eo quod Salomo dixit de Sapientia consentire dogma nonnullorum Peripateticorum. Secundus est Lib. VIII. c. 10. ubi agit de membris, quæ Scriptura Sacra videtur Deo tribuere, & ubi obiter insimulat Poëtas & Philosophos Ethnicos furti. Tertius denique est Lib. XIII. c. 12. in quo de industria idem probare nititur. Hic ergo Philosophus nequaquam spernebat Ethnicorum Scripta, cùm ea ad sen-

ſententiàs Judaïcas ſummâ vi trahere conaretur.

Credibile eſt fuiſſe & alios Judæos, qui magni facerent Ethnicorum Philoſophiam, quandoquidem Scriptor libri *Sapientiæ* ex ea deſumſit opinionem de animorum προϋπάρξει, ut liquet ex Cap. VIII, 19 & 20. Παῖς δὲ ἤμην εὐφυὴς, ψυχῆς τε ἔλαχον ἀγαθῆς, μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον: *puer eram bonæ indolis, animam ſortitus eram bonam; aut potiùs, cùm bonus eſſem, veneram in corpus purum.* Ad quem locum conſulendus *H. Grotius*, ut & ad Joan. IX, 2. Hanc opinionem nemo, ut opinor, exiſtimat ex Veteri Teſtamento hauſtam, nec Platonicam eſſe quiſquam dubitabit.

Poſtea *Philonem* fuiſſe, Platonicâ doctrinâ madentem, antea ſatis oſtendimus; nec res poteſt eſſe dubia ei, qui *Platonem* & Philoſophum Alexandrinum legerit. Elogia hujus proferri à me nihil neceſſe eſt, cùm in fronte ejus Operum legantur.

Sed & integras Judæorum ſectas à Græcis mutuas accepiſſe opiniones & loquutiones, quibus alteram vitam deſcribebant conſtat ex *Joſepho* Ant. Jud. Lib. XVIII. c. 2, & de Bello Jud. Lib. II. c. 12.

Ut à Pharisæis initium faciam, sic eorum sententiam describit *Josephus*, in Ant. Judaïcis: Ἀθάνατόν τε ἰσχὺν ταῖς ψυχαῖς πίστις αὐτοῖς εἶναι, καὶ ὑπὸ χθονὸς δικαιώσεις τε καὶ τιμὰς, οἷς ἀρετῆς ἢ κακίας ἐπιτήδευσις ἐν τῷ βίῳ γέγονε· καὶ ταῖς μὲν εἱργμὸν ἀΐδιον προστίθεσθαι, ταῖς δὲ ῥᾳστώνην τοῦ ἀναβιοῦν: *Immortalem vim inesse animabus fides apud illos est, & sub terra pœnas & præmia esse iis quibus aut virtuti aut vitio affinis ratio vivendi fuit in vita, & aliis quidem æternum vinculum addi, aliis verò facultatem concedi ad vitam redeundi.* In Vetere Testamento, nusquam legere est loca, in quibus homines, post hanc vitam, præmia accipient & pœnas dabunt, esse sub terra; at multis hoc habetur, cùm alibi passim, apud Ethnicos Scriptores, tum præsertim in *Platonis* Phædone, sub finem. In Vetere Testamento, nusquam legimus malos æterno vinculo sub terra constrictos manere, bonos verò fato functos ad vitam hancce redire; at similia legere licet, in Dialogo *Platonis*, quem memoravi. Rem paullò clariùs repetit *Josephus* de bello Judaïco Lib. II. c. 12. ubi ait, ex Pharisæorum sententia, ψυχὴν πᾶσαν μὲν ἄφθαρτον, μεταβαίνειν δὲ εἰς ἕτερον σῶμα, τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνην· τὴν δὲ τῶν φαύλων ἀϊδίῳ

τιμωρίᾳ

τιμωρίᾳ κολάζεσθαι: *omnem quidem animam incorruptam esse, sed solam bonorum animam transire in alterum corpus, malorum verò æternâ pœnâ plecti.*

Audiamus verò quid Esseni de altera vita dicerent. Existimabant, ut idem *Josephus*, eodem in loco, prodidit, τὰς ψυχὰς ἀθανάτους ἀεὶ διαμένειν, καὶ συμπλέκεσθαι μὲν ἐκ τοῦ λεπτοτάτου φοιτώσας αἰθέρος, ὥσπερ εἱρκταῖς, τοῖς σώμασιν ἴυγγι τινὶ φυσικῇ κατασπωμένας: *animas immortales semper manere, atque ex æthere subtilissimo venientes, quasi carceribus, ita corporibus implicari, naturali quadam illecebrâ ad inferiora detractas.* Hic perspicuè quidem habemus Platonicam προΰπαρξιν animorum, de qua in Prophetarum Scriptis nec vola, nec vestigium; sed digna sunt sequentia, quæ à nobis pensitentur: ἐπειδὰν δὲ ἀνεθῶσι τῶν κατὰ σάρκα δεσμῶν, οἷον δὴ μακρᾶς δουλείας ἀπηλλαγμένας τότε χαίρειν καὶ μετεώρους φέρεσθαι· καὶ ταῖς μὲν ἀγαθαῖς, ὁμοδοξοῦντες παισὶν Ἑλλήνων, ἀποφαίνονται τὴν ὑπὲρ ὠκεανὸν δίαιταν ἀποκεῖσθαι, καὶ χῶρον οὔτε ὄμβροις, οὔτε νιφετοῖς, οὔτε καύμασι βαρυνόμενον, ἀλλ' ὃν ἐξ ὠκεανοῦ πρᾳὺς ἀεὶ ζέφυρος ἐπιπνέων ἀναψύχει. ταῖς δὲ φαύλαις ζοφώδη καὶ χειμέριον ἀφορίζονται μυχὸν γέμοντα τιμωριῶν ἀδιαλείπτων: *postquam ve-*

rò aufugerint è carnalibus vinculis, quasi à longo carcere liberatas lætari ac sublimes ferri. Et bonis quidem animabus, consentientes cum Græcorum filiis, aiunt repositam esse habitationem trans Oceanum, & locum neque imbribus, neque nivibus, neque æstibus incommodum, sed quem ex Oceano lenis semper Zephyrus flans refrigerat. Malis verò tenebricosum & procellosum tribuunt secessum, plenum indefinentibus pœnis. Hæc si Esseni didicerunt ex Prophetis, quos etiamnum habemus; fatendum est nos esse non luscitiosos, sed cæcos prorsus, qui nihil simile in eorum libris animadvertere possumus. Verùm hæc, apud *Homerum*, Antiquiorem sine dubio Essenorum sectâ, ita descripta habemus, ut si non Esseni ab eo sumserint, *Josephus* ipse sit necessariò furti insimulandus. Sic enim *Homerus* campos Elysios poëticis coloribus pingit Odyss. Δ. ℣. 565. & seqq.

Τῇπερ ῥηΐστη βιοτὴ πέλει ἀνθρώποισι,
Οὐ νιφετὸς, ὔτ᾽ ἄρ χειμὼν πολὺς, ὔτε καὶ
ὄμβρος,
Ἀλλ᾽ αἰεὶ Ζεφύροιο λιγυπνείοντας ἀήτας
Ὠκεανὸς ἀνίησιν, ἀναψύχειν ἀνθρώπους.

Ubi beatissima est vivendi ratio hominibus;

non

non nix, neque hyems (aut *procella*) *multa, neque imber; sed semper Zephyri suaviter spirantes auras Oceanus mittit, ut refrigerent homines.* Nemo non agnoscit *Homerum* in *Josepho*; at ut intelligas superbiam Judaïcam, quæ nihil aliis acceptum refert, omnia sibi deberi vult, audi hominis sequentia verba: Δοκοῦσι δέ μοι κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν Ἕλληνες, τοῖς τε ἀνδρείοις αὐτῶν, οὓς Ἥρωας καὶ Ἡμιθέους καλοῦσι, τὰς μακάρων νήσους ἀνατεθεικέναι, ταῖς δὲ τῶν πονηρῶν ψυχαῖς, καθ᾽ ᾅδου τὸν ἀσεβῶν χῶρον, ἔνθα καὶ κολαζομένους τινὰς μυθολογοῦσι, Σισύφους καὶ Ταντάλους καὶ Ἰξίονας καὶ Τιτυούς, πρῶτον μὲν ἀϊδίους ὑφιστάμενοι τὰς ψυχάς, ἔπειτα δὲ εἰς προτροπὴν ἀρετῆς καὶ κακίας ἀποτροπήν: *Videntur autem mihi, secundùm hanc notionem, Græci viris quidem fortibus, quos Heroas & Semideos vocant, beatorum Insulas tribuisse; improborum verò animis in inferis impiorum locum; ubi & quosdam plecti fabulantur Sisyphos & Tantalos, & Ixionas & Tityos; statuentes quidem primùm animas esse immortales, deinde ut ad virtutem homines adducant, & à vitio deterreant.* Non aliter loqueretur *Josephus*, si *Homerus* fuisset Propheta Hebræus, à quo Græcorum Poëtæ sua desumsissent. Atque hinc liquet non facilè esse credendum Judæis, affirmantibus

 sibi

ſibi à Græcis multa deberi; cùm ita loquatur *Joſephus*, in manifeſto furto deprehenſus. Poſſemus addere Phariſæos quod de fato ſentiebant à Stoïcis mutuatos; imò & loca proferre LXX. Interpretum, & Scriptorum Apocryphorum, ex quibus liqueret ſumſiſſe eos voces ac loquutiones à Græcis, ubi de altera vita loquuntur; quibus nullæ ſimiles reſpondent Hebraïcæ, in priſcorum Prophetarum Scriptis. Verùm de hiſce fortè aliàs agam.

Exempla allata ſatis oſtendunt Paulum, non ſine gravi ratione, dixiſſe Jeſum Chriſtum φωτίσαι ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, *in clariore luce collocaſſe vitam & immortalitatem per Evangelium*, 2 Tim. I, 10. cùm vulgò Judæi ex Poëtis, Philoſophiſque Ethnicis deſumerent loquutiones, quibus exprimebant quod de ejuſmodi rebus ſentiebant.

Indidem intelligere licet eumdem Apoſtolum non temerè monuiſſe Coloſſenſes, *ut viderent ne quis eos deciperet per PHILOSOPHIAM & inanem fallaciam, ſecundùm traditionem hominum, ſecundùm elementa mundi, & non ſecundùm Chriſtum*, Cap. II, 8. Hæc enim ſpectant Judæos neſcio quos, Philoſophiâ Platonicâ imbutos; ut liquet ex v. 16. in quo poſt lon-

longam parenthesin ad rem, de qua cœperat loqui ℣. 18. redit Apostolus: *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei, aut Neomeniæ, aut Sabbathorum; quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum, in ea quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ* &c. Legendi ad hosce versus sunt *Hug. Grotius* & *Henr. Hammondus*; quorum tamen posterior hæc videtur frustra trahere ad Gnosticos, cùm commodissimè intelligantur de Judæis Philosophiâ Ethnicâ abutentibus. Iis lectis, satis liquebit Judæos Platonicos spectari, à quibus poterant Christiani, nisi sibi caverent, παραλογίζεσθαι ἐν πιθανολογίᾳ, *falli probabilibus sermonibus*, ut antea loquitur Paulus.

Eodem pertinent iteratæ ejusdem Apostoli admonitiones, in 1. ad Timotheum, ubi Cap. I, 3, 4. ait se eum reliquisse Ephesi, *ut denunciaret quibusdam ne aliter docerent, néve intenderent fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis, quàm ædificationem Dei, quæ est in fide*; & Cap. IV, 7. jubet Timotheum *profanas & aniles fabulas devitare*. Eosdem homines notat & Cap. VI, 3, 4, 5.

Quanti momenti hoc esset monitum, sequentia tempora luculenter ostenderunt. Constat enim antiquissimos quosque Hæreticos sua dogmata, Christianismi atque Philosophiæ Ethnicæ misturâ quadam absurdâ, conflasse. Quam in rem, ne plures ad testimonium citare necesse sit, unum audiamus *Tertullianum*, cujus hæc sunt verba in Libro de Præscriptione Hæreticorum Cap. VII. *Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ sæcularis, quam Dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam ipsius Philosophiæ elegit. Ea est enim materia sapientiæ sæcularis, temeraria interpres divinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ denique Hæreses à Philosophia subornantur. Inde Æones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum; Platonicus fuerat.——Eadem materia, apud Hæreticos & Philosophos, volutatur; iidem retractus implicantur: unde malum & quare? & unde homo & quomodo? & quod proximè Valentinus proposuit, unde Deus? Scilicet, de enthymesi & ectromate. Miserum Aristotelem, qui illis Dialecticam instituit, artificem struendi & destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionum, mo-*

V *lestam*

lestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractaverit. *Hinc illæ* fabulæ & genealogiæ interminabiles & quæstiones *infructuosæ & sermones serpentes velut cancer; à quibus nos Apostolus refrænans nominatim contestatur Philosophiam caveri oportere scribens ad Colossenses;* videte ne quis vos circumveniat per Philosophiam & inanem seductionem, secundùm traditionem hominum, *præter providentiam Spiritûs Sancti.* Libro verò contra Hermogenem, Cap. VIII. eidem dicuntur *Hæreticorum Patriarchæ Philosophi;* & Lib. de Anima Cap. XXIII. *Examen,* inquit, *Valentini semen Sophiæ insulsit animæ, per quod historias atque Milesias Æonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscant. Doleo bonâ fide Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. Illius est enim & in Phædone, hinc euntes sint illuc, & inde huc. Item in Timæo quòd genimina Dei, delegatâ sibi mortalium geniturâ, accepto initio animæ immortali, mortale ei circumgelaverint corpus. Tum, quòd mundus hic imago sit alterius alicujus. Quæ omnia ut fidei commendet, & animam retrò in superioribus cum Deo egisse in commercio idearum,* & *inde huc transvenire, & hîc retrò norit de exemplaribus recensere, novum elaboravit argumen-*

gumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις, id est, discentias reminiscentias esse. Venientes enim inde huc animas oblivisci eorum, in quibus priùs fuerint, dehinc ex his conspicuis edoctas recordari.

Hinc sat manifestò intelligere est antiquissimos quosque Hæreticos ex Philosophia *Platonis* multa haussisse, ut dogmata sua confingerent. Sed non Hæretici modò, verùm etiam docti homines, qui in rectiùs sentientium communione obierunt, nimio Platonismi studio Theologiam Christianam, ut antea Judaïcam *Philo*, ejus commentis corruperunt. Malo rem alienis verbis exprimere, quàm meis, ne *Ventidius*, aut alius ei similis me seorsim ab aliis sentire putet. Audiat ergo Reverendiss. Antistitem, & virum longè doctissimum *P. Dan. Huetium*, Origenian. Lib. II. c. 1. sic loquentem, eadémque operâ ab eo discat quid sit de *Philone* sentiendum, quod à me discere noluit: *Unum ergo præ reliquis Platonem* (Origenes) *admiratus est; sic ut Christiana dogmata ad Platonicæ doctrinæ leges, non ipsam Platonis doctrinam ad Christi effata ACCOMMODARET. Exemplo suo Origenem eò compulit PHILO Judæus, totus ad Platonis exemplum compositus, non*

Pla-

Platoni nimiùm tribuendo duntaxat, sed Scripturam etiam allegoriis perpetuis explanando. Compulit & Præceptor illius Clemens Alexandrinus, Academiæ pigmentis res Christianas illustrare suetus; quod & maxima pars fecit vetustiorum Patrum, sed parciùs & verecundiùs. His itaque Platonicorum deliriis sincerum doctrinæ Christianæ vas postquàm incrustavit Adamantius, ex illo doctrina ejus corrupta est, & profanis imbuta erroribus, unde infinitis jactatus conviciis, & querelis in summas incidit calamitates, & laudem meritis partam decoxit.

Ex hisce intelligere est periculosam fuisse non Philosophorum Ethnicorum tantùm, sed *Philonis* etiam lectionem; hancque incautis eò periculosiorem, quòd multis in rebus instar Christianorum loquatur, & à Polytheïsmo abhorrere, ut pote Judæus, censeatur. Non modò *Clemens* & *Origenes*, ut animadvertit *Huetius*, ejus loquutionibus decepti sunt, sed & *Eusebius*; qui hominis Platonici Tritheïsmum cum Christiana Trinitate miscuit, & alios multos Veteres & Recentiores fefellit.

Quod cùm ita sit, quid mirum si Joannes Apostolus, qui multis annis post *Philonis* mortem scripsit, & videbat

quanta

quanta in existimatione esset, obiter initio Evangelii sui ostenderit, quo sensu liceret uti voce Λόγος, docueritque Christianos ἐνυπόστατον Λόγον non esse alterius naturæ, non tantùm specie, sed etiam numero, ita ut ὁ Θεὸς & ὁ Λόγος sint unus idémque Deus propriè dictus? Certè Spiritûs divini, quo Joannes agebatur, providentiâ indignum non fuit tam periculosum errorem antevertere.

At *Ventidius* noster * hîc negat *Philonem* à Joanne lectum fuisse, aut cum *Platone* collatum; quasi hæc ego uspiam affirmassem. Dixi dumtaxat *Philonem* videri *notum* fuisse Joanni, sed lectum non contendi. Potuit Joannes accipere quæ essent dogmata *Philonis*, loquutionésque ejus aliquot insigniores, ab aliis qui ejus Opera legerant; potuit curare ut sibi nonnulla ex iis prælegerentur; quamvis numquam studiosè ipse, ut nunc solemus, eum aut ejusmodi alium Scriptorem versarit. Nihil tamen vetat ut ipse, oculis suis, nonnulla sibi indicata legerit. Sic *H. Grotius* ad Heb. IV, 12, non sine ratione credidit Scriptorem Epistolæ ad Hebræos legisse *Philonem*, ob variarum loquutionum, cogitationúmque similitudinem; cujus

* *Pag.* 40. *de vocabulo* Λόγος.

cujus multa in ejus Adnotationibus occurrunt exempla, quibus adde id quod adnotavimus ad Cap. I, 3.

Sed *legerit Joannes Philonem*, inquit P. Ventidius, *haud tamen sequitur vocabula ex Platonismo jam dudum in veram Religionem illata curiosè observasse, & adversùs eorum abusum Lectores monere voluisse.* Atqui verisimillimum est eum qui *Philonem* legit, & ita loquitur, ut voces ab eo frequenter usurpatas adhibeat, sed in sensum diversum & rectum, voluisse obiter emendare peccata à *Philone* admissa, & usu suo legitimam earum vocum potestatem ostendere; cùm præsertim, ut ostendi, ejusmodi vocabula ac placita & anteriores & posteriores ætates fefellerint. Sed falli videtur *Ventidius*, quòd de antiquis temporibus & hominibus judicet ex hodiernis: ut solent, qui non satis attentè Veterum libros legerunt. Parvi facit *Philonem* & Philosophiam Platonicam, nec quidquam sibi nunc ab iis timet; ideóque numquam quidquam ab iisdem timendum fuisse Christianæ Theologiæ censet. Fallacissima sunt omnia ejusmodi judicia, de rebus antiquis; de quibus numquam rectè judicamus, nisi nostræ ætatis veluti obliti opiniones & ingenia

Vete-

Veterum dumtaxat ſpectemus. Itaque illi auctor ſim ut poſthac, non ita facilè de rebus antiquis, ex hoc ævo noſtro, judicet.

Monitum etiam velim, ut libros eorum, quos ſibi oppugnandos deligit, attentiùs & ſedatiore animo legat; ne eas illis tribuat opiniones, quas minimè tuentur. Exprobrat mihi à me induci Joannem ſcribentem *haud ſecus ac ſi, hac in parte, Scholiaſten Platonis, aut Philonis egerit vir Dei.* Quod eſt perabſurdum, cùm tota mea diſputatio eò ſpectet, ut oſtendam Joannis animum fuiſſe docere quo ſenſu poſſent adhiberi voces nonnullæ à *Philone*, & ab aliis Judæis uſurpatæ, ne fallerent Chriſtianos. *Scholiaſtís*ne hoc munus eſt, an potiùs confutatoris? Demonſtravi Judæos dudum cœpiſſe Philoſophia Platonica abuti, ante tempora Joannis, Paulúmque monuiſſe Chriſtianos, ut ab ea ſibi caverent. Addo videri etiam Joannem obiter notare quî, ſano ſenſu, poſſent uſurpari voces nonnullæ inſigniores, in Judaïcam Theologiam ab iis illatæ; an hoc eſt fingere Joannem eſſe *Scholiaſten Platonis aut Philonis?* Pari jure dixeris me *P. Ventidii* eſſe *Scholiaſten*, in hiſce litteris, quibus eum confutavi.

Plura

Plura non addam, ad defendendam conjecturam meam, de consilio Joannis; nec aggrediar ceteris calumniis, aut contumeliosè dictis *P. Ventidii* quidquam reponere. Infelicissima esset conditio bonorum omnium, qui maximo labore suo conantur tenebris Antiquitatum Sacrarum & Profanarum lucem aliquam afferre; si, quotiescumque liberet *Ventidiis* ἀνεμώλια βάζειν, omnibus relictis, seriò essent confutanda, quæ nullâ ex re ortum ducunt, nisi ex malignitate aut invidia. Itaque ea missa facio, nec quidquam à lectoribus, si qui sint, contumeliosorum illorum Scriptorum peto; nisi ut cohibeant judicium, donec mea quoque legerint. Quod æquissimum postulatum si ab eis impetro, salva res est, nisi fortè omni æquitate & eruditione careant; si verò mihi negant, aut si, re expensâ, possunt favere *Ventidio*, nihil est quòd pluribus verbis causam meam apud eos agam, qui indictâ causâ damnare sint parati. Si tamen ab adversariis offeratur mihi occasio inquirendi in rem quampiam, cujus plenior cognitio aut jucunda, aut utilis esse possit, non deero officio meo; & ita Veritatem investigabo, ut appareat me ejus solius amore captum,

non

Quanti momenti hoc esset monitum, sequentia tempora luculenter ostenderunt. Constat enim antiquissimos quosque Hæreticos sua dogmata, Christianismi atque Philosophiæ Ethnicæ misturâ quadam absurdâ, conflasse. Quam in rem, ne plures ad testimonium citare necesse sit, unum audiamus *Tertullianum*, cujus hæc sunt verba in Libro de Præscriptione Hæreticorum Cap. VII. *Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio sapientiæ sæcularis, quam Dominus stultitiam vocans, stulta mundi in confusionem etiam ipsius Philosophiæ elegit. Ea est enim materia sapientiæ sæcularis, temeraria interpres divinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ denique Hæreses à Philosophia subornantur. Inde Æones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum; Platonicus fuerat.——Eadem materia, apud Hæreticos & Philosophos, volutatur; iidem retractus implicantur: unde malum & quare? & unde homo & quomodo? & quod proximè Valentinus proposuit, unde Deus? Scilicet, de enthymesi & ectromate. Miserum Aristotelem, qui illis Dialecticam instituit, artificem struendi & destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionum, molestam*

V leſtam

lestam etiam sibi ipsi, omnia retractantem, ne quid omnino tractaverit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ interminabiles & quæstiones *infructuosæ & sermones serpentes velut cancer; à quibus nos Apostolus refrænans nominatim contestatur Philosophiam caveri oportere scribens ad Colossenses;* videte ne quis vos circumveniat per Philosophiam & inanem seductionem, secundùm traditionem hominum, *præter providentiam Spiritûs Sancti.* Libro verò contra Hermogenem, Cap. VIII. eidem dicuntur *Hæreticorum Patriarchæ Philosophi;* & Lib. de Anima Cap. XXIII. *Examen*, inquit, *Valentini semen Sophiæ insulsit animæ, per quod historias atque Milesias Æonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscant. Doleo bonâ fide Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. Illius est enim & in Phædone, hinc euntes sint illuc, & inde huc. Item in Timæo quòd genimina Dei, delegatâ sibi mortalium geniturâ, accepto initio animæ immortali, mortale ei circumgelaverint corpus. Tum, quòd mundus hic imago sit alterius alicujus. Quæ omnia ut fidei commendet, & animam retrò in superioribus cum Deo egisse in commercio idearum,* & *inde huc transvenire, & hîc retrò norit de exemplaribus recensere, novum elaboravit argumen-*

gumentum, μαθήσεις ἀναμνήσεις, id est, discentias, reminiscentias esse. Venientes enim inde huc animas oblivisci eorum, in quibus prius fuerint, dehinc ex his conspicuis edoctas recordari.

Hinc sat manifestò intelligere est antiquissimos quosque Hæreticos ex Philosophia *Platonis* multa hausisse, ut dogmata sua confingerent. Sed non Hæretici modò, verùm etiam docti homines, qui in rectiùs sentientium communione obierunt, nimio Platonismi studio Theologiam Christianam, ut antea Judaïcam *Philo*, ejus commentis corruperunt. Malo rem alienis verbis exprimere, quàm meis, ne *Ventidius*, aut alius ei similis me seorsim ab aliis sentire putet. Audiat ergo Reverendiss. Antistitem, & virum longè doctissimum *P. Dan. Huetium*, Origenian. Lib. II. c. 1. sic loquentem, eádemque operâ ab eo discat quid sit de *Philone* sentiendum, quod à me discere noluit: *Unum ergo præ reliquis Platonem* (Origenes) *admiratus est; sic ut Christiana dogmata ad Platonicæ doctrinæ leges, non ipsam Platonis doctrinam ad Christi effata ACCOMMODARET. Exemplo suo Origenem eò compulit PHILO Judæus, totus ad Platonis exemplum compositus, non*

Pla-

Platoni nimiùm tribuendo dumtaxat, sed Scripturam etiam allegoriis perpetuis explanando. Compulit & Præceptor illius Clemens Alexandrinus, Academiæ pigmentis res Christianas illustrare suetus; quod & maxima pars fecit vetustiorum Patrum, sed parciùs & verecundiùs. His itaque Platonicorum deliriis sincerum doctrinæ Christianæ vas postquàm incrustavit Adamantius, ex illo doctrina ejus corrupta est, & profanis imbuta erroribus, unde infinitis jactatus conviciis, & querelis in summas incidit calamitates, & laudem meritis partam decoxit.

Ex hisce intelligere est periculosam fuisse non Philosophorum tantùm Ethnicorum, sed *Philonis* etiam lectionem; hancque incautis eò periculosiorem, quòd multis in rebus instar Christianorum loquatur, & à Polytheïsmo abhorrere, ut pote Judæus, censeatur. Non modò *Clemens* & *Origenes*, ut animadvertit *Huetius*, ejus loquutionibus decepti sunt; sed & *Eusebius*; qui hominis Platonici Tritheïsmum cum Christiana Trinitate miscuit, & alios multos Veteres & Recentiores fefellit.

Quod cùm ita fit, quid mirum si Joannes Apostolus, qui multis annis post *Philonis* mortem scripsit, & videbat quanta

quanta in existimatione esset, obiter initio Evangelii sui ostenderit, quo sensu liceret uti voce Λόγος, docueritque Christianos ἐνυπόστατον Λόγον non esse alterius naturæ, non tantùm specie, sed etiam numero, ita ut ὁ Θεὸς & ὁ Λόγος sint unus idémque Deus propriè dictus? Certè Spiritûs divini, quo Joannes agebatur, providentiâ indignum non fuit tam periculosum errorem antevertere.

At *Ventidius* noster * hîc negat *Philonem* à Joanne lectum fuisse, aut cum *Platone* collatum; quasi hæc ego uspiam affirmassem. Dixi dumtaxat *Philonem* videri *notum* fuisse Joanni, sed lectum non contendi. Potuit Joannes accipere quæ essent dogmata *Philonis*, loquutionésque ejus aliquot insigniores, ab aliis qui ejus Opera legerant; potuit curare ut sibi nonnulla ex iis prælegerentur; quamvis numquam studiosè ipse, ut nunc solemus, eum aut ejusmodi alium Scriptorem versarit. Nihil tamen vetat ut ipse, oculis suis, nonnulla sibi indicata legerit. Sic *H. Grotius* ad Heb. IV, 12, non sine ratione credidit Scriptorem Epistolæ ad Hebræos legisse *Philonem*, ob variarum loquutionum, cogitationúmque similitudinem;

cujus

* *Pag.* 40. *de vocabulo* Λόγος.

cujus multa in ejus Adnotationibus occurrunt exempla; quibus adde id quod adnotavimus ad Cap. I, 3.

Sed *legerit Joannes Philonem*, inquit P. Ventidius, *haud tamen sequitur vocabula ex Platonismo jam dudum in veram Religionem illata curiosè observasse, & adversùs eorum abusum Lectores monere voluisse.* Atqui verisimillimum est eum qui *Philonem* legit, & ita loquitur, ut voces ab eo frequenter usurpatas adhibeat, sed in sensum diversum & rectum, voluisse obiter emendare peccata à *Philone* admissa, & usu suo legitimam earum vocum potestatem ostendere; cùm præsertim, ut ostendi, ejusmodi vocabula ac placita & anteriores & posteriores ætates fefellerint. Sed falli videtur *Ventidius*, quòd de antiquis temporibus & hominibus judicet ex hodiernis: ut solent, qui non satis attentè Veterum libros legerunt. Parvi facit *Philonem* & Philosophiam Platonicam, nec quidquam sibi nunc ab iis timet; ideóque numquam quidquam ab iisdem timendum fuisse Christianæ Theologiæ censet. Fallacissima sunt omnia ejusmodi judicia, de rebus antiquis; de quibus numquam rectè judicamus, nisi nostræ ætatis veluti obliti opiniones & ingenia

Vete-

Veterum dumtaxat spectemus. Itaque illi auctor sim ut posthac non ita facilè de rebus antiquis, ex hoc ævo nostro, judicet.

Monitum etiam velim, ut libros eorum, quos sibi oppugnandos deligit, attentiùs & sedatiore animo legat; ne eas illis tribuat opiniones, quas minimè tuentur. Exprobrat mihi à me induci Joannem scribentem *haud secus ac si, hac in parte, Scholiasten Platonis, aut Philonis egerit vir Dei.* Quod est perabsurdum, cùm tota mea disputatio eò spectet, ut ostendam Joannis animum fuisse docere quo sensu possent adhiberi voces nonnullæ à *Philone*, & ab aliis Judæis usurpatæ, ne fallerent Christianos. *Scholiastis*ne hoc munus est, an potiùs confutatoris? Demonstravi Judæos dudum cœpisse Philosophia Platonica abuti, ante tempora Joannis, Paulúmque monuisse Christianos, ut ab ea sibi caverent. Addo videri etiam Joannem obiter notare quî, sano sensu, possent usurpari voces nonnullæ insigniores, in Judaïcam Theologiam ab iis illatæ; an hoc est fingere Joannem esse *Scholiasten Platonis aut Philonis?* Pari jure dixeris me *P. Ventidii* esse *Scholiasten*, in hisce litteris, quibus eum confutavi.

Plura

Plura non addam, ad defendendam conjecturam meam, de consilio Joannis; nec aggrediar ceteris calumniis, aut contumeliosè dictis *P. Ventidii* quidquam reponere. Infelicissima esset conditio bonorum omnium, qui maximo labore suo conantur tenebris Antiquitatum Sacrarum & Profanarum lucem aliquam afferre; si, quotiescumque liberet *Ventidiis* ἀνεμώλια βάζειν, omnibus relictis, seriò essent confutanda, quæ nullâ ex re ortum ducunt, nisi ex malignitate aut invidia. Itaque ea missa facio, nec quidquam à lectoribus, si qui sint, contumeliosorum illorum Scriptorum peto; nisi ut cohibeant judicium, donec mea quoque legerint. Quod æquissimum postulatum si ab eis impetro, salva res est, nisi fortè omni æquitate & eruditione careant; si verò mihi negant, aut si, re expensâ, possunt favere *Ventidio*, nihil est quòd pluribus verbis causam meam apud eos agam, qui indictâ causâ damnare sint parati. Si tamen ab adversariis offeratur mihi occasio inquirendi in rem quampiam, cujus plenior cognitio aut jucunda, aut utilis esse possit, non deero officio meo; & ita Veritatem investigabo, ut appareat me ejus solius amore captum,

non

non cupiditate infamandi cujusquam, aut turpis gloriæ ex aliena ignominia captandæ. Quam animi affectionem, L. CANDIDE, & *Ventidio*, & ceteris omnibus ejusmodi hominibus ex animo, ita me Deus amet, precor, haud feciùs quàm mihi ipsi. Tu verò amicos nostros quid de tota hac concertatione dicam, docebis, quos ego tecum disceptatores totius negotii esse volo. Quod ut faciliùs fieri queat, Litteras ad te scriptas edere constitui. Neque hoc erit fortè unum volumen ejusmodi Litterarum, quod emittam; nam multa habeo propemodum parata. Optarim quidem ea edere, sine cujusquam confutatione; sed si aliter, per importunos homines, non liceat; id ipsi sibi tribuant, non mihi, qui nihil, nisi Pacem & Veritatem, sine ullius insectatione, quæsivi. Vale.

Dabam Amstelodami, Calendis Augusti
CIↃ IↃC XCIX.

JOAN-

JOANNIS CLERICI

Epiſtola ad Amicum Anglum,

DE VERSIONE ANGLICA

Additamentorum ſuorum ad Adnotationes

HENRICI HAMMONDI

In Novum Teſtamentum; ubi & nonnulla de *Arte Critica.*

CUM ad me tranſmiſſa eſſent aliquot folia Verſionis Anglicæ Additamentorum meorum ad doctiſſimi viri *Henr. Hommondi Adnotationes in Novum Teſtamentum*, eáque perlegiſſem; probavi quidem fidem ac diligentiam Interpretis, nec dubitavi quin cetera, quæ nondum vidi, pari curâ eſſet interpretaturus; ſed cùm apud animum meum reputarem quàm iniqua interdum ſint judicia

eorum, qui vernaculæ dumtaxat Linguæ periti legunt ejusmodi Scripta, an gaudendum propterea mihi esset dubitabam. In vulgus, nimirum, sparguntur expendenda, quæ interdum sunt *supra* vulgi captum posita; nam hîc non pauca sunt quæ, quamvis Anglicè expressa, non possunt intelligi nisi à Græcæ Linguæ, & Antiquitatum Profanarum ac Ecclesiasticarum aliquatenus peritis. Alii certè de iis satis tutò judicare nequeunt, cùm vis argumentorum sæpe tota pendeat ex cognitione usûs Linguæ Græcæ, aut Ecclesiasticæ, Profanæve Historiæ. Attamen nulli confidentiùs de hisce rebus judicium ferunt, quàm qui ea cognitione destituuntur, quòd putent se posse judicare de iis omnibus, quæ vernaculâ Linguâ scripta sunt. Quamobrem sæpe miratus sum doctissimum illum virum, cujus Adnotationes in Linguam Latinam transtuli, non maluisse Latinè potiùs scribere, quàm Anglicè; cùm probè nosset multa, imò optima quæque, â se in iis ita scripta esse, ut à Lectoribus Anglicè dumtaxat scientibus satis intelligi non possent. Nesciebam etiam an nonnullis eruditis viris, in Anglicanæ vestræ Ecclesiæ Clero, satis probanda esset translatio Additamentorum

rum meorum; non quòd, ullo in loco, Ecclesiæ Anglicanæ placita oppugnarim; sed quòd multi, nescio quare, ægrè patiantur libros peregrinorum à popularibus suis legi. Expertus hoc sum & antea & non ita pridem, cùm quispiam mihi prorsus ignotus, me nescio atque inconsulto, Anglicè vertit Vitas aliquot Patrum, quas Gallico sermone scripseram jam dudum, in *Bibliotheca Universali*. Eæ enim Vitæ Anglicæ, quas nondum vidi, in me concitarunt virum doctum *Guil. Caveum*, qui de Gallicis Vitis nihil fortè dixisset; certè hactenus tacuerat, cùm revera non esset cur in me propterea inveheretur, ut aliquando, & fortè brevi, ostendam. Atqui nemo fortasse est cis mare, qui pluris faciat eruditionem Cleri Anglicani, aliorúmque ejusdem gentis doctorum virorum, quàm ego; quíque eam frequentiùs & ore & Scriptis prædicet; non profectò adulandi studio, (nam quæ commoda hinc ad me, qui in Hollandia sedem dudum fixi, redeunt, aut redire possunt?) sed quia ita ex animo sentio. Quin etiam rebus ipsis hoc ostendi, qui non unius Scripta verti in Linguas notiores, quàm est Anglica, ut omnes Anglicæ gentis eruditione fruerentur. Quæ ergo

causa esse potest, cur nolint nonnulli Angli nostra Scripta sermone Anglico legi? Non intelligo, nec mihi tanti est, ut anxiè in rem inquirere necesse habeam.

Verùm pacis amanti, & alienissimo ab omnibus rixis, satius fortè fuisset me Latinæ Linguæ latebris, ut ita dicam, tectum, nec imperiti vulgi temeraria judicia timere, nec iram doctorum, qui se solos à vulgo audiri volunt, concitare. Attamen quoniam jacta est alea, & me Anglicè loquentem popularibus suis sistere voluit Bibliopola, nonnulla te, Vir Amicissime, monebo, quibus fortasse iniquiora quorumdam amoliri possim judicia.

Ex quo editus est *Hammondus* meus, vidi quidem hominis famam longè maximam fuisse, ex distractione exemplarium, quorum jam magna copia volitat per totam Europam, & Studiosorum Litterarum Sacrarum manibus teritur. At aviditas emtorum ac lectorum non obstitit, quo minùs varia de hoc meo labore essent judicia, cùm amicorum meorum, tum etiam aliorum. Horum nonnullorum ad me pervenit notitia, quibus paucis hîc aliquid reponam.

Sunt qui nollent me tantùm temporis

& la-

& laboris insumsisse in vertendo *Hammondo*, sed ipsum potiùs novam Paraphrasin Novi-Testamenti scripsisse, adjectis iis quæ ab aliis Interpretibus prætermissa putabam. Hi nimis benignè de me, nec satis honorificè de viro doctissimo sentiunt. Ego verò, qui me & illum propiùs novi, & me meo metiri pede scio, honori duco tanti viri purpuræ meos centones adsui; si modò liceat per alios, qui in contraria prorsus sunt sententia. Me autem non fictâ modestiâ, sed ex animo loqui, sat clarè ostendit ingens labor quem *Hammondi* causâ, potiùs quàm mei ipsius, suscepi; nisi enim Scripta ejus magni fecissem, numquam tantum volumen vertissem; nec voluissem quidquam addere inanibus commentis, aut tempus terere in iis confutandis, quorum futilitatem omnes viderent. Ac sanè cùm tria postulentur in Interprete, sine quibus nihil eximium ab eo exspectari potest, & quæ, si quis iis præditus sit, malè faciat nisi in utilitatem publicam exserat; ea in *Hammondo* nostro reperiebantur, ut mihi quidem videtur, omnia. Hæc autem sunt peritia cùm Linguæ, quâ utitur Scriptor quem interpretamur, tum etiam rerum de quibus agit; diuturna, atque attenta

lectio ejus Scriptoris, ita ut stylum, ac dispositionem illius in numerato habeamus; ac denique facultas quædam critica aut grammatica, longo usu acquisita & lectione optimorum Interpretum firmata, quâ fit ut ea quæ tenemus de Lingua & rebus, aptè ac scienter, ubi opus est, in usum revocare possimus.

Fuit verò *Hammondus* non modò Theologiæ Christianæ peritissimus, sed etiam Linguæ Græcæ, ad quam accedebat Hebraïca, cujus idiomata frequentissimè miscent Scriptores Novi Testamenti elo-quutioni Græcis vocibus constanti. Qui sunt tantùm Theoriæ Theologicæ periti ii persæpe cespitant, in singularibus locis, quærúntque passim dogmata, vera quidem illa, sed ad rem nihil facientia, in locis, in quibus non sunt; & locis, in quibus reverâ latent, opportunè uti nesciunt. Satis habent nihil alienum à consecratis dogmatibus scribere, putántque non posse à se peccari, in iis quærendis, ubicumque libet, modò ne verba nimis apertè repugnent. Qua in re, videmus antiquissimos Scripturæ Interpretes, Græcos & Latinos, quòd verborum & Grammaticæ securi dogmatum dumtaxat veritatem attenderent, mirum in modum aber-

aberrasse, à vero sensu locorum. Hinc partim natæ sunt innumeræ inanes Allegoriæ; quas non inanes voco, quòd falsas doctrinas complectantur, sed quòd nullâ certâ ratione nitantur. Hinc prodierunt coactæ interpretationes, & miseræ argutiæ, quibus scatent eorum Interpretum Scripta. Legantur vel unius *Augustini* Commentarii in Psalmos, ubi vix ulla occurret pagina, in qua ejus rei non inveniantur exempla. Quæ si vera esset ratio interpretandi, quidvis ferè è Scriptura probari atque oppugnari posset, ope cujusvis loci. Vitavit hoc diligenter *Hammondus*, & aliquantò ampliùs vitasset, nisi animo ejus nonnulla paullò sæpiùs quàm opus erat se se obtulissent; qualia sunt *Hæresis Gnosticorum*, *Jerosolimitanum exscidium* & *Disciplina Ecclesiastica*; quæ tria non raro quæsivit, ubi à nemine perito styli Apostolorum quæsita fuerant, & à paucis posthac quærentur. Attamen, ut dixi, multò infrequentiùs ad hunc scopulum impegit *Hammondus*, quàm Veteres, & plerique etiam Recentiores Interpretes, præsertim qui præterito sæculo scripserunt. Possit etiam & hoc addi, quod ad commendationem ejus Adnotationum non parum facit; quòd eam Theologiæ ratio-

nem, magna ex parte, sit sequutus, quæ meliùs cum Scriptura Sacra consentit, quàm multorum Interpretum opiniones; quippe qui mediam viam tenet, inter eos qui fatalem quamdam necessitatem ab omni æternitate deducunt, cujus necessitatis merum est instrumentum mens humana; & eos qui, instar Ethnicorum, virtutem ullatenus Deo deberi negasse dicuntur.

Quisquis legerit ejus Adnotationes, non dubitabit an esset alterâ illâ dote egregii Interpretis præditus; quam diximus sitam esse in accurata cognitione styli Librorum Sacrorum, quæ nonnisi diuturnâ lectione comparari potest. Profectò pauci sunt Interpretes, in quibus tanta Litterarum Sacrarum scientia deprehendi queat. Frequens illa & accurata comparatio loquutionum & vocum sacrarum inter se, quæ Lectori volumen aperienti illico sese objicit, rem extra omnem controversiam collocat.

Tertia dos, quam dixi esse facultatem criticam judicandi de sententia locorum, si in eo tanta non fuit ac superiores, at minimè erat spernenda. Quam ego cùm attentâ lectione optimorum Scriptorum, tum præsertim *H. Grotii*, adeptum eum

esse

esse non dubito; & quam majorem multò comparaturus erat, nisi perpetuus labor defendendæ Ecclesiæ Anglicanæ, contra varia adversariorum genera, eum distinuisset. Sed si comparetur cum antiquis Interpretibus, aut cum plerisque etiam, qui patrum nostrorum memoriâ scripserunt; inter Veteres nullum, inter Recentiores paucos inveniemus, qui cum eo possint æquiparari. Veteres enim, quamquam Græcè docti, multò magis nitebantur suâ dicendi facultate, quàm Linguæ peritiâ; multò libentiùs in locos communes, aut in allegorias excurrebant, quàm seriò verba & loquutiones interpretabantur. *Origenes* & *Hieronymus*, qui Hebraïcè etiam sciebant, multò quoque rariùs usi sunt ea sua eruditione, quàm eloquentia, qualis eorum ævo probabatur. Recentiores verò Interpretes suam Theologiam & Controversias, cum aliis Christianorum familiis, studiosiùs intrudunt in suos Commentarios; quàm disquisitionibus accuratis, de significatione loquutionum & vocum, operam dant. Verùm *Hammondus* noster, memor eorum quæ ab Interprete exspectantur, nec ignarus discriminis quod est inter Concionatorem aut Theologum, & Interpretem, immoratur

tur iis quæ sunt Interpretis, cetera ferè prudenter omittit.

Quæ cùm ita sint, nemo meritò dicere queat à me horas malè esse collocatas, quas impendi vertendis *Hammondi* Adnotationibus, iisque illustrandis, castigandis, atque augendis. At prout sunt hominum judicia, non ex Veri studio sed ex affectu manantia, alii exorti sunt qui seu seriò, seu simulantes contendunt me quidem non malè fecisse quòd *Hammondum* verterim; sed quòd ejus Adnotationibus adsuerim ea, quibus illum non rarò erroris argui, aut alioquin ab ejus sententia aliena; quasi omnia aut probare necesse mihi esset, aut ita me eum revereri oporteret, ut non auderem palam testari me existimare minùs feliciter varia loca esse interpretatum.

Verùm, ut hisce hominibus satisfaciam, si modò sibi satisfieri velint, ab illis libenter quæsiverim, utra majoris fieri debeat, fama *Hammondi*, an Veritas? Existimatio hominis dudum mortui, & cujus placita nos sequi jus nullum divinum, aut humanum cogit: an Veri numquam intermorituri & à quo deficere nos nec Deus, nec homines sinunt, defensio? Si sint eo ingenio, ut malint famam Theo-
logi

logi doctissimi quidem, ut dixi, at errori obnoxii, tueri, quàm Veritatem, ne tria quidem verba cum illis commutare sustinuerim. Nullum erit mihi bellum, cum ejusmodi hominibus, Veritatis palam inimicis; quos, absque responso, ipsorum atræ bili conficiendos relinquam. At magnorum virorum, inquiunt, sunt peccata dissimulanda, potiùs quàm exaggeranda. Ego verò nihil uspiam exaggeravi, & mollissimis verbis eum confutavi, sicubi errare putabam. At non censeo dissimulanda peccata vel maximorum virorum, qui quò majores habentur eò plures incautos fallere possunt; ideóque sunt in rectam viam, sicubi ab ea deflectant, maximè omnium revocandi. Condonanda sunt illis peccata, ferendæ eorum aberrationes, propter majores multò virtutes, & insigniora erga Rempublicam Litterariam merita; sed non, pravâ dissimulatione, fermè Veritatis loco habendi sunt errores. Quicumque Litteras colunt, & præsertim Sacras, eos summâ ope eniti decet, & certatim adlaborare, ut ubique & per omnia Veritas eluceat; non ut dissimuletur, in gratiam cujusquam, aut error ejus loco colatur. Hoc unum carpi meritò possit in iis, qui viros magnos castigant, si falsò,

falsò, ſi acerbè, ſi malignè eos reprehendant; non ut Veritas notior fiat, ſed ut eorum minuatur fama; ſi ingentia eorum merita obſcurare aggrediantur, in exiguâ verò deliĉtâ, quaſi in minimè condonanda peccata, inclementer invehantur.

Cùm verò hallucinationes in viris, de Republica Litteraria ceteroqui bene meritis, modeſtè notantur, eo dumtaxat animo, ne quis imprudens eos errantes ſequatur; tantùm abeſt ut meritò queri poſſint ii, qui viros egregios magni faciunt; ut ſi ipſi illi magni viri reviviſcerent, ſine animo ingratiſſimò atque intolerandæ ſuperbiæ nota, non poſſent non agere gratias iis qui errantibus comiter viam monſtraſſent. Non ea eſt humani ingenii conditio, ut ſine ullo errore vivamus; & maximis laudibus efferuntur non qui numquam errarunt, ſed qui quàm minimè, aut in rebus demum exigui momenti hallucinati ſunt. Ne ergo ita laudemus homines, quaſi magnitudo ingenii, aut eruditionis eos communi errandi periculo exemiſſet; nec eos è contrario ex magnorum virorum numero detrahi putemus, quòd erroris cujuſpiam arguantur. Ego ſanè ita ſentio de *Hammondo*, evolutis ejus Scriptis, ut paucos

Theo-

Theologos aut Interpretes Scripturæ pares illi vixisse putem; quamquam ab ejus sententia non rarò abivi, & errasse eum aliquando ostendi. *Hug. Grotium* nemo pluris facit, nemo lubentiùs ac frequentiùs laudat, quàm ego; eum tamen & hîc, & alibi interdum confutavi, sine ulla existimationis, aut reverentiæ erga eum meæ imminutione. Non amo eorum indolem, qui nec in laudibus, nec in probris modum ullum servant. Laudanda, sine invidia; quæ laudibus digna sunt; improbanda, sine malignitate, quæ à Vero dissentiunt.

Verùm aliena miscere, inquiunt, *Hammondianis* non debuisti. Quidni? nam tribuenda quidem ei nón esse quæ non dixit fateor; sed in Opere tamdiu post ejus mortem edito, & quidem aliâ Linguâ, non video cur non licuerit addere quæ videbantur ei deesse; quamvis illa fortasse aliquando ipse improbaret, si in vivis esset. In ejus usum hoc Opus non edidi, sed eorum qui nunc vivunt, aut posthac erunt Veri meritò amantiores quàm *Hammondi.* Quibus nostra displicent, ea non emant. Exstat Opus *Hammondi* aliquoties Anglicè recusum, quo solo uti possunt. Annon edita sunt ingentia Opera

& in Anglia & in Belgio, in quibus unà leguntur Commentarii virorum eruditorum, & Pontificiorum & eorum qui à Romana Ecclesià secesserunt, gravissimè inter se diffidentium? Quis propterea, vel inter ipsos Pontificios, indignatus est, aut non potiùs consilium summopere laudavit, quia sic aliorum operâ suppletur quod aliis deest? At quamvis cum *Hammondo* ubique non sentiam, multùm abest ut sint ea inter nos diffidia, quæ sunt passim inter Criticos Interpretes Veteris & Novi Testamenti; qualia si essent, profectò numquam ejus quidquam vertere aggressus essem. Quia verò in summis capitibus & Religionis, & rationis interpretandi ei adsentiebar, ideò ejus Adnotationes verti, quamvis in nonnullis dissentirem. Ut dissentiens ab aliis ferri cupio: ita dissentientes alios & ferre, & amare, & revereri possum. Honori, ut jam ab initio hujus Epistolæ professus sum, duco meas notulas cum ejus vigiliis prodire; verùm, si paullò audaciùs sine invidia loqui licet, non ita tamen abjectè de meis sentio, ut ex *Hammondianarum* societate, pretium earum, si quod eis insit, minui posse existimem. Si enim ita sentirem, numquam eas nec unà, nec
seor-

seorsim edidissem. Potui falli, ut omnes in iis, quæ ad nos pertinent, sæpe cæcutimus; quod an mihi contigerit, æqui demum atque eruditi Lectores judicabunt; sed non potui non facere quod consultum ratus sum.

Incidit nuper in manus meas libellus Anglicus, cui Auctor titulum fecit, *Liberam sed modestam Censuram*, cùm nonnullorum aliorum Librorum Eristicorum, Anglicè scriptorum, tum etiam meæ *Artis Criticæ*; quamvis Latini Operis, & planè alieni à litibus illis. Ei quoque subjectum est judicium de consilio meo in vertendo *Hammondo*, de quo judicio pauca hîc subtexam. *Modèstus* ille Scriptor, quicumque sit, sed *liber*, non ægrè patietur, certè meritò pati non poterit, me *modestè ac liberè* consilium meum tueri. Ait ille *noxium esse consilium* nostrum *de edendis Hammondi Adnotationibus in Novum Testamentum, admistis simul* nostris *Additamentis. Hæc est*, inquit, *callida ratio promovendarum partium, præsertim in Anglia; ubi Opera eruditi ac pii Adnotatoris sunt in tanta existimatione. Criticis ejus Adnotationibus & Interpretationibus admistis Socinianis, utraque quàm facilè imbibentur? Existimavi necesse esse monere*

popu-

populares meos de hoc periculo, ne in errorem abriperentur, imò in pessimum omnium errorum, dum veritatis studio tenentur.

Partes quas tuendas mihi proposui, cùm in aliis omnibus editis Scriptis, tum etiam in Additamentis ad *Hammondum*, nullæ sunt, nisi partes Christi & Apostolorum; quorum unicam auctoritatem, in Religionis negotio, suspiciendam ac ratam esse habendam existimant omnes qui secessionem fecere ab Ecclesia Romana; si de eorum sententia ex Confessionibus, quibus subscribunt, judicare possimus; in quorum ego sententia semper fui, ac semper ero. Non pluris facio nudam rationibus auctoritatem *Socini*, aut aliorum, qui minimè afflati à Spiritu Sancto fuerunt, quicumque sint; quàm *Hammondi*, aut, si mavis, *Synodi Tridentinæ*. Quando mihi consentire videntur cum Christo, ejúsque Apostolis, illis adsentior; sin minùs, in diversa abeo. Numquam integra *Socini* opera legi, neque peculiaria hominis dogmata, quæ mihi innotuerunt, magis probo quàm aliorum, quos puto in errore versari. Interdum etiam ea confutavi, &, prout occasio feret, confutabo; non ut invidiam ejus sectatoribus creem, aut gratiam cujusquam mortalium

ambiam

ambiam, verùm ut tuear Veritatem. Sed non ſum in eorum ſententia, qui homines in nonnullis errantes, ceteroquin Evangelii præceptis parentes, exſpectantéſque adventum è cœlo Domini noſtri Jeſu Chriſti ad judicandum de vivis & mortuis, ad vitam revocatis, ex legibus Evangelicis, beandóſque bonos, & plectendos malos; nec ullâ ratione ſalutem æternam ſe conſequi poſſe putantes, niſi fide quam Chriſto habent, ut à Deo miſſo, & quam ſolam ſibi ſperant à miſericordia divina *juſtitiæ imputatum iri*; non ſum, inquam, in eorum ſententia, qui ejuſmodi homines æternis flammis addicunt, in eas ſi poſſent miſeros præcipites illico conjecturi; intereáque anathematibus, pœníſque eccleſiaſticis ac civilibus, crudeliter vexandos ſibi cenſent. Non ita *didici Chriſtum*, non ſic Apoſtolos animadverti umquam ſe geſſiſſe: iíſque tacentibus, nec exemplo ullo præeuntibus, malo in nimiæ miſericordiæ periculum me conjicere, quàm immanitatis ac feritatis poſſe vel minimùm inſimulari. Deus ſui ex animo amantibus, hoc eſt, præceptorum ſuorum ſtudioſis, & præſertim maximi illius, ac toties repetiti de amando proximo, condonabit multò faciliùs benigni-

tatem etiam nimiam; ſi nimia eſſe queat, in homines Dei & Chriſti timentes, quamquam aliqua in re errantes; quàm diram illam inhumanitatem, quâ ſolent infamari, vexari, & omni pœnarum genere mulctari, ea ſola de cauſa, *quia profitentur* ſe non credere id quod nec à Chriſto, nec ab Apoſtolis revelatum eſſe putant. Malo profectò, malo in miſericordium numero, apud ſummi Judicis tribunal, ſtare; quàm in vexantium grege, quæcumque ſint horum divitiæ ac dignitates, in hiſce terris. Malo me convitiis interea proſcindi, & ſuſpectum haberi errorum, à quibus quàm longiſſimè abſum; quàm ut videar illi feritati, ullâ ratione, patrocinari.

Non ſum etiam in eorum ſententia, qui eos à quibus diſſentiunt quibuſvis argumentis impugnant, & pravos cauſidicos imitantur, qui quidquid aiunt adverſarii negant, quidquid inficiantur affirmant. Veritas, meo judicio, numquam bene defenditur, niſi Veritate. Pugnent alii affectibus, aiant id quod partium ſuarum intereſt verum videri, aut negent, non id quod falſum eſſe compererunt, ſed quod falſum videri oportere exiſtimant ut vincant; dicam ſemper quod verum eſſe

vide-

videbitur, nec Religioni Christianæ umquam à Veritate quidquam timebo. Ita olim sensit vir summus, & quem maximi semper fecit *Hammondus* noster, quem sæpe exscripsit, quem defendit contra adversariorum calumnias, cujus laudes ubique prædicavit. Omnes satis intelligunt à me designari *Hug Grotium*, qui quoties *Socinus*, aut *Crellius* bene interpretari Scripturam Sacram visi sunt, eos sequutus est; quamvis ideò malè feriatorum hominum convitiis jactari se probè sciret. Quamobrem ei meritò non semel patrocinatus est *Hammondus*, ut norunt omnes, qui secundum Operum ejus Volumen evolverunt.

Nihil detractum volo existimationi *Hammondi*, ut satis jam ostendi; *pium atque eruditum* fuisse non nego; imò verò nisi de eo ita sensissem, numquam ullam ejus Scriptorum lineam vertere aggressus essem. At nec ejus eruditióne, nec pietate indigent meæ Adnotatiunculæ, ut legantur, si bonæ sunt; si verò malæ, *eruditio* & *pietas Hammondi* Lectorem mihi nequaquam placabunt. E contrario, si qua in re à vero aberrassem, collatio *Hammondianarum* meas aberrationes conspicuas magis redderet. At *Sociniana* dog-

mata, ait Cenſor, cum veris imbibentur. Jam negavi me *Socinum*, quaſi ducem, ſequi; ſed non capio cur ſit tantus Cenſori noſtro metus, ut veriſſima *Hammondi* doctrina falſas ac *Socinianas*, ut ait, Adnotationes poſſit ſuperare in animis Lectorum. Si ejus more ratiocinarer, dicerem Cenſorem eſſe occultum *Socinianum*, qui clancularii artibus *Socini* dogmatibus famam parare conatur. Oportet enim, ex ejus ſententia, magnam eſſe vim doctrinæ, quæ ſi vel minimâ copiâ admiſceatur Scriptis rectè ſentientium Auctorum, omnes eorum rationes ita obſcurat; ut *facilè*, iis invitis, *imbibatur*. Profectò hæc ſunt aptiora ad extollendum atque augendum, quàm ad deprimendum atque exſtinguendum Socinianiſmum; contra quem ne eruditiſſimæ quidem Adnotationes in Novum Teſtamentum ſunt ſatis efficax Alexipharmacum. Eſt & aliud quod trahi in ſuſpicionem poſſet, & quod à Cenſore noſtro, aliiſque idgenus hominibus fieri ſolet. Nimirum, ſi quis ingenio aliquo polleat, eruditionéque vulgus ſuperet, nec vulgaria ſcribat, illico eſt Socinianus; quaſi ſapere nemo poſſet, niſi in Socini caſtra ſe conferret. Inſigne idémque nuperum ejus rei exemplum eſt

opti-

optimus atque acutissimus vir *Joannes Lockius*, qui quia accuratiùs de multis philosophatur, quàm hactenus ab ullo factum est, in eximio libro *de Intellectu Humano*, continuò tamquam Socinianus infamatur à Censore & aliis. Hoc demum est verè favere Socinianis, eximia omnia ingenia eorum numero adscribere. Paria olim in *H. Grotium*, paria in *Ren. Cartesium* sunt jactata; quæ illis quidem viris dedecori non fuerunt, sed honori Socinianis. Similiter antea & *Des. Erasmus* Arianismi est ab illius ævi Monachis, aliisque non melioribus insimulatus; quasi nimio fuisset ingenio, quàm ut *Orthodoxus* esse posset. Probè novi quantum absim ab eruditione atque ingenio tantorum virorum; at si Censor noster ex animo me laudavit, oportet ut fateatur dotes, quas mihi tribuit, & quas nimis sine dubio extollit, me quoque conjecisse in dogmata, quæ *pessimum errorum* vocat. Sin verò fucatas laudes in me congessit, ut postea acriùs morderet; sciat simulatam illam humanitatem esse animi parum candidi, ne quid atrocius dicam.

Si dicat *Socinum* multis in rebus errasse, me adsentientem habet; at novi multos alios pejores errores, quorum unum-

dumtaxat hîc, in gratiam Censoris, commemorabo. Is est eorum, qui æternis suppliciis dignos homines censent, quos Christus minimè damnavit; qui omnibus modis eos vexant, qui à se dissentiunt, quamvis fateantur non minùs se esse errori obnoxios, quàm eos quos malè habent; qui denique putant fas esse, ob leves suspiciones, viros Religioni Christianæ addictissimos, & castigatis moribus, infamare quasi pestes quasdam, à quibus cavendum est. Qui Christo ea non tribuit, quæ non putat umquam sibi à Christo ipso adrogata, si ceteroqui fidele præstet obsequium omnibus ejus præceptis, quæ probè intelligit, ignorantiæ veniam potest ab æquissimo ac clementissimo Judice impetrare; at qui præceptum de amando proximo, meridianâ luce clarius, perfringit conviciis, acerbitate, ac sævitiâ, atque iis vitiis immoritur, is, nisi novum, ejus causâ, confletur Evangelium, Regni Cœlestis particeps numquam erit.

Hîc possem dimittere Censorem meum, sed quandoquidem *Arti* meæ *Criticæ* similem censoriam notam inurere voluit, paucis ostendendum est hominem vehementer errare, nec satis attentè legisse id quod carpere statuerat. Ait ante omnia, me

novâ

novâ & callidâ ratione voluisse, in eo Opere, *propagare Socinianismum*. Ego verò, qui animum ac consilium meum haud paullò meliùs novi, id pernego; nec quidquam est, in ipsa re, quo id à me imprudente factum esse constare possit. Consilium meum fuit, ostendere quâ viâ Litterarum Studiosi eruditionem minimè inanem ac jejunam sibi comparare possent. Ideóque multa admiscui exempla, ex rebus majoris momenti desumta, ut Criticam minimè spernendam esse Artem demonstrarem.

At Censor loca profert, ex quibus colligere conatur me *Socini* placitis viam munire voluisse; quæ sunt paucis expendenda, ut omnes intelligant quâ fide, & quâ modestiâ hæc attigerit.

Dixi Part. I. Cap. I. §. 3. in Veterum Scriptis, ad opiniones illorum sæculorum passim respici; quæ propterea sunt tenendæ, ut intelligamus quid sibi velint. *Itaq; cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in sacrificio esset sita; ideò in Novo Testamento omnia ferè pietatis officia sacrificii nomine interdum indigetari.* Tum subjicio, *mortem Christi sacrificium quoque vocari, quòd fuerit præcipua ejus pietatis pars, & quædam habeat sacrificiis similia.* Hìc

 Censor

Censor tam festinanter verba mea vertit, ut voces *ejus pietatis*, transtulerit *of that Religion;* quasi ad Religionem Judaïcam respexissem, cùm manifestò loquar de pietate Christi erga Patrem. Tum hinc colligit me statuere Christi sacrificium fuisse tantùm sacrificium *metaphoricum & improprium*, ut faveam iis qui rejiciunt satisfactionem Christi. Sed quæ hæc est Dialectica? Illa actio Christi, quâ potissimùm homines redemit, dicitur sacrificium, loquutione petitâ ex consuetudine Judæorum, quamvis per omnia non sit similis sacrificio. Ergo nos Christus non redemit. Ex qua revelatione novit noster, ut nos Christus redimeret, oportuisse eum mactari planè instar victimæ, absque ullo discrimine? Quomodo nobis etiam ostendet, in Christi morte, omnia fuisse quæ in sacrificio cernere erat? Sacerdos certè & victima non erat idem, victima mactabatur in loco sacro, sanguis ejus effundebatur ad basin altaris; multique alii ritus adhibebantur, quorum nullus, si propriè loquamur, in crucifixione Christi observatus est. At id minimè obstat quominus mors Christi vim sacrificii obtinuerit. Non est inutile, ut hoc norit Censor, observare in morte Christi non esse quærendas

das omnes sacrificii circumstantias; quia, dum hoc fit, revelationi divinæ putida passim hominum commenta miscentur; quale est eorum, qui imprudenter crucem aiunt altare fuisse; cùm nullum fuerit, aut esse potuerit in hoc sacrificio altare, à quo victimam consecrari oporteret: quemadmodum fiebat, in Leviticis Sacris. Sed hæc sunt omnibus nota, nec commemorarentur à me, nisi Censor noster ita loqueretur, quasi ea ignoraret. Quod verò ait id quod dico, de vocabulo *sacrificii* imposito morti Christi, nihil facere ad rem, de qua eo in loco *Artis Criticæ* agere cœperam, id expendendum Lectori relinquo; non satis mihi est temporis, quod possim perdere, ut elementa Logicæ aut Grammaticæ subinde tradam.

Part. II. Sect. I. C. III. ostendi, ita ut nullum superesse possit dubium, *licèt summum Numen elohim dicatur ab Hebræis, attamen eam vocem denotare Deum, prout est colendus, σεβάσμιος, non naturam perfectissimam.* Demonstravi etiam vocem Θεὸς à Judæis Græcè loquentibus, à Gentilibus & Christianis ipsis eodem sensu usurpatam; quod non parum facit ad intelligenda innumera loca Veterum Scriptorum, sacrorum & profanorum, quæ alioquin obscu-

obscurissima sunt. Res est manifestissima, & totius Capitis consilium iis, qui non sponte cæcutiunt, apertissimum. Rem quidem ipsam non oppugnat Anonymus Censor, quòd negari non possit, sitque doctissimorum virorum consensu firmata; sed divinat à me hæc eo consilio scripta, *ut innuerem, quamvis Servator noster possit esse objectum cultûs divini, attamen eum non esse Deum.* An ex animo loquatur nescio, nec volo de arcanis ejus cogitationibus judicium ferre: sed eum oro ne posthac ita se gerat erga alios. Nam velle arcana animi intelligere, non modò non est *modestum*, sed ne *sanum* quidem; atque in hoc negotio, eum toto cœlo aberrasse moneo. Numquam existimavi Christum posse esse *objectum cultûs divini*, quamvis non esset Deus. Esset hæc mera Idololatria. Imò verò ne ipsi quidem Sociniani volunt Christum coli, quasi Deum summum, dum eum summum Numen non putant; sed tantùm eo cultu, qui debetur legato summi Dei. Legat Censor eorum libros, antequàm eos oppugnare aggrediatur; nec mihi tribuat quæ nec ego, nec quisquam alius cogitavit. Non est viri *modesti* ea carpere, quæ non intelligit; nec candidi, aliorum sententias pravè exponere.

Sequen-

Sequente Cap. IV. dixi me non existimare ullam esse Emphasin, in hac loquutione, *morte morieris*, Gen. II. 16. sed eâ significari simpliciter mortem; repudiavique sententiam & *Augustini*, qui nescio quot genera mortis hîc quærit, & eorum, qui volunt eâ describi mortalitatem; quos dixi hanc loquutionem ita interpretari, *contra usum constantem Linguæ Hebraïcæ*. Quid ad hæc noster? An contrarium usum esse ostendit? An probat me errasse? Nullâ ratione, sed contendit tantùm me partibus favere; nimirum, Socinianorum; quasi desint doctissimi Interpretes, omnium partium, qui eam interpretationem rejiciant; quæ certè nullo exemplo potest defendi, sed infirmis dumtaxat ratiocinationibus. Præterea, ut hoc sciat Censor, quamvis mortalitatem hîc signari non existimem, non ideò dubito an ante peccatum immortalis fuerit Adamus, ánve reverâ mortalis peccato sit factus; quod ex meo Commentario discere potuisset, ad Gen. III, 19.

In eodem Capite, *scribere in corde leges*, apud Jeremiam, non esse facere *necessariò* ut observentur, sed ut teneantur, absque ullo monitore, certissimis exemplis probavi, non modò Ethnicorum, sed *Pauli*

&

& *Josephi.* Ait Censor Fœdus Novum à Propheta signari, quod nuspiam negavi; tum addit hac loquutione significari *virtute Spiritûs Sancti intellectus illustrari, & voluntates sic efficaciter affici, ut homines idonei fiant observandæ ei legi.* Sed quo exemplo, non dubio, hoc probat? Nullo. Nec certè posset, ut nec ineluctabilis illa efficacia, ullâ ratione Theologicâ, demonstrari queat. Ego verò exemplis *Pauli* Rom. II, 15. & *Josephi*, probavi non esse nimiùm urgendam eam loquutionem. De Pauli quidem verbis tacet Censor, negátque Ethnicorum exemplis quidquam probari; quasi hæc sola protulissem. In *Josephi* verò locis, ait *inscriptionem legis animis*, & *conservationem ejus in hominum memoria*, sibi diversa videri. Legat verò Lector ea loca, & mirabitur *liberi* hujus *Censoris* acumen.

Dixi hac loquutione Lucæ Act. XVI, 14. *Dominus aperuit ejus cor, ut attenderet iis quæ dicebantur à Paulo;* aliud nihil significari, nisi *divinâ providentiâ factum esse, quibuscúmque tandem machinis usus sit Deus, ut Lydia attentè aurem præberet Paulo.* Quod superioribus exemplis, satis constat. Nostro Censori mira primùm videtur loquutio, *quibuscumque tandem*

machi-

machinis usus sit Deus; quasi obscurum esset Latinè scientibus loquutionem hanc esse tralatitiam, ac desumtam ex urbibus, quæ *machinis* oppugnantur. Quæ translatio mira non potest esse iis, qui apud Paulum 2. Cor. X, 14. legerunt, *arma militiæ* Apostolorum *non fuisse carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum.* Quidni enim pari translatione vocem *machinas* adhibere queamus? Quis etiam paullò humanior ignorat optimos Scriptores Latinos, eâ voce, in eum sensum tralatitium, usos? Audiat Censor vel *Ciceronem* in Ep. XVIII. ad Brutum, ita loquentem: *ad reliquos hic quoque labor mihi accessit, ut omnes adhibeam machinas ad tenendum adolescentem.* At scisne, bone vir, quæ sint illæ *machinæ*, quas Deus adhibuit, *ad aperiendum cor Lydiæ*, quandoquidem mentem meam clariùs non expressi in *Critica?* Fuere *arma* illa *spiritualia* Pauli, quibus *munitiones destruebat*; Evangelium, nempe, quod aperit animos audientium, nisi culpâ suâ occludantur divinæ vocationi. Sic Judæi dicere solebant *Lege sibi aperiri animum*, ut te docebit *Lud. Cappellus* ad Luc. XXIV, 25. Afflatus quo Deus omnes Evangelium audientes afficiat, ut idonei fiant ad id, ut

par

par est, excipiendum, si velint; aut nonnullos tantùm, quos ineluctabili efficaciâ permoveat, Scripturæ ignotus est; ut dudum viri longè doctissimi ostenderunt, quos Censor legat.

Quæ addit de ambiguitate vocum *redimere*, & *spiritus*, quam datâ operâ ostenderim, ut Socinianis patrocinarer; ea sunt repetitiones calumniæ, quam ad nauseam usque iterat. Non potest negare vera esse quæ dixi; at, ut famæ meæ detrahat, vult esse malo animo scripta. Oportuit, nimirum, ut homini placerem, non tantùm me convitiari Socinianis; sed etiam mentiri aut Veritatem dissimulare, ut faciliùs expugnarentur, aut potiùs viderentur expugnari. Tum demum laudabile consilium dissimulationes omnes ac mendacia laude digna effecisset. Hæ sunt artes hominis sibi malè conscii, & acerrimè faventis causæ Socinianæ, dum eam oppugnare videtur simplicioribus. Qualis si non est animus Censoris, quod affirmare nolim; ita certè se gerit ut facile sit intellectu tam parum esse aptum conficiendo illi bello, quàm aptus est detrahendo ac calumniando.

Capite VII. ostendi οὐ φύσει θεοὺς propriè esse Deos, qui institutione hominum

funt Dii, aut potiùs habentur. *Attamen*, ait Cenfor, *ejufmodi fuit Servator*, *inquiunt Sociniani Magiftri*, *Deus ex divinâ inftitutione.* Ergo hinc debuit colligere, fi fibi conftare volebat, nequaquam fuiffe confilium meum, gratificari Socinianis; quos tamen malè confert cum Ethnicis.

Capite VIII. fignificavi *gratiam* illam ineluctabilem, quam tuetur *Auguftinus*, mihi non videri confentaneam Scripturæ, nec eo verbo quidquam perfpicuum fignificari. Non probat contrarium nofter, fed mihi invidiam facere conatur, quòd dixerim *Auguftinum* effe *popularem oratorem*, *fed Criticæ imperitum*. Quafi res non effet omnibus, qui ejus Opera legerunt, notiffima, aut ulli dubia! Facilè credo à noftro numquam effe lecta Auguftini Opera, qua in re me æquiorem ei præbeo, quàm fe ille mihi. Alioqui dicerem aut Cenfori nullam effe Sacrarum Litterarum tincturam, aut ferream frontem, qui aufit tribuere *Auguftino* Criticæ peritiam, & quidem *facræ*, (nam hîc fermo eft de interpretatione Scripturæ) velitque invidiam facere mihi qui negarim. *Pium & eruditum Patrem* vocat, quibus laudibus ornavit *Hammondum*, quem contraria dogmata fequutum non ignorat. At in hoc

nego-

negotio, neque *piè* sensit *Augustinus* de Deo, neque *eruditè* scripsit. Majorem *pietatem*, aut *eruditionem* non ostendit, in Epistolis ad *Bonifacium* & *Vincentium*; ubi vexationem, Religionis causâ, acerrimè tuetur, & quidem absurdissimis argumentis. Primus ille, vel inter primos, effecit ut consecrarentur dogmata duo; quibus Deo & hominibus bonitas omnis & justitia detrahuntur. Altero enim inducitur Deus creans homines plerosque, ut eos damnet, æternísque pœnis addicat, ob alienum, vel ineluctabilia peccata; altero verò adducuntur Magistratus, & quicumque summæ rerum præsunt ad vexandos aliter de Religione sentientes. At prius illud dogma ferri possit, quia si quis temerè beatitudinis sedes occludat aliis hominibus, Deíque bonitati ac justitiæ errore detrahat, modò ne dissentientes vexet, & cogat profiteri id quod sentit; plus sibi nocet, quàm aliis, cùm Deus propterea minùs bonus non sit, nec minùs æquus. Verùm qui dissentientes malè habendos censet, is & sibi, & aliis & Veritati summopere officit. Ex homine fit fera, salutémque æternam hominibus, non feris, promissam amittit; vexat innocentes, innumerísque

cala-

calamitatibus objicit; Veritatem denique si iis artibus tuetur, infamat; si oppugnat, rem omnium sanctissimam violat, & Deo Veritatis auctori bellum infert. Neque hic est inanis metus, de re numquam fortasse futura; non frustra veremur, ne *Augustini* auctoritas Christianos ad vexandos dissentientes adducat. Res ipsa jam contigit, florentissimi enim Regni Monarcha, in cujus Regno multæ myriades Reformatorum nuper vivebant, hoc potissimùm auctore, permotus est ad ea in obsequentissimos parentium tentanda ac perpetranda, propter quæ tota Europa miserorum ac profugorum justissimis personuit querelis. Constat Regem, ceteroqui non inclementem, nullis artibus potuisse adduci, ut antiquaret præterita omnia edicta, in gratiam Reformatorum condita; útque sævitiâ militum uteretur, ad extorquendum illis adsensum, quem pravis rationibus exprimere iis non poterat Regni illius Clerus; nisi postquàm illi prælectæ sunt Epistolæ memoratæ *Augustini*, quem, falsis laudibus deceptus, auctorem se tutò sequi posse existimavit. Eat nunc Censor, & ægrè ferat de *Augustino* me vera ausum esse proloqui. Ita

loquor, qui non soleo, prout multi faciunt, calumniari quidem vivos, mentiri verò in gratiam mortuorum.

Censor contendit me, Cap. IX. ubi dixi à Philosophis & Theologis sæpe adhiberi voces nihil significantes, quarum interpretationem postulantibus nihil sani respondetur, cujus rei exempla attuli nomina *Transsubstantiationis* & *Consubstantiationis*; intelligere etiam *Trinitatem*, aliáque capita eodem pertinentia. Nimirum, hic est *modestus* ille Censor, idémque καρδιογνώστης, qui divinat quid alii cogitent, quamvis altissimo silentio pressum. Si ego, ex ejus Scripto, conjecturam facere vellem, dicerem ab hoc homine non caritatem tantùm sed & æquitatem ac veracitatem è numero Christianarum virtutum eliminari; quas singulis lineis conculcat. At malo credere eum affectu nescio quo peccare, & contra ea, quæ ipse habet sanctissima Religionis officia, eo præpeditum delinquere.

Interpretatio vocum *justitia Dei*, allata Cap. XII, 17. pro justis Dei præceptis, nihil habet affine cum peculiaribus Socinianorum dogmatibus, nisi in cerebro hominis qui videt quod nus-

piam

piam est, & cujus animo tantus est injectus Socinianorum terror, ut si quid increpuerit, eorum cohortes adesse illico putet. *Crellius* certè & *Schlichtingius*, illorum primipili, planè aliter hunc locum interpretati sunt.

Cap. XIV. non dixi Joannem, de *Ratione* æterna, idem sensisse ac *Platonem*; sed tantùm, *Platonico more*, vocasse Λόγον divinitatem, quæ in Christo habitat; subjecique superesse quærendum an Platonico sensu eam vocem intellexisset Joannes, nec obscurè significavi me existimare sub eadem voce diversas latere sententias. Dixi etiam, si Platonico sensu intelligenda ea vox esset, apud Joannem, tum verò esse transfugiendum ad Arianos; quod fieri oportere, ex sententia quam mihi attribuit Censor, nemo nisi insanus dixerit. At noster rimator hæresium oblitus est hîc, Platonismum seu Arianismum multùm à Socinianismo distare. Nescit etiam, aut simulat se nescire à me initium Evangelii Joannis, sensu à Platonismo alieno, peculiari Diatribâ, explicatum fuisse. Quod dixi Christianos omnes multùm hodie abire à sententia Synodi Nicænæ, id non ignorat posse ex Anglicis libris sa-

tis lucukentè probari, ne Latinos memorem. Probè ſcit virum doctiſſimum *R. Cudworthum* probaſſe Nicænos Patres aliósque exiſtimaſſe tres hypoſtaſes eſſe, prout hodie loqueremur, tres pares Deos. Legat etiam Vitam *Gregorii* Nazianzeni, à nobis conſcriptam, & Anglicè verſam, ſi Gallicè neſcit; & videbit *Gregorium*, ſine dubio, in illa fuiſſe ſententia. Res eſt adeò clara, ut in dubium revocari ampliùs nequeat ab iis, qui eam expenderint. Sed hac de re aliàs.

Capite XVI. improbavi myſticas & tumidas interpretationes ac ῥητορείας Veterum, quibus nulla ſubeſt ratio; eáſque etiamnum improbo, cum præſtantiſſimis quibuſque Interpretibus Scripturæ. Rhetoricas ratiocinationes, ex ſolo arbitrio dicentis pendentes, neque exigendas ad rectæ Rationis normam, non pluris facio, quàm Cenſoris calumnias, ex cerebro ejus, talium ferace, natas. Ejuſmodi eſt quod ait, me rejeciſſe Rhetoricas argutias Patrum; quòd credam omnia eſſe clara, in Religione Chriſtiana, nullúmque myſterium admittendum. Qua de re, ne verbulum quidem in eo Capite; ubi ſermo eſt de Rhetorica, eáque inani;

ni; non de obscuritate, aut perspicuitate Religionis. Numquam credidi omnium, quæ revelata sunt, nobis claras ac plenas notiones obversari, ut satis ostendi, in 2. Parte *Artis Criticæ*, ubi egi de Notionibus *Claris* & *Adæquatis*. Censori, qui arcanas animi cogitationes novit, nota esse oportuerat quæ scripsi in Opere, quod castigare aggressus est. Verùm id legit dumtaxat ut morderet, non ut eo in rem suam uteretur.

Quod dictum est à me, de *Concretis* & *Abstractis* notionibus Part. II. C. 5. relegat Censor, sedatiore animo; & videbit, non sine gravissima ratione, me *Synodorum* nomina esse idearum abstractarum vocabula dixisse; cùm iis à multis tribuantur, quæ iis inesse debuerant, non quæ reverâ inerant, ut augeatur illarum auctoritas in perniciem Religionis. Vel *Synodus Tridentina* ejus observationis necessitatem ostendere queat. Verùm hæc monita sunt, in gratiam veri amantium scripta; non eorum, qui quidvis defendere aut oppugnare parati sunt, si proponantur illis præmia.

Ejusdem Partis Cap. VIII. dixi non omnibus eamdem esse Dei notionem, sed aliis ampliorem & nobiliorem; aliis con-

tractiorem, aut demissiorem; cujus rei exempla manifestissima protuli; & quæ propemodum inutilia esse putabam, quia nemo, cui sit aliqua generis humani vel minima cognitio, ea de re dubitare possit. At noster Censor neque intellexit quod dixi, neque semet ipse; quandoquidem has de Deo *parum reverentes cogitationes* esse vult. Illi demum parum reverenter de Deo sentiunt, non tantum qui Idola colunt, sed & qui postquam spreta Veritate, & conculcata omni æquitate ac caritate, homines Dei timentes infamare conati sunt, putant se de Religione ac de Patria bene meritos esse, & sibi propterea census illos deberi; quos in gratiam bonorum & eruditorum virorum, non calumniatorum, condidit olim pietas Christiana.

Postea mihi exprobrat Censor, quod recensuerim in Parte III. varia loca Novi Testamenti, in quibus sermo est de Christo, in antiquis Codicibus à malis hominibus corrupta; seu illi bene, seu malè de Christo senserint; quod non quæsivi, uti nec ullum consectarium, quod ad doctrinam ullam Theologicam pertineat, indidem deduxi. Noster quidem non ostendit in illis Codicibus nihil esse va-

riatum,

riatum, neque enim potest; sed in malam partem hæc omnia interpretatur, ut solet. Quid ipse hisce de rebus sentiat ignoro, nec meâ scire interest; sed profectò causam, quam meliorem esse ait, ita hîc & alibi defendit, ut solent desperatissimæ causæ defendi; hoc est, veritatem occultando, & invidiâ quàm maximâ in eos, qui eam patefaciunt, concitatâ. Quod an honorificum sit partibus viderit ipse, viderint ii quibus ea curatio est attributa.

Tandem claudit iniquissimas criminationes, observatione, quæ confutandis fermè omnibus quæ dixit aptissima est. Ait, nimirum, me nihil novi in gratiam Socinianorum protulisse circa ea loca, nec conatum esse confutare clarissimos Episcopos *Joan. Pearsonium*, & *Eduard. Stillingfleetum*. Hinc verò eum colligere oportuit, mihi fuisse aliud consilium; & quod non aliter exsequutus fuissem quàm feci, si nulli umquam fuissent in rerum natura Sociniani. Ostendere, nempe, tantùm volui usum Criticæ, in rebus majoris momenti, nec à scopo meo, nisi fallor, aberravi. Cetera quæ habet noster, aut jam sunt confutata, aut minimè digna quibus ampliùs immoremur.

Hæc dicenda habui, Vir Optime, de *Hammondo*, déque *Critica* mea, quæ edi volui ut hæc consiliorum meorum testificatio exstaret, non ut serram contentionis reciprocarem cum Censore; qui nisi à me dictis ad saniorem mentem revocetur, nullis confutationibus afficeretur. Rationem nunc criminationum suarum, apud se, subducat; nec speret Deum sibi propitium fore, nisi indignissimi homine Christiano facinoris pœnitentiam agat; quod sic amico animo à me ei dicitur, ut Deum, precibus minimè fucatis, orem, ne hoc ei velit imputare, sed ut eum potiùs ad bonam mentem reducat. Vale, Vir Amicissime, & nos perge, ut facis, amare.

Dabam Amstelodami a. d. VIII. *Calend. Februar.* CIƆ IƆC XCIX.

DIS-

DISSERTATIO ETHICA,

in qua solvitur hoc Problema,

AN SEMPER RESPONDENDUM SIT CALUMNIIS THEOLOGORUM?

Ad Clarissimum Virum

PHILIPPUM LIMBURGIUM

S. Theologiæ Professorem.

I. *Quid debeamus veritati.* II. *An quotiescumque scriptis oppugnatur, sit iisdem armis defendenda. Esse interdum defendendam, interdum tacendum.* III. *Cùm ratio tacendum suadet, Eristica Scripta non prodesse Auctori.* IV. *Non prodesse aliis, ac præsertim posteris.* V. *Deo semper non esse grata, ut nec contentiosum animum.*

CUM diebus hisce lectitarem viri summi *Des. Erasmi* Apologias, ut animum aliis laboribus fessum reficerem; miserebat me,

Vir

Vir Clarissime, fortis optimi ac doctissimi hominis, qui eâ ætate, quâ exspectare suo jure poterat gratiarum actiones à Theologis, quibus per multos annos prodesse conatus erat, necesse habebat se se contra eorum calumnias, tot editis voluminibus, tueri. Ejus singulare ingenium atque eruditionem minimè vulgarem semper admiratus, ac exosculatus, vix poteram non indignari importunis illis atque ingratis hominibus, qui malè exercitam tanti viri senectam habuerunt. Cùm eorum dotes & merita in Rempublicam Christianam comparabam cum eximiis illis ornamentis, & ingenii, & doctrinæ, quæ in *Erasmum* largâ manu contulerat Deus, & cum acutis juxta ac doctis ejus libris; tantum mihi videbatur esse discrimen, inter eorum inania molimina, & quæ ille feliciter præstiterat, ut ullo ejus responso prorsus indigni fuisse à me judicarentur. Attamen cùm prava judicia, non modò vulgi, sed etiam eorum, qui in Ecclesiis Christianis summæ erant, illo tempore, dignationis, pensitarem; existimabam homini non defuisse graves rationes, quibus ad tot condendas Apologias adductus fuisset. Tum verò incipiebam etiam irasci Proceribus illis Ecclesiasticis;

ficis; quorum gratiâ ne excideret, coactus fuit, non gladio quidem, sed calamo veluti armatus ambulare, eoque parato ad confodiendos omnis generis calumniatores. Ut in Civili Societate, Magistratus hanc sibi curam impositam esse intelligit, ne fures & latrones in civium innocentium fortunas ac capita impunè grassentur: censebam eos, qui Ecclesiasticæ Societati præerant, debuisse cavere, ne qui iis parebant stylo sævirent in existimationem bonorum, ac præsertim bene de Theologia Christiana meritorum. Sed contrà tunc temporis accidebat, ut delatoribus, inviso aliàs hominum generi, si non præmium propositum, at certè impunitatis esset paratum asylum, & sæpe etiam fama rectè sentientium acquireretur. Poterant Mendacii ac Calumniæ diri satellites, absque ullo metu, & cum aliqua etiam spe famæ, optimos quosque & doctissimos feroci stylo invadere. Sed, quod deterius erat, non licebat viris omni eruditionis genere ornatissimis, sine periculo, vitia Reipublicæ Christianæ vel minimùm attingere; imò ne contra delatores quidem sese satis liberè tueri. Quòd si tacerent, silentium vitio vertebatur; quasi fuisset indicium animi malè sibi con-

conscii. Infelicia profectò tempora, quibus nec loqui sæculo suo fidelia consilia præbentibus, nec silere injuriâ lacessitis uspiam licebat! Infelices Sacrarum Litterarum ac Veritatis amantes, quibus hæc reponebatur gratia; pro laboribus exantlatis; ut cum ignavis ac invidis tandem componerentur, útque bene secum agi putarent, si calumniatoribus minimè posthaberentur! Infelicem denique excogitandi ac scribendi facultatem, vigiliis innumeris comparatam, quâ magis ad propulsandas calumnias, quàm ad Veritatis illustrationem uti cogebantur! ...

Cùm hæc aliquamdiu mecum reputassem, veluti oblitus nostræ hujusce ætatis, quâ mutatis personis eadem passim fabula agitur; tandem animum subiit id problema, quod non ita pridem me singulari Dissertatione solvere aliquando velle dicebam, *an semper respondendum sit calumniis Theologorum.* Quam pollicitationem meam differre ampliùs nolui, cùm præsertim Tibi, Vir Reverende, homini ab omnibus rixis naturâ alienissimo, & paci peculiari nomine addicto, ob Theologiam quam profiteris, subeunda fuerit nuper certatio cum Theologo bello gerendo nato atque adsueto; & mihi cum eodem,

aliisque

aliisque manus sit propemodum quotidie conserenda, si velim provocantibus pugnæ copiam facere. Ad ea enim tempora pervenisse me sentio, quibus non tam copiarum quas Adversariis opponam, hoc est, responsionum atque argumentorum, delectus est mihi habendus; quàm Adversariorum ipsorum, quibus reponam. Quod contingit gruibus, atque anseribus, ut ave unâ clangere incipiente, multæ aliæ, concentu incondito, clangorem subitum edant: id ego, paucis ab hinc annis, expertus sum ab hominibus, quos alia omnia magis decerent, ne quid de se deteriùs dictum à me querantur. Eorum nomina nec infamabo, gravioribus criminationibus; nec famæ tradam, frequenti commemoratione. Eos *fama obscura recondat*, per me licet; si modò per eos, vice versâ, mihi fas sit proferre rationes cur singulis ejus indolis hominibus, respondendum semper mihi fuisse non existimarim, quod hac Dissertatione aggredior.

I. Cùm agamus hîc de Calumniis Theologicis, quibus impetuntur homines litterati, propter Scripta edita ad propagationem, vel illustrationem Veritatis; ante omnia videndum quid Veritati debeamus,

mus, hinc enim intelligere licebit, quâ ratione & nos & illam contra calumniatores quàm optimè defendere possimus. Consentiunt omnes, Veritates ad res sacras pertinentes esse ab iis, qui Sacrarum Litterarum studiosi sunt, diligenter investigandas; seu eæ sint ejus generis, ut sine iis Religio constare non possit; seu faciant tantùm ad ejus illustrationem, quamvis iis ignotis non minùs staret. Nemo non fatetur eamdem esse rationem Veritatis, ad cujus cognitionem homines labore atque industriâ pervenire possunt, gradu facto ab iis quæ norunt ad ea quæ ignorant; ac talentorum illorum Evangelicorum, quæ à patrono peregrè profecto, libertis committebantur ut ea, ope mercaturæ, novâ pecuniæ accessione augerent. Indigni sunt, nimirum, revelatione Veritatis, qui ejus pretium ignorant; nec proinde eam, avidis mentis oculis, undequaque lustrant ac circumspiciunt, ejúsque recessus omnes, quatenus licet, non considerant. Ideóque qui cœlitus revelatam Veritatem non colunt, neque animo subinde contemplantur, ut in dies splendidior atque amplior ei obversetur, tandem, ut ignavi liberti talentis, iis ipsis, quæ antea norant, paullatim

tim destituuntur, Veritatíque neglectæ succedit turpis Ignorantia.

Hæc cùm à nemine in dubium revocentur, pluribus verbis à me non diducentur. Hoc quoque, quasi compertum, adsumere posse mihi videor; Veritatem inventam, sive sit necessaria, sive conducat ad necessariæ Veritatis illustrationem, esse cum aliis communicandam. Ideò enim nati sumus, ut nobis invicem prosimus; quî autem magis prodesse aliis possimus, quàm si eos doceamus id quod necesse est ab iis sciri, ut beatitudinem æternam consequantur, aut certè id quo ejusmodi cognitio planior atque illustrior fiat. Hæc est *lux*, quam *modio subjici* vetat Christus; jubétque *candelabro imponi*, ut ab omnibus conspiciatur. Eò spectant labores Prophetarum, Apostolorum, Evangelistarum, & omnium, quotquot umquam fuere, Theologorum, qui vitam in aliis docendis trivere.

II. Cùm non possint non laudari quicumque Veritatis à se inventæ participes alios faciunt; hoc unum nunc quærimus, si contingat ab hominibus cæcis atque ingratis Veritatem sibi oblatam oppugnari, ejúsque defensores convitiis propterea proscindi; an hi semper necesse

habeant

habeant & se & Veritatem Scriptis contrariis tueri, adeò ut si tacuerint officio defuisse videri queant, aut ab adversariis meritò reprehendi. Existimamus interdum calamum esse arripiendum, interdum satius esse tacere, pro varietate circumstantiarum; & tria quidem potissimùm esse, quibus adduci queamus ad bellum *illud* chartaceum gerendum; quæ si absint, nulla causa est cur non potiùs taceamus. Primum est si oppugnata Veritas (quam alicujus momenti esse statuimus) nobis tacentibus oblivioni mandaretur, aut non satis ab ejus alioquin amantibus intelligeretur. Tum verò studium propagandi Veri, atque ad posteros, quatenus licet, transmittendi hoc à nobis postulat, ut calumnias confutemus, Veritatémque in quàm splendidissima luce collocatam, veluti sacram lampadem nobis in eodem munere successuris fideliter tradamus. At si jam ita sit illustrata Veritas, omnibúsque suis ornamentis, quibus à Mendacio secernitur, ita instructa prodierit, & tam latè sparsa sit, ut tantùm absit, ut exstingui queat, ut ne obscurari quidem, nisi apud ejus inimicos, possit; nihil est cur propterea tempus terant Veritatis studiosi, in discutienda tenebricosorum libello-

rum

-rum caligine; nisi aliæ sint scribendi rationes, quas postea indicabimus. Errorum illi fumi, quibus homunciones conantur aliis conspectum Veritatis intercipere, brevi evanescent, neglectis, aut retectis mendaciis; lux verò Veritatis, æternæ atque immutabilis, oculos spectantium iterum perstringet. Qua de re, postea dicemus.

Altera reponendi calumniis causa est, si iis retusis, spes sit à pluribus Veritatem agnitum iri. Quæ spes non debet esse temerè concepta, ac potiùs à cupiditate profecta, quàm ex certa cognitione affectionis præsentis animorum. Nam, ut ille ait, * *quæ volumus & credimus libenter; & quæ sentimus, reliquos sentire speramus.* Quod eò observo, ne homines contendendi cupidiores, affectui suo eam spem semper prætexant; neque umquam inveniant eas rerum circumstantias, quæ eis silentium persuadere queant. Non possumus autem sperare fore ut plures Veritatem amplectantur, si eam tueamur contra calumniam, nisi quando nobis certò constat, per solam illam calumniam, stare ne Veritas pluribus probetur; quod tum demum liquet, cùm aliis nullis affe-

* *Cæsar de B. G. Lib. II. c. 27.*

ctibus homines præpediuntur ne Veritatem videant, viſámque ament, atque amplexentur. At ſi, confutatâ calumniâ, validiores, ac pertinaciores affectus ſuperſint vincendi, negligenda eſt criminatio, quâ dilutâ, neminis animus Veritati conciliabitur; niſi fortè alia ſubſit ſcribendi cauſa, qualis eſt ea quam primo loco attulimus, aut ea quam tertio proferemus.

Hæc autem eſt, ſi quis bonus vir, réſve, aut exiſtimatio ejus grave detrimentum patiantur, ſi ſileat, aut reſponſum nimis differat; quod detrimentum vitetur aut reſarciatur, confutatione calumniæ. Si vir prudens judicet innocentiam non aliter commodiùs poſſe defendi, nec ſine ſucceſſu defenſum iri, eo modo; non tantùm jus, fáſque eſt ad calamum confugere, ſéque eo tueri, ut virum bonum decet; ſed etiam legitima ſui & ſuorum defenſio id poſtulat. Verùm hîc quoque non facilè credendum eſt, quaſvis calumnias rei, exiſtimationi, aut capiti bonorum eſſe noxias; ſed poſtquàm fuerint accuratè expenſæ, detrimentúmque ſentiri cœperit. Alioqui nullæ calumniæ non noxiæ judicarentur, omnibúſque eſſet neceſſariò aliquid reponendum. Si

quis

quis ergo absurdis obtrectationibus impetatur, quas res ipsæ, quas spectata hominis virtus, quas Scripta ejus dudum nota, ac intellectu facilia retundant; nihil opus est inutilem confutandi laborem ab eo suscipi; nisi superiores causæ eum ad scribendum adducant.

Hisce diligenter apud se pensitatis, loquetur, aut tacebit vir ille bonus, ac eruditus,

Cui caritate temperata libertas
Certat manere dissidentibus concors;
Piaque purus æquitatis affectus,
Damnatus aliis, ipse neminem damnat;
Modestiaque limitem premens donat
NUNC VERBA VERO, NUNC SILENTIUM PACI.

Agnoscis eximios versus maximi viri *Hug. Grotii*, ex Epicedio Carmine in mortem celeberrimi ac mitissimi ingenii Theologi *Jac. Arminii.*

Discipulus ejus, Magistro major, *Simon Episcopius* vixit iis temporibus, quibus necesse habuit & Latinâ & Belgicâ Linguâ maledica & Veritati contumeliosa Scripta confutare; quia nec verissima dogmata, quæ tuebatur, à se potissimùm in

in lucem revocata, satis nota erant; nec deerat spes plures eorum cognitione perfundendi, quæ sanè eum minimè fefellit; nec exiguum erat periculum, ne ipsum, aliósque optimos viros similia sentientes, nondum satis notos calumnia opprimeret. Sic extorta illi necessatiò plurima illa Scripta Eristica, quibus, si hodie etiamnum viveret, neque ipse, neque alii indigerent. Itaque sine dubio calumnias omnes sperneret, & in tranquilla Veritatis investigatione, atque explicatione vitam ageret. Norat virum bonum numquam rixari, nisi invitum, nec ad inutilia certamina sponte suâ umquam descendisset. Postquàm per universam Europam lectitantur cùm summi illius viri, tum etiam optimorum & doctissimorum hominum *Steph. Curcellæi*, *Arnoldi Poelemburgii*, & tua, Vir Clarissime, Scripta, nemo nisi prorsus indoctus potest ignorare quæ sit Remonstrantium doctrina, nec cujusquam existimatio propterea ampliùs periclitatur. Quamobrem securè possumus spernere pleraque adversariorum Scripta, quæ hodie in lucem prodeunt, súntque, si ita loqui fas est, antequàm componerentur, solâ expositione contrariæ Veritatis pulcherrimè dudum confutata.

Quòd

Quòd si exempla quæramus, ex quibus liqueat, nisi quæpiam ex memoratis subsit causis, negligendas esse calumnias; primum omnium se se animi nostri oculis objiciet absolutissimum sanctitatis exemplar Jesus Christus; qui Judæorum criminationes, quamquam moriturus, confutare noluit. Norat, nimirum, ea quæ docuerat numquam esse ex hominum memoria delenda. Sciebat, quæcumque diceret, neminem ex Synedris ad ei fidem habendam adductum iri. Mala denique quæ à Judæis perpetiebatur, in humani generis salutem statuerat pati; cùm præsertim longè maxima præmia sibi, apud Patrem, reposita esse sciret. Igitur cùm videret Judæos nec Veritati, nec sibi nocere posse; nec apud Synedrium, nec apud Pilatum causam suam operosè agere voluit. Quidni igitur & nos, quatenus licet & longo intervallo, *Ducem salutis nostræ* sequuti, si similes sint circumstantiæ, id exemplum imitemur?

Ne quis verò dicat tantum esse inter se & Christum discrimen, ut mirari quidem eum possit, sequi verò hac in re non possit; intueatur mihi Socratem, Ethnicum Philosophum, suspicantem dumta-

xat esse alteram, post hanc vitam, in qua boni à Numine præmia acciperent. Is cùm existimaret se per totam vitam Veritatem factis & dictis satis animosè docuisse ac defendisse, ita ut è memoria discipulorum & familiarium suorum numquam esset elapsura; cúmque videret oratoriâ defensione non magis commotum iri judices, quàm commoti fuerant integerrimâ vitâ, pulcherrimísque sermonibus, quos audire potuerant quicumque voluerant; ad saniorem mentem eos revocare frustra non tentavit, nec submissâ oratione flectere in cassum conatus est. Si non prorsus conticuit, at *ita in judicio pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse judicum*; ut rectè observavit *M. Tullius* Lib. I. de Oratore, c. 54. ubi & alia hanc in rem leguntur.

III. MEMORATIS causis repellendæ Scriptis calumniæ, quæ si absint, satiùs esse tacere contendimus; nunc particulatim recensebimus causas silendi, in quas potissimùm in hac Dissertatione inquirere statuimus. Existimamus igitur, nisi si quæ sint loquendi causæ, ex iis quas attigimus, Eristica Scripta nec Auctori apud homines, nec aliis prodesse, nec Deo deni-

denique placere; quæ utique nisi sint sat graves tacendi causæ, numquam erit ulla de ratione silendum. Certè non possunt esse, nisi duo genera occupationum; quibus, sine probro, distineamur. Aliæ pertinent ad officia utilia aut necessaria vitæ, sive ad corpus respiciant sive ad mentem, quæ singillatim recensere, aut in sua genera partiri non est hujus loci. Aliæ verò sunt relaxationes animi, aut corporis, quibus reficiantur necesse est, ut solitos diutiùs ferre possint labores. Ut priores ejusmodi sunt, ut non possit non vituperari quisquis aliquam earum partem in sui, aliorúmque utilitatem non suscipit; sic posteriorum is debet esse modus, qui satis sit fini, propter quem institutæ sunt; non verò tam frequens usus ut maxima vitæ pars in iis teratur, quod nimis sæpe fieri videmus. Tunc enim non sunt *diverticula*, ut vulgò solent vocari in hodiernis Linguis, sed perpetuæ ac maximæ aberrationes, quibus totâ viarum regione errantes numquam ad finem humanæ vitæ propositum perveniunt.

Ad utrum verò genus occupationum possemus referre laborem inutilem, qualem esse eum statuimus, quo confutantur absurdæ calumniæ, & quæ sponte suâ

corruunt? Non est necessarius labor, aut utilis corpori, vel animo. Non est etiam remissio ingenii; quâ ejus vires refocillentur, corpúsve fessum recreetur; nisi quis eâ sit indole, quam alienorum vitiorum inutilis propalatio & insectatio delectent; quæ indoles ut emendetur danda sine dubio opera est, non fovenda & confirmanda perpetuis rixis. Igitur est nobis ab inutilibus concertationibus abstinendum; vel quia sunt inutiles, si aliud nihil in iis posset reprehendi; cùm sint longè plura in eo vitæ instituto carpenda, ut in sequentibus demonstrabo.

IV. Ut incipiam à nobis ipsis, ostendámque parum nobis futilium calumniarum confutationem prodesse; dubium esse nequit, quin beatitudo, quam in hisce terris adsequi possumus, sita sit in ἀταραξία, hoc est, in tranquillitate animi futuram alterius vitæ beatitudinem, ex norma Evangelica, sperantis atque exspectantis, eáque quanta maxima esse potest. Nos quidem Evangelium mutatos non vult in stipites, aut immunes esse ab omnibus affectibus, uti nec Ratio; at nos in malis hujus vitæ ita solantur, ut ab officio nos recedere nulla

la de ratione patiantur, útque propter futuræ vitæ ſpem omnia hujuſce mala æquo animo feramus. Turbatur quidem calamitatibus, incommodíſque, ſed ita ut paullò pòſt ad ſe redeat, alacritérque & animosè Evangelio parêre pergat, nec umquam minoris faciat ſpem felicitatis ex ejus promiſſis conceptam. Majus multò eſt gaudium quod ex ea ſpe, conſcientiáque virtutis naſcitur; quàm quod ex aliis úllis rebus oriri queat. Firmius id eſt conſtantiúſque, ac totius vitæ tempore, in ſecundis, in adverſis, affectibus omnibus moderatur. Non patitur nos inſoleſcere vitæ hujus bonis, quæ parvi facit; nec deprimi, ſi res minùs ex voto fluant; quia non aliter optare nos ſinit res ſecundiores, niſi prout conſentire poſſunt cum beata illa ſpe quam dixi. Hæc eſt ἀπαρέσκεια Evangelica; ad quam adſpirare nos omnes par eſt, & cui nihil eſt, in hiſce terris quod poſſit æquiparari.

Igitur quæcumque ad finem illum ducere nos poſſunt, ea ſunt nobis anquirenda, ac inventa diligenter excolenda; quæ verò nos ab eo revocant, impediúntque ne eum conſequamur vitanda, ac ſtudiosè fugienda ſunt. Quis autem dubitet quin frequentior propulſandarum

etiam

etiam calumniarum consuetudo affectus incendat, animúmque dolore, irâ, aliísque perturbationibus urat, quibus ab *illa* ἀταραξία planè excidimus? Quis possit sine ira repellere inimicorum tela? Quis sine dolore, animo verset convitia & calumnias, etiam cùm ab iis nihil sibi timet? Nemo est ita ferreus, ut hisce cogitationibus minimè afficiatur. Itaque tranquillitatis cupidis sunt animo planè ejiciendæ, negligendæque omnes inanes calumniæ, quandoquidem sine tranquillitatis, omnium rerum pretiosissimæ, jactura, nequeunt confutari.

Quare verò convitia propulsamus? Nimirum, ne nobis noceant, impediántque quominùs tranquillam vitam agamus. At si propulsatio ipsa contumeliarum magis obsit tranquillitati animi, quàm earum neglectus; an dubitabimus id demum esse eligendum, quod minùs animum perturbat? Felicitatem cùm sectemur, an alemus affectus, qui cum felicitate consistere nequeunt?

Vixit nuper in Gallia * vir summi ingenii, ac singularis eloquentiæ, qui à prima adolescentia oppugnavit potentissimam Societatem, cui, ut ipse loqueba-

tur,

* *Antonius Arnaldus.*

tur; per omnes terras sparsæ plura sunt ora quàm Famæ, ejúsque in se acerrimè concitatæ, & implacabiliter indignantis tela postea, quoad vixit, repellere conatus est. Is à se quidem Veritatem defendi putabat, quamobrem sibi gratulabatur. Existimabat etiam sibi necesse esse famam suam adversùs eos, quos irritaverat, tueri, ne eorum maledicta sibi nocerent. Itaque per totam vitam scriptitavit, ut confutaret ea quæ à Societate illa sibi objiciebantur. Statuamus ab illo Veritatem defensam, concedamúsque eorum, quorum ab Adversariis insimulabatur, reum non fuisse. Attamen illo vitæ instituto planè excidit tranquillitate animi, quæ ei multò pluris esse debebat, quàm nonnulla existimationis jactura. Vitam longam exegit in perpetuis fermè Scriptis, contra eam Societatem, aut in sui defensionem edendis; eodémque animo, quo eam adortus erat, in alios diversissimi generis homines pugnacem calamum strinxit, & tela etiam eorum declinare vice versâ coactus est. Igitur vitam in inferendo aut defendendo bello cùm absumit, iræ usque adeò addictus fuit, vix ut ullum Opus nisi felle tinctum ab eo prodierit. Quis verò invideat ei animi af-

affectioni, ac non potiùs malit ἀναισθησίᾳ aliquâ laborare, quàm teterrimi affectûs ludibrium esse; quamvis ceteroqui secunda omnia experirentur qui eo laborarent, quod raró contingit & ei quidem, quem diximus, minimè omnium accidit?

Ne ergo dum timemus jacturam leviorem, multò majorem faciamus, inani quodam timore, aut alio simili affectu decepti. At mihi hîc videor audire aliquem dicentem tranquillitatem quidem animi nonnihil turbari, dum intentus est propulsandæ calumniæ, de qua sine commotione vix possumus cogitare; at ex ejus propulsatione, quamvis non planè necessaria, famam acquiri, aut ab inimicis commaculatam purgari. Contrà si taceamus, multos fore qui malè de nobis sentiant, silentiúmque nostrum quasi tacitam confessionem objectorum criminum interpretentur; quæ si diluere possemus, numquam verba nobis deessent.

Verùm hic est inanis prorsus timor, quis enim, ut à postrema ratione incipiam, nescit homini non prorsus stupido numquam deesse verba, quibus bonam causam tueatur; cùm quotidie videamus desperatas causas, summâ audaciâ, &

maxi-

maximâ verborum copiâ, defendi? Quis ignorat chartam minimé erubescere, & in ejusmodi certaminibus, quæ Scriptis editis fiunt, omitti ac dici quidquid videtur, prout causa postulat? Quæ cùm ita sint, nemo dubitare queat, non dicam bonam causam, sed etiam dubiam perfacilè posse defendi. Nihil certè vetat, si boni possent hoc à se impetrare, pro convitiis temerè jactatis, opponi nomina verorum vitiorum, quibus laborant ii qui innocentium famam proscindunt. Rectè sanè Æneas * Homericus reponit Achilli contumeliosis verbis eum alloquuto; *utrique permulta esse convitia quæ sibi oggererent, & quorum pondus*, si talibus pondus esset, *ne centum quidem transtrorum navis tolleret; volubilem esse linguam mortalibus, multósque omnis generis sermones, ac ingentem profusionem verborum hinc atque illinc; & quale dixerint verbum, tale etiam audituros:*

Ἔστι γὰρ ἀμφοτέροισιν ὀνείδεα μυθήσασθαι
Πολλὰ μάλ᾽ οὐδ᾽ ἂν νηῦς ἑκατόνζυγος ἄχθος
ἄροιτο·
Στρεπτὴ δὲ γλῶσσ᾽ ἐστὶ βροτῶν, πολέες δ᾽
ἔνι μῦθοι,

Παν-

* Iliad. Υ, 246.

Παντοῖοι· ἐπέων δὲ πολὺς νομὸς ἔνθα καὶ ἔνθα·
Ὁπποῖόν κ' εἴπησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

Nemo igitur, qui non prorsus desipiat, existimarit ideò taceri, quòd verba reis desint; præsertim quando in rixis esset consenescendum. Dixi, ab initio hujusce Dissertationis, necessariam defensionem sui non esse negligendam; sed necessaria non est, quotiescumque Adversariis videbitur jam confutatas criminationes denuò objicere. Semel crimine probè diluto, non opus est continuò dicta repeti, cùm malevolus id iterum iterúmque objecit. Imò verò tantùm abest ut qui singulis criminationibus, aut calumniatoribus accuratè respondet, famam suam augeat, ut contrà, quamvis prior lacessitus, jurgiorum ac rixarum amans vulgò habeatur. Sæpe vidimus celebres Adversarios magnâ hominum exspectatione certamen inire, eorúmque adversaria Scripta, quæ prima prodierant studiosè lectitari; sed cùm rixari diutiùs pergerent, omnium animos à spectaculo tam tetro aversos, libróś-que

Deferri

* *Deferri in vicum vendentem thus & odores,*
Et piper, & quidquid chartis amicitur ineptis.

Sic quod ab ira sua non poterant edoceri pugnaces animi, id à fastidio emtorum & lectorum inviti tandem didicerunt. Quantò satius est Lectores judicare, potuisse permulta dici ab homine rixarum nequaquam amante, quæ datâ operâ ab eo omissa sint, quàm multis actum id quod poterat semel & paucis expediri? Quantò optabilius est famam hominis litterati otii amantis adipisci, quàm hominis jurgiosi atque otio suo ad rixandum abutentis?

Sed possunt omnia Adversariorum tela non silentio tantùm retundi, verùm etiam verbis, quamquam aliò spectantibus, cum plausu atque laudibus omnium bonorum; si, nimirum, dum ii qui nullâ, aut exiguâ operâ Rempublicam litterariam juvare possunt, eos convitiis lacerant; eam labore quopiam utili demereantur, & ex quo liqueat eos tales nequaquam esse, quales eos cuperent Adversarii

* *Hor. Ep.* I. *Lib. II. Ep. v.* 269.

versarii haberi. Multò magis famæ suæ consulit quisquis utilibus laboribus incumbit, in quibus nihil est quod quemquam lædat, sed multa quæ plerisque usui esse possint. Multò meliùs meriti sunt de Republica Litteraria, qui ejusmodi Operibus eam instruxerunt; quàm qui sexcentos calumniatores confoderunt, famámque suam acerrimè contrà omnes, multísque voluminibus defenderunt. Ideóque prioribus palma tandem sine dubio defertur.

Norunt omnes, quibus paullò notior est historia, pessimas causas, non rarò eloquentissimè & speciosissimè defensas; ita ut ejusmodi defensiones admodum ambiguum sint justitiæ argumentum. Imò quotidie, inter dissidentes Christianos, videmus controversias agitari eo acumine, eáque eloquentiâ & universo eruditionis exquisitæ apparatu, tam ab iis qui in errore versantur, quàm à Veritatis patronis; ut si ex illis externis subsidiis judicium ferretur, sæpe Mendacium Veritati par, aut superius eâ judicaretur. Fuisset quidem optandum *numquam rebus ipsis apud homines, plus linguam posse, sed si quis fecisset benè, eum demum benè dicere; & ejus qui mala fecisset sermones esse malos,*

nec

*nec umquam posse injusta ullum benè tueri.**

—— Α'νθρώποισιν ὀυκ ἐχρῆν ποτὲ
Τῶν πραγμάτων τὴν γλῶσσαν ἰσχύειν πλέον,
Α'λλ' εἴ τε χρηῆς' ἔδρασε, χρηῆς' ἔδει λέγειν·
Εἴτ' αὖ πονηρὰ, τοὺς λόγους εἶναι σαθροὺς,
Καὶ μὴ δύνασθαι τἄδικ' εὖ λέγειν ποτέ.

Verùm non ita cùm humano genere agitur, ut semper verba factis sint consentanea. Quare meliore fama dignus erit, qui & moribus bonum virum se præstabit, & Scriptis operam dabit, ut homines adducat ad parendum sanctissimis Christi præceptis, atque ab eo felicitatem eâ lege exspectandam, quam ipse nobis tulit; nec à pulcherrimo proposito ullis contumeliis poterit umquam deduci. Sibi suisque privatis utilitatibus servit quisquis, pro sola sua existimatione, adversùs maledicos decertat; at Reipublicæ servit, quisquis, posthabitis suis commodis, ea docet quæ omnibus prodesse possint. Nec omnes, mihi crede, experitur ingratos erga suos labores quisquis eo animo Litteris Sacris aut profanis illustrandis insudat; permulti sunt, qui gratias illi habent statim ac ejus opera vi-

* *Ex Euripidis Hecuba.*

dent, ſed plures & graviores aget poſteritas. Poſteriore quidem hoc ſolatio frui vivus, apud homines non poteſt, quia gratias olim ei habituri nondum ſunt nati, cùm de iis benè meretur; ſed ſummus ille humanæ Societatis auctor & vindex, qui ea ſibi imputari voluit, quæ ob ejus præcepta, hominibus bene fiunt, gratias refert, ſtatim ac eos ad meliorem vitam evocavit. Verùm hîc de hominibus tantùm conſtituimus loqui, quorum optimi quique cenſuerunt breviter & ſemel, ubi neceſſe fuit, confutatâ calumniâ, ſilentium ſibi imponendum, nec aliter reſpondendum convitiis, quàm elaboratis in uſum omnium Scriptis.

Jacobus Sadoletus, vir ſuâ ætate diſertiſſimus, *Deſid. Eraſmo*, ab innumeris ſcurris & rabulis lacerato, olim ut ita ſe gereret * auctor erat. *Te*, inquiebat, *ita crebrò, & à tam multis peti & mirum ſanè mihi & permoleſtum eſt; nec video quæ ſit cauſa, niſi fortè ea, de qua jam pridem ad te ſcripſi; exiſtimatio tua, videlicet, quæ in tam alto ſita eſt loco, ut omnibus flatibus invidiæ propoſita eſſe videatur. Nam qui in hanc Theologiæ palæſtram, nomen ſuum profitentur, quò ſibi de principio commendationis aliquid*

* *In Ep. quæ exſtat Lib. IV. ejus Epiſt.*

aliquid in vulgus quærunt, nomen eligunt clarissimum, in quod invehantur; auget deinde rixam ipsa contentio. Sed ego si isto loco essem, unâ semel defensione in universum omnibus responderem &c. *Hoc Opere edito, perenne mihi silentium susciperem adversùs malevolos, quorum insolentiam iniquásque calumnias, cùm res ipsa & veritas, tum tua excellens fama virtúsque refutaret.*

Vixit olim in Gallia vir, non dignitate tantùm Senatoriâ, in Parisiensi Senatu conspicuus, sed & meliorum litterarum amore; quibus non leviter tinctus erat, ut ex ejus editis Epistolis intelligere est. Fuit is summus amicus *Claudii Salmasii*, existimationísque ejus patronus acerrimus; ita tamen ut hominis vitia, ac delicta minimè in suis ad eum litteris, pro veri amici officio, dissimularet. Çùm ergo *Salmasius* à multis ejus ætatis Criticis, Jurisconsultis, & Theologis carperetur, nec exiguum tempus tereret in confutandis iis Scriptoribus, quòd ita suæ famæ interesse putaret. Hæc ad eum scripsit *Sarravius*, in Epist. Gallica, quæ Latinè vertam: *Non dubito quin te aculeata dicta angant, quietémque tuam perturbent. Hoc verò eorum unicum est consilium, & hoc adsequuti fines suos adsequuntur, prout solemus*

stylo forensi loqui. Sed semel te oportet claudere aures omnibus illis maledictis, hominésque ulcisci, compositione Operum quæ te digna sint. Cùm enim prodit in lucem quidpiam, quod tuum esse dicitur, omnes ad emendum concurrunt; sed quando nihil in istis tuis Scriptis deprehenditur, præter minutas quæstiunculas, quamvis eruditè atque exquisitè pertractatas, audio tamen vulgò dicentes: hiscéne occupationibus distinetur magnus ille vir? Hoccine posteritas laudabit? Hoccine nobis promisit, atque ab eo exspectavimus? Omnia ejus Scripta plena sunt promissis magnificis librorum ac commentariorum in Plinium, in Tertullianum, in N. Testamentum, in Dioscoridem; pro quibus edit Scripta in homines nihili, & quos vix sciremus esse in rerum natura, nisi famam illis conciliaret? *Scio quid respondeas, conórque eo uti quàm maximè possim. Sed paucos invenio, quibus placeat.* Deberet, *inquiunt*, contemnere quisquilias illas hominum, & semel iis valedicere. Nihil dicas cani latranti, cogitur tacere; sed si eam irritaris, denuo vehementiùs incipit & suam adlatrationem auget. *Quæso mihi ignoscas, quòd molesta illa judicia tibi scribam; sed tam sæpe verberant aures meas, ut à me non*

possint

possint non reflecti ad te quædam eorum ἀπηχήματα.

Hoc fuit judicium virorum eruditorum, qui tunc temporis in Gallia vivebant & *Salmasii* Scripta lectitabant, de contentionibus ejus diuturnioribus de rebus exigui momenti. Sed & credunt plerique homines litteratos, qui nimiam operam tribuunt confutandis calumniis, quamvis Veritatem unà cum sua fama tueantur, non tam Veritati defendendæ insudare quàm existimationi suæ; imò verò suspicantur interdum eos pro Veritate ne verbum quidem unum facturos fuisse, nisi cum ejus defensione fama eorum esset conjuncta. Aliquando profectò vident maximam, & accuratissimam partem Operis, pertinere ad defensionem Scriptoris; Veritatem verò non pari studio, nec simili diligentiâ defendi; unde minùs eam cordi esse Scriptori colligunt. Non semper quidem rectum est id judicium, sed quid facias? ita sunt homines, multò procliviores ad malè sentiendum de aliis, pravéque interpretandum id quod faciunt, quàm ad æqua benignáque judicia. Itaque multò præstat nos videri negligentiores existimationis nostræ, dum maledicta minimè confutamus, quæ ad nos

tantùm pertinent, si amantiores judicemur Veritatis.

IV. Hinc igitur liquet Scripta Eristica, minimè necessaria, nequaquam prodesse Auctori; jam ostendamus ea utilia non esse aliis, ac præsertim quidem posteris.

Ante omnia, hoc constat, plerosque omnes qui libros emunt & studiis litterarum Sacrarum aut profanarum dediti sunt, res in libris quærere; non vitia aut delicta Scribentium, quorum cognitionem nihil ad se pertinere putant. Malè *ratiocinetur* Anemolius aliquis, erret, imperitus sit eorum quæ tractare aggreditur, calumniis delectetur, nullo pudore teneatur, nihil pensi habeat quid scribat, dummodo convitietur adversario, existimationique ejus detrahat, vitam in pudendis concertationibus absumat; quid hoc ad me? (inquiet Lector, cui est homo ignotus, aut qui nihil vidit ejus quod dignum sit lectu;) Vel aperto ejus volumine, si quod fortè in manus meas incidat, satis per me intelligam talia legere non mei esse otii. Quid mea interest scire esse calumniatores, qui famæ tuæ detrahant, ô qui in usum publicum scribis, quicumque sis? Non qui sis attendo,

sed

ſed quid dicas; quod ſi ſit utile, gratias tibi habebo & agam, prout ſe dabit occaſio, quidquid invidi de te dicant. Imò verò ſi quid præſtiteris quod ſit operæ pretium ex eo de te judicium feram, & maledicta Adverſariorum pro calumniis habebo. De te, déque tuis Adverſariis ex rebus, non ex verbis, judicabo. Vita nimis brevis eſt, nimíſque multæ res magni momenti ſuperſunt mihi diſcendæ aut altiùs memoriæ inſigendæ, quàm ut tempus teram in legendis convitiis, aut eorum confutationibus.

Hæc loquuntur, aut certè cogitant ſapientiſſimi quique, quorum potiſſimùm Scribentibus ratio habenda eſt. Si qui ſunt, qui calumnias, earúmque confutationes legunt, ii ſunt numero multò pauciores, nec pares auctoritate. Sunt qui utrumque contendentium norunt, aut qui alterutri favent vel adverſantur, gratiâ aut odio tranſverſi acti. Hi legunt initio quæ ad homines ipſos pertinent, & utrimque dicta expendunt. At hi ipſi qui primùm attentis oculis, atque animis hæc luſtrant, ſi contentio paullò diuturnior ſit, feſſi & nauſeantes ab eo ſpectaculo abeunt. Primos ac ſecundos ictus, eorúmque declinationes aut repulſiones

spectant; deinde eos piget pœnitétque tetri spectaculi, ad quod tandem nemo concurrit, quantacumque sit contendentium pertinacia, quemadmodum antea jam dixi.

Ac sanè quid discerent Lectores, ex ejusmodi conflictu? An calumniari, vel convitiari; vel calumnias aut convitia repellere? Atqui prius disci non debet, posterius autem satis discimus, ubi opus est, ab iis qui tradunt Artes ratiocinandi aut dicendi; præterquàm quòd res ipsa ac Veritas virum bonum, calumniâ appetitum, quid sit respondendum satis docent.

At fortè aliquis dixerit, defensionibus esse mistam Veritatem, quæ unà cognosci queat; ideóque Eristica ejusmodi Scripta non esse legentibus inutilia. Verùm si Veritatem docere cupimus, eámve amabiliorem hominibus reddere, solam proponamus, suísque ipsius subnixam viribus & argumentis; non mistam affectibus nostris, quibus obscuratur ac suspecta fit. Cùm nostram existimationem conamur tueri, alienámque minuere de hisce rebus multò magis anxii sumus, quàm de Veritate. Tela tantùm repellimus, aut declinamus, vel etiam vice versâ in Adver-

sarios

sarios conjicimus; nec Veritate sæpe utimur, nisi quasi clypeo, aut telo; clypeo quo existimationem nostram tueamur, telo quo alienam lædamus. Eam proferimus, quia protulisse nobis contra Adversarium prodest, alioquin omissuri si nobis, apud homines, noceret; aut quia, si probè cognoscatur, Adversariorum nostrorum fama minuetur. Sic videmur amare Veritatem, quia nobis quidem prodest, aliis verò nocet; quo fit multis suspecta, qui sæpe ex circumstantiis de re ipsa judicant; non de circumstantiis, sicut par esset, ex ipsa re. Obscuratur etiam mistura rerum ab ea prorsus alienarum, dum iis involvitur quæ ad singulares homines pertinent; quo verò obscurior est, eo minùs animos hominum subit; si præsertim alia accedant, quæ ingressum ei occludant, qualia sunt quæ modò dicebamus.

Exemplo ut hæc illustrem, doctissimus Jesuita *Dionysius Petavius*, non tantùm singularia placita Ecclesiæ Romanæ, sed & multa vera dogmata aliisque etiam Christianis cum ea communia, in *Dogmatibus Theologicis* defendit contra varios adversarios, quos quasi calumniatores ubique insectatur; sed eorum calumniis (ut jam concedamus esse calumnias) tantâ acer-

bitate

bitate respondet, præsertim si qui ei reposuissent, sicut factum fuerat à *Claudio Salmasio*, atque *Antonio Arnaldo*, ut suspecta reddat etiam quæ vera habet; quia videtur non tam amasse Veritatem, quàm odisse homines, eáque usus non ad eorum animos illustrandos, sed ad famam commaculandam, invidiámque errantibus creandam. Tot suis demonstrationibus miscet contumelias, ut se contra eorum, ut dicit, calumnias tueatur, quæ ad Veritatem nihil faciunt, ut obscuriora reddat quæ de ipsa Veritate habet. Veritas res non est jurgiosa, & pugnax; sed placida & tranquilla; & quæ affectibus quasi nebulis occultatur, nedum ut iis clarior fiat. Victoriâ quidem gaudet, sed clemente & in qua tetrum illud, *væ victis*, numquam audiatur; sed tranquilla, & in qua victi victoribus ita postmodum miscentur, ut eos secernere ampliùs non liceat; quia æqua sors est omnibus, & par gaudium ob defensam, vel retectam Veritatem.

Dixi antea æquales atque amicos contendentium, aliquamdiu certamen spectare, tum spectaculi pertæsos ad alia se se convertere; at hoc multò potiori jure de posteris dici queat; qui vix ullum ejus-

ejusmodi contentiosum Opus legere sustinent. Ante aliquot annos, inter Jesuitas & Jansenistas, internecinum bellum in Gallia gestum est, innumerabiliáque aculeata Scripta utrimque, Gallico præsertim sermone, edita sunt; quæ initio avidè lectitabantur, ab iis qui in partes iverant, eorúmve amicis; sed nunc omnia planè conciderunt, adeò ut vix in Bibliothecis serventur, nec ab ullo ampliùs legantur. Si viri ingeniosi, qui in illam arenam descenderunt, pro innumeris Eristicis Opusculis, pauca edidissent in quibus Veritas sola spectaretur, atque exponeretur; hæc adhuc manibus hominum versarentur, non sine laude auctorum; cùm superiora blattis & tineis dudum sint relicta.

Vir summus *H. Grotius*, quem multùm præfero pugnacibus illis omnibus Scriptoribus quicumque sint, reposuit nonnullorum calumniis, iis Opusculis, quæ videmus in IV. Theologicorum ejus Operum Volumine; quas multò meliùs sprevisset. Quis enim hodie ea Scripta dignatur legere, quæ contra eum à nonnullis Theologis edita sunt, aut etiam quæ ipse pro se respondit? Profectò perpauci sibi satis temporis, ad ea evolvenda, esse putant.

Quis

Quis verò non frequenter legit maximi illius viri Opera, ad interpretationem Scripturæ Sacræ aut Jurisprudentiæ pertinentia? Sæpiùs jam recusa, variis in Europæ locis, fuerunt & porrò recudentur; quia cùm sint quotidiani usûs, ipsis evolventium manibus teruntur, sequentésque ætates iis non minùs indigent ac superiores. Non defuere quidem Theologi, quibus non satis fuit quæ ab eo humanitus delicta sunt modestè & sine acerbitate, confutare, ne incautiores ejus auctoritate fallerentur; quod semper jus *fásque esse* omnes boni atque eruditi judicarunt; sed qui optimum virum infamare, atque immeritò passim mordere conati sunt. At perpauci hæc pugnacium ingeniorum Opera legunt, & satis constat antesignanum quempiam eorum numquam emtores inventurum fuisse mordacibus Scriptis, nisi iis callidè integrum Opus Grotianum, in Scripturam Sacram, inseruisset.

Igitur qui non tantùm sæculi sui causâ, sed etiam propter posteritatem manum calamo admovent, ab utilibus Scriptis avocari non debent ad confutandas invidorum calumnias; nisi planè necessarium sit, ut iis ipsis æternæ utilitatis Operibus incumbere sedatiore postea animo

possint.

possint. Nec quisquam objiciat, calumniarum confutationibus, Adversarios aliquando adduci non tantùm ad agnoscendam bonorum virorum innocentiam, verùm etiam ad Veritatem, quam oppugnabant, aut ignorabant, intelligendam atque amplectendam. Non nego quidem hoc aliquando contigisse, sed contendo rarissimos esse *Tilenos*, qui herbam ei, à quo bene confutati sunt, porrigant; quam historiam posteritati mandavit vir eruditus ac disertus *Arnoldus Poelemburgius*, * in præfatione ejus *Hypotyposi Dialogisticæ* præmissa, ad quam Lectorem nostrum amandamus. Plerique omnes alii, aut φιλαυτίᾳ, aut metu jacturæ impediuntur, nè Veritatem agnoscant, agnitámve profiteantur.

Quamvis confodiantur, ut ita dicam, inevitabilibus Innocentiæ ac Veritatis telis; attamen ita superbi sunt, ita suæ inanis existimationis amantes, ut numquam adduci possint ut fateantur se errasse, nedum ut veniam petant, ut deberent, immeritò læsæ bonorum famæ. Novimus ejusmodi hominem, qui cùm non ita pridem turpissimæ calumniæ, omnium judicio, convictus sit & ita convictus ut non ingenio

* Edita Hornæ an. 1659. in 8.

ingenio ullo, sed oculis tantùm opus sit, ut res intelligatur; attamen multùm abest ut hoc ipse sentiat, aut, si sentit, sustineat profiteri, ut contrà instar Caci Virgiliani

*Faucibus * ingentem fumum (mirabile dictu!)*
Evomat, involvátque dolum caligine cæcâ,
Prospectum eripiens oculis, glomerétque legenti
Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.

Exarsit enim, cùm teneretur deprehensus in aperta calumnia, incredibili irâ, omniáque infuscare sophisticis artibus conatus est. An ejusmodi vir dignus est cujus iterum, iterúmque renovatis calumniis quidquam reponatur? Certè, si fiat, non poterit prætexi spes adducendi hominem ad saniorem mentem.

Non sunt quidem omnes tam vehementis, contumacísque ingenii; at pauci sat Veritatis amantes, constantésque sunt, ut detrimentum pati queant, quod sæpe

* *Parodia ex Æneïdis Lib. VIII, vers. 252. & seqq.*

sæpe ferendum esset, si profiterentur se aliter sentire quàm antea senserant, quámque sentit ea Christianorum Societas, cujus stipendiis sese sustentant. Itaque nihil juvat ejusmodi homines erroris perspicua demonstratio, calumniarúmque, quibus usi fuerant, valida confutatio. Si se calumniatores faterentur, deserendum esset sæpe munus, cujus stipendiis æquo animo carere non possunt; inopia interdum esset subeunda, quæ minùs constantes terret. Quid ergo sibi volunt homines, quos dura necessitas trabalibus clavis affixit certis Partibus, cùm alios aggrediuntur? Nolunt certè ab errore revocari, cum jactura stipendii. Itaque rixari volunt, ut ingenio suo indulgeant. Quærant verò homines sibi similes, qui verba ventis ferenda profundere sustineant; quique calumnias numquam retractandas, quamvis manifestò arguantur, summâ molestiâ, confutent. Quis velit vel optimam causam agere apud Judices, quibus norit impositam esse gravem mulctam, si secundùm se judicent? Boni ergo & eruditi viri in utiliora Opera tempus suum impendant, quibus mansuetam Veritatem mansuetis atque ea usuris exponant.

Sunt

Sunt & alia multa, propter quæ non pauci indigni sunt qui seriò confutentur; quorum potissima recensebo. Primùm quidem videas nonnullos, qui usque adeò negligenter philosophicis studiis, excolendæque Rationi operam dederunt, ut ne elementa quidem Artis rectè ratiocinandi norint. Cùm homines non possimus ad saniorem mentem revocare, nisi emendatis eorum paralogismis, necesse esset passim ostendere quàm frequenter in Dialecticæ leges peccent, quæ molesta est & inutilis occupatio; quia grandioris ætatis homines propterea non dant operam Dialecticis, quòd in sophismatibus fuerint deprehensi. Studium hoc est, ut putant, puerile; ad quod si eos retrahas, indignantur. Consuetudinem diuturnâ negligentiâ contraxerunt malè ratiocinandi, quâ fit ut æquè audacter paralogismum proferant ac accuratissimam ratiocinationem. Iidem vim argumentorum, quibus contra eos uteris, non adsequuntur, & frontem perfricant contra eas ratiocinationes, quæ sunt ad omnes Artis regulas accuratissimè exactæ. Igitur littus arant, qui adversùs ejusmodi homines disceptant. Amandandi sunt priùs ad Logicos, quorum præcepta si ediscere

atque

atque obſervare nolint, quiſquis contra eos ratiocinatur fruſtra eſt. Quot poſſem hîc nominibus appellare, qui quàm acerbè in alios invehuntur, tam pueriliter ratiocinantur? Quot videmus homines audacter inſimulantes alios *Socinianiſmi*, quia aliqua in re *Socinum* rectè ſentire putant; quaſi hæc eſſet recta ratiocinatio: *Adſentitur Socino in re quapiam; Ergo in omnibus?* Alios videas in ſimilem criminationem incidere, quod nec vexare errantes, nec anathema piè viventibus, propter errores theoreticos, dicere velint; quaſi quidquid improbatur pœnis aut anathematibus dignum neceſſariò habendum eſſet, ab iis à quibus improbatur! Ejuſmodi tamen criminationes ad ravim uſque repetuntur à multis; quos Logicam doceri oporteret, priuſquàm Theologiam attingerent.

Secundo loco, ſunt qui ignorant quæ neceſſaria ſunt cognitu, ut poſſint de rebus quæ in controverſiam vocantur judicium ferre. Agitur, exempli causâ, de ſignificatu aut phraſeos Linguæ, cujus elementa vix nôrunt, & in qua intelligenda ex Lexici fide planè pendent. Fruſtra aggrediaris ejuſmodi homines ab errore revocare, niſi ab iis impetres, ut per ali-

quot annos ei Linguæ operam dent; quod ſi facerent, tua admonitione nequaquam indigerent. Eſt nonnemo, qui nuper ſimulavit ſe velle defendere, quæ delicta cenſuit alius à viro doctiſſimo, in inſigni quodam Opere; ſed tantùm quædam hîc illic, in additamentis ad id Opus, infeliciſſimè carpſit. Homo eſt planè imperitus Linguæ Græcæ & Hebraïcæ, humaniorúmque litterarum rudis; ſine quarum tamen modica cognitione, talia tentari non poſſunt, ſine ludibrio Lectorum. Fruſtra ſanè ſperet eum quem oppugnavit ſecum decertaturum, qui ei auctor eſt, ut aliquot annos in ſectione bonorum Scriptorum abſumat; quod ubi fecerit, ſi quid dubitet, non dedignabitur ei reſpondere. Idem, ut alii fruſtra jam eum monuerunt, Logicæ etiam operam det oportet, antequàm ratiocinari ampliùs pergat, conculcatis omnibus regulis. Nimiæ eſt operæ & cordatioribus omnibus Lectoribus tædioſæ, paralogiſmos, & imperitiam ejus in ſingulis fermè verſibus oſtendere; nec res eſt, ut diximus, tanti. Brevi ejus iracunda Scripta involvendis exigui pretii mercibus abſumentur.

Tertiò, eſt in nonnullis uſque adeò

exſtinctus

exſtinctus Veritatis amor, & partium ſtudium tam vehemens, ut nulla ſit ſpes vel minima, confutatis eorum calumniis, poſſe homines ad ſaniora conſilia adduci. Sciunt ſe Veritatem non quærere, ſed partium, à quibus ſtant, victoriam; ſciunt falſum eſſe quod ingerunt Adverſariis, nec eo ſeciùs pergunt convitiari; quid ergo eos docere velis? An eſſe illicita quæ faciunt? Ne hoc quidem ignorant, ſed malunt affectui indulgere, quàm officii ſui obſervantes eſſe. Itaque nihil ſatius eſt, quàm ut taceas, obſequariſque ſapienti monito Comici:

—— * *Bacchæ bacchanti ſi velis adverſarier,*
Ex inſana inſaniorem facies, feriet ſæpiùs;
Si obſequare, unâ reſolvas plagâ.

De iis rectè dixeris quod Seneca habet Ep. XXIX. *Nulli niſi audituro dicendum eſt.* —— *Quid enim, ſi quis ſurdos objurget, aut naturâ, morbóve mutos?*

Quartò, in aliis non modò exſtinctus eſt omnis Veritatis amor, ejúſque virtutis loco ſucceſſit ſtudium partium; ſed etiam nulla planè eſt non tantùm caritas

* Plaut. Amphit. Act. II. Sc. 2. ℣. 71.

Christiana, sed ne humanitas quidem, quæ nos æquos esse jubet omnibus, qui sunt ejusdem humanæ naturæ nobiscum participes. Itaque non partes dumtaxat suas tueri conantur, pravis quibusque artibus; sed & homines ipsos oppugnant, ac perdere omnibus viribus nituntur. Dum coguntur intra verba consistere, quòd non utantur *brachio sæculari*, ut loqui solent, prout ipsis videtur; aut quòd ii, quos oppugnandos susceperunt, iis in locis degant ad quæ *brachium* illud non porrigitur; nullum est convitiorum aut calumniarum genus, quod avidissimè non adhibeant. Eadem alacritate ac lætitiâ venenatis illis telis, quantum quidem in iis est, homines ab eodem omnium progenitore ortos, & à communi Creatore ac Servatore conditos ac ad salutem vocatos, perimunt, quâ venatores occidunt feras. Sed si contingat bonos viros, ab iis dissentientes, vivere in iis locis, in quibus Magistratuum, aut Principum auctoritate abutuntur; tum verò nulla est infamia, nullum supplicii genus, quibus non utantur, ut retractationem Veritatis extorqueant, quam rationibus confutare non potuerunt. Est cur Deo gratias agamus, in florentissima hac Republica, rem

eò

eò non devenisse, imò verò contrariam de humanitate erga dissentientes sententiam vulgò obtinere. At reliqua Europa aliter aut apertè, aut clam sentit; nec fortè desunt hîc quoque Druidæ, qui similia optent. Certè convitiandi & invidiæ faciendæ consuetudo, quâ laborant, iráque quâ se incensos ostendunt, etiam cùm humaniùs volunt loqui, mitiora nobis non pollicentur consilia, si illis umquam crederetur.

Ejusmodi autem hominibus quid prosunt responsiones? Esset potiùs quærenda ratio quâ fera eorum indoles molliretur, atque mutaretur; quæ si posset inveniri, brevi ad saniorem mentem redirent. Interea laterem lavat quisquis, dilutis quàm accuratissimè criminationibus, ad æquiorem sententiam eos revocat. Rixari volunt & inhumanitati suæ indulgere; non quærunt an æquitati consentaneum sit id quod agunt, sed an indoli convitiandi more dudum efferatæ.

Cùm video ejusmodi certamen inter bonum virum, Veritatísque ac Æquitatis amantem, & hominem contendendi libidine excæcatum, atque obduratum, mihi in memoriam revocatur elegantissimus locus, celebris Platonici; *Maximi*, nimirum,

mirum, Tyrii, Dissertatione II, in qua quærit εἰ τὸν ἀδικήσαντα ἀνταδικητέον, *an referenda sit injuria*, ostenditque pluris multò esse faciendos eos, qui minimè eam referunt. Locum hîc, propter singularem elegantiam, quamvis prolixiorem subjiciam: Ἀθλητὴ μὲν οὖν ἀνδρὸς, inquit, προσφερομένου ἀθλητοῦ ἐκ τῆς ἴσης ἀγωνίας καὶ φιλοτιμίας ἀποδέχομαι· ὁρῶ γὰρ αὐτοῖς ὁμοίαν μὲν τὴν φύσιν, παραπλησίαν δὲ τὴν μελέτην, ἰσότιμον δὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νικᾶν· ὅταν δὲ ἀγαθὸς ἀνὴρ πονηρῷ συμπέσῃ, οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς παλαίστρας προσεληλυθὼς ἑκάτερος, οὐδὲ ὑπὸ τῷ αὐτῷ παιδοτρίβῃ ἀσκηθεὶς, οὐδὲ τὴν αὐτὴν τέχνην ἐκμαθὼν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς παλαίσμασιν ἐντεθραμμένος, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ στεφάνου ἐρῶν, οὐδὲ τοῦ αὐτοῦ κηρύγματος, οἰκτείρω τὴν μάχην, ἄνισος ἡ ἀγωνία. *Facilè*, inquit, *patior athletam cum athleta componi, ex pari certamine & studio. Video enim illis similem indolem, parem exercitationem, æqualémque cupiditatem vincendi. Quoties verò vir bonus cum improbo concurrit, cùm uterque non progrediatur ex eadem palæstra, neque exercitatus sit sub eodem Magistro, neque eamdem artem didicerit, neque in iisdem luctationibus educatus sit, neque amans ejusdem coronæ aut ejusdem præconii; miseret me ejus pugnæ, impar est congressus.* Hinc quidem vir bo-

nus

nus atque eruditus descendit in arenam solâ Veritate fretus, eique apertè & candidè proferendæ adsuetus. Solius erroris est inimicus, hominum verò omnium, licèt errantium, peramicus. His nolit quidquam facere, quod sibi ipsi fieri, si eorum loco esset, non cuperet. Itaque dum insectatur errorem summâ curâ errantibus parcit, omniáque eorum dicta & facta, quoad ejus fieri potest, benignè interpretatur. Illinc verò homo contentiosus, Veritatis curâ abjectâ, procedit armatus calumniis & convitiis omnis generis. Inimicus est multò magis hominis, quàm sententiæ; neque hanc oppugnat malis artibus, nisi ut homini invidiam conflet, apud imperitos, útque Veritare eversâ, ejus ruinâ Adversarium opprimat. Eum potissimùm petit, atque è medio sublatum cupit. Quod cùm ita sit, quis auctor fuerit bono viro pugnandi cum ejusmodi homine? Quis non potiùs fugam tam iniqui certaminis ei suadeat?

Quid si ad eam dissimilitudinem armorum, accedant etiam pravi judices? *Necesse est malum virum superiorem esse in tali stadio pugnantem, cujus mali quidem sunt spectatores, injusti verò judices. Hîc enim*

vir bonus est rudis, indoctus, destitutúsque incredulitate, fraude, falaciâ, & omnibus luctandi artibus, quibus confirmatur, ac corroboratur improbitas. Itaque ridiculus fiat, dum aggredietur injusto injuriam referre; cùm ei rei nec naturâ, nec arte, nec consuetudine sit aptus. Ἀνάγκη τὸν πονηρὸν κρατεῖν ἀγωνιζόμενον ἐν τοιούτῳ σταδίῳ, οὗ πονηροὶ μὲν θεαταί, ἄδικοι δ' οἱ ἀθλοθέται. ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐν τούτοις ἄτεχνος, καὶ ἀμαθὴς καὶ ἄπορος ἀπιστίας καὶ πανουργίας, καὶ ἀπάτης καὶ τῶν ἄλλων παλαισμάτων ὑφ' ὧν μοχθηρία κρατύνεται καὶ ἰσχυρίζεται· ὥστε καὶ καταγέλαστον ἂν γίγνοιτο ἀντεπιχειρῶν ἀδικεῖν ὁ μὴ πεφυκὼς τὸ ἄδικον καὶ τῇ φύσει, καὶ τῇ τέχνῃ, καὶ τῷ ἔθει.

Magis impar erit certamen, si quinto loco statuamus eò nequitiæ processisse malum virum, eámque esse infelicitatem temporum; ut diris calumniandi artibus sibi gloriam quærat, ac reverâ famam apud multos egregii ac memorabilis viri consequatur. Quo melior est, quo modestior, atque eruditior Adversarius; eo major fama interdum speratur, ex ejus insectatione, ac re ipsâ apud imperitos ac malos comparatur. Sic olim, Judæi qui hostiliter insectati sunt Christum & Apostolos, famâ atque existimatione apud

suos

ſuos floruerunt. Sic in Pontificio regno, quicumque graviſſimè calumniantur eos quos Hæreticos vocant, & maximo affectu in eos invehuntur, quibuſcumque artibus utantur, ad cœlum, quaſi eximii defenſores Religionis Chriſtianæ, laudibus feruntur. Igitur ſemel Veritate conſtitutâ extra periculum, multò præſtat, ad haſce & ſimiles contumelias tacere, ac pergere Veritatem ita exponere, quaſi aliud nihil homines à nobis poſtularent; niſi ut eam in quàm maxima luce collocemus, & quaſi ſola ejus ignoratio impediret quominùs ab omnibus admitteretur.

Hanc in rem, egregium exſtat monitum Proverb. XXVI, 4. ubi duæ ſententiæ, ſpecie tenus, contrariæ confirmant ea quæ à nobis dicta ſunt. *Ne reſpondeas*, inquit Sapiens Hebræus, *ſtulto, ſecundùm ſtultitiam ejus, ne etiam tu ei ſimilis habearis. Stultus* hîc dicitur, more ſolemni Sacrorum Scriptorum, vir malus; qui non eſt ſimilibus armis oppugnandus iis quibus utitur, niſi ei pares nequitiâ haberi velimus, à bonis atque eruditis viris. At iis verbis contrarium, primo intuitu, monitum continuò ſubjicitur: *Reſponde ſtulto, ſecundùm ſtultitiam ejus, ne ſibi ſapiens*

piens videatur. Ergòne licet *stultè* respondere *stulto?* Minimè verò, sed hoc vult Salomon ita esse homini respondendum, ut intelligat se esse malum virum, si modò quidquam intelligere possit. Si stultitia ejus ea sit, ut silentio meliùs arguatur, qualem antea descripsimus; silentio respondendum. Versus est senarius Comici Græci, quo verissimè *multis silentium responsionis loco esse* statuitur:

Πολλοῖς ἀπόκρισις ἡ σιωπὴ τυγχάνει.

Vel si quis malit Christianum præcipientem audire, vacuas aures præbeat *Justino* * Martyri, dicenti oportere, *adversùs clamantem, silentium tenere, & eum videre qui putat se* (clamore) *quempiam vicisse; non verò actum stulto inanis gloriæ studio, propter præsentes & audientes, mutuis verborum conflictationibus, æquè ac illos, eorum insultum confirmare. Secum quidem reputet*, inquit, *qui malè loquutus est, me injuriâ eum affecisse; nec voluisse reponere, vel ausum non esse. Adsit verò mihi, propter bonam conscientiam, lætitia & tranquillitas.* Πρὸς δὲ τὸν κεκραγότα σιωπητέον, καὶ τὸν οἰόμενον περιγεγονέναι τινὸς καταγελαστέον, μὴ ὑπὸ κενο-

* *In Ep. ad Zenam & Serenum, p. 504.*

κενοδοξίας ματαίας ἀγόμενον, διὰ τοὺς παρόντας καὶ ἀκούοντας, ταῖς τῶν λόγων ἀνθυποφοραῖς ἐπίσης καὶ αὐτῶν ἐπανάστασιν κρατύνειν. λογιζέσθω ὁ κακῶς ἀποφαινόμενος, ὅτι καὶ ἠδίκησα, καὶ ἀντειπεῖν οὐκ ἠθέλησα, ἢ οὐκ ἐτόλμησα. παρείη δέ μοι, διὰ τὴν ἀγαθὴν συνείδησιν, εὐφρασία καὶ ἀνάπαυσις. Hæc ſibi dicat quiſquis ex circumſtantiis judicat ſatius eſſe tacere, quàm diutiùs fruſtra diſceptare.

Sed & aliter *reſpondere* poſſumus *ſtulto ſecundùm ſtultitiam;* ſi, nimirum, omiſſis omnibus quæ peculiariter pertinent ad hominem, cùm quo nobis res eſt, non ſecus ac ſi numquam in rerum natura fuiſſet, Veritatem, quam oppugnat, ita proponamus atque illuſtremus, ut bonis omnibus ac eruditis ſatisfaciamus. Rationem enim habemus ejus *ſtultitiæ*, dum nihil proferimus, quo in furorem, ut fit, acriore altercatione poſſit converti. Eo modo reſpondemus, qui *ſtultitiæ* convenientiſſimus eſt, dum hominem manſuetè docemus quod prorſus ignorat, aut non ſatis animadvertit. Eâ ratione, revocabitur à *ſtultitia*, ſeu nequitia ſua, aut nullo modo poterit à nobis curari.

Ex hiſce omnibus poſſum jam, niſi fallor, confidenter colligere minùs neceſ-

ſaria

sarias confutationes calumniarum, neque æqualibus, neque posteris prodesse; neque Adversarios, ad meliùs de nobis sentiendum, adducere.

V. Superest ut ostendam inutiles illas sui purgationes, quæ non possunt institui, nisi alii Calumniæ convincantur, Deo parum esse gratas, quamquam hoc ex iis, quæ jam à me dicta sunt, facilè colligi potest. Verùm idem paullò apertiùs & copiosiùs ostendendum.

Nemo quidem, qui Evangelia legerit, dubitare potest quin Deus ultionem vetuerit, animíque ultionis cupidi sint ei parum grati; ideóque si calumnias confutare, præter necessitatem, genus sit ultionis, dubium non erit an sit à Deo vetitum. Sed erunt qui putent confutare Adversarium, quotiescumque ab eo calumniis adpetimur, inculpatæ esse tutelæ, ut loquuntur Jurisconsulti: quemadmodum licet, per Leges, toties nos tueri, quoties cum telo quispiam in nos irruit. At magnum est inter hæc discrimen, nam nisi telum illico repellam, aut declinem, aut aliquâ ratione fugiam, corpore excipiendum est, & vulnus exspectandum; cùm malignæ Linguæ calumnias possim persæpe negligere, sine ullo existi-

mationis, aut fortunarum detrimento, quod quotidianâ experientiâ intelligere licet. Tunc temporis, satis habere debeo calumniæ opponere mores ad sanctissimam Evangelii normam exactos, & Scripta in qua utilem quampiam Veritatem aut invenire, aut illustrare conet, absque ulla Adversariorum insectatione. Semel aut iterum nos ac nostra defendisse satis est, ut extra periculum versemur. Disceptatio omnis diuturnior in rixam tandem convertitur, in qua licet calumnias inimicorum veris repellamus responsis, ultionis cupiditas, perpetua ferè iræ comes transversos nos agit.

Virtus non est silere cùm nemo nos lacessit, aut iis non detrahere, qui de nobis nihil dicunt, vel etiam honorificè loquuntur; virtus est Linguæ nostræ moderari, quando aliâ pestilente Linguâ laceramur, eáque uti ad bene precandum, quando diris devovemur. Sic præcipit Christus: * *benedicite maledicentibus vobis — Orate pro calumniantibus vos*; sic ipse se gessit, cùm pro Judæis, quorum crudelibus maledictis lacessebatur, divinam misericordiam invocabat. † *Cùm conviciis impeteretur, convitia non reddebat.* Hoc præ-

* *Matt. V, 45.* † *1. Pet. II.*

præcepto atque exemplo damnantur non tantùm, qui in homines innocuos & rectè sentientes mendaciis debacchantur; quod est extremæ nequitiæ; sed illi etiam qui Innocentiam ac Veritatem nimis acriter tuentur, ita ut non tantùm eas defendere, sed etiam Adversarios vice versâ lædere voluisse videantur, sicut ferè contingit, in diuturniore disceptatione.

Quod cùm ita sit, miror sanè Theologos fuisse & esse, qui (ut concedamus illis Veritatem atque Innocentiam ab eorum partibus stare) ceteros omnes homines acerbitate, in defendendis suis partibus, lacessendísque alienis, longè superant; ita ut non modò dogmata, sed etiam homines ipsos nominatim acerbissimè traducant. Dictitant quidem se rectam sententiam defendere, falsam aggredi, gloriam divinam agi in defensione Veritatis, & confutatione Erroris. Concedamus, inquam, hæc esse vera. An minùs Veritatem defendebat, Erroremque minùs oppugnabat Jesus Christus? An minùs agebatur gloria divina, in disceptationibus, quæ ei erant cum Judæis? Attamen in neminem nominatim invectus est, nec si genera malorum hominum & errantium graviter notavit, singulos uspiam

piam

piam nominibus appellatos confutavit, quamvis ab iis lacessitus. Magistri instar, calumniis appetiti Apostoli exemplum ejus & præcepta sequuti sunt; quos, si velimus seriò Christiani esse, nos imitari necesse est, prout ipsi Christum sunt imitati.

In eodem Sermone, in quo Christus nos vetat ἀντιλοιδορεῖν, jubet, ut diximus, nos pro iis precari; hoc est, ad Deum precibus confugere, non ut de maledicis supplicium sumat, sed ut, remissâ pœnâ, eos cum Veritate ac Virtute, à quibus cæco affectu diffident, reconciliet, quod si fiat non possunt non redire in gratiam & nobiscum; quis enim Veritatis ac Virtutis amans, ullum mortalium odio habere potest; nedum ut sit infensus similia secum sentienti? Itaque dum pro solis Adversariis Deum orare videmur, tranquilliorem etiam nobis vitam, nec maledictis perpetuis impetitam rogamus. Rem etiam bonis omnibus jucundissimam à Deo petimus; hoc est, ut minuatur quidem malorum numerus, sine cujusquam pernicie, augeatur verò bonorum, quibuscum amicè vivamus, atque in posterum benefactis, non maledictis, decertemus.

Præ-

Præterea cùm Christus nos ubique jubeat misereri omnium, qui misericordia nostra indigent; quos dicemus esse ἐλεεινοτέρους iis, qui affectu præpediti in manifestam perniciem ruunt? Quis autem dubitet quin exitium maneat, non modò eos, qui contumaciter factis nocent iis, quos sibi eadem natura, idémque Servator commendarunt; sed etiam eos qui maledictis Innocentiam ac Veritatem insectantur? Quid potest magis misericordiam nostram commovere, quàm si reputemus convitiatores, dum nobis nocere frustra conantur, sibi longè maximas pœnas à divina justitia contrahere, ac re ipsâ subire, si contingat eos dum affectibus ita indulgent, ad reddendam rationem factorum ac dictorum à Deo vocari? An possumus de tanto eorum periculo cogitare, quin simul corpore & animo pro iis contremiscamus? Existimabant vulgò Judæi facta tantùm, quale est homicidium, à Deo punienda; at Christus eos docuit *eum qui indignatur fratri*, nec vult redire in gratiam; *eum qui dixerit levem esse* hominem, nec potest adduci ad loquendum honorificentiùs, ejus virtute aut reditu ad saniorem mentem; eum denique qui *stultitiæ*, hoc est, nequitiæ,

nequitiæ, insimulato numquam ignoscet, exspectare oportere supplicia, in altera vita, quorum minimum est multò gravius pœnâ capitis, quæ de homicidis ab hominibus sumitur. Igitur pro iis, qui convitiandi consuetudine se in laqueos tantarum pœnarum induunt, orare Deum numquam desinamus, si velimus misericordium numero haberi; & contra eorum convitia, orationibus dumtaxat, apud Deum, certemus.

Claudam hanc Dissertationem, verbis Augustini, è Sermone * CCCLVII. de laude Pacis; quem virum non minùs libenter laudo Christum & Apostolos sequentem, quàm desero à recta via aberrantem: *Nemo*, inquit, *suscipiat cum aliquo litem, nemo velit nunc vel ipsam suam fidem altercandò defendere, ne de lite scintilla nascatur, ne quærentibus occasionem occasio præbeatur. Prorsus convitium audis, tolera, dissimula, præteri. Memento curandum. Videte quàm blandi sint Medici eis, quos etiam mordaciter curant. Audiunt convitium, præbent medicamentum, nec reddunt convitium convitio.* † *Verbum sit*

* *In Editione Benedictinorum Parisina.* T. v.
† Fortè, *Utendum sit verbo.*

sit verbo; ut unus sit curandus, alter curet; non duo litigantes. Fertote obsecro, fratres mei. Sed non fero, inquit, quia blasphemat Ecclesiam. Hoc te rogat Ecclesia ut feras, quia blasphematur Ecclesia. Detrahit, inquit, Episcopo meo, crimen dicit in Episcopum meum & taceo? Crimen dicat, & tace, non agnoscendo, sed ferendo. Hoc præstas Episcopo tuo, si pro illo, illo tempore, non misceæris. Intellige tempus, habeto consilium. Deum tuum quanti blasphemant? Tu audis, & ille non audit? Tu nosti & ille non novit? Et tamen facit oriri solem super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Ostendit patientiam, differt potentiam. Sic & tu agnosce tempus; noli provocare tumentes oculos ad turbandos se ipsos. Amator pacis es? Sit tibi in corde bene cum dilecta tua. Et quid agam? Habes quid agas. Tolle jurgia, convertere ad preces. Noli convitiis repellere convitiantem, sed ora pro eo. Loqui vis illi, contra illum; loquere Deo, pro illo. Non tibi dico quòd taceas; sed elige magis ubi loquaris, apud quem tacitus loqueris, labiis clausis, corde clamante. Ubi non te videt, ibi esto bonus pro illo. Illi autem pacem non amanti & litigare volenti, responde pacificus: quidquid vis dicas, quan-

tum

rum libet oderis, ut placuerit detesteris, frater meus es. Quid agis ut non sis frater meus? Prorsus bonus malus, volens nolens, frater meus es? Et ille: unde sum frater tuus, hostis, inimice? Sic quomodo ista dicis frater meus es. Mirum videtur: odit, detestatur & frater est? Illi enim vis credam nescienti quid loquatur? cujus opto sanitatem, ut lucem videat & fratrem agnoscat. Illi ergo vis credam, quia non sum frater ipsius, quia detestatur, quia odit, & non potiùs ipsi luci? Audiamus quid dicat ipsa lux. Prophetam lege: * Audite, qui pavetis, verbum Domini. *Spiritus Sanctus loquitur per Isaïam Prophetam:* Audite, qui pavetis, verbum Domini. Dicite: Fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, & qui vos detestantur. *Quid est? radiavit lux, ostendit fraternitatem; & adhuc dicit lippus, claude fenestram.*

HÆC aliáque similia, quæ omnia Scriptis mandare visum non est, meditatus eram, Vir Reverende, non tam ut alios commonefacerem officii; quàm ut altiùs animo ipse meo infigerem saluberrima Evangelii præcepta, & rectæ Ra-

 tionis

* *Isaï. LXVI, 5. secundùm LXX.*

tionis placita; quò meliùs ea obſervem; & ſi quid antea à me in manſuetudinem, nimiâ importunitate adverſariorum commoto, peccatum eſt, id in poſterum emendem. Eadem operâ, intelligere poterunt boni atque æqui Lectores, cur tam ſæpe, & tam inhumanè à nonnullis Theologis laceſſitus ad arma illico non cucurrerim, nec omnia confutare ſingillatim aggreſſus ſim; aut cur poſthac ſim, prout res poſtulare videbitur, ſilentio aut Scriptis minimè Eriſticis famam meam defenſurus.

Non is quidem ſum, qui me numquam erraſſe putem, aut nolim, à quocumque monear, emendari; verùm hoc ſcio, mihi hunc ſemper fuiſſe animum ut Veritatem illuſtrarem ac tuerer, & præſertim Veritatem Hiſtoriæ ac Doctrinæ Jeſu-Chriſti, ejúſque Apoſtolorum; à qua numquam, niſi imprudens, receſſi, aut poſthac recedam. Hanc veriſſimam Hiſtoriam, hanc ſanctiſſimam doctrinam, unicum fundamentum fidei noſtræ, unicam normam dictorum & factorum noſtrorum, ut ſemper me habere profeſſus ſum, ita & in poſterum profitebor. Faxit verò Deus, propter cruentum unigeniti ſui Filii ſacrificium, ut non modò ore

hæc

hæc profitear, ſed & moribus exprimam; præſertim in iis, quæ ad manſuetudinem & patientiam Chriſtianam pertinent! Omnes ſimul boni viri, Pacíſque ac Veritatis amantes, mecum, toto animo,

*Deum * precentur, det gregi ſuo lucem,*
Hîc quanta ſat eſt; hac det eſſe contentum;
Det non loquentes ſua reperta doctores;
Det conſonantes ſemper omnium linguas,
Aut corda ſaltem; præpotente vi flammæ,
Caliginoſas litium fuget ſordes,
Ut ſpiret unum tota Civitas Chriſti,
Vitámque terris approbet, fidem cœlo.

* *Ita claudit* Grotius *Epicedium* Jac. Arminii.

F I N I S.

